
AKDENİZ İİBF DERGİSİ

Cilt/Volume: 18

Yıl/Year: 2018

Sayı/Number: 38

Sosyal bilimler alanında, toplumsal oluşumları, gelişmeleri ve sorunları irdeleyen bilimsel çalışmaları yayımlar.

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayımıdır.

Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.

Akdeniz İİBF Dergisi

- TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına dahildir.
- International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- EBSCO
- EconLit
- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (Asos Index)
- Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

tarafından taranmaktadır.

Makale Kabul Oranı: 38. Sayı için %22 olarak gerçekleşmiştir.

ISSN: 1302 – 9975

AKDENİZ İİBF Dergisi, genel anlamda sosyal bilimler, daha özelinde iktisat ve yönetim bilimleri alanında, özgün araştırmaya dayanan makaleler başta olmak üzere her sayıya ayrılmış belli bir bölümde rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı v.b. makale dışı yazılara da yer verir. Bu kapsamda iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve maliye bilim alanlarından ve bu alanlarla ilgili olarak felsefe, psikoloji, sosyoloji, hukuk ve iletişim disiplinlerinden yazılara açıktır. Yazarlar, Akdeniz İİBF Dergisi yazım kurallarına uygun hazırlanmış Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde çalışmalarını Dergi'ye katkıda bulunabilirler.

Akdeniz İİBF Dergisi yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Akdeniz İİBF Dergisi'ni bağlamaz.

Akdeniz İİBF Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

SAHİBİ/OWNER

Akdeniz Üniversitesi İİBF adına
Dekan Prof. Dr. Ahmet UZUN

EDİTÖRLER/EDITORS

Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY

EDİTÖR YARDIMCILARI/ASSISTANT EDITORS

Arş. Gör. Huriye ALKIN - Arş. Gör. İlyas ÖZKÖK

YAYIN KURULU/ALAN EDİTÖRLERİ/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Zeliha GÖKER (Maliye)

Prof. Dr. Sayım IŞIK (İktisat)

Prof. Dr. Rabia BATO ÇİZEL (Çalışma Ekonomisi)

Prof. Dr. Faruk ATAAY (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi)

Doç. Dr. Mehmet MERT (Ekonometri)

Doç. Dr. Janset ÖZEN AYTEMUR (İşletme)

Dr. Öğr. Üyesi Senem ATVUR (Uluslararası İlişkiler)

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Yener ALTUNBAŞ

Bangor Üniversitesi, İngiltere

Prof. Ronald BURKE

York Üniversitesi, Kanada

Prof. Jose Maria Garcia Alvarez COQUE

Politecnica De Valencia Üniversitesi, İspanya

Prof. Mustafa ERDOĞDU

Marmara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Korkut ERTÜRK

UTAH Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. Ozan Nadir ALAKAVUKLAR

Massey Üniversitesi, Yeni Zelanda

Prof. José Ramos Pires MANSO

Beira Interior Üniversitesi, Portekiz

Doç. Emel MEMİŞ

Ankara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Sedat MURAT

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Gencer ÖZCAN

Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Alpaslan ÖZERDEM

Coventry Üniversitesi, İngiltere

Prof. Caroline SAUNDERS

Lincoln Üniversitesi, Yeni Zelanda

Prof. Binhan Elif YILMAZ

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

BASIM YERİ/PRINTED BY

Girişim Matbaacılık, Ankara
Yusuf ÖZALP (yozalp@hotmail.com)

İLETİŞİM/CONTACT

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dumlupınar Bulvarı, Kampus, 07058
Antalya-TÜRKİYE

Tel: 242 . 227 44 45 – 310 18 24 – 310 18 50 Faks: 242 . 227 44 54

<http://www.iibf.akdeniz.edu.tr/fakulte-dergisi> - <http://dergipark.gov.tr/auibfd>

iibfdergi@akdeniz.edu.tr

Editör'den Otuzsekizinci Sayıya

Akdeniz İİBF Dergisi'nin 2018 yılı ikinci sayısı 38'nci sayı olarak yayınlanmıştır. Bu sayıdan bir ay kadar önce, 37. sayıda duyurusunu yaptığımız, özel sayımız çıkmıştır. Özel sayımız Akdeniz Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün 20. kuruluş yıldönümünü onurlandırmak amacıyla çıkarılmıştır. 38'nci sayımızda 9 makale yayınlanmış olup konu ağırlığı iktisat ve maliye disiplinlerindedir. Bu sayımızda makale kabul oranı %22 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak, dergimiz editörlüğünü birlikte yürütmekte olduğum Prof. Dr. Ayşegül Ateş'in yoğun programı nedeniyle editörlük görevinden ayrıldığını bildirmek isterim. Kendisine şu ana kadar yaptığı katkılardan dolayı Fakültemiz ve Editör Kurulu adına teşekkür ederim.

Editör olarak, 38'nci sayıya katkı veren yazarlarımıza, makalelerin nesnel bir biçimde değerlendirilmelerine ve eksiklerinin giderilmelerine destek olan değerli Alan Editörlerimize, işlerimizi kolaylaştıran ve aksamadan yürümesini sağlayan Editör Yardımcısı arkadaşlarımıza ve hakemlerimize, baskı işlerini gerçekleştiren Girişim matbaacılığa ve basım giderlerinin karşılanmasını sağlayan Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne teşekkürlerimizi sunuyorum. Geçmiş sayılarımız gibi bu sayının da ilgi uyandıracığını düşünmekteyim.

Editör

Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY

İçindekiler/Contents

- 1 *Fırat YILMAZ, A. Ali KOÇ*
Beydağları Sahil Milli Parkı Ekonomik Değerinin Seyahat Maliyeti ve Koşullu Değerleme Yöntemleri ile Belirlenmesi
Determination of The Economic Value of The Beydağları National Park Using Travel Cost and Contingent Valuation Methods
- 23 *Onur A. KOSKA*
Hakların Tükenmesi İlkesinin Coğrafi Sınırları, Paralel Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar
The Geographical Boundaries for the Exhaustion Principle of Intellectual Property Rights, Parallel Trade and Foreign Direct Investment
- 47 *Semanur SOYYİĞİT, Kıymet YAVUZASLAN*
Zeytin İhracatı ve Uluslararası Piyasada Türkiye'nin Rolünün Ağ Analizi Yaklaşımı İle İncelenmesi
An Analysis of The Olive Export and The Importance of Turkey in The International Market by Using Network Analysis Approach
- 85 *Haydar EFE, Funda KEMAHLLI, Erdal DEMİRCİ*
Avrupa Birliği'nde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Azaltılması Sorunu ve Birliğin Bölgesel Politikası
The Issue of Development Disparities Among Regions in the European Union and Its Regional Policy
- 124 *Halil İbrahim KESKİN*
Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Kamu Hastanelerinin Etkinliği
Health Transformation Program in Turkey and Efficiency of Public Hospitals
- 151 *Burak ALP, Ünal TÖNGÜR*
Vergi Dairesi Başkanlığı Çalışanlarının Vergi Algıları: Antalya Örneği
Tax Perceptions of the Employees in the Tax Office Directorate: The Case of Antalya

173 *Mahmut Sami ÖZTÜRK, Murat ERDOĞAN*

Muhasebe Eğitiminde Bilgi Teknolojileri Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

A Research on Use of Information Technologies in Accounting Education

197 *Aylin DOĞAN*

19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesinde Temettuat Defterlerinin Katkısı

The Significance of Temettuat Registers in the Study of Socio-Economic Structure of the 19th Century Antalya Town

240 *Binhan Elif YILMAZ*

Domestic Original Sin in Public Debt Management: The Case of Turkey (1996-2016)

Kamu Borç Yönetiminde Yurtiçi Orjinal Günah: Türkiye Örneği (1996-2016)

Yazarlar Hakkında

Yazarlara Duyuru

Author Guidelines

Beydağları Sahil Milli Parkı Ekonomik Değerinin Seyahat Maliyeti ve Koşullu Değerleme Yöntemleri ile Belirlenmesi¹

Determination of The Economic Value of The Beydağları National Park Using Travel Cost and Contingent Valuation Methods

Fırat YILMAZ²

A. Ali KOÇ³

Geliş tarihi: 15.07.2017, Kabul tarihi: 05.03.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Ormanlar, milli parklar ve ekosistemler gibi çevresel varlıklar iktisadi faaliyetlerin devam ettirilebilmesi için gerekli temel girdileri sağlar ve atıklar için depolama işlevi görür. Aynı zamanda çevresel varlıklar ve ekosistemler birer sermaye stokudur. Bunların yanında çevresel varlıkların rekreasyonel amaçlı kullanımı da söz konusudur. Ekosistemlerin sağladığı fayda ve hizmetler, piyasada doğrudan fiyatlandırılmaz. Bu fiyatlandırmanın ya da değerlemenin yapılabilmesi için piyasa dışı yöntemlere gereksinim vardır. Ekosistemlerin sağladığı fayda ve hizmetler kullanım ve kullanım dışı değerler olarak ayrılmaktadır. Bu çalışmada Beydağları Sahil Milli Parkı'nın rekreasyonel amaçlı kullanım değeri ile kullanım dışı değeri, piyasa dışı yöntemlerden Seyahat Maliyeti Yöntemi (SMY) ve Koşullu Değerleme Yöntemi (KDY) kullanılarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Rekreasyonel Değer, Koşullu Değerleme, Toplam Ekonomik Değer, Milli Park*

Jel Kodları: *Q51*

Abstract

Environmental assets like forests, national park and ecosystems provide raw materials for the economic activities. At the same time environmental assets and ecosystem services are capital stocks. Beside these services, it is in the question that ecosystems can be benefited for recreational use. Utilities and services provided by ecosystems cannot be priced directly through the market. In order to value ecosystems, non-market valuation techniques are required. Services and utilities provided by ecosystems can be separated as use and non-use values. In this paper, use value for recreational purposes and non-use value of Beydağları Sahil Milli Parkı

¹Fırat Yılmaz, Akdeniz Üniversitesi İİBF Yüksek Lisans Tezi. "Beydağları Sahil Milli Parkı'nın Rekreasyonel Değeri'nin Belirlenmesi: Seyahat Maliyeti ve Koşullu Değerleme Yöntemi Örneği".

² Antalya Bilim Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü, Arş. Gör.

yilmaz8596@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3735-0517>

³ Akdeniz Üniversitesi İİBF, Prof. Dr.

alikoc@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7225-0349>

is calculated by using Travel Cost Method (TCM) and Contingent Valuation Method (CVM).

Keywords: *National Park, Ecosystem, Travel Cost, Recreational Value, Contingent Valuation*

Jel Codes: *Q510*

Giriş

Çevresel mallar ve ekosistemleri ilgilendiren herhangi bir proje veya politika değişikliği için gerçekleştirilecek eylemin doğuracağı sonuçları doğru saptamak amacıyla bir parasal değerlendirme ihtiyacı söz konusudur. Çevreye parasal bir değer atfetmek söz konusu olduğunda standart ekonomik araçlar yetersiz kalmaktadır. Çevresel mallar geleneksel bir şekilde piyasada alınıp satılmadığından maliyetlerini yansıtan bir fiyat da belirlenmemektedir. (Carson, 2000: 1413). Parasal değer atfedilmemiş bir mal veya hizmet, aşırı tüketim ve “bedavacılık” gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Birer doğal sermaye stoku olarak kabul edilen ekosistemler ve çevresel mallar için bu durum, doğal sermayenin hızla aşınmasına yol açmaktadır.

Bu çalışmada Beydağları Sahil Milli Parkı⁴’nın rekreasyonel amaçlı yıllık kullanım değeri ve kullanım dışı (pasif kullanım) değerleri, Seyahat Maliyeti (SM) ve Koşullu Değerleme (KD) yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Çalışmada ilk önce kullanılan yöntemler incelenmiş ve ardından konuyla ilgili yazın gözden geçirilmiştir. Son olarak da araştırma bulguları tartışılmıştır. Beydağları Sahil Milli Parkı gibi önemli bir çevresel varlığın sağladığı faydaları parasal olarak ölçmenin, politika yapıcıların daha sağlıklı karar verebilmeleri açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca Beydağları Sahil Milli Parkı’nın ekonomik değerlemesiyle ilgili bilinen daha önce yapılmış bir çalışma bulunmamıştır. Çalışmanın literatüre bir diğer önemli katkısı da iki değerlendirme yönteminin bir arada kullanılmasıdır. Özellikle yurt içinde yapılan değerlendirme çalışmalarında, genellikle tek bir yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Yine salt “varlık” veya “pasif” kullanım değeri çalışmaları da oldukça azdır. Çalışmanın bu bakımdan da çevresel iktisat literatürüne katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1. Seyahat Maliyeti Yöntemi (SMY)

SMY’nin dayandığı ana ilke ilk kez Hotelling⁵ tarafından ortaya atılmıştır. Hotelling, ABD Milli Park Hizmetleri Müdürü’ne yazdığı mektupta ziyaretçilerin katlandığı maliyetlerin ziyaret edilen alanın rekreasyonel değerini hesaplamada kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Bu fikir Hotelling

⁴ Beydağları Sahil Milli Parkı’yla ilgili detaylı bilgi için:
<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/beydaglari/index.htm>

⁵ Detaylı bilgi için: <https://www.nap.edu/read/11522/chapter/13>

tarafından ortaya konya da, yöntemle ilgili deneysel metotlar Clawson (1959) ve Clawson ve Knetsch (1966) tarafından geliştirilmiştir (Bateman, 1993: 4).

SMY özünde bir anket tekniğidir. Kullanıcılardan demografik ve davranışsal özellikleri ile ziyaret için katlandıkları zaman ve masrafları belirtmeleri istenir. Bu verilerden ziyaretin maliyeti hesaplanabilir ve ziyaret sıklığıyla ilişkilendirilebilir. Bu şekilde bir talep eğrisi oluşturulabilir. Bu talep eğrisi alanın rekreasyonel değerini belirlemede kullanılır. Daha detaylı çalışmalarda ise, alanın değişik özellikleri için ayrı talep fonksiyonları geliştirilebilir (Bateman, 1993: 4).

Zamanla SMY ile ilgili üç temel uygulama alanı doğmuştur (Ward ve Loomis, 1986: 165):

- Mevcut bir alanın rekreasyonel amaçlı kullanımından kaynaklanan ekonomik değerin tahmin edilmesi,
- Bir alanın çevresel kalitesi iyileştirildiğinde kazanılan faydanın ölçümü,
- Çok fonksiyonlu alanlarda fiyatlama ve kalite politikaları sonucunda kazanılan ya da kaybedilen faydanın belirlenmesi.

SMY, bireysel (BSMY) ve zonal (ZSMY) seyahat maliyeti yöntemi olmak üzere iki grupta incelenebilir. BSMY, bağımlı değişkeni ziyaretçilerin belli bir zaman diliminde gerçekleştirdiği ziyaret sayısı olarak saptar. Buna karşın ZSMY, ziyaretçilerin geldikleri yeri belli bölgelere ayırır ve bağımlı değişkeni, o bölgeden yapılan ziyaret sayısının o bölgenin nüfusuna bölümüyle elde edilen ziyaret oranı olarak ele alır.

1.1 Seyahat Maliyeti Yöntemi'nin Ekonomik Teorisi

SMY sonunda elde edilen talep fonksiyonu, hem gelir etkisini hem de refah ölçümünü kapsayan tazmin (telafi) edilmemiş bir fonksiyondur. Bu anlamda bu eğrinin altında kalan alan, Marşalgil (Marshallian) tüketici artığı olarak değerlendirilebilir. SMY rekreasyonel amaçlı kullanım değerini o alan için gerçekleştirilen ziyaret sayısını, ziyaretin maliyeti ile ilişkilendirerek belirler. Basit bir SMY modeli, "ziyaret oluşturma fonksiyonu" ile gösterilebilir. Buna göre (Bateman, 1993: 4);

$$V = f(C, X)$$

Burada, V = alana yapılan ziyaret sayısı,

C = alana yapılan her bir ziyaretin maliyetini,

X = ziyaretleri açıklayan diğer sosyoekonomik değişkenleri gösteren vektördür.

1.2 Bireysel Seyahat Maliyeti Yöntemi (BSMY)

BSMY, kişilerin rekreasyonel talep fonksiyonlarını oluşturur. Bu da, kişilerin alana yaptıkları ziyaret sıklığının ziyaretin maliyetinin bir fonksiyonu olarak tanımlanmasıyla gerçekleşir. Talep eğrisinin altında kalan alan, her birey için o alanın rekreasyonel değerini verir. Toplam rekreasyonel değer ise, bütün alanların toplamıdır. Bu metot, kişilerin alana yaptıkları ziyaret sayısında bir çeşitlilik olmasını gerektirir. Bu, talep eğrisini tahmin edebilmek için gereklidir. Bu çeşitlilik, bütün bireylerin her zaman pozitif değere sahip ziyaret sayısı gerçekleştireceği anlamına gelmez (Das, 2013: 4). BSMY, ekonometrik formda aşağıdaki şekilde yazılabilir (Das, 2013: 5):

$$f(V_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 C_{ij} + \beta_2 E_{ij} + \beta_3 S_i + \beta_4 A_i + \beta_5 Y_i \\ + \beta_6 H_i + \beta_7 N_i + \beta_8 M_i + u$$

Burada, V_{ij} = i. birey tarafından j alanına yapılan yıllık ziyaret sayısını,

C_{ij} = i. bireyin j alanına yaptığı ziyaretin toplam maliyetini,

E_{ij} = alan j tarafından sağlanan faydanın birey i tarafından tahmini,

S_i = kukla değişken (eğer ikame alanlar için),

A_i = i. bireyin yaşını,

Y_i = i. bireyin gelirini,

H_i = birey i'nin ait olduğu hanehalkı büyüklüğünü,

N_i = i. bireyin birlikte seyahat yaptığı grubunun büyüklüğü (kişi sayısı),

M_i = kukla değişken; i. bireyin bir doğa kulübüne üye olup olmaması durumunu,

U = hata terimini göstermektedir.

Ziyaret edilen alan için oluşturulan talep eğrisi, ekonomik teoriyle tutarlı bir şekilde negatif eğimli olup bu eğrinin altında kalan alanın integrali kişi başına düşen tüketici artığını vermektedir. Bütün alan için elde edilmek istenen tüketici artığı ise bu değerlerin yıllık ziyaretçi sayısı ile çarpılmasıyla bulunabilir (Das, 2013, s. 5).

2. Koşullu Değerleme Yöntemi

KDY bir kamusal mal veya ortak kaynağın (common goods) ekonomik değerinin tahmin edilmesinde kullanılan bir anket yöntemidir. KDY anketlerinde katılımcılara genellikle biri *status quo*, diğeri ise daha yüksek maliyetli iki seçenek sunulur. Bununla katılımcıların hangi durum için ne kadar “ödeme isteği” olduğunun hesaplanması hedeflenir. Ödeme istekliliği (willingness to pay), ekonomik değer göstergelerinden biridir. KDY aynı

zamanda "pasif kullanım değeri" olarak adlandırılan, ekosistemlerin sadece varlıklarından dolayı sahip oldukları değeri ölçmede kullanılan tek yöntemdir (Carson, 2000: 1413).

KDY'nin tarihi gelişimi üç dönemde incelenebilir. Birinci dönem (1943-1989) metodun gelişim sürecini ve SMY gibi diğer yöntemlere bir alternatif olarak görülmeye başlamasını kapsar. İkinci dönem (1989-1992) Exxon Valdez Kazası⁶ndan sonra önem kazanan piyasa dışı değerlendirme teknikleri üzerine tartışmalara sahne olmuştur. Ve üçüncü dönemde (1992 ve sonrası), KDY akademik ve politik alanda kabul edilen bir yöntem haline gelmiştir (Hoyos ve Mariel, 2010: 329-330).

KDY araştırmalarını diğer yöntemlerden farklı kılan üç önemli noktadan söz etmek mümkündür. İlk olarak KDY araştırmaları, geçmiş dönemlere ait tüketici davranışı hakkında bilginin mevcut olmadığı durumlarda kullanışlı bilgi toplayabilmektedir. İkinci olarak KDY, mevcut araştırmaya yönelik tüketici tercihinde bulunmayan yeni durumlar veya senaryolar ortaya koyabilmektedir. Ve son olarak da KDY araştırmaları, Marşalgil tüketici artığından ziyade Hıksgil (Hicksian) tüketici artığını ölçebilmektedir. Bunlara karşın çoğu ekonomist için metodun ana kısıtlaması, gözlemlenmiş (açığa çıkmış) davranıştan ziyade belirtilmiş (ifade edilmiş) tercihler üzerine inşa edilmesidir (Carson ve Hanemann, 2005: 835).

2.1 Koşullu Değerleme Yöntemi'nin Genel Teorisi

U (x,z) bireysel fayda fonksiyonu olarak kabul edilsin. Burada x piyasa mallarını, z ise çevresel malları temsil etmektedir. Birey için z dışsaldır. O halde bireyin çözülmesi gereken problem aşağıdaki gibidir (aktaran, Rose, 1999: 4):

$$\max u(x, z) \quad \text{s. t. } px = y$$

Burada p fiyat, y gelir olmaktadır. "n" adet mal için talep fonksiyonu:

$$x_i = h_j(p, z, y), i = 1, \dots, n \text{ olmaktadır.}$$

Böylece dolaylı fayda fonksiyonu:

$$v(p, z, y) = u[h(p, z, y), z] \text{ olur.}$$

Çevresel bir mal olan z'deki bir artış sonucunda ($z^1 > z^0$):

⁶ Exxon Valdez Kazası 24 Mart 1989'da Prince William Koyu'nda aynı adlı petrol tankerinin karaya oturması sonucu meydana gelmiştir. Kaza sonucunda tahminlere göre 11-38 milyon galon ham petrol denize yayılmıştır. Bu kaza sonrasında Alaska Eyaleti Amerikan halkının böyle bir faciadan kaçınmak için razı olduğu ödeme istekliliğini ölçen bir çalışma yürütmüştür. Araştırma sonucunda bu miktar 3 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Bu değer aynı zamanda pasif kullanım kaybı da ifade etmektedir (Carson, 2012: 29).

$u^1 = v(p, z^1, y) > v(p, z^0, y) = u^0$ denklemini elde ederiz (z 'nin marjinal faydasının pozitif olduğu kabul edilmiştir).

Bu durumda ödeme istekliliği, bireyin z^0 ile azalmış geliri z^1 arasında kayıtsız kalmasını sağlayan bir çeşitlilik durumunu ifade etmektedir.

$$v(p, z^1, y - WTP) = v(p, z^0, y) = u^0$$

Ödeme istekliliğini (WTP) Hıksgil harcama fonksiyonu biçiminde ifade edersek:

$$\begin{aligned} WTP &= e(p, z^0, u^0) - e(p, z^1, u^0) \\ &= y - e[p, z^1, v(p, z^0, y)] \end{aligned}$$
 denklemini elde ederiz.

Özetle KDY, her bireyin ödeme istekliliğini elde etmeye ve bu değerleri toplayarak bir tahminde bulunmaya çalışır. Son denklemdaki değişkenler gözlemlenebilir değişkenlerdir. Bu, dolaylı değerlendirme yöntemlerinin kabul ettiği bir varsayımdır (harcamalardaki değişim, z 'deki değişimden kaynaklanmaktadır).

2.2 Koşullu Değerleme Yöntemi'nin Ekonomik Teorisi

Ödeme istekliliğin kümülatif dağılım fonksiyonu olan G_c ve buna karşılık gelen olasılık yoğunluk fonksiyonu g_c olsun. Bu şekilde herhangi bir bireyin herhangi bir nesne için ödeme istekliliğinin x 'ten düşük olma olasılığı (Carson ve Hanemann, 2005: 848);

$$G_c(x) \equiv P(C \leq x)$$

Açık uçlu sorularda katılımcılara, " q^0 'dan q^1 'e olan bir değişim için ne kadar ödemek istersiniz?" sorusu sorulur. Buna verilen cevap A katarsa, bireyden bu cevabı alma olasılığı:

$$P(\text{Açık uçlu KD sorusuna verilen cevap "A"dır}) = P(C = A) \equiv g_c(A) \text{ olmaktadır.}$$

Kapalı uçlu sorularda ise katılımcılara, "*Size A TL maliyeti olan, q^0 'dan q^1 'e gerçekleşen bir değişime onay verir misiniz?*" sorusu sorulmaktadır. Bu soruya "evet" cevabı verilmesi olasılığı:

$$P(\text{Kapalı uçlu KD sorusuna verilen cevap "evet"tir}) = P(C \geq A) \equiv 1 - G_c(A) \text{ olmaktadır.}$$

Açık uçlu sorularda verilen yanıt katılımcının verdiği değeri (C) yansıtmaktadır; buna karşın kapalı uçlu sorularda C 'nin değeri doğrudan elde edilememekte fakat değer içinde bulunduğu bir aralık elde edilmektedir. (Carson ve Hanemann, 2005: 848).

3. Çalışma Alanı

Beydağları Sahil Milli Parkı, Akdeniz Bölgesi'nde ve Antalya ili sınırları içinde bulunmakta olup 1972 yılında milli park ilan edilmiştir. Toplam 31,018 hektarlık bir yüz ölçümüne sahip olan parka adını veren ve Batı Toroslar'ı oluşturan genç Beydağları'nı oluşturan ana kayalar serpantin ve kalkerdir. Kıyılardaki kızılçam ormanları, yükselti arttıkça yerini karaçam ve sedir ormanlarına bırakmaktadır. Zengin bir floraya sahip olan parkta bine yakın bitki türü bulunmakta ve bunlardan yirmi beş tanesi endemik olarak sınıflandırılmaktadır. Fauna yönünden de zengin olan park; ayı, kurt, tilki, yaban keçisi, vaşak, sincap, oklu kirpi gibi kara memelilerinin yanında nadir görülen Akdeniz fokuna da ev sahipliği yapmaktadır. Deniz kaplumbağalarının yumurta bıraktığı Çıralı Sahilleri özel koruma altındadır. Antik Likya bölgesinde yer alan milli parkta yer alan Çıralı'da "Likya'nın Sönmeyen Ateşi" olarak adlandırılan Yanartaş bulunmaktadır. Çok zengin bir arkeolojik mirasa da sahip olan parkta Olympos, Phaselis, Melanippe ve Gagai antik kentleri bulunmaktadır (Anonim, 2012).

4. Yazın İncelemesi

Bu bölümde SM yönteminin kullanıldığı çeşitli çalışmalardan örnekler sunulmuştur. Örnekler seçilirken güncel olmalarına da dikkat edilmiştir.

Demircioğlu (2014), yüksek lisans çalışmasında Karatepe-Aslantaş Milli Parkı'nın rekreasyonel kullanımının ekonomik değerini araştırmıştır. Parkı ziyarete gelen 217 kişiyle yüz yüze görüşme yöntemiyle anket yapılmıştır. Çalışmada Bireysel Seyahat Maliyeti Yöntemi (BSMY) kullanılmıştır. Buna göre kişi başı tüketici rantı 23,32 TL olarak bulunmuştur. Çalışmada ayrıca ziyaretçilerin ödemeye istekli oldukları giriş ücreti de 5,01 TL olarak bulunmuştur. Çalışma, Türkiye'deki az sayıda ve kapsamlı örneklerden biri olduğu için önem taşımaktadır.

Gürlük ve Rehber (2007), Manyas Gölü kenarında bulunan Kuş Cenneti Milli Parkı'nın rekreasyonel değeri için BSMY uygulamıştır. Bölge "Ramsar" sözleşmesiyle koruma altına alınmış olup nesli tehlikede olan türler için önemli bir yaşam alanıdır. Koruma alanında 228 kişiyle yapılan yüz yüze görüşme sonucunda parkın yıllık rekreasyonel değeri 103.320.074 ABD doları (2007 dolar kuru ile) olarak hesaplanmıştır. Bu değer park için yapılan yıllık yatırım ve işletme masraflarından fazla çıkmıştır.

Küleççi ve Dönmez (2011), Trabzon Uzungöl Milli Parkı'nın rekreasyonel değeri için bir BSMY çalışması yapmıştır. Toplam 117 ziyaretçi ile yüz yüze görüşme yöntemi tercih edilerek anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonunda kişi başı tüketici rantı 4728,15 TL ve parkın rekreasyonel değeri de 945.630.000 TL olarak hesaplanmıştır. Tüketici rantının hesaplanmasında Poisson Regresyon Modeli kullanılmıştır.

Czajkowski ve ark. (2013), Polonya'nın Zywkowo köyünde yer alan Masurian Gölü'ndeki leylek üreme alanı için SMY'yi kullanarak rekreasyonel değer çalışması yürütmüştür. 2011 yılında bölgeyi ziyaret eden 2850 turistin 583'üyle yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma iki farklı senaryoya göre şekillenmiştir: ilk olarak zamanın fırsat maliyeti sıfır olarak kabul edilmiştir. Daha sonra ise zamanın fırsat maliyeti, ortalama ücretin 1/3'ü oranında hesaplamaya dâhil edilmiştir. Buna göre birinci senaryoya göre ziyaret başına tüketici artışı 60 ABD Doları, ikinciye göre ise 120 ABD Doları olarak bulunmuştur. Yıllık rekreasyonel kullanım değerleri ise birinci ve ikinci durumlara göre sırasıyla 170.000 ve 345.000 ABD Doları tahmin edilmiştir.

Fleming ve Cook (2008) tarafından Avustralya Queensland'da bulunan Fraser Adası ve bu adada bulunan McKenzie Gölü için SMY kullanılarak rekreasyonel değer çalışması yürütülmüştür. Toplamda dağıtılan 1360 anketten 463'ü geri dönmüş; bunların da 430'u kullanılabilir olarak değerlendirilmiştir (%31,6). Bunların 349'u (%75) Queensland sakinleridir. Katılımcıların ortalama yaşı 41 ve yaklaşık yarısı üniversite mezunudur. Katılımcıların haftalık ortalama geliri 1500 AD'dir (Avustralya Doları). Araştırma sonucunda Fraser Adası için tüketici artışı, birden fazla ziyaret amacına göre düzenlendikten sonra kişi başına 1462 AD ya da toplamda 191,4 milyon AD olmuştur. McKenzie Gölü için de, yine birden fazla ziyaret amacına göre düzenlendikten sonra, kişi başın tüketici artışı 243 AD ya da toplamda 31,8 milyon AD olmuştur.

Baral ve ark. (2008), giriş ücreti saptanması amacıyla Nepal Annapurna Koruma Bölgesi'nde KDY çalışması yürütmüştür. Çalışma 2006 yılının Nisan ve Mayıs aylarında, 315 turistle yüz yüze yapılan anketlerle veri toplanmıştır. Logit Regresyon Modeli'nin uygulandığı çalışma sonunda medyan ödeme istekliliği 74,3 ABD Doları ve ortalama ödeme istekliliği de 69,2 ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Uygulanmakta olan giriş ücretinin, ziyaretçilerin ortalama ödeme istekliliğinin %39'u olduğu görülmüştür.

Tambor ve ark. (2014), kamu finansmanlı sağlık hizmetleri için ödeme istekliliğini araştırmıştır. Çalışma bir rekreasyonel değerlendirme olmamasına karşın, KDY'nin ödeme istekliliği söz konusu olan hemen her durumda kullanılabilmesi açısından bir örnek teşkil etmektedir. Çalışma Bulgaristan, Macaristan, Litvanya, Polonya, Romanya ve Ukrayna için yapılmıştır. Katılımcılara iki farklı senaryo önerilmiştir: a) bir uzman doktor tarafından muayene edilme ve b) planlanmış bir ameliyat için beş günlük gözlem. Çoklu Regresyon Modeli kullanılarak yapılan analizde, satın alma gücü paritesine göre düzenlendikten sonra, a senaryosu için ödeme istekliliği sırasıyla 22.7, 22.1, 19.2, 27, 20.1, 14 ve 22.1; b senaryosu için ödeme istekliliği sırasıyla Bulgaristan, Macaristan, Litvanya, Polonya, Romanya ve Ukrayna için 303, 220.9, 192.3, 216.2, 257.9, 221.9 ve 222.7 ABD Doları olarak bulunmuştur.

El Chami ve ark. (2008) tarafından Lübnan Beyrut'un 35 km. kuzeyindeki Byblos bölgesinde bir KDY çalışması yürütülmüştür. Bu çalışma da KDY'nin değişik alanlara uygulanabileceğinin bir göstergesidir. Çalışmanın amacı su kaynaklarının değerinin tarımsal kullanım amacıyla tahmin edilmesidir. Bu amaçla çiftçilerin yeraltı sularının kalitesinin artması için razı oldukları ödeme isteklilikleri hesaplanmıştır. Çalışmada iki farklı senaryo uygulanmıştır: a) mevcut kanal projesinin yenilenmesi ve b) yeni bir basınçlı sulama sisteminin kurulması. Buna göre ödeme isteklilikleri sırasıyla a ve b senaryolarına göre yıllık 102 ve 166,67 ABD Doları olarak bulunmuştur.

Guo ve ark. (2013) tarafından Çin Pekin'de hane halklarının yenilenebilir elektrik için ödeme isteklilikleri KDY ile araştırılmıştır. Rastgele seçilen 700 kişiyle anket yapılmıştır. Geçerli anket sayısı 571 olmuştur. Katılımcıların yarısı pozitif bir ödeme isteklilikleri olduğunu belirtmiştir. Ortalama ödeme istekliliği 2,7 ile 3,3 ABD Doları arasındadır. Ödeme istekliliğini etkileyen başlıca faktörler gelir ve elektrik tüketimi olmuştur.

5. Veri ve Yöntem

Çalışma için gerekli verilerin toplanması amacıyla Nisan-Ağustos 2015 döneminde 194 kişiyle yüz yüze görüşülerek anket yapılmıştır. Araştırma için gerekli örneklem büyüklüğü (eleman sayısı bilinen evren için) $n = [N t^2 p q] / [d^2(N - 1) + t^2 p q]$ formülü ile hesaplanır (Karatay, 2013). Formülde;

N: Hedef kitledeki birey sayısı (750 bin yıllık ziyaretçi⁷),

n: Örneklem alınacak birey sayısı,

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı; örneğin daha önce milli parkı ziyaret etme durumu %85 olarak kabul edilmiştir),

q: İncelenen olayın görülmemiş sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı; örneğin daha önce milli parkı hiç ziyaret etmemiş olması),

t: Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer (%95 güven düzeyinde t=1,96),

d: Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen \pm örneklem hatasını ifade etmektedir (genellikle %5 veya 0,05 kullanılmaktadır).

⁷Beydağları Sahil Milli Parkı'nın yıllık ziyaretçi sayısı ile ilgili kesin bir rakama ulaşılamamıştır. Bu nedenle park içindeki, anket yapılan yerler dâhil, önemli rekreasyonel alanların yıllık ziyaretçi sayılarına ulaşılmaya çalışılmıştır. DÖSİMM verilerine göre 2014 yılında Phaselis ve Olympos antik kentleri sırasıyla 180.685 ve 348.198 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Göynük Kanyonu ise 2012 yılında 40.000 ziyaretçiyi ağırlamıştır. Milli Parklardan elde edilen bilgiye göre parktaki, yukarıdakiler hariç olmak üzere, günübirlik rekreasyonel alanları yıllık 170.000 kişinin ziyaret ettiği tahmin edilmektedir. Parkın yıllık ziyaretçi sayısı da bu veriler ışığında yıllık 750.000 kişi olarak tahmin edilmektedir.

Bu formülden hareketle araştırma için gerekli örneklem sayısı $n = 194$ olarak hesaplanmaktadır.

Çalışma için Beydağları Sahil Milli Parkı içindeki en çok ziyaretçi çeken noktalar tercih edilmiştir. Anket çalışması Adrasan, Büyük Çaltıcak, Göynük Kanyonu, Olympos ve Phaselis noktalarında gerçekleştirilmiştir. Göynük Kanyonu'nda istenilen ziyaretçi potansiyeline ulaşamadığı için az sayıda anket yapılmıştır. Anketin yapıldığı dönemde Küçük Çaltıcak ve Topçam güneybirlik alanları kapalı olduğundan bu alanlarda çalışma yapılamamıştır. Yine bir başka rekreasyonel alan olan Tahtalı Teleferiği ise anket yapmaya elverişli olmadığından tercih edilmemiştir.

6. Araştırma Bulguları

6.1. Katılımcıların Sosyoekonomik ve Demografik Özellikleri

Ankete katılan ziyaretçilerin 64'ü kadın, 130'u erkek olup toplam katılımcı sayısı içindeki yüzdeleri sırasıyla %33 ve %67'dir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun %54,3 ile 30-49 yaş grubu aralığında olduğu görülmektedir. Bunu, %33,7 ile 18-29 yaş grubu ve %12 ile 50-69 yaş grubu izlemektedir. Ayrıca katılımcılardan 10 tanesi, yaşlarını belirtmemiştir. Yine katılımcılardan 118'i evli, 71'i bekâr ve 4'ü eşinden ayrılmıştır. Bunların da yüzdeleri sırasıyla 61.14, 36.79 ve 2.07'dir. Ayrıca soru formunda “boşanmış” ve “diğer” kategorileri olmasına rağmen katılımcılardan hiçbiri, medeni durumunu “diğer” kategorisinde bildirmemiştir.

Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında ilk sırayı %45,9 ile üniversite mezunları almaktadır. Bunu %22,7 ile lise mezunları izlemektedir. Daha sonra sırasıyla %13,9 ile yüksek lisans, %9,8 ile yüksekokul, %3,6 ile ortaokul, %2,6 ile doktora yapmış kişiler ve %1,5 ile ilkokul mezunları gelmektedir. Eğitim durumu, alınan eğitim yılına göre değerlendirildiğinde ise katılımcıların ortalama eğitim süresi 14 yıl olmaktadır. Bu rakam, Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir.

Katılımcıların ziyareti beraber gerçekleştirdikleri kişi sayısı incelendiğinde en büyük dilimi %67.5 ile 1-3 kişi grubu oluşturmaktadır. Buna göre katılımcıların yarısından fazlası, ziyareti en az 1 kişiyle beraber gerçekleştirmiştir. Araştırmada 68 katılımcı ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

“Aylık geliriniz (TL) nedir” sorusunu katılımcıların 156'sı yanıtlamıştır. Buna göre en düşük gelir 500 TL (1 kişi), en yüksek gelir ise 50000 TL (1 kişi) olarak bildirilmiştir. Katılımcıların ortalama geliri 4072,40 TL ve medyan geliri de 3000 TL olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar Türkiye koşullarına göre oldukça yüksektir. Yine 156 kişiden 122'sinin gelirinin aylık 1000 TL'nin üzerinde olduğu görülmüştür. Soruyu cevaplayanların gelir kategorilerine göre dağılımı tablo 6.1'de olduğu gibidir.

Tablo 6.1 Gelir Durumuna Göre Dağılım

<i>Gelir Aralığı</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>
<1000	14	9,0
1001-5000	122	78,2
5001-10000	16	10,3
>10000	4	2,6
Toplam	156	100,0

6.2. Yıllık Ziyaret Sayısı

Katılımcılara yöneltilen “son 12 ay içinde bu parkı kaç defa ziyaret ettiniz?” sorusuna 164 yanıt alınmıştır. Buna göre ortalama ziyaret sayısı 2,9 ve medyan ziyaret sayısı 2 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (% 87,1) parkı 12 ay içinde 1 ila 5 kez ziyaret ettiği görülmektedir. Tablo 6.2 yıllık ziyaret sayısını göstermektedir.

Tablo 6.2 Yıllık Ziyaret Sayısı

<i>Yıllık Ziyaret Sayısı</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>
1-5	128	87,1
6-10	14	9,5
>10	5	3,4
Toplam	147	100,0

6.3. Parka Olan İlgi Düzeyi

Katılımcıların tamamı “bu parka olan ilgi düzeyinizi belirtir misiniz?” sorusunu Likert Ölçeği aracılığıyla yanıtlamıştır. Buna göre parka olan ilginin ortalama değeri 3,85 olmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının (%60,8) ilgi düzeyi 4 ve daha yüksek olarak hesaplanmıştır. Tablo 6.3 ilgi düzeyi dağılımını göstermektedir.

Tablo 6.3 Parka Olan İlgi Düzeyi

<i>Parka Olan İlgi Düzeyi</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>
1 (çok düşük)	12	6,2
2 (düşük)	14	7,2
3 (orta)	42	21,6
4 (yüksek)	50	25,8
5 (çok yüksek)	76	39,2
Toplam	194	100,0

6.4. Toplam Seyahat Maliyeti

Seyahat maliyetini belirlemek için ziyaretçilere “bu parkı ziyaret için ne kadar ulaşım harcaması yaptınız?” sorusu yöneltilmiş ve 194 katılımcıdan 176’sından yanıt alınmıştır. Soru içerisinde “yakıt”, “toplu ulaşım”, “park dışında yaptığınız harcamalar (yakıt hariç)” ve “park içinde yaptığınız harcamalar” dört grup mevcut olup toplam seyahat maliyeti, bu alt sorulara verilen yanıtların toplamıyla elde edilmiştir. Buna göre ortalama seyahat maliyeti 168,2 TL olarak hesaplanmıştır. Tablo 6.4 seyahat maliyeti bulgularını göstermektedir.

Tablo 6.4 Toplam Seyahat Maliyeti

<i>Toplam Seyahat Maliyeti (TL)</i>	
Ortalama	168,2
Medyan	72,5
Maksimum	1600,0
Minimum	7,0
I. Kartil	40,0
II. Kartil	72,5
III. Kartil	200,0

6.5. Kişi Başı Seyahat Maliyeti

Kişi başı seyahat maliyeti (KBSM) toplam seyahat maliyetinin gruptaki birey sayısına bölümüyle elde edilmiştir. Buna göre KBSM 108,7 TL olarak bulunmuştur. Tablo 6.5 KBSM bulgularını göstermektedir.

Tablo 6.5 Kişi Başı Seyahat Maliyeti

<i>Kişi Başı Seyahat Maliyeti (TL)</i>	
Ortalama	108,7
Medyan	50,0
Maksimum	1000,0
Minimum	0,0
I. Kartil	20,0
II. Kartil	50,0
III. Kartil	117,5

6.6. Seyahat Maliyeti Analizi ve Tüketici Rantı

Bir bireysel seyahat maliyeti modelinde kullanılan değişkenler tablo 6.6'da verilmiştir. SYM doğrusal ekonometrik formda şu şekilde yazılabilir:

$$YZSay = \beta_0 + \beta_1Yaş + \beta_2BBirey + \beta_3Cins + \beta_4Eğitim \\ + \beta_5HGel + \beta_6KBSHarc + \beta_7MHal + \beta_8Pİlgi$$

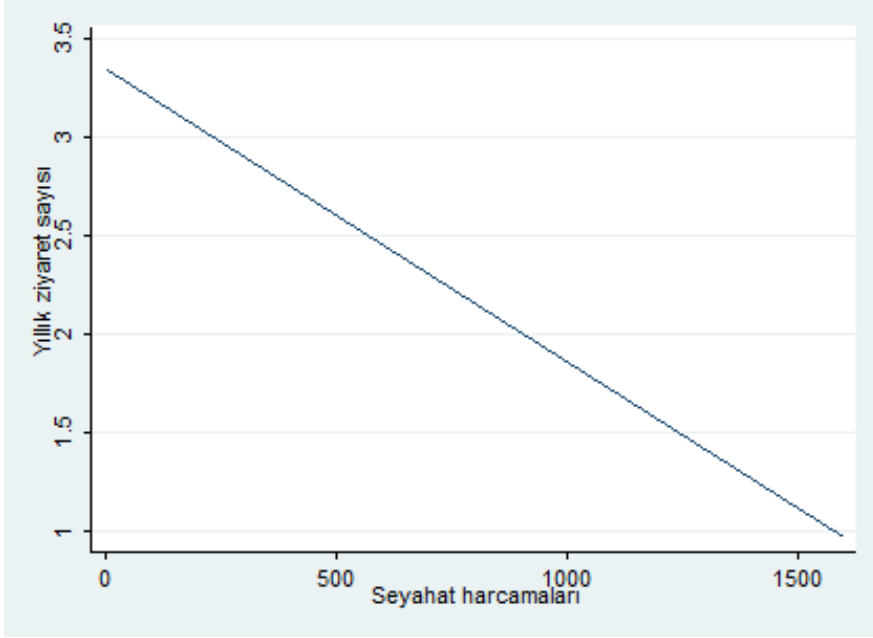
Analiz için lineer fonksiyon biçimi seçilmiş, regresyon için de Negatif Binomial Model (NBM) kullanılmıştır. Buna göre grafik 6.1'de verilen rekreasyonel talep eğrisinin altında kalan alan "tüketici rantı" olarak adlandırılır ve şu şekilde hesaplanır (Kim vd., 2010: 7):

$$CSi = -1 / \beta_{seyahat\ harcaması} \quad (1).$$

(1) denkleminde β katsayısı KBSHarc değişkeninin katsayısıdır.

Şekil 6.1 anket verilerinden elde edilen Beydağları Sahil Milli Parkı rekreasyonel talep fonksiyonunu, tablo 6.7 ise seyahat maliyeti modeli ekonometrik tahmin sonuçlarını göstermektedir. Modelin açıklayıcı değişkenlerinden kişi başına seyahat harcaması %10 önem düzeyinde anlamlı olup, işareti beklendiği gibi negatiftir. Diğer açıklayıcı değişkenlerden medeni hal %5 ve birlikte seyahat eden kişi sayısı (diğer gelen sayısı) %1 önem düzeyinde anlamlı olup seyahat sayısını pozitif etkilemektedir. Ayrıca, milli park hakkında bilgi düzeyinin artması seyahat sayısını pozitif etkilemektedir. Hanehalkı geliri, ziyaretçinin yaşı ve cinsiyeti gibi ekonomik ve sosyo-demografik değişkenler istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. Özellikle seyahat harcaması ile hanehalkı geliri arasındaki pozitif korelasyon gelir değişkeninin anlamsız çıkmasında etkili olabilir. Regresyon sonuçlarına göre KBSHarc değişkeninin katsayısı ekonomik teoriyle tutarlı olarak negatif işaretli ve -0,0015 olarak bulunmuştur. Bu değer (1) denkleminde yerine konduğunda ortalama tüketici artığı 642,92 TL olmaktadır.

Şekil 6.1 Seyahat Talep Fonksiyonu



Tablo 6.6 Analizde Kullanılan Değişkenler

<i>Açıklayıcı Değişkenler</i>	<i>Açıklama</i>
Araç	Kukla değişken. Ziyaretçinin kendine ait bir aracının olup olmaması (aracı varsa 1, değilse 0).
Cins	Kukla değişken. Ziyaretçilerin cinsiyeti (kadın ise 1, değilse 0).
BBirey	Ziyaretçiyle beraber gelenlerin sayısı.
Eğitim	Kukla değişken. Ziyaretçilerin eğitim düzeyi (en az fakülte mezunu ve daha yüksek ise 1, değilse 0).
HGel	Ziyaretçinin aylık TL cinsinden geliri.
HBsay	Ziyaretçinin hanesindeki birey sayısı.
MHal	Kukla değişken. Ziyaretçinin medeni durumu (evli ise 1, değilse 0).
Pİlgi	Likert değişkeni. Ziyaretçinin parka olan ilgi

	düzeyi (1=çok düşük, 2=düşük, 3=orta, 4=yüksek, 5=çok yüksek).
KBSHarc	Ziyaretçinin yapmış olduğu TL cinsinden toplam seyahat masrafının gruptaki kişi sayısına bölümü.
Yaş	Ziyaretçinin yaşı.

Tablo 6.7 Tüketici Artığı Analiz Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>
Yaş	-0,0174	0,0135
BBirey	0,1663*	0,0590
Cins	-0,0894	0,2512
Eğitim	-0,3054	0,2319
HGel	4,93e-06	0,0002
KBSHarc	-0,0015***	0,0009
MHal	0,5811**	0,2803
Pİlgi		
2	0,1208	0,6238
3	0,4574	0,5276
4	0,8872***	0,5077
5	1,1191**	0,5082
Sabit Terim	0,2943	0,7132
Loglikelihood	-162,9444	
Pseudo R ²	0,0773	

Bulunan bu değer bir ziyaretçinin ziyaret başına tüketici rantını ifade etmektedir. Yıllık ortalama ziyaret sayısı ise 2,9 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda bir kişinin bir yılda elde ettiği tüketici rantı bu iki değer çarpımı olan 1.864,468 TL olmaktadır. Parkın yıllık rekreasyonel amaçlı kullanım değeri, yıllık ziyaretçi sayısının kişi başı yıllık tüketici rantıyla çarpımı sonucu elde edilir. Beydağları Sahil Milli Parkı'nın yıllık yaklaşık 750.000 ziyaretçi ağırladığı düşünüldüğünde toplam yıllık rekreasyonel değer 1.398.351.000 TL olarak hesaplanmaktadır. Kişi başı yıllık tüketici rantı diğer seyahat maliyeti

çalışmalarına göre hayli yüksektir. Bölgenin birçok doğal güzelliği barındırması ve bir turizm üssü olmasının bu değerini yüksek çıkmasında rol oynadığı düşünülebilir.

6.7. Koşullu Değerleme Analizi ve Ödeme İstekliliği

Katılımcılara "Bu parkın korunması, bakımı, sağladığı yararlar ve diğer gereklilikler için bir fon oluşturulsa, bir defaya mahsus 100 TL ödemek ister misiniz?" sorusu yöneltilmiş, daha sonra sırasıyla bu miktar sırasıyla iki katına çıkarılmış ve yarıya düşürülmüştür. Bundan başka katılımcılara "açık uçlu" olarak yukarıdaki soru yöneltilmiş, fakat miktar belirtilmemiş, bunun yerine ödemek istedikleri en yüksek tutarı belirtmeleri istenmiştir. Bu açık uçlu soru için bir "ödeme kartı" oluşturulmuştur. 0'dan başlamak üzere 100'e kadar 10'ar artarak, 100'den sonra 150 ve 200, 200'den 1000'e kadar 100'er artarak ve 1000'den sonra ise 1500 gelecek şekilde miktarlar belirlenmiştir. Katılımcının ödemek istediği tutarın bunlardan hiçbirine uymaması durumunda "diğer" seçeneği de eklenmiş ve katılımcıya ödeme istekliliğini doğrudan belirtme imkânı tanınmıştır. 188 kişiden elde edilen verilere göre 77 kişinin 100 TL ve üzeri ödeme istekliliğine sahip olduğu görülmüştür. 111 kişi ise 100 TL'den az ödeme istekliliğine sahiptir. Tablo 6.8 ödeme istekliliği bulgularını göstermektedir.

Tablo 6.8 Ödeme İstekliliği Bulguları

<i>Ödeme İstekliliği (TL)</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>
<100	111	58,16
≥100	77	41,84
Toplam	188	100,00

6.8. Kişi Başı Ortalama Ödeme İstekliliği ve Toplam Ekonomik Değer

Kişi başına ödeme istekliliğini hesaplamak için "Probit Regresyon Modeli (PRM)" kullanılmıştır. Bilindiği gibi PRM bir ya da daha fazla bağımsız değişkenin ikili bir kategorik değişken (evet-hayır, evli-bekar) üzerindeki etkisini tahmin etmekte kullanılmaktadır (Arı ve Önder, 2012: 170). Analizde kullanılan değişkenler ve analiz sonuçları sırasıyla tablo 6.11 ve 6.12'da gösterilmektedir. Ödeme istekliliğine ayrıca parka olan ilgi düzeyi (Pilgi), park içindeki hizmetlerin fiyatı (PFiyat) ve park içindeki hizmetlerin kalitesi (PKalite) değişkenleri eklenmiştir. Bu değişkenlerle ilgili dağılımlar tablo 6.9 ve 6.10'da sunulmaktadır.

Analiz sonucuna göre MaxWTP değişkeninin katsayısı %1 düzeyinde anlamlı ve pozitifdir. Katsayının pozitif olması, tutar yükseldikçe "evet" cevabı alma olasılığının azaldığını söyleyen ekonomik teoriyle örtüşmemektedir. Dolayısıyla bu sonuca göre parkın korunması için

yapılacak olan bağışın miktarı arttıkça "evet" cevabı alma olasılığı artmaktadır.

STATA istatistik programının kullanıldığı analiz sonucuna göre kişi başı ortalama ödeme istekliliği 84,69 TL olarak hesaplanmıştır. Kişi başı ortalama ödeme istekliliği, $[-(\beta_{MaxWTP}/\beta_{Sabit Terim})]$ formülüyle hesaplanır.⁸ Bu değer bir ziyaretçinin parkın varlık değerine atfettiği yıllık ortalama parasal miktarın beklenen değeridir. Toplam kullanım dışı değer ise kişi başı ödeme istekliliğinin çevre yerleşim birimlerine genelleştirilmesiyle elde edilir. Bu değer de Antalya ili için 188.228.775 TL olarak hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu değer, rekreasyonel amaçlı yıllık kullanım değerinden düşüktür. Bu durum kişilerin parkın rekreasyonel amaçlı kullanımından sağladıkları faydanın, parkın varlığına atfettikleri değerden yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Parkın toplam ekonomik değeri ise kullanım değeri ile kullanım dışı değer toplamına eşittir. Buna göre parkın sağladığı yıllık toplam faydanın ekonomik değeri 1.586.579.775 TL olmaktadır.

Tablo 6.9 Parka Olan İlgi Düzeyi

<i>Parka Olan İlgi Düzeyi</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>
1 (çok düşük)	12	6,2
2 (düşük)	14	7,2
3 (orta)	42	21,6
4 (yüksek)	50	25,8
5 (çok yüksek)	76	39,2
Toplam	194	100,0

Tablo 6.10 Servis Hizmetleri Kalitesi ve Fiyatları

<i>Değerlendirme Konusu</i>	<i>Değerlendirme Sayısı (kişi)</i>	<i>Ortalama</i>
Servis Hizmetleri Kalitesi	193	2,42
Servis Hizmetleri Fiyatları	193	2,84

⁸Lopez-Feldman, 2012.

Tablo 6.11 Kullanılan Değişkenler

<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Açıklama</i>
Cevap1	Kukla değişken. Arttırma sorularının cevabının evet-hayır ve evet-evet olma durumu (1=evet-hayır ve evet-evet).
<i>Açıklayıcı Değişkenler</i>	<i>Açıklama</i>
Yaş	Ziyaretçinin yaşı.
BBirey	Ziyaretçiyle beraber gelenlerin sayısı.
Cins	Kukla değişken. Ziyaretçilerin cinsiyeti (1=kadın, 0=erkek).
HBSay	Ziyaretçinin hanesindeki birey sayısı.
HGel	Ziyaretçinin aylık TL cinsinden geliri.
MaxWTP	Ziyaretçilerin ödeme isteklilikleri.
PFiyat	Likert değişkeni. Park içindeki servis hizmetlerinin fiyat düzeyi (1=çok düşük, 2=düşük, 3=orta, 4=yüksek, 5=çok yüksek).
Pilgi	Likert değişkeni. Ziyaretçinin parka olan ilgi düzeyi (1=çok düşük, 2=düşük, 3=orta, 4=yüksek, 5=çok yüksek).
PKalite	Likert değişkeni. Park içindeki servis hizmetlerinin kalite düzeyi (1=çok düşük, 2=düşük, 3=orta, 4=yüksek, 5=çok yüksek).

Tablo 6.12 Analiz Sonuçları

<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>
Yaş	0,1766**	0,0808
BBirey	0,0262	0,3598
Cins	-2,9782**	1,4939
HBSay	-0,1779	0,3377
HGel	-0,0004	0,0009
MaxWTP	0,0812*	0,0276

PFiyat		
2	0,6691	1,5057
3	-6,6861**	2,8021
4	-2,4477	1,9817
5	-4,2641***	2,5472
Pİlgi		
2	-1,2941	1,9219
3	-3,0255	2,3907
4	-4,0798	2,7283
5	-1,7626	1,8345
PKalite		
2	1,6624	1,4501
3	4,1197**	2,0165
4	2,6068	1,9620
5	5,2275	4,1936
Sabit Terim	-6,8799**	3,4230
LogLikelihood	-12,4462	
Pseudo R ²	0,7852	

Değerlendirme ve Sonuç

Ekosistemler ve çevresel varlıklar, ekonomik faaliyetlerin devamı için gerekli hammaddeleri sağlamanın yanı sıra insan yaşamını güzelleştiren estetik ve rekreasyonel amaçlı kullanım değeri gibi değerler de sağlar. Bunların yanı sıra kullanım dışı değer olarak adlandırılan, doğrudan gözlemlenemeyen ve fiyatlandırılmayan fayda ve hizmetler de sunar. Kullanım dışı değerden kasıt erozyon önleme, toprağı tutma, karbon depolama ve iklim düzenleme gibi Dünya'daki yaşam döngüsü ve sürekliliğı için hayati önem arz eden hizmetlerdir.

Ekosistemlerin sağladığı fayda ve hizmetlerin tümünün parasal değer cinsinden ölçülmesi piyasa aracılığıyla mümkün olmamaktadır. Ekosistemlerden elde edilen kereste, reçine ve çeşitli orman ürünlerinin fiyatlandırılması piyasa tarafından gerçekleştirilebilmekte iken, rekreasyonel amaçlı kullanım değeri ve kullanım dışı değerlere parasal değer biçmek piyasa aracılığı ile gerçekleştirilememektedir.

Bu çalışmada kullanılan SM yönteminde Beydağları Sahil Milli parkının rekreasyonel amaçlı kullanım değerinin tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu

amaçla ziyaretçilerin buldukları noktadan parka gelene kadar yaptıkları harcamalar hesaplanmıştır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre bir ziyaret için kişi başına düşen tüketici artışı 642,62 TL olarak hesaplanmıştır. Kişi başı seyahat maliyeti 108,7 TL olduğu dikkate alındığında, parkı ziyaret eden bir kişi bu miktarın altı katı fayda elde etmektedir. Parkın yıllık rekreasyonel kullanım değeri ise 1.398.351.000 TL olarak hesaplanmıştır.

Çalışmanın KDY bölümünde parkın kullanım dışı pasif değeri de tahmin edilmiştir. Kullanım dışı değerle kastedilen parkın sağladığı erozyon önleme, biyoçeşitlilik, karbon depolama, toprağı tutma vb. doğrudan gözlemlenemeyen ve fiyatlandırılmayan faydalardır. Araştırma sonucuna göre parkın yıllık varlık ya da pasif kullanım değeri 188.228.775 TL olarak hesaplanmıştır. Toplam ekonomik değer kullanım değeri ve kullanım dışı değerlerin toplamıdır. Buna göre parkın yıllık toplam ekonomik değeri 1.586.579.775 TL olmaktadır.

Çevresel değerlendirme çalışmaları, her ne kadar bazı bilim insanları tarafından eleştirilse de ekonomik açıdan mukayese yapılabilmesi için faydalı olmaktadır. Bu bağlamda değerlendirme çalışmaları, söz konusu alanla ilgili herhangi bir politika değişikliği gündeme geldiğinde bir kılavuz görevi görebilmektedir. Politika değişikliğinden kast edilen, söz konusu alanın bütünlüğünü ve ekolojisini bozma riski taşıyan projelerdir. Bu projeler, yeni maden sahalarının açılması olabildiği gibi bölgenin turistik tesislerin inşası da olabilir. Projenin tahmin edilen getirisiyle alanın toplam ekonomik değerinin (kullanım ve kullanım-dışı değeri) karşılaştırılması, projenin uygulanabilirliği ile ilgili sorulara cevap olabilmektedir.

Yine değerlendirme çalışmaları sonucunda, bölgeye gelen ziyaretçilerin sosyo-ekonomik özellikleri ve bölge ile ilgili değerlendirmeleri hakkında veriler elde edilmektedir. Elde edilen bu verilerin analizi sonucunda söz konusu alanın rekreatif potansiyeli arttırılabilir. Bölge için bir giriş ücretinin söz konusu olması durumunda bu, ziyaretçilerin değerlendirmeleriyle karşılaştırılabilir ve yine ziyaretçilerin tercihleri doğrultusunda yeniden saptanabilir. Böylelikle bölgeden elde edilen gelir arttırılabilir.

Özetle bu ve benzeri çalışmalarla elde edilen değerler, söz konusu alanlarla ilgili bir politika değişikliği gündeme geldiğinde karar vericiler için oldukça faydalı olabilir. Gelişmiş ülkelerde standart hale gelen bu tür çalışmaların gelecekte bizde de artarak uygulanması temenni edilmektedir.

Kaynaklar

- Anonim, (2012). Beydağları Sahil Milli Parkı.
<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/beydaglari/index.htm> erişim tarihi:
01.02.2018
- Arı, A. ve Önder, H. (2012). Farklı Veri Yapılarında Kullanılabilecek Regresyon Yöntemleri. *Anadolu Tarım Bilimi Dergisi*, 2013, 28(3): 168-174.
- Baral, N., Stern, J. M. ve Bhattarai, R. (2008). Contingent Valuation of Ecotourism in Annapurna Conservation Area, Nepal: Implications for Sustainable Park Finance and Local Development. *Ecological Economics*, 66 (2-3): 218-227.
- Bateman, İ. (1993). *Evaluation of the Environment: A Survey of Revealed Preference Techniques*. CSERGE Working Paper, Norwich.
- Benkhalifa, A., Ayadi, M. ve Lanoie, P. (2012). Estimated Hedonic Wage Function and Value of Life in an African Country. *Institut D'économie Appliquée Cahier de Recherche IEA-12-01*, Montreal.
- Carson, R. (2000). Contingent Valuation: A User's Guide. *Environmental Science and Technology*, 34 (8): 1413-1418.
- Carson, R. T. (2012). Contingent Valuation: A Practical Alternative When Prices Aren't Available. *Journal of Economic Perspectives*, 26 (4): 27-42.
- Carson, R. T. ve Hanemann, W. M. (2005). *Handbook of Environmental Economics: Valuing Environmental Changes*. Amsterdam: Elsevier B.V.
- Czajkowski, M., Giergiczny, M., Kronenberg, J. ve Tryjanowski, P. (2014). The Economic Recreational Value of a White Stork Nesting Colony: A Case of 'Stork Village' in Poland. *Tourism Management*, 40: 352-360.
- Das, S. (2013). *Travel Cost Method for Environmental Valuation*. Madras School of Economics, Dissemination Paper – 23, Chennai.
- Demircioğlu, H. (2014). *Karatepe Aslantaş Milli Parkında Rekreatif Kullanımların Ekonomik Analizi ve Yönetimsel Araştırmalar*. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- El Chami, D., El Moujabber, M. ve Scardigno, A. (2008). The Contingent Valuation Method for the Economic Assessment of Groundwater: A Lebanese Case Study. *New Medit*, 7 (3): 19-24.
- Fleming, M. C. Ve Cook, A. (2008). The Recreational Value of Lake McKenzie, Fraser Island: An Application of the Travel Cost Method. *Tourism Management*, 29 (6): 1197-1205.

- Guo, X., Liu, H., Mao, X. Jin, J., Chen, D. ve Cheng, S. (2014). Willingness to Pay for Renewable Electricity: A Contingent Valuation Study in Beijing, China. *Energy Policy*, 68: 340–347.
- Gürlük, S. ve Rehber, E. (2008). A Travel Cost Study to Estimate Recreational Value for a Bird Refuge at Lake Manyas, Turkey. *Journal of Environmental Management*, 88 (4): 1350-1360.
- Hoyos, D. and Mariel, P. (2010). Contingent Valuation: Past, Present and Future. *Prague Economic Papers*, 4(2010): 329-343.
- Karatay, 2013, Araştırmada Örneklem.
- Kim, S. G., Bowker, J. M., Cho, S., Lambert, D., English, D. B. K. ve diğer (2010). Estimating Travel Cost Model: Spatial Approach. *AAEA, CAES, & WAEA Joint Annual Meeting*. 25-27 Temmuz 2010, Denver, Colorado.
- Kumar, M., ve Kumar, P. (2007). Valuation of the Ecosystem Services: A Psycho-Cultural Perspective. *Ecological Economics*, 64 (4): 808-819.
- Külekcı, M. ve Dönmez, R. (2012). Trabzon İli Uzungöl Doğa Parkı'ndan Rekreatyonel ve Turizm Amaçlı Yararlanmanın Ekonomik Değerinin Belirlenmesi. Oğuz C. (Ed.), Bayramoğlu Z. (Ed.) ve Karakayacı Z. (Ed.), *10. Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı*. 1239-1246. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Loomis, B. J., ve Ward, A. F. (1986). The Travel Cost Demand Model as an Environmental Policy Assessment Tool: A Review of Literature. *Western Journal of Agricultural Economics*, 11(2): 164-178.
- Lopez-Feldman, A. (2012). Introduction to Contingent Valuation Using Stata. *Munich Personal RePEc Archive*.
- Rose, S. K. (1999). Non-Market Valuation Techniques: The State of the Art. *Cornell University WP 99-10*, New York.
- Rosen, H. ve Geyer, T. (2008). *Public Finance*. The McGraw-Hill Companies, Inc.Singapore.
- Tambor, M., Pavlova, M., Rechel, B., Golinowska, S., Sowada, C. Ve Groot, W. (2014). Willingness to Pay for Publicly Financed Health Care Services in Central and Eastern Europe: Evidence from Six Countries Based on a Contingent Valuation Method. *Social Science and Medicine*, 116: 193-201.
- Tietenberg, T. ve Lewis, L. (2012). *Environmental and Natural Resource Economics*. Pearson Education, Inc., New Jersey.

Hakların Tükenmesi İlkesinin Coğrafi Sınırları, Paralel Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

The Geographical Boundaries for the Exhaustion Principle of Intellectual Property Rights, Parallel Trade and Foreign Direct Investment

Onur A. KOSKA¹

Geliş tarihi: 16.05.2018, Kabul tarihi: 10.07.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Bu çalışmanın temel motivasyonu, uluslararası ticaret yoluyla birbirine entegre olmuş ülkelerde, fikri mülkiyet haklarının tükenmesi ilkesinin farklı coğrafi sınırlara (ülkesel, uluslararası veya bölgesel) tâbi olmasını uluslararası ticaret yazını çerçevesinde ele almak ve ilgili yazındaki eksiklikleri tartışmaktır. Çalışmanın temel argümanı, hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarında gerçekleştirilecek bir politika değişikliğinin (i) perakendecilerin paralel ticaret kararları, (ii) üretici firmaların stratejik piyasa davranışları ve doğrudan yabancı yatırım kararları ile (iii) ülkelerin sosyal refahı (tüketici artışı ve firma kârları) üzerinde önemli etkiler yaratacağıdır. Ayrıca bu çalışma özellikle kuramsal modeller ve analitik çözümler çerçevesinde Türkçe iktisat yazınında henüz yer almayan bu konuya dikkat çekmeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: *Fikri Mülkiyet Haklarının Tükenmesi, Paralel Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Sosyal Refah*

Jel Kodları: F12, F23, L13, O34

Abstract

This study's main motivation is to review the trade literature on the implications that trade-integrated countries may adopt different geographical boundaries for the exhaustion of intellectual property rights (national, international, regional), and to discuss potential gaps in the literature. The main argument is that a policy change in such geographical boundaries will have important implications on (i) retailers' parallel trade decisions, (ii) manufacturers' strategic market behavior and foreign direct investment decisions, and (iii) countries' welfare (consumer surplus and firms' profits). Also this study would like to introduce this topic to the Turkish economics literature.

Keywords: *Exhaustion of Intellectual Property Rights, Parallel Trade, Foreign Direct Investment, Social Welfare*

Jel Codes: F12, F23, L13, O34

¹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Doç. Dr.
koska@metu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8790-2992>

Giriş ve Çalışmanın Kapsamı

Bilgi-sermaye (knowledge-capital) gayri maddi varlıklardır ve firmalar için önemlidir.²Bu varlıkların üretimi maliyetli bir süreçtir, ancak bu varlıklar bir kez üretildiğinde, üretici firmaların farklı yerlerde konumlanmış iştirakleri veya üretim tesisleri ve satış birimleri tarafından, varlıkların değerinde bir kayıp yaratmadan, maliyetsiz ve eş anlı olarak kullanılabilir. Başka bir ifade ile bilgi-sermaye üretimi firma düzeyinde ölçek ekonomileri yaratır ve firmaların rekabetçi konumlarını geliştirir. Bu tarz varlıklar, genellikle, ortak girdi (joint input) ve genel çıkar (public-good property) özelliklerine sahiptir.³ Ortak girdi ve genel çıkar özellikleri dolayısıyla bu varlıklar firmalar arasında kolayca ve hızlıca yayılabilir; bkz. Navaretti ve Venables (2004). Firmalar, sahip oldukları bu tarz varlıkların kendilerine sundukları mülkiyet avantajlarını (ownership advantages) kaybetmemek adına, üretim/satış aktivitelerini içselleştirme (internalization) yoluna gidebilirler. Mesela firmalar, yabancı ülkelere ticaret yapmak veya yabancı ülkelerde üçüncü kişilere – firmadan bağımsız, yabancı üretim veya satış birimlerine – üretim veya satış yetkisi vermek, üçüncü kişilerle lisans anlaşması yapmak ya da benzeri alternatif piyasa erişim şekillerini kullanmak yerine, doğrudan yabancı yatırımları tercih edebilirler.

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), bilgi-sermayeyi içselleştirip, bu varlıkların rakip firmalara sızmasını azaltabilir. Ancak DYY için belirli bir sabit maliyet gerekir: firmalar, tesis düzeyinde ölçek ekonomilerini kaybederler. Teorik olarak, firma düzeyinde yüksek ve tesis düzeyinde düşük ölçek ekonomileri, DYY'yi, piyasa potansiyeli yüksek ülkelerde çekici kılar, çünkü piyasa potansiyeli yüksek ülkelerde, sabit maliyetlerin birim değeri görece olarak daha düşüktür. Yüksek ticaret maliyetleri de, benzer bir şekilde, firmaları DYY için teşvik eder. Ticaret maliyetlerinin düşük, sabit maliyetlerin yüksek olduğu durumlarda, firma düzeyinde düşük ve tesis düzeyinde yüksek ölçek ekonomileri, DYY yerine ticareti avantajlı kılar (mesela bkz., Koska, 2015).⁴

²Bilgi-sermaye, bir firmanın sahip olduğu patent, yenilik veya yönetsel beceriler; tüketiciler tarafından benimsenen nam, marka, saygınlık veya ürün kalitesi; proje, plan veya tasarım; üretim veya pazarlama sırrı gibi fiziksel olarak açıklanamayan, ancak firmaya rekabetçi avantaj ve tekelleri piyasa gücü sağlayan varlıklar olarak düşünülebilir.

³Bu varlıklar, ortak girdi özelliği dolayısıyla, herhangi bir firma tarafından üretimde veya satışta kullanılabilir. Bu varlıkların kullanımı, üretim maliyetlerini azaltıp, kârları ve pazar payını artırabilir: firma problemleri bağlamında bu, genel çıkar özelliğine denk düşer.

⁴Firmaları DYY yapmaya teşvik eden arz ve talep yönlü bir çok faktör tartışılabilir. Bu faktörlerin detaylı bir analizi Mihçı, Çağatay ve Koska'nın (2011) çalışmasından takip edilebilir.

Üreticiler ürünlerini, işlem maliyetleri⁵ dolayısıyla bağımsız dağıtım firmaları veya perakendeciler yoluyla yabancı tüketicilere ulaştırmak durumunda kalabilirler. Bu durum, bilgi-sermayenin içselleştirilmesinde sıkıntı yaratabilir. Bilgi-sermaye, üretilen malda gömülüdür. Bu bakımdan, hak sahibi firmaların fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi yoluyla, ürettikleri özgün malların kendi bilgi ve kontrolleri dışında dağıtımının/satışının engellenmesini savunmaları beklenir. Fikri mülkiyet hakları ile korunan bir mal, hak sahibi firma tarafından (onun bilgisi ve kontrolü altında) piyasalara sürüldüğü an, hakların tükenmesi olgusu gündeme gelir. Üretici sahip olduğu mülkiyet hakları dolayısıyla ürünün üretimi ve ilk satışı konusunda tekeli hakka sahiptir. Ancak üretici, malın satışını gerçekleştirdiği anda bu tekeli hakkını kaybeder; üretici satım yoluyla el değiştiren ürününün alıcı tarafından yeniden satılmasına (ürünün piyasalardaki dolaşımına) müdahale edemez.

Malların serbest dolaşımı ve rekabete yönelik argümanlar ticaretin herhangi bir şekilde sınırlandırılmasını tartışmaya açar. Her ne kadar Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye ülkelerde bilgi-sermayenin korunması "Ticaretle İlişkili Fikri Mülkiyet Hakları" (Trade Related Intellectual Property Rights – TRIPS) anlaşması ile düzenlense de,⁶ fikri mülkiyet haklarının tükenmesi (exhaustion of IPRs) konusundaki düzenlemeler bu anlaşmanın kapsamı dışındadır: üye ülkeler, fikri mülkiyet haklarının tükenmesi konusunda farklı coğrafi düzenlemelere gidebilirler. Fikri mülkiyet haklarının tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları ülkesel, bölgesel veya uluslararası olarak belirlenir: hak sahibi firmalar, ürünlerinin ülkesel, bölgesel veya uluslararası dolaşımı üzerindeki denetleme haklarını kaybederler. Hakların bölgesel veya uluslararası tükenmesi ilkesinin bir sonucu olarak paralel ticaret olgusu ortaya çıkabilir: fikri mülkiyet hakları ile korunan bir ürünün farklı pazarlarda dolaşımı hak sahibi firmanın denetimi dışında gerçekleşebilir. Aslında bir çeşit arbitraj olarak düşünülebilir. Paralel ticaretin gerçekleşmesi için ön koşul, fikri mülkiyet haklarının tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarının buna izin veriyor olmasıdır. Bunun dışında, ülkeler arası fiyat farklılıkları dolayısıyla, hem ürünü pazarlayan üçüncü kişiler hem de

⁵İşlem maliyetleri konusunda çok çeşitli örnekler verilebilir. Mesela, farklı dil ve geleneklerin neden olduğu engelleri aşma ya da iletişim maliyetleri, dağıtım/pazarlama konusunda personel eğitim harcamaları, özel dağıtım ağlarına erişilebilirlik veya üretici firmaların ticaret yoluyla girmek istedikleri ülke pazarına veya ülkedeki siyasi uygulamalara yabancı olmaları dolayısıyla engellerin aşılması için katlanılması gereken maliyetler bu tür maliyetlerdir; bkz., Bevan ve Estrin (2004).

⁶DTÖ, ülkelerin fikri mülkiyet hakları konusundaki düzenlemelerinde, ülkeler arası ekonomik koşullara veya teknolojik altyapı ve gereksinim farklılıklarına bakmaksızın, üye ülkeler arasında bütünüyle bir uyum hedefler.

tüketiciler, işlem maliyetleri, yol masrafları, ticaret engelleri ve diğer ilgili maliyetler eklendiğinde, bir kazanım elde edebilmeliler.

Hak sahibi firmaların ticaretten elde edecekleri kârlar, paralel ticaretin gerçekleşme olasılığı bulunan ülkelerde düşebilir: firmalar, üretim, satış ve pazarlamada farklı piyasa stratejileri uygulayabilirler. Özellikle firma düzeyinde ölçek ekonomilerinin etkin kullanıldığı, yoğunlaşmanın yüksek olduğu ve firmaların piyasa gücüne sahip oldukları endüstrilerde (örn., Ar-Ge yoğun ilaç endüstrisi), farklı dikey fiyat denetimleri (vertical price control) veya miktar kısıtları kullanılabilir ve üçüncü kişiler yoluyla yapılan ticarete, ticaret hacimlerinde, bozulmalar gözlemlenebilir. Firmaların stratejik piyasa davranışlarındaki değişim, üretici ve tüketici artışı etkileyerek, toplam refahı değiştirir. Sosyal refahı yükseltmek için hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarına karar verilirken, firmaların stratejik piyasa davranışlarındaki değişimin öngörülebilmesi gerekir. Firmalar, genellikle, birden fazla ülke ile ticaret yaptıkları için tek taraflı politika değişikliklerinde, söz konusu ülkenin sosyal refahı hesaplanırken, diğer ülkelerdeki politika uygulamalarının doğrudan ve dolaylı etkileri de hesaba katılmalıdır.

Hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları konusunda farklı politika uygulamaları ve bunun bir yansıması olan paralel ticaret olgusu, ülkeler için önemli bir konudur. Hem politika yapımcıları tarafından hem de akademik yazında, paralel ticaret konusuna gösterilen ilginin zaman içerisinde giderek arttığı görülmektedir. Ne var ki paralel ticaret konusunun Türkçe iktisat yazınında, özellikle kuramsal modeller ve analitik çözümler çerçevesinde, henüz yer almadığı görülür.⁷ Yabancı yazında özellikle son on senelik süreçte bu konu hakkında yapılmış, ciddi akademik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların odak noktasında;

- tek taraflı politika uygulamaları,
- tek yönlü paralel ticaret,
- dikey fiyat denetimleri

vardır (bkz., Maskus ve Chen, 2002; 2004; Chen ve Maskus, 2005). İlgili yazında;

- bölgesel düzenlemelerin,
- çok yönlü paralel ticaretin,

⁷Paralel ticaretin olası içerim ve sonuçlarının analizi Türkçe yazında henüz yer almazken, konu hakkında niteliksel çalışmalara (bkz. Tekdemir, 2003), yasal düzenlemelere, ilgili hukuksal sorunlara ve vaka bazlı çalışmalara rastlamak mümkündür (bkz. Pınar, 2004; Kayhan, 2001).

- dikey fiyat denetimlerinin olmadığı durumların,

firmaların stratejik davranışları ile ülkelerin sosyal refahı üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir analizi mevcut değildir. İlgili yazın ayrıca hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarının DYY üzerindeki etkilerini de göz ardı etmektedir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu, ilgili yazındaki bu eksiklikleri tartışmak ve hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları konusunda farklı politika uygulamalarını uluslararası ticaret yazını çerçevesinde ele almaktır. Bu çalışma özellikle kuramsal modeller ve analitik çözümler çerçevesinde Türkçe iktisat yazınında henüz yer almayan bu konuya dikkat çekmeyi amaçlar.

Bu çalışmanın bölümleri şu şekilde özetlenebilir. Gelecek bölüm, konu ile ilgili yazını ele alır. Üçüncü bölüm konunun önemini ve ekonomi politikasına katkısını tartışır. Dördüncü bölüm, konu ile ilgili gözlemleri detaylandırır. Beşinci bölüm, ilgili yazındaki eksiklikleri toplar ve çalışmayı sonlandırır.

1. İlgili Yazın

Paralel ticaret kavramının ilgili yazındaki ilk tartışmalarına 1980'lerin ikinci yarısında rastlamak mümkündür.⁸ Bu konudaki kuramsal modellerin ilk örneklerinin de 1990'ların ikinci yarısından sonra ortaya çıktığı görülür (bkz., Malueg ve Schwartz, 1994; Richardson, 2002). Bu ilk modeller paralel ticaret olgusuna, piyasa segmentlerinin olduğu tam rekabet durumlarında fiyat farklılaşması bağlamında bakar, tek fiyat olgusunun Nash dengesi olarak desteklenebilmesi adına gerekli ve yeterli koşulları inceler ve paralel ticaretin engellenmesi durumunda sosyal refahın küresel olarak belirsiz olacağını gösterir. İlgili yazında görece yeni olan kuramsal modeller (i) paralel ticaret olgusuna fikri mülkiyet haklarına sahip üreticilerin piyasa davranışları sonucu ortaya çıkan içsel bir değişken olarak yaklaşır; (ii) tam rekabetçi piyasalar yerine – fikri mülkiyet hakları ile korunan bilgi-sermayenin hak sahibi firmaya sağlayacağı piyasa gücü argümanı ile tutarlı – eksik rekabet durumlarını ele alır; (iii) hak sahibi firma tarafından üçüncü kişiler üzerinde dikey fiyat denetimlerinin uygulanacağı varsayımını yapar (bkz., Maskus ve

⁸Amerikan Doları'nın 1980'lerde reel olarak ciddi değerlendirildiği, fiyat farklılıklarının ulaştırma maliyetlerinin üzerine çıktığı, dolayısıyla arbitrajın kârlı hale gelerek gri pazarların oluşması ve paralel ticaretin gerçekleşmesi için uygun ortamın yaratıldığı ve bunun bir sonucu olarak paralel ticaret rakamlarının arttığı gözlemlenir (bkz., Li ve Maskus, 2006).

Chen, 2002; 2004; Chen ve Maskus, 2005; Ganslandt ve Maskus, 2004; 2007; Müller-Langer, 2012).⁹ Elde edilen bulgulara göre:

- Düşük toptan satış fiyatları ve etkin dikey fiyatlandırma (efficient vertical pricing) üretici kârını maksimize eder.
- Paralel ticaretin serbest ve toptan satış fiyatlarının düşük olması paralel ticaret dolayısıyla rekabeti arttırırken, ticaret maliyetleri ve çifte marjinalizasyon (double marginalization) dolayısıyla kaynakların israfına yol açar.
- Kârların düşmesi toptan satış fiyatlarında yukarı yönlü bir baskı oluşturur.
- Paralel ticaretin serbest ve ticaret maliyetlerinin yeteri kadar düşük olması, sosyal refahı küresel boyutta iyileştirir.
- Paralel ticaretin serbest ve ticaret maliyetlerinin yeteri kadar yüksek olması, fiyat bozulmalarına (stratejik piyasa davranışlarına) yol açar ve sosyal refahı azaltır.

Paralel ticareti serbest bırakmanın sosyal refahın parametreleri üzerindeki olası etkileri, Chen ve Maskus'un (2005) çalışmasındaki sonuçlara göre Tablo 1'den takip edilebilir:

Tablo 1: Paralel Ticaret ve Sosyal Refah

Politika: Paralel ticareti sınırlandırmak	Paralel ticareti gerçekleştiren ülke	Paralel ticareti alan ülke	Küresel
Tüketici	+	?	?
Üretici	+	n/a	+
Toplam refah	+	?	?

Ticaret maliyetleri yukarıdaki tabloda verilen sonuçlar üzerinde (özellikle küresel anlamda refah açısından) önemli bir etkiye sahiptir. Ticaret maliyetlerinin yüksek olması durumunda, paralel ticareti engelleyici bir politika dikey fiyat etkinsizliğinin önüne geçer ve fiyat bozulmalarını önler. Ancak ticaret maliyetleri yeteri kadar düşükse bu politika gereksiz işlem maliyetlerini önlemesinin yanında paralel ticaretin potansiyel alıcısı olan ülkede fiyat artışlarına neden olur. Dolayısıyla paralel ticareti engelleyici bir

⁹Bu modeller, tek taraflı paralel ticaret engellerini açıklamak ve paralel ticaretin ürün kalitesi, ürün farklılaştırması veya maliyet azaltıcı teknoloji yatırımları üzerindeki etkilerini görmek için de kullanılır (bkz., Li, 2006; Li ve Maskus, 2006; Valletti, 2006; Valletti ve Szymanski, 2006; Li ve Robles, 2007; Grossman ve Lai, 2008; Hwang, Peng ve Shih, 2014; Matteucci ve Reverberi, 2014).

politikanın küresel refah üzerindeki etkisi belirsizdir; bkz., Chen ve Maskus (2005).

Bu sonuçlar, dikey fiyat denetimlerinin kullanıldığı, hakların uluslararası tükenmesi ilkesinin tek taraflı uygulanması sonucu ortaya çıkan tek yönlü paralel ticaret durumları için geçerlidir. Ancak ilgili yazın üreticilerin kapasite kısıtları ile karşılaştığını da rapor etmektedir. Dolayısıyla, ilgili yazında bu konunun tam esnek arz ve dikey fiyat denetimleri yerine miktar kısıtlarının stratejik bir araç olarak kullanıldığı kuramsal modeller çerçevesinde tartışılması ihtiyacı doğar. Mesela, satış sözleşmeleri, transfer ücreti ve ürün miktarı üzerinden belirlenebilir.¹⁰Bu tarz satış sözleşmelerini paralel ticaret modellerine uygulama fikri Keith Maskus ve Frank Staehler'e aittir (Maskus ve Staehler, 2014).¹¹ Bu fikir geliştirilerek, çok ülkeli paralel ticaret modeline uygulanabilir.

İlgili yazında öne çıkan bir başka husus da hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarının ülkeler arasında farklılık göstermesidir: hem tek yönlü hem de çok yönlü paralel ticaret mümkündür. Hakların uluslararası tükenmesi ilkesinin sadece tek bir ülke tarafından uygulandığı durumda tek yönlü paralel ticaret ortaya çıkabilir. İlgili yazın sıklıkla bu durumu analiz ederken, hakların uluslararası tükenmesi ilkesinin birden fazla ülke tarafından uygulanması durumunda çok yönlü paralel ticaret gerçekleşebilir. Benzer bir şekilde, hakların bölgesel tükenmesi ilkesi de uygulama dâhilindedir (bkz., Avrupa Birliği (AB) ülkeleri). Buradan şu sonuç çıkarılabilir: bölgesel düzenlemeler en az tek taraflı düzenlemeler kadar önemlidir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, çok yönlü paralel ticaret, hakların bölgesel tükenmesi

¹⁰Dikey fiyat denetimlerinin olduğu satış sözleşmeleri ya birim fiyatın yer aldığı doğrusal tarifelere (linear tariffs) ya da birim fiyat ve transfer ücretlerinin birlikte kullanıldığı doğrusal olmayan tarifelere (non-linear tariffs) indirgenir. Bu aslında şu anlama gelir: aracı firmalar, üreticinin belirlediği toptan satış, (birim) fiyatı üzerinden istedikleri miktarda ürünü temin edebilirler. Yani, üretici tarafından aracı firmalara (perakendecilere) tam esnek arz sunulmakta ve üretimde kapasite kısıtları göz ardı edilmektedir. Üretim miktarı üzerinden belirlenen satış sözleşmelerinde ise perakendeci tarafından ödenen transfer ücretinin perakendeci için bir batık maliyet olduğu düşünülebilir: paralel ticaret serbestken ve perakendeci, üreticiden temin ettiği ürünü farklı piyasalarda ne yönde değerlendireceği konusunda karar verirken, ürünün birim maliyetini (toptan satış fiyatını) göz önüne almaz. Çünkü bir kez transfer ücreti ödenmiş, belirli (kısıtlı) miktarda ürün temin edilmiştir ve bu miktarın ileride değiştirilmesi mümkün değildir: perakendecinin piyasalara sürdüğü ürünün toplam miktarı üreticiden temin ettiği miktardan daha fazla olamaz. Dolayısıyla, transfer ücretinin batık maliyet olarak ele alındığı durumlarda, aslında birim fiyatın teklif edildiği doğrusal tarifeler ile üretim miktarının kısıtlandığı tarifeler kuramsal olarak birbirine denktir. Tek fark, tam esnek arzın söz konusu olmamasıdır.

¹¹Maskus ve Staehler (2014), iki ülkeli ve tek yönlü paralel ticaret modelinde, farklı ülkelerde konumlanan bir üretici firma ve bir perakendeci arasında olası bir asimetric bilgi durumunda, tek yönlü paralel ticaretin ülkeler arası fiyat yansımaları yaratmayacağını gösterir.

ilkesinin uygulandığı durumlarda da ortaya çıkabilir. İlgili yazın bu konuda yetersiz¹² olduğu gibi, farklı piyasa giriş şekillerini varsayımsal olarak göz ardı eder. Hak sahibi firma yabancı piyasalarda DYY gerçekleştirebilir. Bu şu anlama gelir: hakların tükenmesi ilkesi konusunda farklı politika uygulamaları DYY'yi teşvik edebilir.

DYY konusu uluslararası ticaret yazınında kendine sıklıkla yer bulur. Üretici uluslararası ticaretin yanı sıra DYY yoluyla da yabancı ülkelerin piyasalarına giriş yapabilir. DYY yoluyla gerçekleştirilen satışların 1980'lerden günümüze kadar uluslararası ticaret rakamlarının hep çok üzerinde gerçekleştiği gözlemlenir. DYY, bilgi-sermaye modelleri (the knowledge-capital models) çerçevesinde ele alınabilir (bkz., Markusen, 2002). Bilgi-sermaye modelleri, DYY'yi yapısal olarak yatay ve dikey olmak üzere ikiye ayırır; bkz., Markusen (1984), Helpman (1984), Helpman ve Krugman (1985), Markusen (1995; 2002) ve Navaretti ve Venables (2004). Yatay DYY yapan şirketler, kendi ülkelerinde gerçekleştirdikleri üretimin bir benzerini yabancı ülkelerde de gerçekleştirirler ve bu ülkelerdeki tüketicilere yerinde mal ve hizmet sağlarlar. Dikey DYY yapan şirketler, uluslararası üretim ağlarını kullanarak üretim süreçlerini farklı etaplara ayırıp, ülkeler arası faktör fiyat farklılıklarına göre üretim süreçlerinin farklı etaplarını farklı ülkelerde konumlandırmak suretiyle, üretim maliyetlerini etkin bir şekilde azaltmaya çalışırlar. Bu açıdan bakıldığında, ticaret maliyetlerinin yüksek olması yatay DYY'yi teşvik ederken, dikey DYY için maliyet artırıcı olur.

Uluslararası ticaret yazınında yer alan geleneksel çalışmalar, yatay DYY konusuna yakınlık-yoğunlaşma hipotezi (the proximity-concentration hypothesis) çerçevesinde yaklaşır. Bu tarz geleneksel modellerin üzerinde durduğu yakınlık-yoğunlaşma hipotezinde (bkz., Brainard, 1993; 1997), yakınlık terimi, ticaret engellerini aşyp, üretimi tüketiciye yakın konumlandırma olarak kullanılırken, yoğunlaşma terimiyle de ölçek ekonomilerine atıfta bulunulur: firmalar üretimlerini bir yerde yoğunlaştırmak yerine ölçek ekonomilerinden bir miktar feragât ederler; bkz., Navaretti and Venables (2004). Mesela, Horstmann ve Markusen (1996), bu yaklaşımı benimseyerek, çalışmalarında yatırımın sabit maliyetlerini (tesis düzeyinde ölçek ekonomilerini) tanımlar: yatay DYY yapacak üretici, yatırım yapacağı tüm ülkelerde bir miktar sabit yatırım maliyetleri ile karşılaşır. Ticaret maliyetlerinin olmadığı durumlarda, bu sabit yatırım maliyetleri dolayısıyla yatay DYY gerçekleştirmek firmalar için kârlı bir seçenek olamaz. Yani satış sözleşmeleri çerçevesinde ticaret

¹²Saggi (2014) hakların bölgesel tükenmesi ilkesinin hangi denge durumunda gerçekleşeceğini bir arbitraj modeli çerçevesinde analiz eder ve bölgesel bir düzenlemenin hakların uluslararası tükenmesi ilkesine göre sosyal refahı küresel boyutta iyileştireceğini gösterir.

gerçekleştirmek, üreticiye DYY'den daha fazla kâr sağlar. Çünkü DYY ile yitirilen tesis düzeyinde ölçek ekonomileri karşısında ticaret veya işlem maliyetlerinden bir kazanım elde edilemez.

Ticaret maliyetlerinin (ve/veya ulaştırma maliyetlerinin) olduğu durumlarda, üreticilerin yatay DYY ve uluslararası ticaret arasındaki seçimleri, piyasa büyüklüğüne, ticaret, ulaştırma ve yatırım maliyetlerinin yüksekliği ile üreticilerin üretim maliyetlerine göre belirlenir; bkz., Navaretti and Venables (2004). İlgili yazın, yatay DYY'nin sosyal refah üzerine olan etkilerine de bir miktar yer ayırır. İlgili yazında sıklıkla karşılaşılan en temel sonuç, yatay DYY'nin sosyal refah üzerindeki belirsiz etkisidir. Eğer yatay DYY gerçekleştiren yabancı firmaların üretim maliyetleri yerel firmalara görece yeteri kadar düşükse ve yabancı firmaların piyasa girişleri yerel firmaları piyasa dışında atmıyorsa, yatay DYY sosyal refahı artırır; bkz., Koska (2018a; 2018b). Bir sonraki bölümden de takip edilebileceği gibi paralel ticaret politikaları, DYY ve sosyal refah arasındaki etkileşim ekonomi politikası için önemli bir konudur.

2. Konunun Önemi ve Ekonomi Politikasına Katkısı

Fikri mülkiyet haklarının tükenmesi ilkesine yönelik alınan kararların ilk örneklerine 19. Yüzyılın sonlarında ABD'de (1886 Appolinaris Co., Limited, v. Scherer kararı) ve 20. Yüzyılın başlarında Almanya'da (1902 Kölnisch Wasser ve Mariani kararları) rastlanır (bkz., Pınar, 2004; Long, 2002). Konuya ilişkin tartışmalar ise, özellikle ticaret ve yatırımların uluslararasılaşmasıyla, 20. Yüzyılın sonlarına doğru yoğunlaşır. Uluslararası sermaye hareketleri ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin 1970-90 yılları arasında büyük oranda kaldırılmasının bir sonucu olarak ticaret ve DYY'de yüksek büyüme oranlarının gerçekleştiği¹³ ve paralel ticaretin de arttığı gözlemlenir. Mesela ABD'de paralel ithalâtın değerinin 1980'lerin ortalarında 10 milyar dolar, 1990'larda ise 20 milyar dolar olarak gerçekleştiği

¹³Serbest ticaretin, özellikle Batı Avrupa'da oluşturulan gümrük birlikleri ile Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT, the General Agreement on Tariffs and Trade) sayesinde gerçekleştirilen başarılı müzakereler sonucu önemli ivme kazandığı kabul edilir (bkz., Lewis, 1968: 362-363). Uluslararası ticarete gerçekleşen büyüme oranlarının 1950'lerden itibaren kesintisiz olarak dünya üretiminde gerçekleşen büyüme oranlarından yüksek olduğu ve DYY'nin büyüme oranlarının özellikle 1980'lerin sonundan itibaren uluslararası ticarete gerçekleşen büyüme oranlarını da geride bıraktığı gözlemlenir (1870-1973 ticaret verileri için bkz., Maddison, 2001: 362, Tablo F-4; 1983-1994 dünya üretimi, ticaret ve DYY verileri için bkz., Gundlach ve Nunnenkamp, 1998: 156, Tablo 7.1). DYY'de kaydedilen yüksek büyüme oranlarında (i) sermaye piyasalarının liberalize edilmesi ile çok uluslu şirketlerin yabancı pazarlarda iştirakleri ile yatırım yapabilmelerinin ve bu pazarlar üzerinden gelir elde edebilmelerinin önünün açılması; (ii) finansal piyasalardaki dönüşüm, genişleme ve derinleşme; (iii) işlem maliyetlerinin düşmesi önemli rol oynar (bkz., Eatwell, 1996; Goodman ve Pauly, 1993; Hirst, 1997).

tahmin edilmektedir (bkz., Cespedes, Corey ve Rangan, 1988; Hwang, Peng ve Shih, 2014).¹⁴

Uluslararası ticaret veya yatırımlardan farklı olarak paralel ticaret ayrıca kayıt altına alınmadığı için istatistiki olarak anlamlılığının net bir cevabı mevcut değildir. Ancak pazar araştırmalarından, anketlerden (bkz., NERA, 1999) ve benzeri ürün, firma veya endüstri bazlı kaynaklardan ortaya çıkan tablo, paralel ithalâtın özellikle bir takım ürün gruplarında yüksek pazar payına sahip olduğu yönündedir. Mesela Coca-Cola ürününün Birleşik Krallık'taki (UK) satışlarında paralel ithalâtın pazar payı yüzde 20 olarak hesaplanır (bkz., Maskus ve Chen, 2004). UK'de motosiklet piyasasında bu rakam yüzde 25 olarak tahmin edilir (bkz., Hwang, Peng ve Shih, 2014). İlaç sektöründe, fiyatların yüksek olduğu bazı AB ülkelerinde (mesela İsveç), belirli birtakım markalı ilaçlarda paralel ithalâtın pazar payı yüzde 70 olarak gerçekleşirken, sektör ortalamasının yüzde 16 ve hak sahibi ilaç üreticilerinin paralel ithalât dolayısıyla artan rekabet yüzünden senelik kayıplarının ortalama 3 milyar dolar olduğu tahmin edilir (bkz., Ganslandt ve Maskus, 2004). AB piyasalarındaki diğer ürünlerde (ziynet esyası, CD, meşrubat, giyim ve kozmetik ürünleri, vb.) paralel ithalâtın payı genellikle yüzde 10'un üzerindedir (bkz., Li ve Maskus, 2006).

Yukarıda verilen rakamlar konunun ekonomi politikası açısından önemini ortaya koymaktadır. Paralel ticaret ile ilişkili düzenlemeler üzerine halâ yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Konuya salt üreticiler tarafından bakıldığında, hakların ülkesel tükenmesi ilkesi savunulabilirken, işin içine tüketiciler ve toplam refah girdiğinde bu değişebilir, bazı ülkelerin benimsediği hakların uluslararası tükenmesi ilkesi, ya da ortak pazar, rekabet ve tek fiyat kaygıları ile AB ülkelerinin benimsediği hakların bölgesel tükenmesi ilkesi savunulabilir. Hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarının ticaret yoluyla birbirine entegre olan ülkelerde farklı uygulanması¹⁵ konu hakkında yapılacak kapsamlı analizleri gerekli kılar.

Bu konu ekonomi politikası açısından Türkiye ve AB bağlamında ayrı bir öneme sahiptir.

¹⁴ABD'de bahsi geçen dönemlerde, genellikle kameralarda, elektronik aletlerde, giyim ve kozmetik ürünlerinde paralel ithalâtın gerçekleştiği gözlemlenir (bkz., Li ve Maskus, 2006).

¹⁵1998 senesinde incelenen 107 ülkeden 34'ünün telif hakları ile korunan ürünlerde paralel ithalâta izin vermediği, geriye kalan ülkelerin ise paralel ithalâtı ya kısmen ya da tamamen serbest bıraktığı gözlemlenir (bkz., Li ve Maskus, 2006).

- Türkiye, AB üyesi olmamasına rağmen, AB ülkeleri ile gümrük birliği içerisinde. ¹⁶AB ülkelerinin Türkiye dış ticareti içerisindeki payı, 1999 ithalât ve ihracat verilerine göre sırasıyla yüzde 64,9 ve 64,5; 2012 ithalât ve ihracat verilerine göre sırasıyla yüzde 56,4 ve 48,9'dur. ¹⁷Türkiye ve AB üye ülkeleri arasında geçerli olan gümrük birliği bu rakamların önemli bir açıklayıcısıdır. ¹⁸Türkiye'nin 2016 senesi itibarıyla toplam ithalâtı ve ihracatı içinde Kıta Avrupası'nda gerçekleştirdiği ithalâtın ve ihracatın payları da, sırasıyla yüzde 53 ve 55'tir. Bu rakamların temel açıklayıcıları, yerçekimi modellerinin de öngördüğü üzere, işlem maliyetlerinin düşüklüğü, coğrafik yakınlık ve piyasa büyüklüğüdür.
- Türkiye ile AB ülkeleri arasında üretim maliyeti ve fiyat farklılıkları gözlemlenir. ¹⁹
- Türkiye, ara malı üreten, teknoloji ithal eden ve paralel ticaret potansiyeli yüksek bir ülke konumundadır. ²⁰
- Türkiye, AB'de uygulanan hakların bölgesel tükenmesi ilkesinin kapsamı dışındadır.

Yani AB ülkelerinin Türkiye'den paralel ithalât gerçekleştirmesi söz konusu değildir. Hakların tükenmesi ilkesi Türkiye için göreceli olarak yeni bir kavramdır. Marka haklarının korunmasına (9. Madde) ve tükenmesine (13. Madde) yönelik düzenleme 27.06.1995 tarihli, 22326 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 556 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile belirlenmiştir. Malların dolaşımı konusunda 9. Madde üreticilere mutlak

¹⁶Gümrük birliği, mal ticaretini geliştirmek ve malların serbest dolaşımını sağlamak adına, ticaret önündeki engellerin (gümrük vergilerinin, rüsum ve harçların ve eş, etkili diğer tedbirlerin) kaldırılmasını öngörür.

¹⁷1999 yılı verilerine göre Türkiye'nin ihracatında (ithalâtında), Kuzey Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinin paylarının sırasıyla yüzde 10 (8,3), 14,7 (17,8) ve 6,4 (4,1) olarak kaydedildiği gözlemlenir. 2012 yılı verilerine göre bu rakamların sırasıyla yüzde 5,3 (7,3), 33,9 (29,3) ve 8,7 (4,2) olarak gerçekleştiği gözlemlenir. Güncel rakamlara göre de bu yüzdeler ufak oynamalar dışında yukarıda verilen 2012 verileri ile uyumludur; bkz., <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tur/> (son erişim 13/07/2018)

¹⁸Tinbergen (1962) iki ülke arasında gerçekleşen ticareti Newton'un *Yerçekimi Kanunu* ile açıklar. Ticarete uygulanan yerçekimi modellerine göre, iki ülke arasında gerçekleşen ticaret, ülkelerin büyüklükleri (gayri safi yurtiçi hasılları) ile doğru, ülkeler arası mesafe (işlem maliyetleri veya ticaret engelleri) ile ters orantılıdır; bkz., Chaney (2018).

¹⁹Örneğin, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) raporuna göre Türkiye, ilaç sektöründe yeni fiyatlandırma uygulamaları ile referans aldığı 5 AB ülkesinden (İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz ve Yunanistan) daha düşük fiyat belirlemektedir (bkz., DEİK, 2011: 50).

²⁰Bkz., <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tur/> (son erişim 13/07/2018).

kontrol tanırken, 13. Madde marka haklarının ülkesel tükenmesi ilkesi olarak yorumlanabilir. Yasal düzenleme, hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarının uygulanması konusunda yoruma açıktır (bkz., Pınar, 2004; Tekdemir, 2003; Kayhan, 2001). Benzer bir şekilde, patent ve tasarım haklarının tükenmesine yönelik düzenlemeler de aynı tarih ve sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 551 ve 554 sayılı KHK (sırasıyla 76. ve 24. Maddeler) ile belirlenmiştir. Marka haklarında olduğu gibi patent ve tasarımlarda da hakların ülkesel tükenmesi ilkesi göze çarpar. Bu düzenlemelerin 10.01.2017 tarihli, 29944 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu’nun 152. Madde’si ile güncellendiği ve bu yeni düzenleme ile Türkiye’de hakların uluslararası tükenmesi ilkesinin benimsendiği gözlemlenir.

Bu noktada şu sorulara cevap aramak Türkiye’nin ekonomi politikası açısından önemlidir.

- i. Hakların uluslararası tükenmesi ilkesini tek taraflı benimsemek, Türkiye için ne kadar faydalı olur?
- ii. Hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarında yapılan konjonktürel bir değişim, AB üyesi ülkeler ile ekonomik işbirliğini derinleştirmede dolaylı bir araç olabilir mi?
- iii. AB sınırları içinde geçerli olan hakların bölgesel tükenmesi ilkesinin Türkiye’yi de kapsamasının hem AB hem de Türkiye açısından getiri ve götürüleri nelerdir?
- iv. Türkiye henüz yeteri kadar başarılı olamadığı DYY çekme konusunda paralel ticaret potansiyelini bir araç olarak kullanabilir mi?²¹

3. Konu ile İlgili Gözlemler

Firmaları, maliyeti yüksek olan bilgi-sermaye üretmeye teşvik eden en önemli unsurlardan biri üretilen bilgi-sermaye ile elde edilen tekeli piyasa gücüdür: Ar-Ge yoğun endüstrilerde, yoğunlaşmanın görece olarak yüksek ve firmaların piyasa gücüne sahip olduğu gözlemlenir. Bir firmanın ürettiği ve bilgi-sermayenin gömülü olduğu malın piyasalardaki dolaşımı, fikri mülkiyet haklarının mükemmel korunduğu bir sistemde, tamamen hak sahibi firmanın denetimi altındadır. Sorunun tanımını basitleştirmek adına, firmaların tek

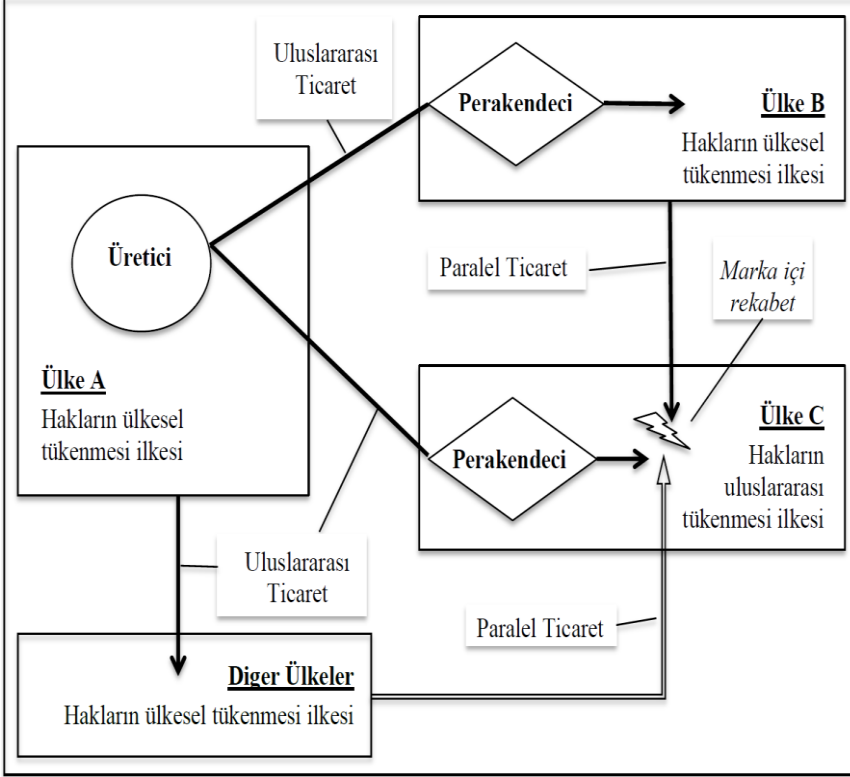
²¹Türkiye’ye 1995-2002 döneminde yaklaşık 1 milyar dolar civarında DYY girişi varken, 2012-2016 döneminde bu rakam yaklaşık ortalama 13.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (bkz., UNCTAD, 2017). Her ne kadar DYY çekme konusunda son yirmi yılda gelişme gösterilse de, Türkiye’nin DYY girişlerinde dünya toplamı içerisindeki payının yüzde 1’i geçemediği görülür. Türkiye’ye gelen DYY’de en büyük pay, ülke grubu olarak Avrupa ülkelerine (yüzde 80), ürün grubu olarak da gıda, içecek ve tütün imalatı ile kimyasal ve temel eczacılık ürünlerine aittir.

bilgi-sermayesinin ürün markası (marka değeri) olduğu varsayalım. Hakların **ülkesel** tükenmesi ilkesini benimseyen bir ülkede, fikri mülkiyet hakları ile korunan markalı bir ürünün paralel ticareti (ithalâtı) hak sahibi firmanın denetimi dışında mümkün değildir: hak sahibi firma, hakların ülkesel tükenmesi ilkesinin benimsendiği ülkede mevcut marka değeri ile elde edilen piyasa gücünü muhafaza eder ve ürettiği markalı ürünü kârını maksimize edecek şekilde piyasaya sunar. Hak sahibi firma, fikri mülkiyet haklarının mükemmel korunduğu bir sistemde, hakların ülkesel tükenmesi ilkesinin bütün ülkeler tarafından benimsenmesi durumunda, piyasa parçalarını (segmentlerini) kullanır ve piyasa gücünü bütün ülkelerde muhafaza eder. Yani, paralel ticaret için gerekli koşul sağlanamaz.

Gözlem (1): *Hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları konusunda ülkeler arası farklı düzenlemeler söz konusudur.*

Bazı ülkelerin (örn., Çin, Japonya, Tayvan, Singapur, Avustralya ve Yeni Zelanda) hakların **uluslararası** tükenmesi ilkesini benimsedikleri gözlemlenir: fikri mülkiyet hakları ile korunan birçok üründe, belirli istisnalar ve kurallar çerçevesinde, paralel ithalât serbesttir. Her ne kadar söz konusu firmanın ve firmanın denetimi altındaki iştiraklerinin konumlanmış olduğu ülkelerde hakların ülkesel tükenmesi ilkesi uygulamada olsa da, eğer hak sahibi firma tüketiciye doğrudan ulaşmak yerine üçüncü kişiler yoluyla ticaret gerçekleştiriyorsa, firmanın ürettiği markalı ürün – fikri mülkiyet hakları ile korunmasına rağmen – firmanın denetimi dışında, paralel ticaret yoluyla, hakların uluslararası tükenmesi ilkesinin benimsendiği ülkelerde piyasalara sürülebilir. Yani, hak sahibi firma, hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarındaki bu farklılık dolayısıyla bazı piyasalarda, kendi ürettiği markalı ürün(ler) ile rekabet etmek durumunda kalabilir.

Şekil 1. Hakların Uluslararası Tükennesi İlkesi, Paralel Ticaret ve Marka İçi Rekabet



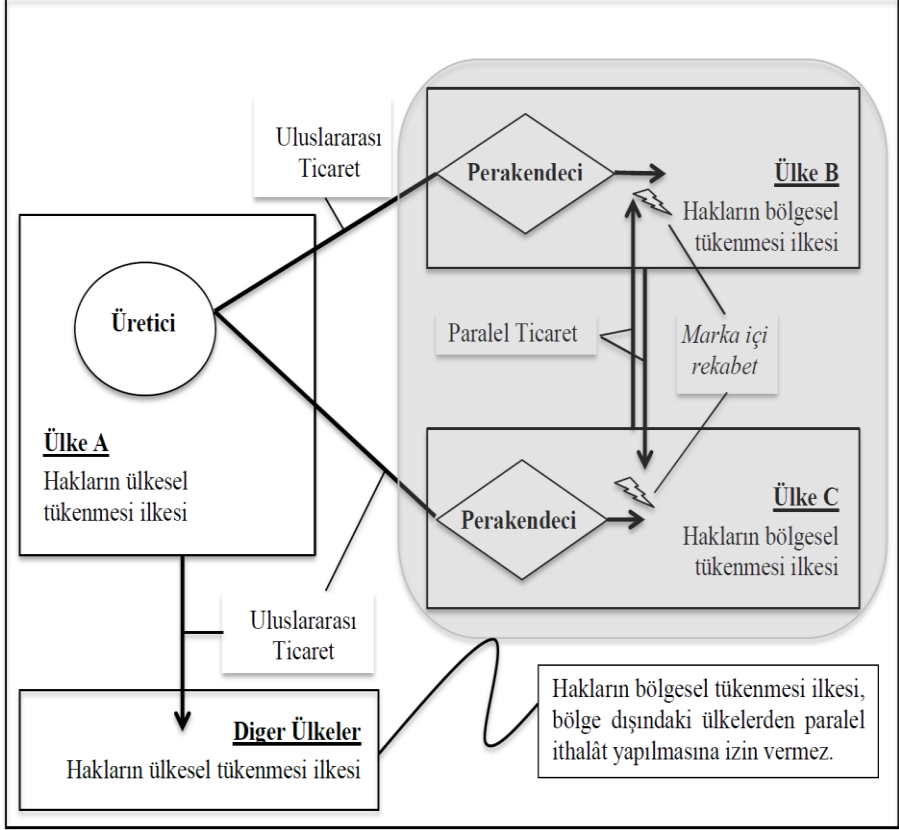
Şekil 1’den de görüleceği üzere hak sahibi firma, ürettiği markalı ürünün kendisine sağladığı tekeli piyasa gücünü,

- hakların uluslararası tükennesi ilkesini benimseyen ülkede muhafaza edemeyebilir,
- çok ülkeli ticaret durumunda, bu tekeli piyasa gücü, hak sahibi firmanın ticaret yaptığı tüm ülkelerde sarsılır.

Yukarıda verilen ilk önerme (tek yönlü paralel ticaret olgusu) ilgili yazında ele alınırken, ikinci önerme (çok yönlü paralel ticaret olgusu) varsayımsal olarak göz ardı edilir.

Bazı ülkelerin (örn., Avrupa Birliği’ne üye ülkeler) hakların bölgesel tükennesi ilkesini benimsedikleri gözlemlenir: sadece bölge içerisinde yer alan ülkeler arasında paralel ticaret serbesttir.

Şekil 2. Hakların Bölgesel Tükenmesi İlkesi, Paralel Ticaret ve Marka İçi Rekabet



Şekil 2'den de görüleceği üzere, hak sahibi firma tekelleri piyasa gücünü,

- hakların bölgesel tükenmesi ilkesini benimseyen ülkelerde muhafaza edemeyebilir.

Bölge sınırları içerisinde yer alan ülkelerde, çok yönlü paralel ticaret olasıdır. İlgili yazında, bu konu üzerine de kapsamlı bir analiz mevcut değildir.

İlgili yazında tespit edilen bir diğer temel eksiklik, hak sahibi firmanın her durumda dikey fiyat denetimleri kullandığı varsayımdır. Bu varsayım, üreticilerin kapasite sınırlarının olmadığı ve paralel ticarete miktar kısıtlarının kullanılmadığı durumlarda geçerlidir.

Gözlem (2): *Birçok üretici firma kapasite kısıtları ile karşılaşır. Firmalar paralel ticaretin olduğu durumlarda, üçüncü kişilere tam esnek arz sunmak yerine, ürün miktarlarında kısıtlamalara yönelirler (bkz., Gaslandt ve Maskus, 2008).*

Ayrıca, 1980'lerden günümüze kadar olan süreçte DYY dünya ekonomisinin gidişatını belirleyen önemli bir olgu olsa da, ilgili yazın DYY'yi paralel ticaret bağlamında varsayımsal olarak göz ardı eder.

Gözlem (3): *DYY, firmaların ticaret yerine sıklıkla başvurduğu bir çeşit yabancı piyasalara giriş şeklindedir.*

Mesela, 1970'lerde birkaç yüz tane çok uluslu şirket tarafından DYY gerçekleştirilirken, 1990'larda aktif olarak sınırlar ötesi üretim gerçekleştiren şirketlerin sayısı tahminen 18.000-20.000, 2007 senesinde ise 79.000'dir. 2007 senesinde bu şirketlerin kontrol ettiği iştiraklerin – çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelerde konumlandıkları, kendilerine bağlı, üretim, pazarlama ve dağıtım gibi çok çeşitli ekonomik faaliyetleri yürüten şirketler – sayısı 790.000 civarındadır. (bkz., Dunning, 1992; UNCTAD, 2007; 2008).²² 2008 küresel finansal krizinin olumsuz etkilerine rağmen, 2010 yılı firma verilerine göre, bütün sektörler ve 200 civarında ülke göz önüne alındığında, 270.000'den fazla çok uluslu şirket ve bu şirketlerin denetimi altında çalışan 1,5 milyondan fazla iştirak olduğu gözlemlenir. Bu iştiraklerin yüzde 30'u yabancı iştiraktır (bkz., Altomonte ve Rungi, 2014). UNCTAD (2017) verileri güncel olarak bu rakamları 100.000 çok uluslu şirket ve bu şirketlere bağlı 860.000 iştirak olarak rapor eder.

Yukarıda verilen gözlemler ve ilgili yazında öne çıkan eksiklikler çerçevesinde hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları konusunda farklı politika uygulamalarının kapsamlı bir analizi ilgili yazına katkı sağlaması açısından ilk etapta şu sorulara cevap arayabilir:

- i. Hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları konusunda ülkelerin tek taraflı düzenlemelerinin, firma davranışları ve paralel ticaret üzerindeki etkileri nelerdir?
- ii. Bu etkiler ile işlem ve ticaret maliyetleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
- iii. Paralel ticareti tek taraflı serbest bırakacak bir düzenleme, üretici ve tüketici artıkları ile sosyal refahı nasıl etkiler?

²² Konuya ilişkin teknik olmayan kuramsal altyapı ve DYY'nin tarihsel gelişimine ilişkin tartışmalar için bkz., Koska (2011).

- iv. Tek taraflı politika uygulamaları, ticaret yoluyla birbirine entegre olmuş diğer ülkelerde sosyal refahı nasıl etkiler?
- v. Hakların uluslararası tükenmesi ilkesini tek taraflı benimsemek yerine, bir takım ülkeler tarafından hakların bölgesel tükenmesi ilkesinin uygulanması, işlem ve ticaret maliyetleri veriliyken, firma davranışlarını nasıl etkiler?
- vi. Hakların bölgesel tükenmesi ilkesinin uygulanması hem bölge içi, hem de bölge dışı sosyal refahı nasıl etkiler?
- vii. Bölgesel ekonomik işbirliğinin ve paralel ticaretin bölge içerisinde aynı anda serbest bırakılması durumunda firma davranışları ve sosyal refah nasıl değişir?
- viii. Hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları ile DYY arasında bir ilişki kurulabilir mi?

Elde edilecek sonuçlar paralel ticaret konusundaki tartışmalara yapısal derinlik kazandırır; firmalara, farklı politika uygulamaları ile tutarlı, optimal paralel ticaret ve DYY davranışları konusunda fikir verir; politika yapıcılara, hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırları konusunda, sosyal refahı artırıcı politika oluşturmada yol gösterici bir çerçeve sunar; bu şekilde ilgili yazındaki eksiklikleri gidererek, yazına ciddi katkılar sağlar.

Değerlendirme ve Son Söz

Yukarıdaki bölümlerde sıklıkla üzerinde durulduğu üzere, ilgili yazında, hakların tükenmesi ilkesinin coğrafi sınırlarının farklı uygulamalara tâbi olmasının üretici ve perakendeciler arasındaki stratejik ilişkileri ve ülkelerin sosyal refahını nasıl etkilediğini analiz eden çalışmalara ihtiyaç vardır; mesela bkz., Ganslandt ve Maskus (2008). Bu tarz çalışmalarda farklı politika uygulamalarına ve

- üreticilerin piyasa davranışlarındaki,
- üreticilerin DYY kararlarındaki,
- perakendecilerin paralel ticaret kararlarındaki,
- tüketici artışındaki ve sosyal refahtaki

değişimler yer vermek ilgili yazına ciddi katkılar sağlar. Bu tarz çalışmalarda, en basit haliyle, bir çeşit kısmi denge ticaret modeli kullanılabilir ve işin teknik kısmı basit tutularak net ve anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Mesela, modelin arz tarafına ağırlık verilerek, talep kısmı olabildiğince basitleştirilebilir: tüketicilerin yarı-doğrusal (quasi-linear) tercihleri sahip oldukları varsayılarak üretilen tek bir ürüne odaklanılabilir ve tüketim

sepetindeki diğer ürün ve gelir etkileri normalize edilebilir. Bu şekilde modele yorumsal olarak bir nevi genel denge niteliği de kazandırılabilir (bkz., Mas-Colell, Whinston ve Green, 1995). Tüketim sepetindeki diğer ikâme ürün(ler) için ayrıca bir modelleme gerekmez: bunlar için tam rekabet altında üretim ve esnek piyasa arzı varsayımları yeterli olur. Bir başka basitleştirme de, ilgili yazında kullanıldığı üzere, şu şekilde yapılabilir: üretici tarafından üretilen ürünün farklı perakendeciler tarafından, ürün farklılaştırması olmadan aynı piyasaya sürülmesi durumunda, bu ürünlerin stratejik ikâme ürünler olduğu varsayılır.²³

Kısmi denge modelleri, farklı sektörler üzerindeki genel denge ve geri bildirim (feedback) etkilerini yakalamak açısından ilk bakışta bir kısıt olarak algılanabilir, dolayısıyla genel denge ticaret modelleri bu açıdan savunulabilir. Ancak uluslararası ticaret yazınında yer alan genel denge ticaret modelleri ya tam rekabet ya da tekelci rekabet üzerine kuruludur. Araştırmanın konusu fikri mülkiyet hakları ile ilişkili olunca ne tam rekabet, ne de tekelci rekabet konu ile tutarlı bir modelleme tercihi olur. Bilgi-sermaye üreten firmalar, sahip oldukları fikri mülkiyet hakları sayesinde rekabetçi avantaj ve tekelci piyasa gücü elde ederler. Tekelci piyasa gücü tam rekabet modellerinde söz konusu değildir. Tekelci rekabet durumunda da üretici firma ve perakendeciler arasındaki stratejik ilişkilerin modellenmesi mümkün değildir: bu tarz genel denge modellerinde talep esnekliğine yönelik fiyat hesaplaması yapılıp (mark-up pricing) ve maliyet üzerine eklenen fiyat (mark-up) sabittir. Yani, basit bir kısmi denge ticaret modeli, üretici firma ve perakendeciler arasında gözlemlenen eksik rekabetin modellenmesi ve analitik olarak çözülebilir olması dolayısıyla tutarlı bir tercih olur ve kısıt olmaktan çıkar.²⁴

İdeal olan, kuramsal modelden elde edilecek sonuçların ürün, firma ve endüstri bazlı veriler kullanılarak uygun ekonometrik modeller çerçevesinde test edilmesidir. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere paralel ithalâtın serbest olduğu ülkelerde ayrıca paralel ticaret başlığı altında veri toplanmıyor, dolayısıyla bu ülkelerde paralel ticaret ile normal ticaret arasında ayırım yapabilmek teknik açıdan sıkıntılıdır. Ancak bu, bir kısıt olarak algılanmamalıdır. Uygulamada her zaman seçilmiş, bir sektörde, farklı ölçeklerdeki firmalar ile saha çalışması yapmak ve veri toplamak mümkündür. Firmalar bu tarz bir saha çalışması ile ilgilenir, çünkü elde

²³ Bu varsayımın, Cournot modelleri çerçevesinde kullanılması üzerine bkz., Bulow, Geanakoplos ve Klemperer (1985).

²⁴ Uluslararası ticarete eksik rekabetin genel denge modellerine uygulanması henüz olgunlaşmamış, çok yeni bir yazındır; bkz., Koska ve Staehler (2015; 2014a), Neary ve Tharakan (2012) ve Neary (2016). Bu çalışmalardan da kolayca görüleceği üzere, karmaşık teknik yapıları dolayısıyla bu tarz modellerin uygulama alanları şu eapta çok kısıtlıdır.

edilen bulgular, paralel ticaret potansiyelini, DYY fırsatlarını, yabancı ve yerel firmalar arasındaki olası firma birleşmelerini veya firma alımlarını, bilgi-sermayenin yabancı firmalardan yerel firmalara yayılma potansiyelini ortaya çıkarır ve firmalar tarafından yeni piyasa yaratmada, üretim etkinliğini ve ürün kalitesini ve çeşitliliğini artırmada kolayca kullanılır. Ayrıca, bu tarz çalışmalardan elde edilecek bulgular ışığında, hem saha çalışmasına, hem de eksik bilgi olgusuna, bilgi-sermayenin yayılmasına, yabancı firma alımlarına (bkz., Maskus ve Staehler, 2014; Koska ve Staehler, 2014b; Koska, Long ve Staehler, 2018) ve stratejik ticaret politikaları ile paralel ticaret politikaları arasındaki ilişkiye (bkz., Knox ve Richardson, 2002) bakılabilir.

Kaynakça

- Altomonte, C., Rungi A. 2014. Global supply chains and international competitiveness. Robert Schuman Centre for Advanced Studies Policy Paper 2014/04, European University Institute.
- Bevan, A.A., Estrin, S. 2004. The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of Comparative Economics* 32(4): 775-787.
- Brainard, S.L. 1993. A simple theory of multinational corporations and trade with a trade-off between proximity and concentration. NBER Working Paper. No. 4269. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Brainard, S.L. 1997. An empirical assessment of the proximity-concentration trade-off between multinational sales and trade. *American Economic Review* 87(4): 520-544.
- Bulow, J., Geanakoplos, J., Klemperer, P. 1985. Multimarket oligopoly: strategic substitutes and complements. *Journal of Political Economy* 93(3): 488-511.
- Cespedes, F.V., Corey, E.R., Rangan, V.K. 1988. Gray markets: causes and cures. *Harvard Business Review* (July 1988 Issue): 75-82.
- Chaney, T. 2018. The gravity equation in international trade: an explanation. *Journal of Political Economy* 126(1): 150-177.
- Chen, Y., Maskus, K.E. 2005. Vertical pricing and parallel imports. *Journal of International Trade and Economic Development* 14(1): 1-18.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu (DEİK). 2011. *Dış ekonomik ilişkilerde güncel konular*. İstanbul: DEİK.
- Dunning, J.H. 1992. *Multinational enterprises and the global economy*. Wokingham: Addison- Wesley.
- Eatwell, J. 1996. International capital liberalization: the impact on world development. CEPA Working Paper Series I. No. 1. New York: New School University.
- Ganslandt, M., Maskus, K.E. 2004. Parallel imports and the pricing of pharmaceutical products: evidence from the European Union. *Journal of Health Economics* 23(5): 1035-1057.
- Ganslandt, M., Maskus, K.E. 2007. Vertical distribution, parallel trade, and price divergence in integrated markets. *European Economic Review* 51(4): 943-970.

- Ganslandt, M., Maskus, K.E. 2008. Intellectual property rights, parallel imports and strategic behavior. In K.E.Maskus (Ed.), *Intellectual Property, Growth and Trade*, pp. 263-288, Amsterdam: Elsevier-North Holland.
- Goodman, J.B., Pauly, L.W. 1993. The obsolescence of capital controls? Economic management in an age of global markets. *World Politics* 46(1): 50-82.
- Grossman, G.M., Lai, E.L-C. 2008. Parallel imports and price controls. *RAND Journal of Economics* 39(2): 378-402.
- Gundlach, E., Nunnenkamp, P. 1998. Some consequences of globalization for developing countries. In J. H. Dunning (Ed.), *Globalization, Trade, and Foreign Direct Investment*, pp. 153-174, Amsterdam: Elsevier.
- Helpman, E. 1984. A simple theory of international trade with multinational corporations. *Journal of Political Economy* 92(3): 451-472.
- Helpman, E., Krugman, P.R. 1985. *Market structure and foreign trade*. Cambridge: The MIT Press.
- Hirst, P. 1997. The global economy – myths and realities. *International Affairs* 73(3): 409-425.
- Horstmann, I.J., Markusen, J.R. 1996. Exploring new markets: direct investment, contractual relations and the multinational enterprise. *International Economic Review* 37(1): 1-19.
- Hwang, H., Peng, C-H., Shih, P-C. 2014. Parallel imports, product innovation and market structures. *International Review of Economics and Finance* 34(1): 237-245.
- Kayhan, F. 2001. Türk hukuku açısından paralel ithalat ve marka hakkının tükenmesi. *FMR Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi* 2001(1): 51-72.
- Knox, D., Richardson, M. 2002. Trade policy and parallel imports. *European Journal of Political Economy* 19(1): 133-151.
- Koska, O.A. 2011. Çok uluslu şirketler hakkında bil(me)diklerimiz. In H.Mihçı (Ed.), *İktisada Dokunmak*, pp. 229-243, Ankara: Phoenix Publishing.
- Koska, O.A. 2015. A model of competition between multinationals. *METU Studies in Development* 42(2):271-298.

- Koska, O.A. 2018a. A consumer-surplus standard in foreign acquisitions, foreign Direct Investment, and welfare. *Review of World Economics*. <https://doi.org/10.1007/s10290-018-0324-6>
- Koska, O.A. 2018b. Gains from Multinational Competition for Cross-Border Firm Acquisition. (Economics Discussion Papers, No 2018-19). Kiel Institute for the World Economy (IfW).
- Koska, O.A., Long, N.V., Staehler, F. 2018. Foreign direct investment as a signal. *Review of International Economics* 26(1): 60-83.
- Koska, O.A., Staehler, F. 2014a. Trade and imperfect competition in general equilibrium. *Journal of International Economics* 94(1): 157-168.
- Koska, O.A., Staehler, F. 2014b. Optimal acquisition strategies in unknown territories. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 170(3): 406-426.
- Koska, O.A., Staehler, F. 2015. Factor price differences in a general equilibrium model of trade and imperfect competition. *Research in Economics* 69(2): 248-259.
- Li, C. 2006. Competition, parallel imports and cost-reducing innovation. *Scottish Journal of Political Economy* 53(3): 377-397.
- Li, C., Maskus, K.E. 2006. The impact of parallel imports on investments in cost-reducing research and development. *Journal of International Economics* 68(2): 443-455.
- Li, C., Robles, J. 2007. Product innovation and parallel trade. *International Journal of Industrial Organization* 25(2): 417-429.
- Long, D.E. 2002. "Unitorial" marks and the global economy. *John Marshall Review of Intellectual Property Law* 1(191): 191-217.
- Lewis, A.W. 1968. World trade since the war. *Proceedings of the American Philosophical Society* 112(6): 362-366.
- Maddison, A. 2001. *The world economy: a millennial perspective*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Malueg, D.A., Schwartz, M. 1994. Parallel imports, demand dispersion, and international price discrimination. *Journal of International Economics* 37(3): 167-195.
- Markusen, J.R. 1984. Multinationals, multi-plant economies, and the gains from trade. *Journal of International Economics* 16(3): 205-226.

- Markusen, J. R. 1995. The boundaries of multinational enterprises and the theory of international trade. *Journal of Economic Perspectives* 9(2): 169-189.
- Markusen, J.R. 2002. *Multinational firms and the theory of international trade*. Cambridge: The MIT Press.
- Mas-Colell, A., Whinston, M.D., Green, J.R. 1995. *Microeconomic Theory*. New York: Oxford University Press.
- Maskus, K.E., Chen, Y. 2002. Parallel imports in a model of vertical distribution: theory, evidence, and policy. *Pacific Economic Review* 7(2): 319-334.
- Maskus, K.E., Chen, Y. 2004. Vertical price control and parallel imports: theory and evidence. *Review of International Economics* 12(4): 551-570.
- Maskus, K.E., Staehler, F. 2014. Retailers as agents and the limits of parallel trade. *European Economic Review* 70(1): 186-196.
- Matteucci, G., Reverberi, P. 2014. Parallel trade, product quality, and welfare. *Economics Letters* 122(2): 258-262.
- Mihçi H., Çağatay, S., Koska, O.A. 2011. The determinants of foreign direct investment outflows from the European Union countries. *Economics Bulletin* 31(3): 2653-2666.
- Müller-Langer, F. 2012. Parallel trade and its ambiguous effects on global welfare. *Review of International Economics* 20(1): 177-185.
- Navaretti, B.G., Venables, A.J. 2004. *Multinational firms in the world economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Neary, J.P. 2016. International trade in general oligopolistic equilibrium. *Review of International Economics* 24(4): 669-698.
- Neary, J.P., Tharakan J. 2012. International trade with endogenous mode of competition in general equilibrium. *Journal of International Economics* 86(1): 118-132.
- NERA, National Economic Research Associates. 1999. *The economic consequences of the choice of regime in the area of trademarks*. London: NERA.
- Pınar, H. 2004. *Uluslararası rekabette fikri mülkiyet haklarının önemi ve Türkiye*. Istanbul: Istanbul Ticaret Odası.

- Richardson, M. 2002. An elementary proposition concerning parallel imports. *Journal of International Economics* 56(1): 233-245.
- Saggi, K. 2014. Regional exhaustion of intellectual property. *International Journal of Economic Theory* 10(1): 125-137.
- Tekdemir, Y. 2003. Marka hakkının tükenmesi ilkesi ve paralel ithalat sorununa iktisadi bir yaklaşım. *Rekabet Dergisi* 13(1): 3-31.
- Tinbergen, J. 1962. "An Analysis of World Trade Flows". In *Shaping the World Economy*. New York: Twentieth Century Fund.
- UNCTAD 2007. *World Investment Report 2007: Transnational corporations, extractive industries and development*. New York and Geneva: United Nations.
- UNCTAD 2008. *World Investment Report 2008: Transnational corporations and the infrastructure challenge*. New York and Geneva: United Nations.
- UNCTAD 2017. *World Investment Report 2017: Investment and the digital economy*. New York and Geneva: United Nations.
- Valletti, T.M. 2006. Differential pricing, parallel trade, and the incentive to invest. *Journal of International Economics* 70(1): 314-324.
- Valletti, T.M., Szymanski, S. 2006. Parallel trade, international exhaustion and intellectual rights: a welfare analysis. *Journal of Industrial Economics* 54(4): 499-526.

Zeytin İhracatı ve Uluslararası Piyasada Türkiye'nin Rolünün Ağ Analizi Yaklaşımı İle İncelenmesi

An Analysis of The Olive Export and The Importance of Turkey in The International Market by Using Network Analysis Approach

Semanur SOYYIĞIT¹

Kıymet YAVUZASLAN²

Geliş tarihi: 02.02.2018, Kabul tarihi: 29.06.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Dünyada zeytin üretimi sadece belli bölgelerde yapılmaktadır. Türkiye zeytin ürününün yetiştirilebildiği bölgede yer alması nedeniyle, dünya genelinde önemli zeytin üreticisi ülkelerden birisidir. Ege, Marmara, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde üretimi yapılan zeytin, gerek yurt içinde tarımsal nüfusun önemli bir geçim kaynağı olması gerek ülkemizin önemli bir ihracat kalemi olması açısından dikkate alınması gereken bir üründür.

Zeytinyağı ve sofralık zeytinlerin sağlıklı yaşam fikrine paralel olarak artan önemi ile birlikte, zeytin ürününün uluslararası ticaretteki önemi de artmıştır. Bu nedenle, bu çalışmada Türkiye'nin dünya zeytin piyasasındaki konumu ve bu konumun evrimi ağ analizi ile incelenecektir. Ağ analizi, uluslararası ticaret ağlarının genel ve sektörel olarak incelenmesinde son yıllarda popüler bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağ analizi sonucunda elde edilen göstergelerin, ülkelerin ticari önemlerini ağ içerisindeki bütüncül ticari ilişkileri dikkate alarak ortaya koyması, çoğu zaman ülkelerin dünya ticaretindeki paylarına göre belirlenen önem sırasından farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu anlamda da ağ analizi göstergeleri söz konusu birinci derece göstergelere göre daha tercih edilir bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, çalışmada Türkiye'nin zeytin ticaretindeki konumu 1995-2015 dönemi dış ticaret verileri kullanılarak ağ analizi yaklaşımı ile incelenmektedir. Çalışmanın bulguları, Türkiye'nin zeytin ticaretinin öneminin 2000 yılı sonrası artış gösterdiğini, ancak 2011 yılından sonra azalmaya başladığını; ayrıca ihracat merkeziliğinin dönemsellikten (periyodisiteden) ciddi biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: *Tarımsal Uluslararası İktisat, Ağ Analizi, Zeytin İhracatı*

JEL kodları: *Q17, D85*

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dr. Öğretim Üyesi
semanur.soyyigit@erzincan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5679-6875>

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Dr. Öğretim Üyesi
kiymet.yavuzaslan@adu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3084>

Abstract

Olive production in the world is only made in certain regions. Turkey is one of the important olive producing countries thanks to taking place in the area where olive product is grown. The olive product produced in the Aegean, Marmara, Mediterranean, Southeastern Anatolia and Black Sea regions is an important product to be overemphasized as being an important export item and also being means of living for agricultural population in Turkey.

Along with the increasing importance of both the olive oil and the table olive in parallel with the idea of healthy living, the importance of olive product in international trade has also increased. Therefore, Turkey's position in the world olive market and the evolution of this position over time will be examined in this study via network analysis. Network analysis has emerged as a popular tool in recent years to analyze international trade networks in both general and sectoral meaning. The fact that the indicators obtained as a result of the network analysis reveal the significance of the countries in international trade taking into account the overall trade relations in the network often has different results from the order of importance determined according to the countries' share in the world trade. In this sense, network indicators are regarded as more preferable than the first-degree indicators. In this study, Turkey's position in the global olive trade is examined by using bilateral export data over the period 1995-2015 via network tools. The findings of the study reveal that export impact of Turkey in this global network increases after 2000 but begins to decline after 2011. It is also found that the export impact of Turkey is affected by periodicity.

Keywords: *Agricultural International Trade, Network Analysis, Olive Export*

JEL Codes: *Q17, D85*

Giriş

İklim koşulları ve arazi şartları gibi nedenlerle zeytin, dünyanın her köşesinde üretilebilen bir ürün değildir. Bu sebeple dünyada kıt bir kaynak olarak bulunan zeytinin ticareti, uluslararası düzeyde önem arz etmektedir. Dünya üretiminin yüzde 90'ının bulunduğu Akdeniz ve Ege Bölgelerinin ekonomisinde önemli bir yeri olan ve hatta sosyal yapısını da şekillendiren zeytin ürünü, Akdeniz ve Ege'de kıyısı bulunan Türkiye'nin de en temel gıda maddelerinden birisi olmuştur. Birleşmiş Milletler'in uzmanlık kuruluşlarından biri olan Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization - FAO) istatistiklerine göre; Türkiye, bu bölgelerin her ikisinde de kıyısı bulunmasına rağmen, dünya zeytin üretiminin sadece yüzde 9,3'ünü gerçekleştirebilmektedir. Zeytin ürünü dünyada sınırlı alanlarda yetiştiğinden (Mili ve Zúñiga, 2001) dünya zeytin üretimi bakımından; yüzde 9,3'lük bir pay ile bile Türkiye beşinci sırada yer almaktadır (FAO, 2017).

Zeytin ürününün yetiştirilebildiği alanların yüz ölçümü olarak büyüklüğü ve zeytinin uluslararası ticaretindeki payı birlikte düşünüldüğünde (Bayramer

ve Tunalıoğlu, 2016), Türkiye'nin bu ürünlerdeki potansiyelini yeterince değerlendirip değerlendiremediği sorusu akla gelmektedir. Bu çerçevede çeşitli sebeplerden söz edilmektedir. Zeytin üretiminde karşılaşılan en büyük problemlerden biri, elde edilen ürünün her yıl aynı hacimde olmamasını ifade eden “dönemsellik (periyodisite)” sorunudur. Türkiye’de yıllara göre zeytin ürün miktarı değişkenlik göstermekte, yani “var yıl - yok yıl” özelliğinin yoğun olarak yaşandığı yıllar olabilmektedir. Bu problem aynı zamanda zeytin ticaretinde de yıllar itibariyle dalgalanmalara yol açmaktadır. Ayrıca bu ürün üretiminde Türkiye'nin diğer büyük rakipleri olan İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerin zeytin ve zeytinyağı üretimleri ya da ticaretleri için almış oldukları AB fon destekleri, Türkiye'nin rekabet gücünü azaltmaktadır. Buna ilaveten AB'nin zeytin ve zeytinyağı ticaretinde Türkiye'ye uygulamakta olduğu gümrük politikaları, Türkiye'nin zeytin ve zeytinyağı ticaretinde önüne çıkan bir diğer engel olarak görülmektedir. Türkiye'nin zeytin üretimindeki durumunun ele alınarak tekrar değerlendirilmesi ile yeni politikaların geliştirilmesi ve küresel ihracattaki payının daha da artırılması mümkün olabilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin zeytin ticareti ile ilgili akademik anlamda bir literatürün ulusal yayınlarda yaygın olmadığı görülmektedir. Genel olarak Türkiye’de zeytin ticareti ile ilgili iktisadi analizlere, zeytin yetiştiriciliğinin yaygın olduğu bölgeleri içeren çalışmalarda rastlamak mümkündür. Bu yüzden Türkiye'nin zeytin sektöründeki durumunun iktisadi açıdan değerlendirildiği akademik çalışma sayısının, son derece sınırlı olduğunu söylemek mümkündür.

Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeksizin bugünkü ihtiyaçların karşılanmasını ifade eden sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, Türkiye'nin zeytinin üretiminde ve ticaretinde, bugün ve gelecekteki öneminin daha iyi anlaşılması mümkündür. Bunun için de geçmiş dönemdeki ticaret performansının, dünya genelindeki zeytin ticaretini de dikkate alacak şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Ağ analizi bu doğrultuda bize, zeytinin küresel piyasadaki durumunu bütüncül bir yaklaşımla göstermesi ve bu ortamda Türkiye'nin geçirdiği değişimi inceleme olanağı sunması açısından yararlı bir araçtır. Uluslararası ticaretin ağ yaklaşımı ile ele alınmasının, standart ekonomik yaklaşımlara göre bazı avantajlar sağladığı çeşitli yazarlar tarafından ifade edilmiştir (Fagiolo, 2013; Chow, 2013). Buna göre; standart uluslararası ticaret yaklaşımları ülkeye özgü olan birinci derece düğüm özelliklerini yansıtırırken, ağ yaklaşımı dolaylı ticaret ilişkilerini de dikkate almak suretiyle standart yaklaşıma kıyasla ülkelerin ağdaki önemlerine ilişkin daha sağlıklı sonuç vermektedir.

Bu kapsamda çalışmada; Türkiye'nin zeytin ticaretindeki mevcut durumuna ilave olarak zamansal değişimi, ağ analizi ile incelenmektedir. Çalışmanın ilk kısmında, konu ile ilgili literatür incelenmektedir. İkinci kısımda dünyada ve Türkiye’de zeytin ticareti üzerine değerlendirme yapılmakta, üçüncü kısımda ağ analizi yöntemine ilişkin metodolojik bilgilere

yer verilmektedir. Analizde kullanılan verinin açıklanmasının ardından, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı önemli zeytin ihracatçısı ülkelerin genel ekonomik görünümü incelenmekte; son olarak da çalışma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

1. Literatür

Dünya genelindeki zeytin yetiştiriciliğinin yüzde 90'lık kısmı Akdeniz havzasında, geriye kalan kısmı ise Latin Amerika ülkelerinde yapılmaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016). Zeytin dünyanın her yerinde yetiştirilebilen bir ürün olmasa da geçmişten günümüze zeytin ham maddesi ile sabundan yağa kadar pek çok temel ürünün ticaretine de konu olduğu görülmektedir. Son dönemde zeytinyağının sağlık açısından faydası üzerine farkındalığın artmasıyla birlikte (Harwood ve Yaqoop, 2002; Mili, 2001), zeytin ürününün dünyadaki önemi de gün geçtikçe artmaktadır. Uluslararası yayınlarda bu ürün ile ilgili özellikle zeytinyağı konusunda ayrıntılı analizler içeren (Mili, 2001; Mili ve Zúñiga, 2001; Mili, 2002; Carri ve Sassi, 2003; Karipidis vd., 2005; Kailis ve Harris, 2007; Scheidel ve Krausmann, 2011; Pomarici, 2013) çeşitli çalışmalara rastlansa da Türkiye'de zeytinin ticari bağlamda analiz edildiği literatürün sınırlı olduğu görülmektedir (Duran, 2006; AYSO, 2012; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016; Metin ve Atlı, 2016). Türkçe literatürde zeytin ticareti konusunda daha çok, çeşitli kurumlar tarafından yayınlanan raporlar ve tarımsal bir ürün olmasının da bir nedeni olarak tarım ekonomisi alanında yapılan çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye'nin zeytin ticaretini genel olarak inceleyen Öztürk vd., (2009) çalışmalarında, Türkiye zeytinyağı sektörünü yıllık istatistik değerleri kapsamında üretim, tüketim ve dış ticaret açısından analiz etmişler; sektörün problemleri ve bu problemlere ilişkin çözüm yollarını ortaya koymuşlardır. Nitel bir analiz içeren bu çalışmada, Türkiye'nin zeytin ticaretindeki durumu sadece zeytinyağı sektörü çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Tunalıoğlu vd., (2012) Aydın ilindeki tüketicilerin zeytinyağı alma eğilimlerini inceledikleri çalışmalarında, anket yöntemini kullanmış ve zeytinin mikro düzeydeki talebi ile ilgili sonuçlara ulaşmışlardır. Çalışmada tüketimde etkili olan sosyo-ekonomik faktörler ve tüketicilerin zeytinyağına olan güven düzeyleri belirlenmiştir. Bu çalışmadan hareketle, Türkiye'nin zeytin ticaretine yön verebilecek sonuçlar elde etmek mümkün olabilir. Öte yandan Türkiye'de zeytinyağında tüketim davranışlarıyla ilgili analizlerin, daha kapsamlı ve farklı bölgelerde yapılarak, karşılaştırmalı sonuçların dikkate alınması ve değerlendirilmesi önemlidir (Tunalıoğlu, vd.,2012).

Metin ve Atlı (2016) Edremit, Burhaniye ve Ayvalık Ticaret Odalarına üye zeytin işletmelerinin ihracat potansiyellerinin geliştirilmesi projesi kapsamında, zeytine ilişkin dış pazar araştırması yapmışlardır. Balıkesirli zeytin üreticileri özelinde hazırlanan bu dış pazar araştırması niteliğindeki

raporda, yazarlar dünyada ve Türkiye’de zeytin sektörünün üretim, ihracat ve ithalat verilerini karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Balıkesir ilinde yer alan işletmeler için hedef pazarlar, devlet destekleri ve dış pazarlarda müşteri bulma yöntemleri konularında öneriler içeren bu raporun, zeytin ticaretinde kullanılabilecek bir başvuru kaynağı olması hedeflenmiştir. Çalışmada vurgulanan en önemli hususlardan birisi de, zeytinin sadece coğrafi açıdan dünyada belirli bölgelerde yetişmesi durumundan hareketle, zeytin ürününün Türkiye’nin en önemli tarım ürünlerinden birisi olduğu ve bu ürünün ihracat potansiyelinin Türkiye’ye dış ticarete önemli bir üstünlük sağlayabileceğidir (Metin ve Atlı, 2016).

Türkiye'nin zeytinyağı ve sofralık zeytin ihracatında ihracat geliri elde etmede son yıllarda önemli bir artışın olduğunu ortaya koyan çalışmalar olsa da (Savran ve Demirbaş, 2011) Türkiye, zeytinyağı ve sofralık zeytin sektörü dış pazar rekabetinde oldukça zorlanmaktadır (Renklidağ, 2008). Örneğin; zeytinyağı üretimi ile dünyanın beşinci büyük zeytinyağı üretici ülkesi konumunda olan Türkiye, dünya toplam zeytinyağı üretiminin sadece yüzde 5’ini karşılayarak bu sıralamada yer alabilmiştir (Toplu Yılmaz, 2013: 37). Bu durumun nedeni olarak zeytin üreticileri ve ihracatçılar ile yapılan anket çalışmalarının sonuçlarına bakılabilir. Bayramer ve Tunaloğlu (2016:148) Türkiye’de bu sektörde faaliyet gösteren firmaların, henüz markalaşmayı sağlayamadığından zeytinyağı ihracatını doğrudan yapamamaları, bunun yerine zeytin tedarikçisi olduklarının altını çizmişlerdir. Bayramer ve Tunaloğlu (2016) çalışmalarının sonucunda, başta hammaddede süreklilik olmak üzere; üretimde kalite, denetim, teknolojideki yetersizlikler ve AB ülkelerinin dünya piyasalarında karar verici baskınlıkları nedeniyle yaşanan sorunlar olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada çözüm önerisi olarak; devletin politika oluşturma çalışmalarında, üretim, sanayi, ihracat ve tüketim olmak üzere sektörde bulunan tüm paydaşların görüşlerinin dikkate alınarak değerlendirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (Bayramer ve Tunaloğlu, 2016).

Zeytin üreticilerinin ihracata başlamalarının ardından, zeytin işleme tesislerini arttırmalarıyla birlikte Türkiye’nin zeytin ihracatı 34 kat artmıştır (Renklidağ, 2008:232). Buna rağmen Türkiye halen zeytin ihracatında AB’nin gerisinde bulunmaktadır. Toplu Yılmaz (2013) Türkiye’de ve AB’de zeytinyağı politikalarını karşılaştırdığı çalışmasında, Türkiye’nin AB zeytinyağı politikasına uyumunu ele almış ve rakipleri karşısındaki durumunu iyileştirecek çözümler sunmayı amaçlamıştır. Toplu Yılmaz (2013), AB’nin yıllar boyunca zeytin üretiminde ve ihracatında pek çok reform uyguladığını, ayrıca Türkiye’nin ihracat hacminin büyük bir kısmını gerçekleştirdiği AB ülkelerine zeytinyağı ihracatında tarife dışı engellere takıldığını ifade etmektedir. AB’nin Türkiye’ye uyguladığı bu politika AB üyelerinden İspanya, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerin, zeytin yetiştiriciliğinde coğrafi konumundan kaynaklanan avantajını çok daha fazla verimli kullanabilmesine

olanak sağlamaktadır. Bu açıdan özellikle Yunan ekonomisinde zeytin ürünü özel bir öneme sahiptir (Karipidis vd, 2005). AB politikaları gereği sağlanan destekler sayesinde İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın sofralık zeytin ve zeytinyağı ihracatında dünya lideri olduğu görülmektedir (Pomarici, 2013; Scheidel ve Krausmann, 2011). AB'nin geliştirdiği politikalar sonucunda, Türkiye'ye kıyasla dünya ticaretinde daha güvenilir ve etkin konumda olduğunu söylemek mümkündür (Toplu Yılmaz, 2013: 37).

Öztürk vd. (2009)'ün çalışmasındaki vurgu, Türkiye'de zeytin sektörünün üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar bütün alanlarda uzun vadeli programlar çerçevesinde desteklenmesi gerektiği yönündedir. Bu desteklerin sağlanmasından önce Türkiye'nin zeytin dış ticaretindeki durumunun, ekonomik analizlerle ortaya konması, zeytin sektörüne yönelik politikaların geliştirilmesinde faydalı olabilir.

2. Dünyada ve Türkiye'de Zeytin Ticaret Hacmi

Dünya genelinde sağlıklı yaşama yönelik algının değişimiyle birlikte önemi daha da artan zeytinyağının hammaddesi olan zeytin, yetiştiği bölgeler için temel tüketim maddelerinden birisi olmuştur. Dünyada önemli zeytin üretim yerleri sırasıyla AB, Tunus ve Türkiye olmakla birlikte, son yıllarda Avustralya, Japonya ve Arjantin gibi ülkelerde de zeytin üretimine başlanılmıştır. Dünyadaki zeytinyağı üreten ülkeler arasında AB ilk sırada yer almaktadır. AB ülkelerinin dünya zeytin üretimindeki payı yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte, ortalama olarak yüzde 65 seviyelerindedir (Carri ve Sassi, 2003; Kailis ve Harris, 2007; AYSO, 2012).

Tablo 1: Dünyada Sofralık Zeytin İhracatı (Bin Ton)

ÜLKELER	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15*
AB	239,0	300,0	290,5	298,0	270,0	283,5	319,0
Mısır	88,0	71,5	78,0	93,5	127,5	65,0	70,0
Fas	57,0	68,0	77,0	68,0	72,5	87,0	70,0
Türkiye	65,0	65,5	72,0	60,0	70,0	70,5	73,0
Arjantin	73,0	110,0	72,0	89,5	68,0	72,0	38,0
Suriye	24,0	24,0	30,0	35,0	23,0	5,0	-
Diğer	38,5	54,0	39,5	55,5	29,0	55,0	53,5
Toplam	584,5	693,0	659,0	699,5	670,0	638,0	623,5

Kaynak: Uluslararası Zeytin Komisyonu 2015, Aktaran Metin ve Atlı, 2016.

*Tahmin

Tablo 1’de görüldüğü üzere, dünya zeytin ihracatı yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izliyor olsa da, 2008 yılından 2015 yılına gelindiğinde bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu artışta en büyük paya, AB ülkeleri sahiptir. AB ülkeleri arasında zeytin üretiminde sırasıyla İspanya, İtalya ve Yunanistan dünya zeytin üretimi payında da önemli bir yer tutmaktadırlar (AYSO, 2012: 18). Zeytin ihracatında üretimle paralel olarak ilk sırayı AB ülkeleri almakta, bu ülkeleri Türkiye, Mısır ve Fas izlemektedir. Dünyada zeytinyağı talebinin yıldan yıla yükselmesi ile özellikle İspanya, İtalya, Tunus, Portekiz ve Türkiye dünya zeytinyağı ihracatının yaklaşık yüzde 85’ini gerçekleştirmeye başlamıştır (Karabulut, 2013).

Tablo 2: Dünyada Sofralık Zeytin İthalatı (Bin Ton)

ÜLKELER	2008/ 09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15*
ABD	126,0	185,0	138,0	133,0	143,4	135,5	152,0
Brezilya	69,0	79,0	87,0	100,0	75,0	114,0	103,0
AB	96,5	101,0	114,0	99,0	100,0	93,0	113,0
Rusya	90,0	67,0	71,5	68,0	75,0	72,5	-
Kanada	26,0	27,5	27,5	27,0	27,0	29,0	29,0
Avusturalya	16,0	18,5	17,5	17,5	17,0	18,0	15,5
Diğer	122,5	150,5	138,5	140,0	216,0	205,5	245,0
Toplam	546,0	628,5	594,0	648,0	653,5	667,5	657,5

Kaynak: Uluslararası Zeytin Komisyonu 2015, Aktaran Metin ve Atlı, 2016.

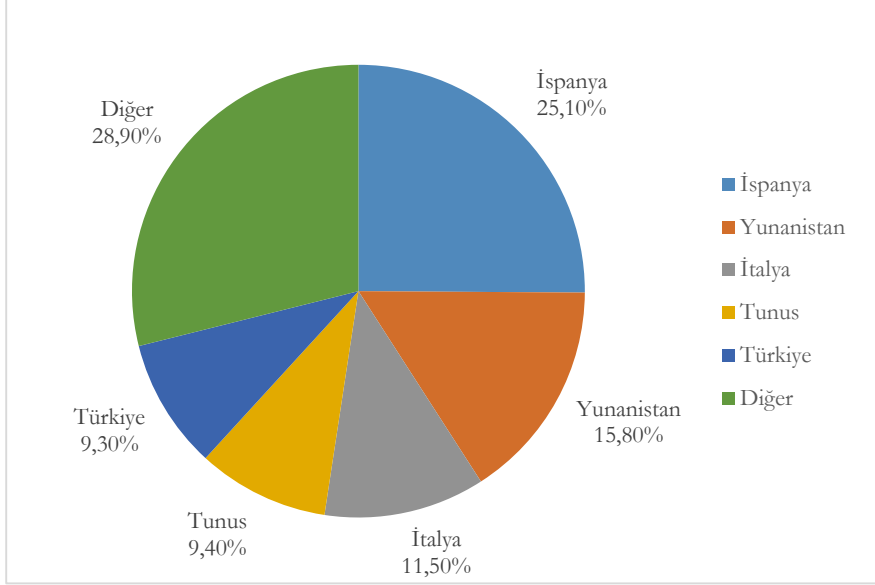
*Tahmin

Sofralık zeytin ithalatında da yıllar itibariyle artış olmuştur. Tablo 2’de sofralık zeytin ithalatı yapan ilk 6 ülke sıralanmıştır. Zeytin ithalatında, gelişmiş ülkelerin ilk sıralarda yer aldıkları görülmektedir. İthalatta ABD ilk sırayı alırken, zeytin üretiminde ilk sırada yer alan AB ülkelerinin aynı zamanda önemli bir ithalatçı olması dikkat çekicidir.

Türkiye’de üretilen zeytinin yüzde 70’i yağlık, yüzde 30’u sofralık olarak işlenmektedir (Tunalıoğlu ve Karahocagil, 2006). TÜİK verilerine göre; Türkiye’nin zeytin dikili alanları, toplam kullanılabilir tarım alanlarının yüzde 3,4’ü kadardır (TÜİK, 2017). Türkiye bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu Akdeniz iklimi özellikleriyle; İtalya, İspanya, Yunanistan ve Tunus gibi diğer Akdeniz ülkeleriyle birlikte dünyanın önde gelen zeytin ve zeytinyağı üreticilerindedir. Bir Akdeniz bitkisi olarak bilinen zeytinin

Türkiye'deki üretiminin yarısından fazlası, Ege Bölgesi'nde yapılmaktadır (Öztürk vd., 2009:37).

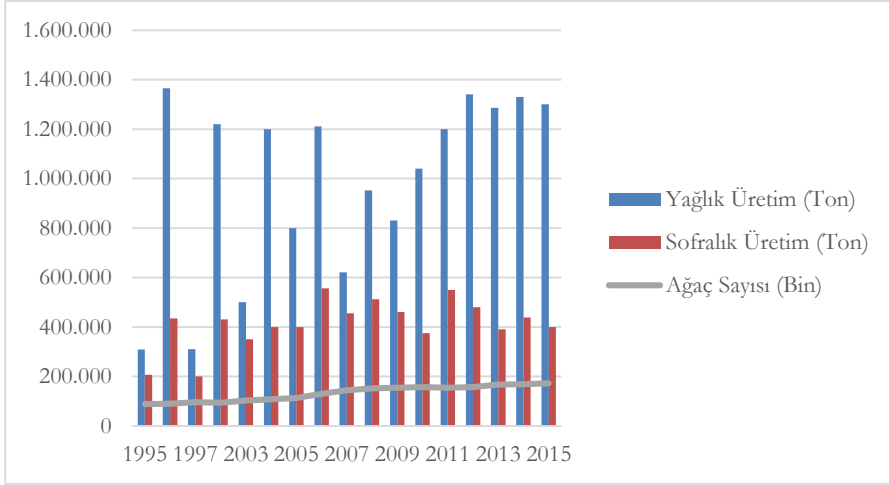
Grafik 1: Dünya Zeytin Üretiminde Türkiye'nin Payı



Kaynak: FAO, <http://www.fao.org/faostat> 05.02.2017.

Dünya zeytin üretiminin yüzde 71,41'i İspanya, Yunanistan, İtalya, Tunus ve Türkiye tarafından gerçekleştirilirken, yüzde 28,9'unun ise zeytin üreticisi olan diğer 39 ülke tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye'nin payının yer aldığı Grafik 1'de görüleceği üzere; Türkiye'nin zeytin üretimindeki payı en yakın rakibi olan Tunus'un dünya zeytin üretimindeki payına yaklaşmış ve yüzde 9,3 ile dünya toplam zeytin üretiminin gerçekleştiren beşinci ülke olmuştur.

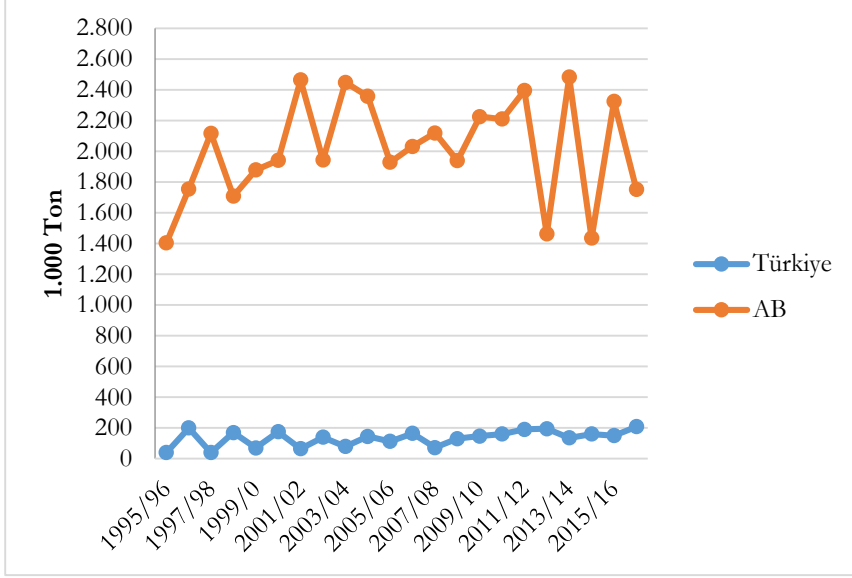
Grafik 2: Türkiye’de 1995-2015 Yılları Arasında Zeytin Mahsulü Gelişimi



Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, 17.02.2017

Üretim potansiyeline rağmen; Türkiye'nin, zeytin ticaretinde AB ülkelerinin gerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin zeytin üretiminde yaşadığı en önemli sorunlarından birisi her yıl düzenli olarak mahsul veremiyor olmasıdır. Ağaç cinsine bağlı olarak elde edilen ürünün her yıl aynı hacimde olmamasını ifade eden dönemsellik, zeytin üretimi esnasında kültürel işlemlerin tam olarak uygulanamayışı nedeniyle de alternans (bir yıl ürün verme-diğer yıl az/yok verme) gösterir (AYSO, 2012: 14). Grafik 2'de görüldüğü gibi; ağaç sayısında önemli bir değişiklik olmaz iken gerek sofralık gerek yağlık zeytin üretiminde yıllar itibariyle üretim miktarında dalgalanma yaşanmaktadır.

Grafik 3: Yıllar İtibariyle AB ve Türkiye'de Zeytin Üretimi (Bin Ton)



Kaynak: Uluslararası Zeytin Komisyonu 2018.

Grafik 3'te AB ve Türkiye'nin zeytin üretimindeki dalgalanmalara bakıldığında ve Tablo 1'de yer alan ihracat verileri ile karşılaştırıldığında; AB ülkelerinin zeytin ihracatının üretimde yaşanan dalgalanmalardan etkilenmediği görülmektedir. Alternans dönemlerinde de yaklaşık aynı düzeylerde ihracat gerçekleştiren AB ülkelerinin bu durumu, zeytin ihracatında Türkiye için rekabet açısından dezavantaj teşkil ettiği söylenebilir.

3. Metodoloji

Ağ analizi doğal bilimlerden sosyal bilimlere kadar geniş bir yelpazede bir çok disiplinde, kompleks sistemlerin analiz edilmesinde yararlanılan bir araç haline gelmiştir. Bunlardan biri de iktisattır. İktisadın diğer disiplinler ile olan ilişkisi sonucunda, ağ analizi iktisat alanındaki kompleks yapıların analizinde de kullanılır olmuştur. İktisatta ağ analizinin kullanıldığı alanlar incelendiğinde ise çoğunlukla uluslararası ticaret (Fagiolo vd, 2010; Deguchi vd., 2014) ve finans (Markose, 2012; Acemoğlu vd., 2015; Battiston vd., 2016) konularının analiz edildiği, bununla birlikte son dönemlerde küresel üretim ağları olarak girdi-çıkış ağlarının da (Cerina vd, 2015; Carvalho ve Voigtländer, 2015) bu kapsamda yer aldığı görülmektedir.

Simon (1961) kompleks sistemleri, aralarında basit olmayan etkileşimlerin bulunduğu çok sayıda parçaların toplamından oluşan bütün olarak tanımlamıştır. Söz konusu parçalar ve bu parçalar arasındaki etkileşimler, sistemin parçaların toplamından daha fazla olmasını sağlamaktadır (Simon,

1962: 468). Kompleks sistemlerin bu özelliği, 'bileşim yanılığısı' olarak bilinen olguyu ortaya çıkarmaktadır. Bileşim yanılığısının en yakın örneğinin, küresel kriz döneminde gerçekleştiği söylenebilir. Zira, finansal kurumların yeterli sermayeye ve risk değerlendirmesine sahip olup olmadıkları esasına dayanan mikro-ihtiyat yaklaşımına göre yapılan sistemik risk değerlendirmesi, bu finansal ajanlar arasındaki bağlantıları göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bilindiği üzere, küresel krizle birlikte, tek tek finansal kurumların risk değerlendirmelerinin pozitif olması, sistemin de bir bütün olarak risk değerlendirmesi açısından iyi olmasını garanti etmemiş ve sistem çökmüştür (Financial Services Authority, 2009).

Yukarıdaki finansal sistem örneğinde olduğu gibi, küresel üretim ve uluslararası ticaret ağlarında da, sistemin parçalarının bireysel performansları yanında bu parçalar arasındaki etkileşimler oldukça önemlidir. Zira uluslararası ticaret ağı açısından düşünüldüğünde, söz konusu mal ya da hizmetin uluslararası piyasadaki önemli tedarikçilerinden biri sayılan bir ülkenin performansında herhangi bir sebeple meydana gelecek bir aksaklık, başta o ülkenin en yoğun ilişkili olduğu ülkeler olmak üzere, bağlantılı olduğu bütün ülkeleri etkileyecektir. Hatta bu etki, söz konusu ülkenin kuvvetli ticari bağı bulunan ülkeler ile bağlantılı olan diğer ülkeleri dahi etkilemek suretiyle, zincirleme bir etki de yaratabilir. Girdi-çıkıttı ağı açısından bir değerlendirme yapıldığında, bu önem daha açık biçimde zihinlerde canlanabilir. Örneğin; bir ara malının önemli tedarikçisi olan bir ülkeden doğacak olan bir arz şoku, günümüz küresel üretim yapılanmasında bir krize de yol açabilir. Benzer şekilde söz konusu ağda önemli bir talep oluşturan bir sektörde yaşanacak olan talep daralması, bu ülkenin daralan sektörüne ara malı sağlayan diğer küresel sektörlerin de daralmasına yol açabilir.

Bu çalışmanın da konusu olan uluslararası ticaretin ağ yaklaşımı ile ele alınması, standart ekonomik yaklaşımlara göre bazı avantajlar sağlamaktadır. Fagiolo vd. (2013), standart uluslararası ticaret yaklaşımlarının ülkeye özgü olan birinci derece düğüm özelliklerini yansıttıklarını, buna karşılık ağ analizinin dolaylı ticaret ilişkilerini de dikkate alarak, standart yaklaşıma kıyasla bir adım daha önde olduğunu vurgulamışlardır.

Reichardt (2009)'ın ifade ettiği gibi, kompleks bir sistemi anlamının ilk adımı, sistemi parçalarına ayırmaktır. Ağ analizi de kompleks sistemleri, parçalar ve bu parçalar arasındaki etkileşimler şeklinde görme olanağı sağlamaktadır. Bu çerçevede, ağ analizi gerçek dünyadaki çoğu ağ ilişkisine uygulanabildiği için, özellikle son dönemlerde politika yapıcılarının ilgisini çekmeye başlamıştır (OECD, 2009).

Ağ analizinde, ağın parçalarına düğüm, bu düğümler arasındaki etkileşimi gösteren ilişkiye de bağlantı denilmektedir. V sonlu sayıda düğüm kümesini, E bu düğümler arasındaki bağlantıların kümesini, ifade etmek üzere, bir ağ $G = (V, E)$ şeklinde gösterilmektedir (Reichardt, 2009: 2). Ağırlıklı ağlarda,

her bir bağlantı farklı bir ağırlığa sahip olur. Bu durumda, $W = \{w_1, w_2, \dots, w_m\}$ ağırlıklar kümesi E bağlantı kümesinin yerini almak üzere, ağırlık tanımları $G = (V, W)$ biçimine dönüşecektir. Ağların matematiksel ifade şekli olarak matrisler kullanılmaktadır. Komşuluk matrisi denilen bu matris, ağırlıksız bir ağda aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır (Estrada, 2015: 95,96):

$$A_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{eğer } i, j \in E \\ 0 & \text{aksi halde} \end{cases} \quad (1)$$

Ağlar için kullanılan bir diğer sınıflandırma ise yönlü-yönsüz ağ sınıflandırmasıdır. Yönsüz ağlarda bağlantılar, nedensel ya da yönsel bir anlam taşımazken, yönlü ağlarda ise bağlantının hangi düğümden hangi düğüme gittiği önemlidir (Chow, 2013: 3).

Ağ topolojisinin anlaşılması ve değerlendirilmesi için incelenen birtakım göstergeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bağlantısallıktır. Bağlantısallık düğüm seviyesinde ağırlıksız ya da ağırlıklı olma durumuna göre, düğüm derecesi ya da düğüm kuvveti ile ölçülmektedir. Düğüm derecesi, ağırlıksız ağlarda bir düğümün sahip olduğu bağlantı sayısına eşittir. Düğüm kuvveti ise ağırlıklı ağlarda bir düğümün bağlantılarının ağırlıkları toplamına eşittir. Düğüm derecesi/kuvveti ne kadar büyük olursa, söz konusu düğüm ağda o denli güçlü etkiye sahip olmaktadır (Howell, 2012). Bağlantısallık, ağ seviyesinde ise, ağdaki gerçek bağlantı sayısının ağda bulunması olası en yüksek bağlantı sayısına oranı olarak tanımlanan yoğunluk katsayısı ile ölçülmektedir. Özdöngü ve çoklu bağlantı içermeyen yönlü bir ağda, m ağdaki gerçek bağlantıların sayısı ve n düğüm sayısı olmak üzere, yoğunluk katsayısı aşağıdaki gibi formüle edilebilir (Newman, 2010:134):

$$\rho = \frac{m}{n(n-1)} \quad (2)$$

Yoğunluk katsayısı $0 \leq \rho \leq 1$ aralığında yer almaktadır. Yoğunluk katsayısının 1'e eşit olduğu durumlarda, ağdaki olası en yüksek bağlantı sayısı gerçekte mevcut demektir. Her düğümün diğer bütün düğümler ile bağlantılı olduğu bu ağlara bütün ağ denilmektedir.

Ağ topolojisi incelenirken karşımıza çıkan diğer bir özellik, kümeleşmedir. Kümeleşme, ağdaki herhangi bir düğümlerle ortak bağlantıları bulunan iki düğüm arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Kümeleşme aynı zamanda bir geçişlilik göstergesidir. Kümeleşme katsayısı da hem düğüm seviyesinde hem de ağ seviyesinde ölçülebilir. T_i i düğümden geçen üçgenlerin sayısını ve k_i i düğümünün derecesini temsil etmek üzere, yönlü bir ağdaki bir i düğümü için kümeleşme katsayısı şöyle gösterilir (Serrano ve Boguna, 2006:1-2):

$$c_i = \frac{T_i}{k_i(k_i-1)} \quad (3)$$

Ağ geneli için kümeleşme katsayısı, c_i 'lerin ortalaması alınarak hesaplanır. Kümeleşme katsayısı gerek düğüm seviyesinde gerek ağ seviyesinde [0,1] aralığında yer almaktadır.

Derece dağılımı ağ topolojisi hakkında açıklayıcı bir diğer özelliktir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, film ağı, www, elektrik şebekesi ağları, bilimsel atıf ağları gibi gerçek dünyadaki pek çok ağ yapılanması kuvvet yasası dağılımına sahiptir (Laszlo – Barabasi ve Albert, 2006:3). Kuvvet yasası dağılımına sahip olan ağlar, ölçekten bağımsız ağlar olarak adlandırılmaktadır. Ölçekten bağımsız ağlar, random ve küçük dünya ağlarından ayrılmalarını sağlayan birtakım özelliklere sahiptirler (Mitchell, 2009:238,245). Bu özelliklerden ilki, söz konusu ağların az sayıda, derecesi yüksek olan merkez düğümlere sahip olmalarıdır. Düğüm derecesi/kuvveti oldukça geniş bir aralıkta yer aldığı için bu ağlar ayrıca, bağlantısallık açısından da oldukça heterojendir. Ölçekten bağımsız ağların diğer bir özelliği öz-benzerliktir. Bu özellik, dağılım her seferinde yeniden ölçeklendirilip yeniden çizildiğinde, dağılımın şeklinin yine aynı olmasıdır. Ölçekten bağımsız ağların diğer bir özelliği, ortalama patika uzunluğunun küçük ve kümeleşmenin yüksek olmasıdır.

Poisson dağılımına kıyasla daha yüksek bir tepe noktasına ve daha kalın kuyruğa sahip olan ve kalın kuyruk (fat-tail) dağılımı sınıfına ait olan kuvvet yasası dağılımı aşağıdaki gibi gösterilebilir (Leon and Berndsen, 2014: 7):

$$P(k) \approx zk^{-\gamma} \quad (4)$$

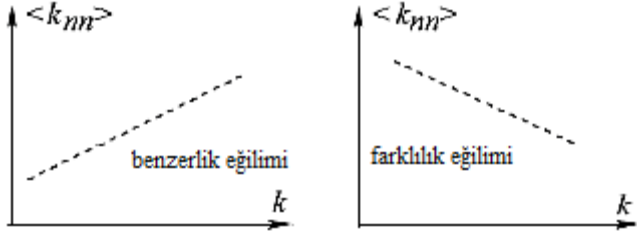
Dağılımın üssü olan γ bu dağılımda önemli bir özellik taşımaktadır. γ 'nın daha düşük olduğu durumlarda, ağda çok sayıda bağlantısı olan düğümlerin olma olasılığı daha yüksek olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, γ değeri daha düşük olan ağlar, γ değeri daha yüksek olan ağlar ile kıyaslandığında, bağlantı sayısı yüksek olan süper düğümlerden daha fazla içermektedir (Hein, 2006: 269-270). Bu durum, daha yüksek üs değerine sahip olan ağın, bağlantısallık açısından daha az heterojen olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Bir dağılımın kalın kuyruk olup olmadığını anlamanın yollarından biri, basıklık değerini incelemektir. Eğer basıklık pozitif değerlerde ise, o zaman dağılımın kalın kuyruk olduğu söylenir (Decarlo, 1997:292). Ayrıca birçok gerçek dünya ağının sağa çarpık dağılım sergilediği ve bu dağılımların kuvvet yasası dağılımına yakınsadıkları ifade edilmektedir (Rincon, vd., 2015:11). Çarpıklık ölçümü dağılımsal asimetri hakkında bilgi vermektedir ve dağılımın hangi kısmının kalın kuyruk olduğunu belirlemek için kullanılır. Eğer çarpıklık pozitif ise, o zaman kalın kuyruk sağ taraftadır ve dağılım sağa çarpıktır. Tersine, eğer çarpıklık negatif ise, o zaman da dağılım sola çarpıktır ve kalın kuyruk sol taraftadır (Lovric, 2010:1).

Bir diğer önemli topolojik özellik ise merkeziliktir. Ancak merkezilik özelliğini incelemeye başlamadan önce, bu özelliği daha iyi kavrayabilmek için, ağın benzerlik eğilimli/farklılık eğilimli olma özelliğinden bahsetmekte fayda görülmektedir. Benzerlik eğilimlilik, yüksek derece/kuvvet sahibi olan düğümlerin yine kendileri gibi derecesi/kuvveti yüksek olan düğümler ile bağlantılı olma eğilimlerini ifade etmektedir. Buna karşın, farklılık eğilimlilik ise yüksek dereceli/kuvvetli düğümlerin düşük dereceli/kuvvetli düğümler ile bağlantılı olma eğilimini ifade etmektedir (Reichardt, 2009). Bir ağın benzerlik eğilimli mi yoksa farklılık eğilimli mi olduğunu anlamanın iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan biri ağın derece ve 'Ortalama En Yakın Komşu Derecesi (ANND)' istatistiklerini grafiklendirmektir. Bir düğümün ANND'si, o düğümün birinci dereceden bağlantılı olduğu komşu düğümlerinin derecelerinin ortalamasını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir düğümün komşularının, kendi aralarında ne düzeyde bağlantılı olduklarını gösteren bir istatistiktir (Fagiolo vd., 2010) i düğümü için aşağıdaki formül ile hesaplanabilir (Barrat, vd., 2004:65):

$$\langle k_{nn,i} \rangle = \frac{1}{k_i} \sum_j k_j \quad (5)$$

Derece ve ANND istatistiğinin aynı grafikte çizilmesi sonucunda eğer bu iki istatistik arasında pozitif bir ilişki varsa, o zaman ağda benzerlik eğilimli yapıdan söz edilmektedir. Tersine, eğer negatif bir ilişki varsa, o zaman da farklılık eğilimli bir yapı olduğu anlaşılır.



Kaynak: G. Caldarelli, Lectures in complex networks, http://www.ifr.ac.uk/netsci08/Download/Invited/ws1_Caldarelli.pdf 06.03.2017.

Benzerlik/farklılık eğilimli yapının belirlenmesinin bir diğer yolu ise, bir katsayı hesabına dayanmaktadır. Bu katsayı $[-1,1]$ aralığında yer almaktadır. $r = 1$ olması ağda mükemmel benzerlik eğilimli yapının, $r = -1$ olması ise mükemmel farklılık eğilimli yapının söz konusu olduğu anlamına gelmektedir (Newman, 5). Ağdaki farklılık eğilimli yapı, aynı zamanda ağda merkez-çevre yapısının da göstergesidir (Fuge, vd., 2016:6). Merkezilik ölçümü ise, merkezde ve çevrede yer alan düğümleri belirlemede yardımcı olmaktadır. Ağdaki düğümlerin önemini ölçmek üzere geliştirilen derece merkeziliği, arasındalık merkeziliği, yakınlık merkeziliği, özvektör merkeziliği gibi birçok

merkezlilik ölçümü bulunmakla birlikte, bu çalışmada odak ve otorite (hub and authority centrality) merkezlilik ölçümleri kullanılacaktır.

Odak ve otorite merkezliliği ölçümleri, internette yapılan bir sorgulama sonucu oluşan web sayfalarının, arama yapılan konuyla alakaları bakımından merkezliliklerini ölçmek için Kleinberg (1999) tarafından geliştirilen HITS algoritması ile bulunmaktadır. Kleinberg (1999) yaptığı çalışmada yönlü ağlardan hareket etmiştir. Bilindiği gibi, yönlü ağlarda gelen bağlantılar ve giden bağlantılar olmak üzere iki tür bağlantı söz konusudur. Bu çerçevede, çok sayıda giden bağlantısı olan düğümlere odak (hub), çok sayıda gelen bağlantısı olan düğümlere ise otorite (authority) denilmektedir. Kleinberg'in yaptığı şey de bu iki farklı tür düğüm için iki farklı merkezlilik ölçümü hesaplamaktır.

Kleinberg (1999), otorite düğümlerinin sadece çok sayıda gelen bağlantısı olan düğümler olmadığını, aynı zamanda bu düğümlere bağlantısı olan düğümlerde de örtüşme olması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı şey odak düğümler için de geçerlidir. Kleinberg (1999) ayrıca bu iki grup düğüm arasında 'karşılıklı güçlendirici ilişki' olduğunu ifade etmiştir. Karşılıklı güçlendirici ilişki, iyi bir odak düğümün çok sayıda otoriteye bağlantısı olması, iyi bir otorite düğümün ise çok sayıda iyi odaktan bağlantısının olması anlamına gelmektedir. Kleinberg (1999) bu karşılıklı güçlendirici ilişkiyi aşağıdaki denklemler ile göstermiştir:

$$\begin{aligned} x^{<p>} &\leftarrow \sum_{q:(q,p) \in E} y^{<q>} \\ y^{<p>} &\leftarrow \sum_{q:(p,q) \in E} x^{<q>} \end{aligned} \quad (6)$$

HITS algoritması, her düğüm için iki ağırlığı güncelleyen iteratif bir süreç izlemektedir. Bu bağlamda, her bir düğüm, bir otorite ağırlığı ($x^{<p>}$) ve bir odak ağırlığı ($y^{<p>}$) olmak üzere iki ağırlığa sahiptir. Ayrıca bu ağırlıkları güncelleyen \mathcal{I} ve \mathcal{O} işlemleri tanımlıdır. İterasyon süresince \mathcal{I} x ağırlıklarını, \mathcal{O} ise y ağırlıklarını güncellemektedir. Buna göre bir düğümün otorite ağırlığı, o düğüme bağlantısı olan düğümlerin odak ağırlığı ile orantılıdır. Benzer biçimde, bir düğümün odak ağırlığı ise o düğümün bağlantısının olduğu otoritelerin ağırlığı ile orantılıdır.

Kleinberg (1999) ilk olarak, $y^{<p>}$ değerlerinden oluşan bir y vektörü ile $x^{<p>}$ değerlerinden oluşan bir x vektörü tanımlamıştır. Daha sonra, $V = \{p_1, p_2, \dots, p_n\}$ düğüm vektörü $G = (V, E)$ çizgesine ait olmak üzere ve A matrisi G çizgesinin komşuluk matrisi olmak üzere, y ve x vektörlerinin iterasyon sonunda y^* ve x^* denge vektörlerine yakınsadıklarını ispatlamıştır. y^* ve x^*

denge vektörleri ise sırayla odak merkeziliği ve otorite merkeziliği vektörleridir. y^* ve x^* vektörleri, sırayla $A^T A$ ve AA^T matrislerinin temel özvektörleridir. Bu çerçevede $M_{hub} = AA^T$ ve $M_{auth} = A^T A$ matrisleri, sırayla odak matrisi ve otorite matrisidir. Bu matrislerin özvektör merkezilikleri ise sırayla odak merkeziliği ve otorite merkeziliği olmaktadır (Kolaczyk, 2009:92-93). Bu çalışmada olduğu gibi, düğümlerin ülkeleri ve düğümler arası bağlantıların da ülkeler arası ihracatı temsil ettiği bir ağda, odak merkeziliği bir ülkenin uluslararası ihracattaki etkisini, otorite merkeziliği ise söz konusu ülkenin ithalat etkisini temsil etmektedir. Bu bakımdan, söz konusu merkezilik ölçümleri önem arz etmektedir.

4. Veri

Çalışmada 1995-2015 dönemindeki her yıl için dünya zeytin ihracat ağı oluşturulmuş ve incelenmiştir. Söz konusu yıllar için ihracat ağlarını temsil eden komşuluk matrislerinin oluşturulmasında kullanılan ülkeler arasındaki ikili ticaret verileri, Birleşmiş Milletler resmi web sayfasındaki ticaret veri tabanından elde edilmiştir. Aşağıda yıllar itibariyle zeytin ihracat ağında yer alan ülke ve düğüm sayıları yer almaktadır.

Tablo 3: Zeytin İhracat Ağında Yıllar İtibariyle Düğüm ve Bağlantı Sayıları

Yıllar	Düğüm sayısı	Bağlantı sayısı
1995	145	610
1996	148	660
1997	155	757
1998	157	764
1999	155	768
2000	167	851
2001	169	882
2002	174	866
2003	173	952
2004	174	998
2005	179	1064
2006	175	1182
2007	185	1254
2008	188	1307
2009	186	1382
2010	190	1438

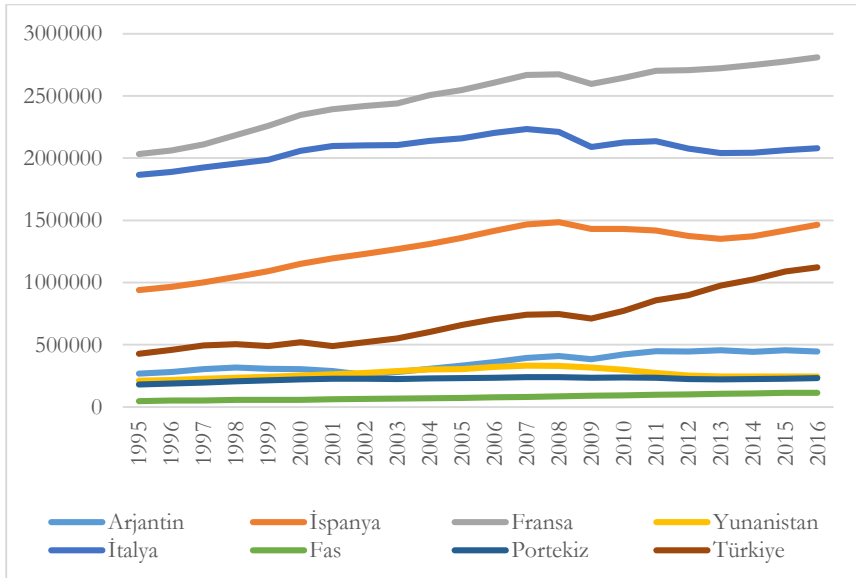
2011	191	1452
2012	192	1527
2013	195	1570
2014	193	1608
2015	188	1544

Oluşturulan komşuluk matrisinde her bir düğüm ülkeleri, komşuluk matrisinin elemanları olan değerler ise ülkeler arasındaki ihracat ilişkilerini temsil etmektedir. Ülke sayıları, zeytin ticaretinin içinde aktif olarak yer alan ülkeleri kapsayacak şekilde belirlenmiştir.

5. Ülke Görünümleri

Çalışmaya ait bulguların açıklanmasına geçmeden evvel, Türkiye'nin bu küresel piyasadaki rolünü ve gelişimini daha iyi analiz edebilmek için, incelenen dönem boyunca piyasadaki en merkezi ilk 10 ihracatçı ülke arasında yer alan İspanya, Fas, Yunanistan, Portekiz, Arjantin, İtalya ve Fransa'ya ait bazı özelliklere değinilecektir.

Grafik 4: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (ABD Doları, 2010)

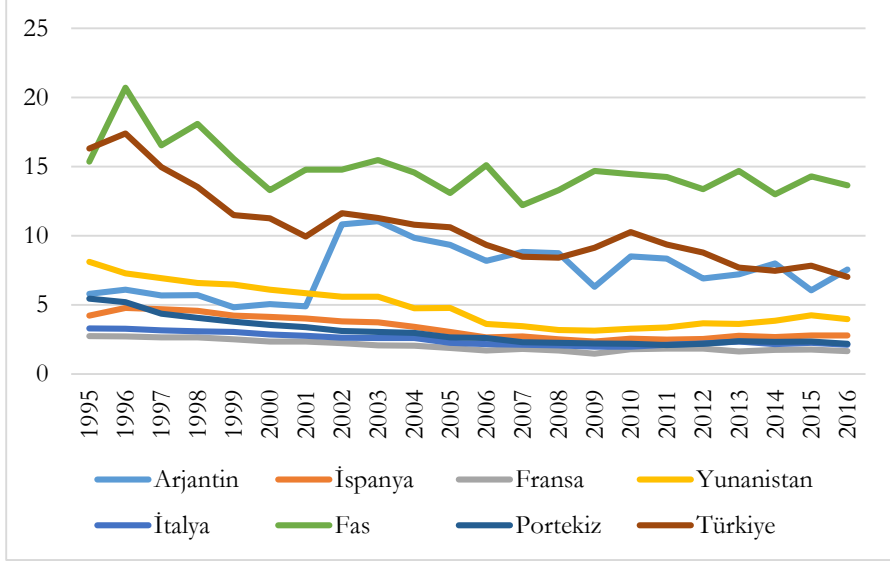


Kaynak: Dünya Bankası Veri tabanı

İlk olarak; Grafik 4'te adı geçen ülkeler ile Türkiye'nin GSYH değerlerinin 1995-2016 dönemine ilişkin değişimleri gösterilmektedir. Türkiye hasıla açısından Fransa, İtalya ve İspanya'nın ardından dördüncü

sırada gelmekte; Arjantin, Yunanistan, Portekiz ve Fas ise Türkiye'nin altında yer almaktadırlar.

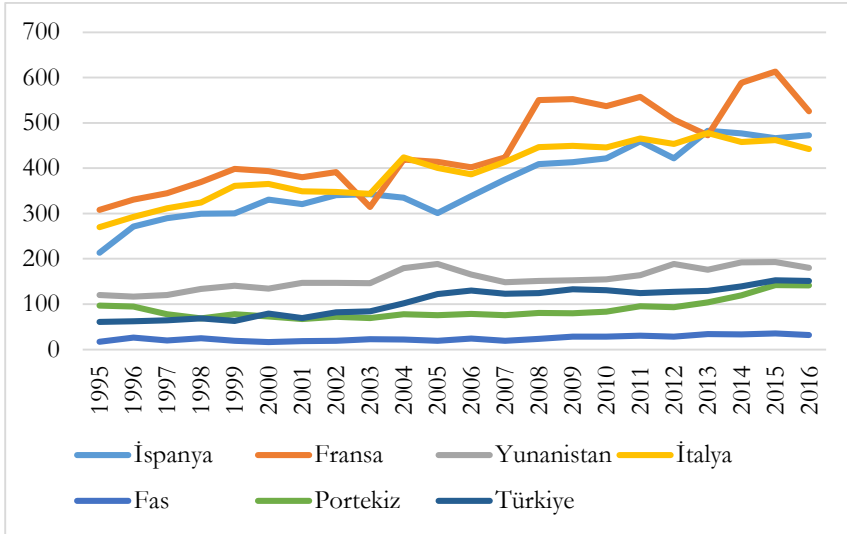
Grafik 5: Tarım Sektörü Katma Değerinin GSYH'deki Payı (%)



Kaynak: Dünya Bankası Veri tabanı

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve hasıla seviyeleri arttıkça, artan hasıla içinde tarım sektörünün katma değerinin azaldığı bilinmektedir. Zira Grafik 6'da Fransa, İtalya ve İspanya'nın tarım sektörü katma değerlerinin hasıladaki paylarının düşük oluşuna karşılık, Arjantin ve Fas'ın tarım sektörü katma değerlerinin hasıladaki payının yüksek oluşu bu bilgiyi desteklemektedir. Buna karşılık, Türkiye Fas'tan sonra GSYH'indeki tarım sektörü katma değer payı en yüksek ülkedir.

Grafik 6: İşgücü Başına Tarımsal Katma Değer (ABD Doları, 2010)



Kaynak: Dünya Bankası Veri tabanı

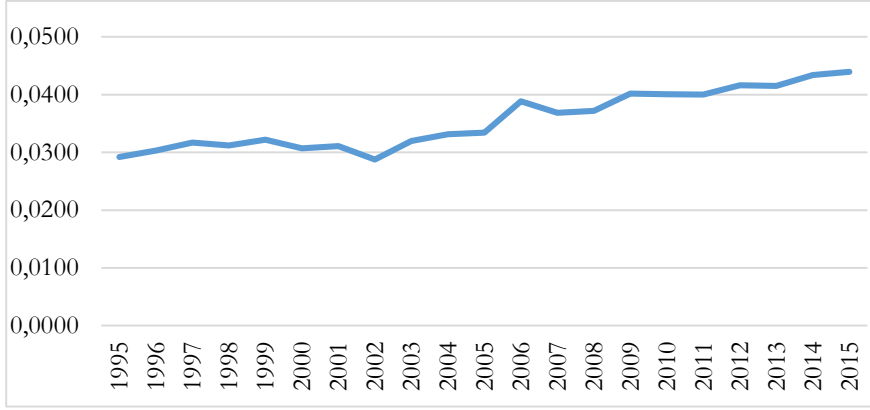
Grafik 6'da yer alan tarım sektöründe işgücü başına katma değerlere bakıldığında da, Türkiye'nin durumu farklılık sergilemektedir. Zira tarım sektörünün GSYH'deki katma değerinin düşük olduğu Fransa, İtalya ve İspanya'da işgücü başına tarım sektörü katma değeri yüksektir. Bu tablo, söz konusu ülkelerin tarım sektörünün hasıladaki azalan katma değerine karşılık, tarım sektöründe kaynakları zaman içerisinde verim arttıracak şekilde etkin kullanabildikleri anlamına gelmektedir. Ancak Türkiye, incelenen ülkeler içerisinde tarımsal katma değerinin hasılasındaki payı en yüksek ikinci ülke olmasına karşılık, işgücü başına tarımsal katma değer bakımından Fas ve Portekiz'den sonra en düşük üçüncü ülkedir. Bu da aslında incelenen dönemde, Türkiye'de işgücü verimliliğinin arttırılmadığını ve tarım sektöründe gerekli etkinliğin gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Zeytinin önemli ihracatçısı olan farklı gelişmişlik düzeylerine sahip bu ülkelerin ekonomik görünümüne bakıldıktan sonra, aşağıda Türkiye'nin en önemli on tarımsal ihraç ürünü arasında yer almakta olan zeytinin uluslararası piyasasındaki önemine ilişkin bulgular incelenmektedir.

5. Bulgular

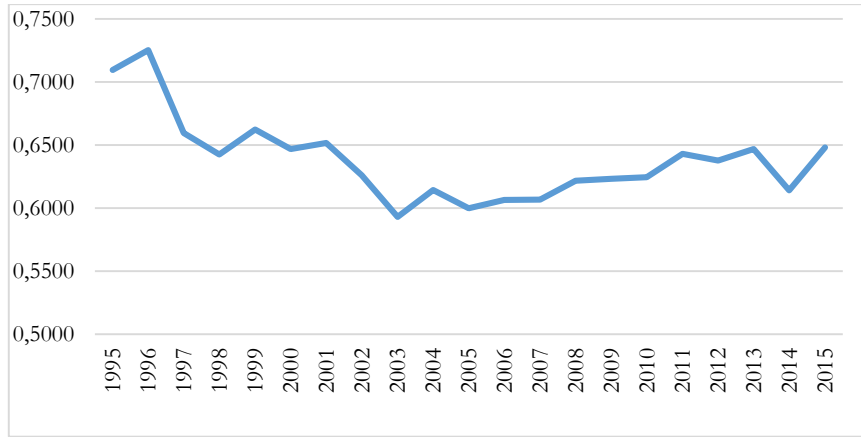
Zeytin ihracat açığı ile ilgili ilk olarak aşağıda yoğunluk katsayısının zamansal değişimine yer verilmektedir. Yoğunluk katsayısı, yukarıda da değinildiği üzere, ağıdaki mevcut bağlantı sayısının olası en yüksek bağlantı sayısına oranı ile ifade edilmektedir.

Grafik 7: Uluslararası Zeytin Ticaret Ağı Yoğunluk Katsayısı



Bu katsayıya bakarak, söz konusu 21 yıllık dönemde genel olarak yoğunlaşma katsayısının yükseldiğini görmek mümkündür. Bu, zeytin ticaretinin uluslararası anlamda artış gösterdiği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bu artışın çok yüksek düzeyde olmadığını da söylemek gerekir. Zira 1995 yılında yaklaşık 0,03 düzeyinde olan yoğunluk katsayısı, 2015 yılında 0,044'e yükselebilmiştir.

Grafik 8: Uluslararası Zeytin Ticaret Ağı Kümeleşme Katsayısı



Kümeleşme katsayısı, bir düğüm ile bağlantılı olan iki farklı düğümün birbirleri ile de bağlantılı olmaları durumunu ifade etmekteydi. Bu çerçevede, bir anlamda geçişliliğin de göstergesidir. Kümeleşme katsayısı 2003 yılına kadar bir düşme eğilimi, 2003 yılından sonra ise eski seviyesine dönmeyen düzeyde de olsa bir yükselme eğilimi sergilemektedir. Bu da aslında, bir ülkenin bağlantısının bulunduğu iki ülkenin kendi aralarında bağlantılı olma oranlarının 2003 yılına kadar düştüğünü göstermektedir. Bu da 2003 yılına kadar, diğer ülkeler ile ikili bağlantısı olan merkez ülkelerin ağa hakim

olduğu, ancak bu yıldan sonra diğer ülkeler arasında da giderek bağlantıların oluşmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Grafik 6'daki yoğunluk katsayısının yıllar itibariyle seyri ile birlikte değerlendirildiğinde de; 2002 yılından sonra yoğunluk katsayısının artıyor olması da bu yorumu desteklemektedir.

Ağın derece dağılımının kuvvet yasası dağılımına uygun olup olmadığını tespit etmek için, istatistiki sınama yapılması gerekmektedir. Çalışmada bu amaçla, Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile sınama gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır. Tablodaki p değerinin yüzde 5'ten büyük olması durumunda, orijinal verinin kuvvet yasası dağılımına uygun olduğunu söyleyen boş hipotez reddedilemez (Igraph, 2017).

Tablo 4: Zeytin İhracat Ağına İlişkin K-S Testi Sonuçları

Yıllar	Y	K-S istatistiği	p
1995	1.344786	0.1038762	0.8566506
1996	1.393608	0.0682727	0.9943764
1997	1.393562	0.0822311	0.9819964
1998	1.351907	0.1440936	0.7013731
1999	1.346	0.107654	0.8389867
2000	1.347626	0.100376	0.8499943
2001	1.39295	0.1089368	0.8938588
2002	1.322504	0.1377592	0.3603047
2003	1.331065	0.1437772	0.3648928
2004	2.278155	0.1714444	0.9985215
2005	2.349712	0.1492436	0.9998839
2006	1.320831	0.1382312	0.2840097
2007	1.355045	0.1344381	0.3385781
2008	1.353369	0.1166403	0.5310097
2009	1.352284	0.1226326	0.4795145
2010	1.393827	0.1497961	0.2422238
2011	1.34501	0.1726395	0.1077609
2012	1.820544	0.1638867	0.9291459
2013	1.745331	0.1758044	0.885866
2014	2.045122	0.1314232	0.9991061
2015	1.392963	0.0869602	0.860985

Tablo 4'te görüldüğü gibi, bütün yıllar için zeytin ihracat ağı kuvvet yasası dağılımına uygunluk göstermektedir. Kuvvet yasası dağılımı, ağda yüksek ihracat değerine sahip az sayıda ülke ile düşük ihracat değerine sahip çok sayıda ülke olduğu anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, ağda belli merkez ülkelerin ve bu ülkeler ile ticari ilişkide bulunan çevre ülkelerin olduğu söylenebilir.

Merkez-çevre ülke yapılanması hakkında bilgi verecek bir diğer gösterge, benzerlik eğilimi korelasyon katsayısıdır. Tablo 5'te bu korelasyon katsayısı verilmektedir.

Tablo 5: Benzerlik Eğilimi Korelasyon Katsayısı

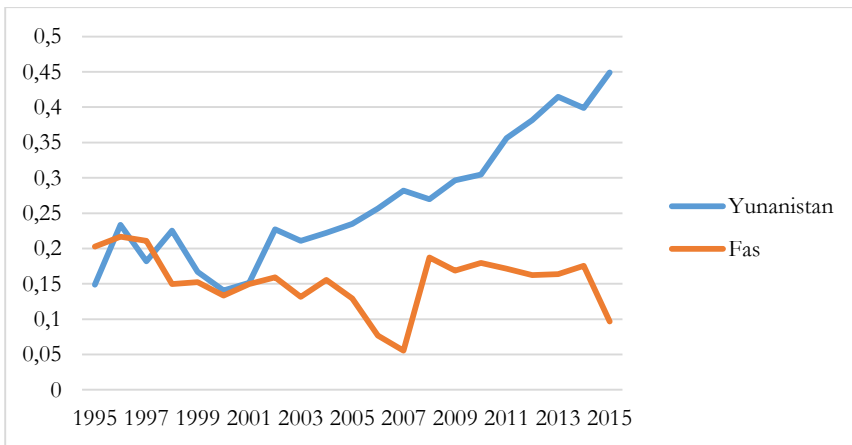
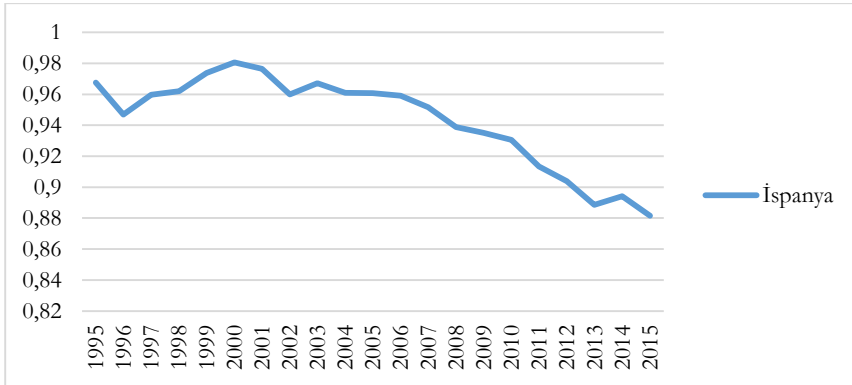
Yıllar	Benzerlik eğilimi korelasyon katsayısı	Yıllar	Benzerlik eğilimi korelasyon katsayısı	Yıllar	Benzerlik eğilimi korelasyon katsayısı
1995	-0.068	2002	-0.069	2009	-0.061
1996	-0.049	2003	-0.071	2010	-0.043
1997	-0.049	2004	-0.066	2011	-0.052
1998	-0.039	2005	-0.058	2012	-0.059
1999	-0.051	2006	-0.061	2013	-0.048
2000	-0.058	2007	-0.054	2014	-0.057
2001	-0.051	2008	-0.058	2015	-0.060

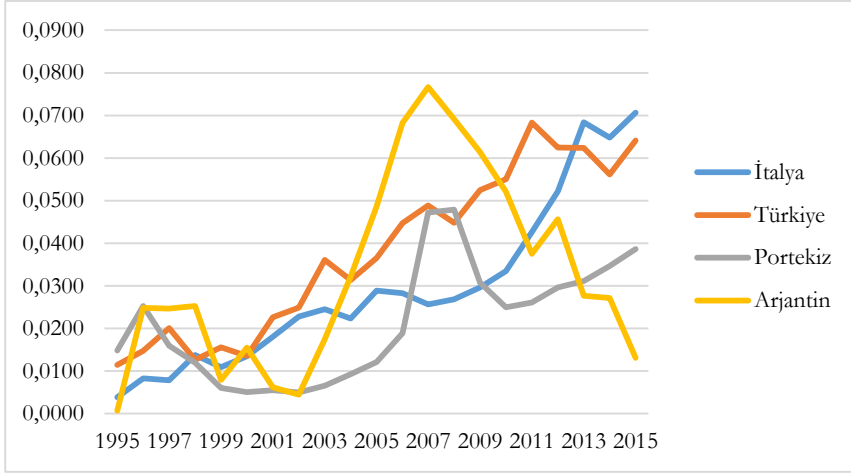
Benzerlik eğilimi korelasyon katsayısının negatif değere sahip olması, ağda farklılık eğilimli yapının baskın olduğu anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla, katsayının sıfırdan küçük olması nedeniyle mükemmel farklılık eğilimli yapıdan söz edilemese de, genel olarak her yıl için farklılık eğilimli yapı olduğundan söz edilebilir. Bu da ağdaki yüksek ihracata sahip ülkelerin düşük ihracata sahip ülkeler ile veya diğer bir ifadeyle, ağdaki düşük ihracata sahip ülkelerin yüksek ihracata sahip ülkeler ile bağlantılı olma eğilimine sahip olduklarını ifade etmektedir.

Farklılık eğilimli yapının da göstergesi olduğu merkez-çevre yapısını içeren bir ağda, merkez ve çevre ülkeleri belirlemenin bir yolu ülkelerin merkezilik ölçümlerini incelemektir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, literatürde çok sayıda merkezilik ölçüsü yer almakla birlikte, bu çalışmada Kleinberg (1999) tarafından geliştirilen odak merkeziliği ve otorite merkeziliği ölçüleri kullanılmaktadır. Kleinberg'in geliştirdiği bu istatistikler, ticaret ağı açısından, ülkelerin ticaret özelliklerine ilişkin toplam ihracat içindeki pay, toplam ihracat değerleri gibi birinci derece göstergelere göre çok daha ileri göstergelerdir. Zira, metodoloji kısmında da gösterildiği gibi, hesaplama

yapılırken ülkelerin 2. derece komşuluklarını da dikkate almaktadır. Merkezilik bulgularını incelemeyen önce vurgulanacak diğer bir konu ise, odak düğümün çok sayıda giden bağlantıya sahip olan düğüm ve otorite düğümün çok sayıda gelen bağlantıya sahip olan düğüm olmasından dolayı, ticaret ağında odak merkeziliğinin ihracat merkeziliği ve otorite merkeziliğinin de ithalat merkeziliği olarak ifade edilebilir oluşudur. Bu bağlamda, çalışmanın kalan kısmında odak merkeziliği ve otorite merkeziliği kavramları yerine sırayla ihracat merkeziliği ve ithalat merkeziliği ifadelerine yer verilecektir. Bu çerçevede, aşağıda öncelikle ağdaki ülkeler arasından seçilmiş birkaç ülkeye ait ihracat merkeziliği değerlerine yer verilmektedir. Bu ülkelerin seçiminde göz önünde bulundurulmuş kriter, ülkelerin ihracat merkeziliği sıralamasında üst sıralarda yer almaları olmuştur. Grafik 8’de ülkelerin ihracat merkeziliklerinin yıllar itibarıyla değişimi yer almaktadır.

Grafik 9: Zeytin Ticaret Ağında Ülkelerin İhracat Merkezilikleri





Grafikte, ülkelerin ihracat merkeziliği eğilimlerinin daha iyi görülmesi amacıyla, merkezilik ölçülerinin birbirlerine yakınlığından hareketle İspanya tek başına; Yunanistan ve Fas birlikte; diğer ülkeler ise başka bir grafikte gösterilmiştir. Bu çerçevede İspanya ağdaki en büyük odak ülkedir. Ancak dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, ülkenin ihracat merkeziliğinde özellikle 2000 yılından sonra genel olarak bir düşüş eğiliminin olduğudur. İspanya yine en büyük odak ülke olma özelliğini korumakla birlikte, 2015 yılı itibariyle ihracat merkeziliği değeri 0,88'e düşmüştür.

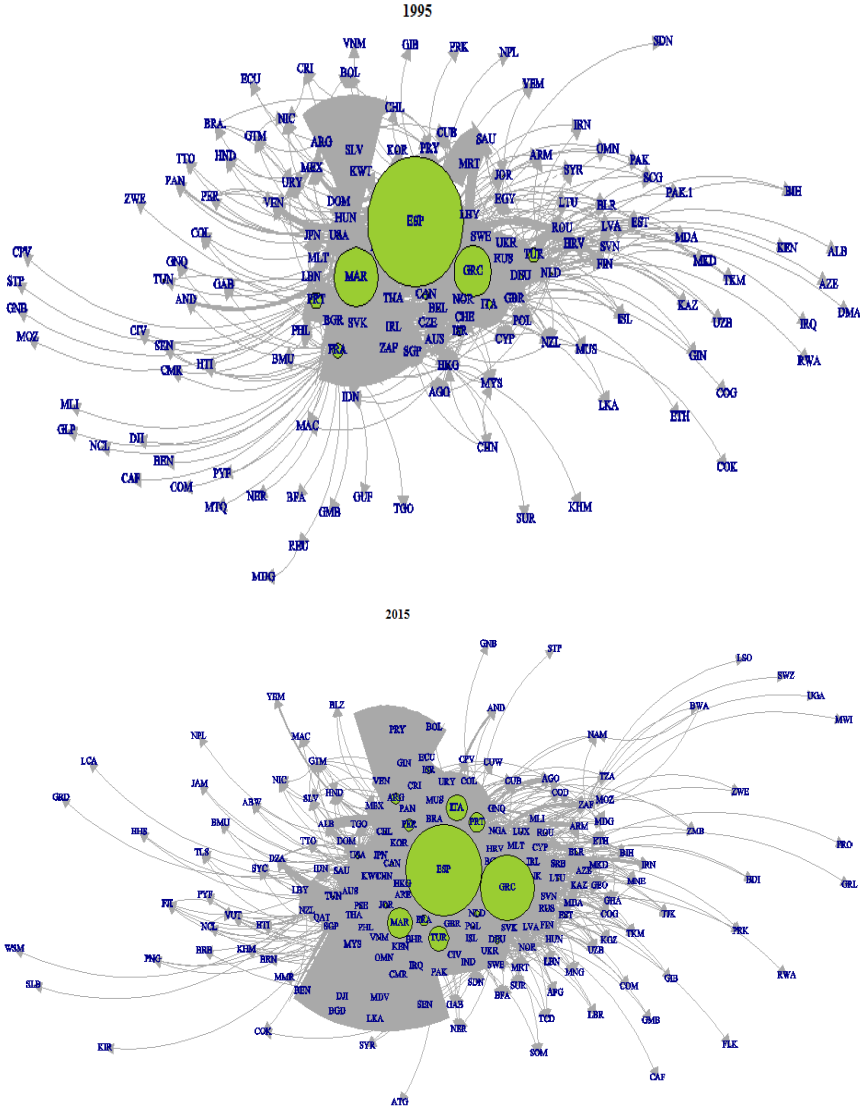
İspanya'nın azalan ihracat merkeziliği ile paralel olarak, 2000'lerden itibaren Yunanistan'ın ihracat merkeziliğinin yükseldiği göze çarpmaktadır. Yunanistan, İspanya'dan sonra ihracat merkeziliği en yüksek olan ikinci ülkedir. Diğer bir ifadeyle, ağdaki ikinci odak ülkedir. 2000 yılında 0,13 olan ihracat merkeziliği, 2015 yılı itibariyle yaklaşık 0,45'e yükselmiştir.

İhracat merkeziliği 0,10'un altında olan ülkelerden Türkiye'nin ihracat merkeziliği ise 2000'lerden itibaren genel anlamda yükseliş sergilemiştir. Ancak 2011 yılından sonra Türkiye'nin ihracat merkeziliği düşüş göstermiştir. Hatta dönem boyunca zeytin ihracatı merkeziliği İtalya'nın üzerinde olan Türkiye, 2012 yılından sonra İtalya'nın altında performans göstermiştir. Arjantin'in zeytin ihracatı merkeziliği istikrarlı olmayan bir değişim sergilemekte; Portekiz ise dalgalanmalar sergilemekle birlikte, dönem boyunca genel olarak küçük bir yükseliş göstermiştir.

Ülkelerin ihracat merkeziliklerinde bahsi geçen değişimlerin aşağıda yer alan ağ görsellerinde gözlenmesi de mümkündür. Görsellerde düğümlerin büyüklükleri ülkelerin ihracat merkezilikleri ile doğru orantılıdır. Üstte 1995 yılı için, altta ise 2015 yılı için ağ görseli yer almaktadır. Buna göre, 1995 yılından 2015 yılına İspanya'nın ihracat merkeziliğinin azaldığını; Yunanistan,

Türkiye, İtalya ve Portekiz'in ihracat merkeziliğinin arttığını görmek mümkündür.

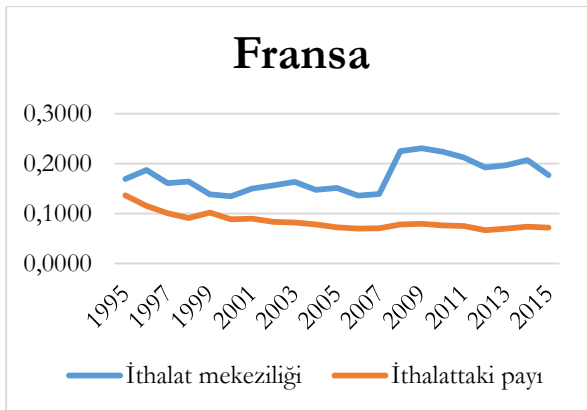
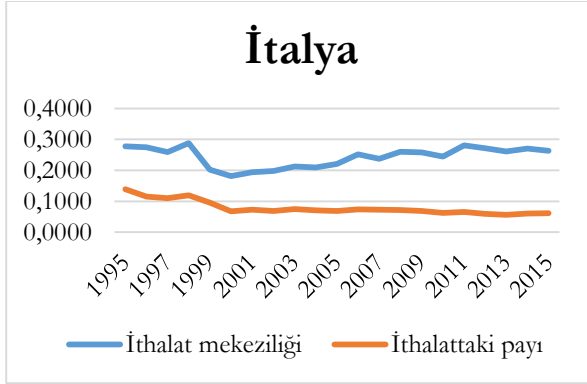
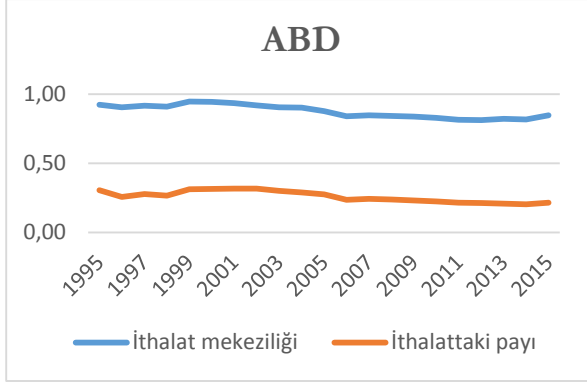
Şekil 1: 1995 ve 2015 Yıllarına Ait Zeytin İhracat Merkeziliği Ağ Görselleri

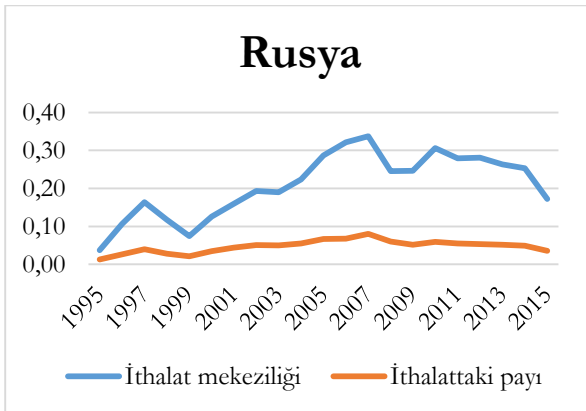
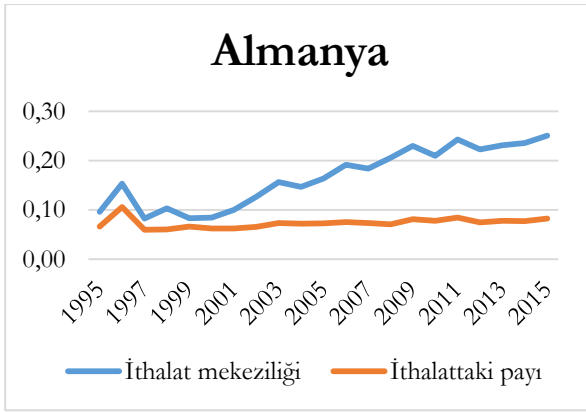
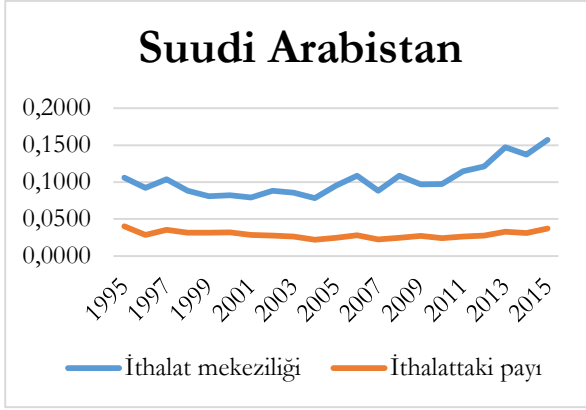


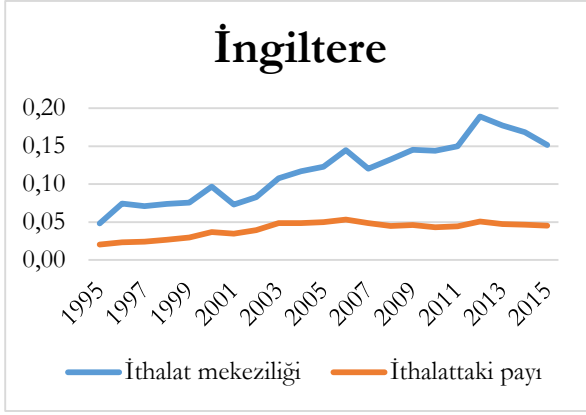
İthalat merkeziliği değerleri açısından ise, ilk olarak ülkelerin birinci derece göstergesi olarak tanımlanabilecek olan, ülkelerin toplam ithalat

içindeki payları ile ithalat merkeziliklerinin karşılaştırılması faydalı olacaktır. Metodoloji kısmında da ifade edildiği gibi, ithalat merkeziliği ikinci derece komşulukları da hesaba kattığı için, birinci derece göstergelere göre daha iyi bir göstergedir.

Grafik 10: Seçilmiş Ülkelerin Zeytin İthalat Merkeziliği ve Zeytin İthalat Paylarının Karşılaştırılması

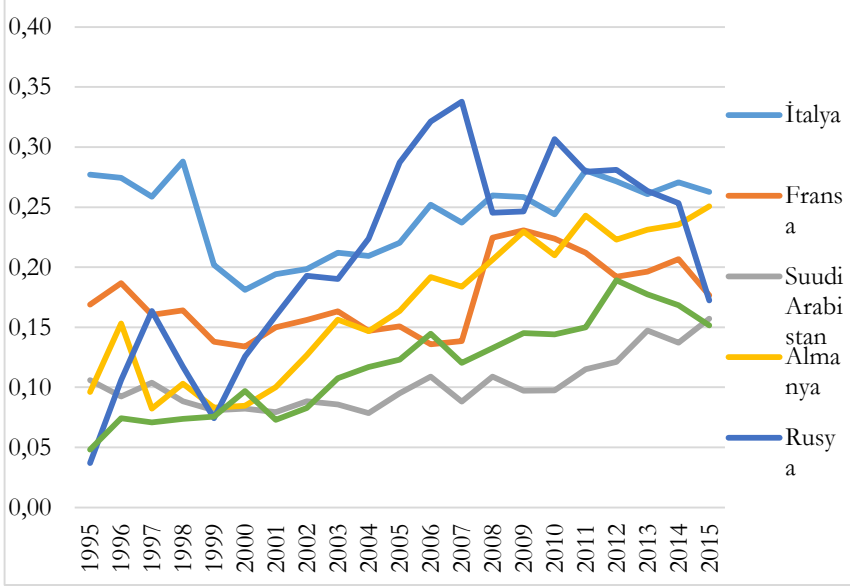






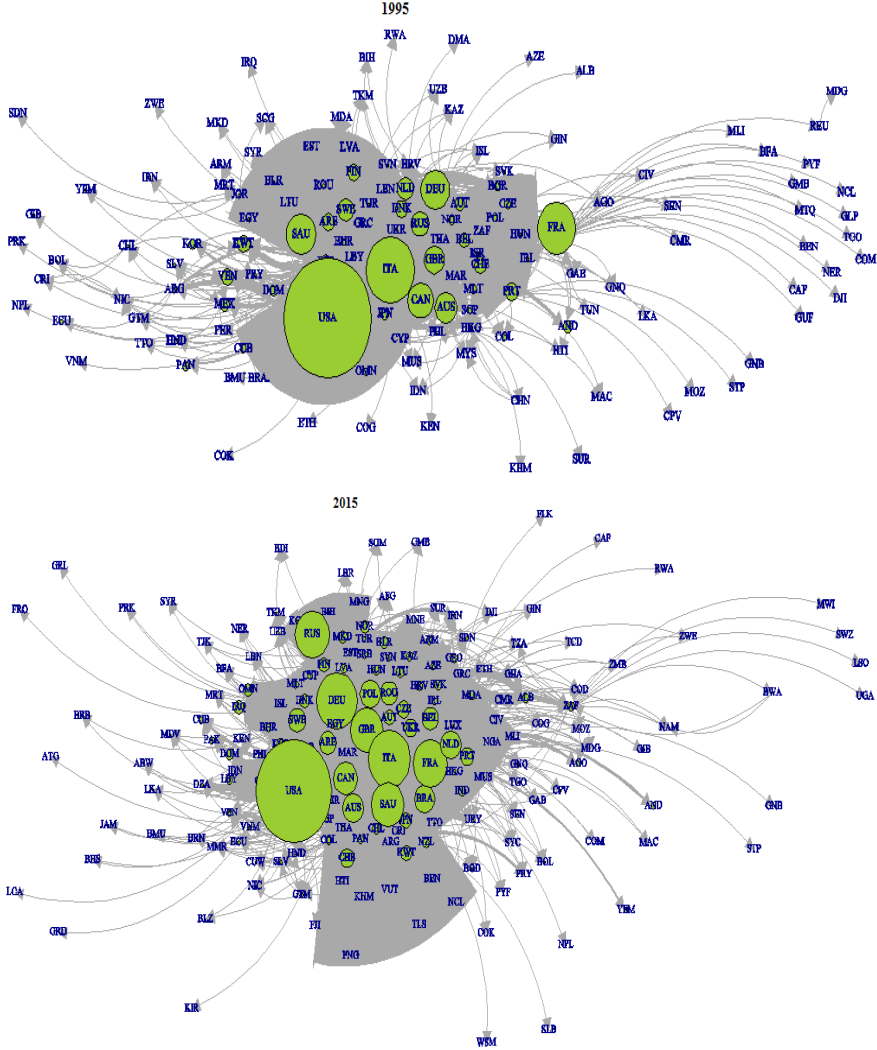
Grafik 10'da iki gösterge arasındaki farklılıkları gözlemlemek mümkündür. İlk olarak, her iki göstere göre değerlendirildiğinde de birinci sırada olan en büyük ithalatçı ABD açısından iki göstergenin dönem içerisindeki eğiliminde farklılık söz konusu olmadığı ifade edilebilir. Ancak, İtalya, Fransa ve Rusya'nın zeytin ithalatı içindeki payları azalma trendi sergilerken, bu ülkelerin zeytin ticaret ağı içindeki ithalat merkezilikleri artmaktadır. Yani ticaret ağındaki bütüncül yaklaşım ile yapılan inceleme, bu ülkelerin ithalat yaptıkları ülkelerin önemi de dikkate alındığında daha önemli ithalatçı ülkeler olduklarını göstermektedir. Ayrıca İngiltere, Almanya ve Suudi Arabistan için ise dünya zeytin ithalatı içindeki payları hafif yükseliş gösterirken, ithalat merkeziliği ölçüsünün önemli artışlar sergilediği görülmektedir.

Grafik 11: İthalat Merkeziliği Yüksek Olan Ülkelerin Birbirleri İle Kıyaslanması



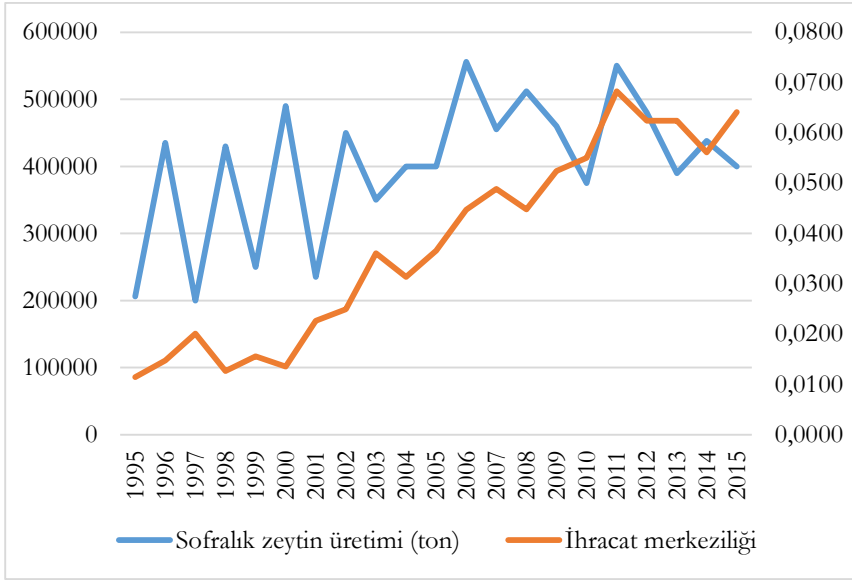
İthalat merkeziliği değeri yüksek olan ülkelerin birbirleri ile kıyaslamalarına bakıldığında ise, İtalya ve Rusya'nın Amerika'dan sonra en yüksek ithalat merkeziliğine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Bu iki ülkeden sonra Almanya, Fransa ve İngiltere gelmektedir. Suudi Arabistan da ithalat merkeziliği yükselmekle birlikte, bu ülkeler arasında en düşük değere sahip ülkedir.

Şekil 2: 1995 ve 2015 Yıllarına Ait İthalat Merkeziliği Ağ Görselleri



Şekil 2'de yer alan ağ görsellerinde, düğümlerin büyüklüğü ülkelerin ithalat merkeziliği değerleri ile doğru orantılı olarak ayarlanmıştır. Yani, bir ülke ne kadar büyük bir düğümlerle temsil ediliyorsa, o ülkenin ithalat merkeziliği de o kadar yüksektir. Buna göre geçen dönem boyunca, zeytin ithal eden ülkelerin gerek sayılarında gerek merkeziliklerinde genel bir artış olduğu gözlenmektedir.

Grafik 12: Türkiye’de Zeytin Üretimi ve İhracat Merkeziliği



Türkiye’de sofralık zeytin üretimi ve ihracat merkeziliği değerlerinin yıllara göre değişimini gösteren Grafik 8’de sofralık zeytin üretimindeki dalgalanmaların dönemsellik hakkında fikir verdiği görülmektedir. Grafikte özellikle, yaklaşık 2000’li yılların ortalarına kadar var yılı-yok yılı ayrımı çok açık biçimde görülmektedir. Bu yıllardan itibaren ise daha az belirgin bir dönemsellik söz konusudur. Dikkat çeken bir diğer husus, dönemselliğin daha belirgin olduğu ilk yıllarda (2001 yılına kadar) ihracat merkeziliğinde de daha istikrarsız ve yavaş bir artış eğilimi olduğudur. Sonraki yıllarda ise ihracat merkeziliğinde daha belirgin bir artış süreci gözlenmektedir. Bununla birlikte, 2011-2014 döneminde, üretim azalmasına paralel olarak ihracat merkeziliğinde de bir düşüş gerçekleşmiştir.

Sonuç

Dünyada sadece belli bölgelerde üretilen zeytin, sofralık ve zeytinyağı üretimi için gerçekleştirilmektedir. Türkiye’nin coğrafi konumu itibariyle zeytin ağaçlarının bolluğu dünya zeytin ticaretindeki önemini arttıran bir potansiyel olmasına rağmen, zeytin ihracatında rakiplerine göre pazar payı beklenen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Bu soruna yanıt aramak amacıyla özellikle tarım ekonomisi alanında çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, bu çalışmada mevcut tablonun farklı bir analiz yöntemi ile tekrar ele alınmasında fayda olacağından hareket edilmiştir. Bu amaçla çalışmada, uluslararası zeytin ihracatı ve Türkiye’nin durumu ağ analizi yönetimi ile incelenmiştir.

Analiz bulguları zeytinin, ihracatı giderek artan bir tarım ürünü olduğunu, incelenen 21 yıllık dönem boyunca gerek ağa katılan ülke sayısının gerek ülkeler arasındaki ticari bağlantı sayısının giderek artan bir eğilim izlediğini ortaya koymaktadır. Çok yüksek değerlere sahip olmamakla birlikte artış eğilimi gösteren yoğunluk katsayısı da bu sonucu desteklemektedir. Zira 1995 yılında 0,03 olan yoğunluk katsayısı, 2015 yılında 0,044'e yükselmiştir. İspanya'nın pazarı elinde tuttuğu uluslararası piyasalarda ise bu ülkenin payı azalış gösterirken, Yunanistan'ın payı ise artış sergilemektedir. İspanya'nın 1995 yılında 0,967 olan ihracat merkeziliği 2015 yılında 0,881'e düşerken; Yunanistan'ın 1995 yılında 0,148 olan ihracat merkeziliği ise 2015 yılında 0,449'a yükselmiştir.

İthalat açısından bulgulara bakıldığında ise, ülkelerin birinci derece göstergesi niteliğinde olan dünya zeytin ithalatındaki payları ile ileri derece gösterge niteliğinde olan ve ağ analizi sonucunda elde edilen ithalat merkeziliği değerleri karşılaştırılmıştır. Piyasadaki en büyük zeytin ithalatçısı olan ABD açısından iki göstergenin dönem içerisindeki eğiliminde farklılık söz konusu değildir. Ancak, İtalya, Fransa ve Rusya'nın zeytin ithalatı içindeki payları azalış eğilimi sergilerken, bu ülkelerin zeytin ticaret ağı içindeki ithalat merkezilikleri artmaktadır. Bunun yanında İngiltere, Almanya ve Suudi Arabistan'ın ise dünya zeytin ithalatı içindeki payları hafif yükseliş gösterirken, ithalat merkeziliği ölçüsü önemli artışlar sergilemektedir. İtalya ve Rusya, ABD'den sonraki en merkezi ithalatçı ülkeler konumundadırlar.

Türkiye'ye bakıldığında giderek artan bir ihracat merkeziliği olduğu gözlenmektedir. 1995 yılında 0,011 olan ihracat merkeziliği, 2015 yılında 0,064 seviyesine yükselmiştir. Ancak 2011 yılında 0,07 düzeyine ulaşan ihracat merkeziliğinde, bu yıldan sonra bir azalış eğilimi göze çarpmakta, hatta 2013 yılına kadar İtalya'dan daha yüksek olan ihracat merkeziliği bu yıldan sonra İtalya'nın altına düşmektedir. Diğer taraftan zeytin, Türkiye'nin ihraç ettiği ilk 10 tarımsal ürün içerisinde yer almaktadır. Bu durum, tarımsal katma değerinin GSYH'indeki payı yüksek olan bir ülke olmasına karşılık işgücü başına tarımsal katma değeri düşük olan bir ülke olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya sayesinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bir tarımsal ürün olan zeytinin ihracatında, sahip olduğu potansiyeli daha etkin kullanmasının mümkün olabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

İhracat merkeziliğinin dönemsellik ile birlikte değerlendirilmesi sonucu, dönemsellik çok daha belirgin olduğu 1995-2000 döneminde Türkiye'nin zeytin ihracat merkeziliğinin de daha durgun bir seyir izlediği, dönemsellik etkisinin nispeten azaldığı sonraki yıllarda ise ihracat merkeziliği de artış trendi sergilediği gözlenmiştir. Bu da dönemsellik etkisinin azaltılmasıyla ihracat potansiyelinin de artırılabilmesi düşüncesini ortaya koymaktadır. Dönemsellik etkisinin azaltılmasında ise mahsulün elde edilmesi

aşamasında geleneksel usullerden ziyade, daha profesyonel yöntemlerin uygulanması etkili olabilir.

İhracat merkeziliklerinin ele alınan dönemlerdeki gelişimi dikkate alındığında; Türkiye'nin rakibi olan AB üyesi ülkelerden İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın artan zeytin ticaretinde daha büyük bir pay almasındaki en önemli etken, AB ülkesi olmalarının getirdiği bir avantaj olarak fon desteği elde etmeleri ve bu ülkelerin zeytinyağı markalarının AB kriterleri ile sağlam bir zeminde dünya pazarında faaliyet göstermeleridir. Ayrıca Türkiye'ye zeytin ve zeytinyağı ihracatında, AB tarafından uygulanan gümrük vergisi gibi kısıtlamalar, Türkiye'nin rekabet gücünü azaltmaktadır. Türkiye'de zeytin piyasasına gereken önemin verilmesi; gerek zeytin ve zeytinyağı üretiminde gerek uluslararası piyasalardaki pazarlama faaliyetlerinde karşılaşılan sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara profesyonel çözümler üretilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Acemoglu, D., Ozdaglar, A. ve Tahbaz-Salehi, A. (2015). Systemic risk and stability in financial networks, *American Economic Review*, 105 (2), 564-608.
- Barrat, A. Barthelemy, M. ve Vespignani, A. (2004). *Traffic-Driven model of the world wide web graph*, *Leonardi, S. (Ed.) Algorithms and Models for the Web-Graph*, Third International Workshop, Springer.
- Bayramer, G., Tunalıoğlu, R. (2016). Türkiye'de sofralık zeytin - zeytinyağı ihracatçılarının sorunları ve çözümüne yönelik yaklaşımlar, *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 141-150.
- Battiston, S., Caldarelli, G, May, R.M., Roukny, T. ve Stiglitz, J.E. (2016). *The Price of Complexity in Financial Networks*, *Scheinkman, J.A. (Ed.) Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America*, Vol. 113, No.36, 10031-10036.
- Carri, C. B., ve Sassi, M. (2007). Trade and competitiveness of the Mediterranean countries on the olive oil market, *I Mediterranean Conference of Agro-Food Social Scientists. 103rd EAAE Seminar 'Adding Value to the Agro-Food Supply Chain in the Future Euromediterranean Space'*. Barcelona, Spain.
- Carvalho, V.M. ve Voigtländer, N. (2015). Input Diffusion and the Evolution of Production Networks. http://www.anderson.ucla.edu/faculty/nico.v/Research/Input_Diffusion.pdf, (Erişim Tarihi; 23/10/2017).
- Cerina F., Zhu, Z., Chessa, A. ve Riccaboni, M. (2015). World Input-Output Network. PLOS ONE, DOI:10.1371/journal.pone.0134025.
- Chow, W. (2013). An Anatomy of the World Trade Network, [https://www.hkeconomy.gov.hk/en/pdf/An%20Anatomy%20of%20the%20World%20Trade%20Network%20\(July%202013\).pdf](https://www.hkeconomy.gov.hk/en/pdf/An%20Anatomy%20of%20the%20World%20Trade%20Network%20(July%202013).pdf) , (10/05/2018).
- Decarlo, L. T. (1997). On the meaning and the use of Kurtosis”, *Psychological Methods*, Vol. 2, No.3.
- Deguchi, T., Takahashi, K., Takayasu, H. ve Takayasu, M. (2014). Hubs and Authorities in the World Trade Network Using a Weighted HITS Algorithm, *Plos One*, 9(7).
- Duran, M. (2006), Zeytin/zeytinyağı sektör raporu, dış ticaret uygulama servisi, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-106.pdf>, (Erişim Tarihi; 08/11/2017).

- Estrada, E. (2015). Introduction to Complex Networks: Structure and Dynamics, J. Banasiak, M. Mokhtar-Kharroubi (eds.), *Evolutionary Equations with Applications in Natural Sciences, Lecture Notes in Mathematics 2126*, Springer International Publishing Switzerland.
- Fagiolo, G., Reyes, J. ve Schiavo, S. (2010). The evolution of the world trade web: a weighted network analysis. *Journal of Evolutionary Economics*, 20, 479-514. DOI: 10.1007/s00191-009-0160-x.
- Fagiolo, G., Squartini, T. ve Garlaschelli, D (2013). Null Models of Economic Networks: The Case of the World Trade Web. *Journal of Economic Interaction and Coordination*, 8 ,75-107.
- FAO, Olive Produce. <http://www.fao.org/faostat>, (Erişim Tarihi; 09/06/2017).
- Financial Services Authority, (2009). A regulatory response to the global banking crisis”, *Discussion Paper*, No: 09/2.
- Fuge, M. Tee K. ve Agogino, A. network analysis of collaborative design networks: a case study of OpenIDEO”, http://www.markfuge.com/papers/fuge_tee_openideo_jcise_final_2013.pdf, (Erişim Tarihi; 05/05/2017).
- Gil, J. M. Dhehibi, B. Ben Kaabia, M. ve Angulo, A. M. (2007). Non-stationarity and the import demand for virgin olive oil in the European Union, *Journal Applied Economics*, Volume 36, 1859-1869.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2016). 2015 yılı zeytin ve zeytinyağı raporu, <http://koop.gtb.gov.tr/data/56e95c1a1a79f5b210d91772/2015%20Zeytinya%C4%9F%C4%B1%20Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi; 08/10/2017).
- Harwood, J.L.ve Yaqoop, P., (2002). Nutritional and health aspects of olive oil. *Eur.J.Lipid Sci. Technol.*104, 685-697.
- Hein, O., Schwind, M. ve König, W. (2006). Scale-free networks – the impact of fat tailed degree distribution on diffusion and communication processes, *Wirtschaftsinformatik*, Vol.48, 269-270.
- Howell, A. (2012). *Network statistics and modeling the global trade economy: exponential random graph models and latent space models: is geography dead?*, University of California, 2012, unpublished thesis.
- Kailis, S. ve Harris, D. (2007). *Producing Tablo Olives*, Landlinks Press, Australia.
- Karipidis, P., Tsakiridou, E. ve Tabakis, N. (2005). The Greek olive oil market structure, *Agricultural Economics Review*, Vol. 6, No 1, 485-504.

- Karabulut C., (2013). Aydın Ticaret Borsası: zeytin ve zeytinyağı raporu. *Aydın Ticaret Borsası*, Aydın.
- Kleinberg, Jon M. “Authoritative Sources in a Hyperlinked Environment”, <https://www.cs.cornell.edu/home/kleinber/auth.pdf>, (Erişim Tarihi; 25/10/2017).
- Kolaczyk, E. D. (2009). *Statistical analysis of network data methods and models*, Springer.
- Laszlo – Barabasi, A. ve Reka, A. Emergence of scaling in random networks, <http://snap.stanford.edu/class/cs224w-readings/barabasi99scaling.pdf>, (Erişim Tarihi; 08/12/2017).
- Leon, C. ve Berndsen, R.J. (2014). Rethinking financial stability: challenges arising from financial networks' modular scale-free architecture. *Banco de la República, Nederlandsche Bank, Working Paper*. 1-37.
- Lovric, M. (2010). *Skewness, International Encyclopedia of Statistical Science*, Springer: New York.
- Markose, S. (2012). Systemic Risk from Global Financial Derivatives: A Network Analysis of Contagion and Its Mitigation with Super-Spreader Tax. *IMF Working Paper*. No: WP/12/282.
- Metin İ. ve Atlı, H. (2016), Zeytinyağı dış pazar araştırması: Edremit, Ayvalık ve Burhaniye Ticaret Odalarına üye zeytinyağı işletmelerinin ihracat potansiyellerinin geliştirilmesi projesi, <http://www.burhaniyeto.org.tr/uploads/zeytinyagpazararastirma.pdf>, (Erişim Tarihi; 09/06/2017).
- Mili, S. ve Zúñiga, M. R. (2001). Exploring future developments in international olive oil trade and marketing: A Spanish perspective. *Agribusiness: An International Journal*,17 (3), 397–415.
- Mili, S. (2002). Exploring future developments in international olive oil trade and marketing: A Spanish perspective, *Agribusiness*, Vol. 17 (3), 397–415.
- Mili, S. (2006). Market dynamics and policy reforms in the eu olive oil industry: an exploratory assessment, Paper Prepared For Presentation At The 98th EAAE Seminar ‘Marketing Dynamics Within The Global Trading System: New Perspectives’, Chania, Crete, Greece As In: 29 June – 2 July, 2006. Mitchell, M. (2009). *Complexity A Guided Tour*, Oxford University Press.
- Newman, M.E.J. (2010). *Networks An Introduction*.

- Newman, M.E.J. “Mixing Patterns in Network”, <http://arxiv.org/pdf/cond-mat/0209450v2.pdf> (Erişim Tarihi; 06/06/2017).
- OECD, (2009). Applications of Complexity science for public policy- new tools for finding unanticipated consequences and unrealized opportunities.
- Oktay, D. (2008). Ege Bölgesi'nde zeytinyağı sektörü ve tedarik zinciri yönetimi örnek olayı, *I.Ulusal Zeytin Öğrenci Kongresi bildiriler kitabı içinde*, Edremit-Balıkesir, 85-91.
- Öztürk, F. Yalçın, M. ve Dıraman H. (2009), Türkiye zeytinyağı ekonomisine genel bir bakış, *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, Cilt: 4, No: 2, 35-51.
- Pomarici E. ve Vecchio R. (2013). The Italian olive oil industry in the global competitive scenario, *Agric. Econ. - Czech*, 59, 8: 361–372
- R IgraphManual Pages, Fitting a power-law distribution function to discrete data, http://igraph.org/r/doc/fit_power_law.html, (Erişim Tarihi; 09/12/2017).
- Reichardt, J. (2009). Introduction to complex networks. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.
- Renklidağ, G. (2007). Türkiye’de zeytin sektörünün sorunları ve çözüm önerileri. R. Tunalıoğlu ve P. Karahocagil (Ed.) *Türkiye I. Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss.51-71). İzmir: Tarış Zeytinyağı Üretim Tesisleri.
- Rincon, C. E. L., C. Machado, N. M. ve Paipilla, S. (2010). Identifying Central Bank Liquidity Super-Spreader in Interbank Funds Network, *EBC Discussion Paper*, Vol. 2015-010.
- Savran, M.K., Demirbaş, N. 2011. Türkiye’de sofralık zeytinde kalite sorunu ve öneriler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fak. Dergisi* 25(2). 89-99.
- Scheidel, A. ve Krausmann, F. (2011). Diet, trade and land use: A socio-ecological analysis of the transformation of the olive oil system, *Land Use Policy*, 28, 47–56.
- Serrano, M.A. ve Boguna, M. (2006). Clustering in complex networks: general formalism, *Physical Review E*, 74, 056114, p.1-2.
- Simon, H. A. (1962). The architecture of complexity, *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol.106, no.6.

- Toplu Yılmaz, Ö. (2013). Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde zeytinyağı politikaları ve Türkiye'nin Avrupa Birliği zeytinyağı politikasına uyumu, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1): 35-44.
- Tunalıoğlu, R., Karahocagil, P., (2006). *Zeytinyağı, Sofralık zeytin ve pırına yağı durum ve tahmin 2005/2006*. Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayını, Yayın No: 142, Ankara.
- Tunalıoğlu, R. Çobanoğlu, F. Cankurt, M. ve Armağan, G. (2012). Zeytinyağı tüketici davranışları, *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*. Konya.
- TÜİK. (2017). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 (Erişim Tarihi; 02/02/2017).

Avrupa Birliği'nde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Azaltılması Sorunu ve Birliğin Bölgesel Politikası

The Issue of Development Disparities Among Regions in the European Union and Its Regional Policy

Haydar EFE¹

Funda KEMAHLI²

Erdal DEMİRCİ³

Geliş tarihi: 12.05.2018, Kabul tarihi: 18.07.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Avrupa Birliği'nde bölgelerarası gelişmişlik farkları önemli bir sorun olarak görülmekte iken, beşinci genişleme dalgası ile Birlik içerisindeki ekonomik ve sosyal farklılıklar daha da artmıştır. AB, ekonomik ve parasal birliğin ve iç pazarın sağlıklı işleyebilmesini sağlayabilmek için güçlü bir bölgesel politika inşa edip, bu politika yoluyla az gelişmiş ülkelere ve bölgelere verilen desteklerle, o bölgelerin gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu farklılıkları azaltmak amacıyla Birlik bütçesinin önemli bir kısmı bölgesel politika kapsamında kullanılmaktadır.

Bölgesel politika, AB'nin diğer ortak politikalarının tamamlayıcısı olarak kabul edilmekte, sadece üye ülkelerin değil aday ve potansiyel aday ülkelerin uyumu konusunda da uygulamaya konulan bir politika türü haline gelmiştir. Bu çalışmada, AB Bölge Politikası'nın evrimini ve araçlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada vardığımız sonuç, AB içinde bölgesel politika alanında kat edilen önemli mesafeye rağmen, bölgelerarası dengesizliklerin hala varlığını sürdürdüğü, önemli bir sorun olarak gündemde kalmaya devam ettiği ve AB'nin bu konuda daha fazla çaba harcaması gerektiği gerçeğidir.

Anahtar kelimeler: *AB Bölgesel Politikası, Bölgesel Farklılıklar*

Abstract

Regional disparities in the European Union in development are regarded as an important problem, while economic and social differences in the Union have increased with the fifth wave of enlargement. The European Union via this policy aims to develop and contribute to those regions by building a strong regional policy in order to ensure economic and monetary union and carry out the internal market

¹ Erzincan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doç.Dr.
efehaydar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3307-1185>

² Erzincan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Dr.Öğr. Üyesi

fundakemahli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8768-776X>

³ İçişleri Bakanlığı

demirci7682@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8387-5704>

perfectly, by giving support to underdeveloped countries and regions. In order to reduce those disparities, a significant part of the Union budget is allocated within the content of regional policy.

Regional policy is considered as complementary to other common EU policies and has become a type of policy that is put into practice not only in member states but also in the harmonization of candidate and potential candidate countries. This study aims to analyse evolution and instruments of the EU's Regional Policy. As a concluding remark, the regional disparities still exist and remain on the agenda as an important issue despite the important progress made within the context of regional policy in the EU, and furthermore, the EU should make more efforts concerning the issue.

Keywords: *EU Regional Policy, Regional disparities*

Giriş

Avrupa Birliği'nde (AB) ye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal uyumun gerekleştirilebilmesi ve ekonomik ve parasal birliğin sorunsuz yrtlebilmesi için mevcut ülkeler arası ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması gerekmektedir. Beşinci genişleme dalgası ve sonraki genişlemelerle bölgelerarası dengesizliğin iyice belirginleştiği Birlik'te, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, öncelikle her ülkenin kendi sorumluluğuunda olsa da Topluluğuun güneye genişlediği üçüncü genişleme dalgasıyla birlikte Birlik de bölgesel gelişmişlik farkları konusunda daha fazla rol üstlenmek zorunda kalmıştır.

AB'de ekonomik, sosyal ve siyasi birliği sağlamak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişimleri için çalışma yapmak amacıyla Bölgesel Politika, ortak politika alanı olarak, Kurucu Antlaşmada (Roma Antlaşması) yer almış, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması ile Avrupa Sosyal Fonu'nun kurulmasının ardından, Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu ile Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun kurulmasını sağlamış ve bölgesel politika temelinde yapısal fonlar ve ulusal düzeyde ek desteklerle ye ülkeleri birbirine yakınlılaştırmayı hedefleyen Uyum Fonu oluşturmuştur.

Hukuki temelleri Avrupa Tek Senedi ile atılan Birliğin bölgesel politikasının en önemli aracı olan yapısal fonların amacı da Avrupa Birliği'nde bölgesel gelişmişlik farklarını fonlar sağlayarak azaltmaktır. 1981 yılında Yunanistan'ın 1986 yılında ise Portekiz ve İşpanya'nın Birliğe katılmasıyla birlikte Yapısal Fonlar, uyum politikasıyla bütünleştirilmiştir. Öte yandan, 1980'lerde Birliğe katılan bu üç üyenin gelişmişlik düzeyinin Birlik ortalamasının altında olması nedeniyle, Maastricht Antlaşması ile bölgesel politika alanındaki çabalara yenileri eklenmiştir. Antlaşma, Uyum Fonu'nu ve Bölgeler Komitesi'ni kurmuş ve bölge politikası bakımından önemli bir ilke

olan sübsidiarite ilkesini benimsemiştir. Ayrıca, verilen önemle koşut olarak giderek artan oranlarda bölgesel politikaya AB bütçesinde pay ayrılmıştır.

Birlik, hali hazırda bir refah bölgesi olsa da bölgeler arası önemli gelişmişlik farkları devam etmektedir. Mevcut farklar, hem rekabeti ve kalkınmayı hem de istikrarı olumsuz etkilemekte, iç pazarın düzgün işleminin önünde engel oluşturmaktadır. Bu kapsamda, içinde 274 ayrı bölge bulunan Avrupa Birliği'nin bölgesel politikası, AB bütçesinden en büyük payı almaktadır. AB bölgesel politikası, 2014-20 yılları için toplamda 1.082 milyar Avro'luk AB bütçesinin en büyük kısmını (351.8 milyar Avro) kapsar (Regional Policy, 2014). Eğitim, istihdam, enerji, çevre, araştırma ve geliştirme gibi pek çok alanı tamamlayıcı olarak uygulanan bölgesel politika, bu ve benzeri pek çok politika alanı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. AB, mevcut bölgesel farklılıklarını ortadan kaldırmak ya da azaltmak için çeşitli yapısal araçlar, mali fonlar oluşturarak, bölgesel politika geliştirerek az gelişmiş bölgeleri, gelişmiş bölgelerin seviyesine yükseltmeye çalışmaktadır. Az gelişmiş kırsal alanlar, temel sanayilerdeki gerilemeler, aşırı kalabalık alanlar, sınır bölgeleri, bu araçların yoğunluklu olarak uygulandığı alanlardır.

Bütçesinin üçte birinden fazlasını bölgesel politikaya ayırarak konuya verdiği önemi ortaya koyan Birlik, bölgesel politika çalışmalarına verdiği desteği sadece üye ülkelere değil, aday ya da potansiyel aday ülkelere de uygulamakta ve bu ülkeleri Birlik müktesebatına uyum sağlayabilecek yeterliliğe ulaştırmaya çabalamaktadır. İrlanda gibi Birliğin yapısal fonlarından yararlanan üye ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin artması, bölgesel politikaların başarılı olduğu kanaatini ortaya koyduğu gibi bu politikaların bir ölçüde başarısını göstermektedir. Ancak, hedeflerin tamamına ulaşılabilmesi için uzun vadeli politikalara ve daha fazla işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamız, bu kapsamda, AB bölgesel politikasının amaçları, araçları ve gelişimini ortaya koyarak, Birliğin bölgesel gelişmişlik farklarıyla mücadelede bölgesel politika araçlarının katkısını analiz etmektedir.

1. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Farklılıklar

Farklı ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin oluşturduğu AB'nin, sorunsuz bir ekonomik ve sosyal birlik oluşturabilmesi ve bu kapsamda iç pazarın sorunsuz bir biçimde işleyebilmesi için bölgesel politikaya gereksinim duyulmaktadır. Zira, AB içinde hem ülkeler arası gelişmişlik farkları hem de bölgeler arası gelişmişlik farkları mevcuttur.

Gelişmişlik farklarını oluşturan faktörler arasında doğal kaynakların dağılımı, coğrafi şartlar, iç ve dış pazarlara olan uzaklıklar, işgücünün ve tüketici tabanının yapısı sayılabilir. Az gelişmiş bölgelerin ekonomisi genel olarak tarıma dayalıdır ve bu bölgelerde düşük gelir seviyesi, işsizlik, zayıf altyapı hakim konumdadır. Bazı bölgelerin ekonomik gelişmeyi destekleyen doğal kaynaklar, uygun yerleşim ve ulaşım imkanları, iyi iklim koşulları ve

sermaye donanımı gibi unsurlara sahip olması, bu bölgeleri, ekonomik gelişme konusunda diğer bölgelere oranla doğal olarak avantajlı konuma getirmektedir (Candan, 2001; 36). Geliri yüksek olan bölgelerde evre nüfus nedeniyle “yığılma” olur. Bu nedenle, evre bölgeler nüfus kaybeder ve gelir seviyesi artmaz (KV, 2011; 10).

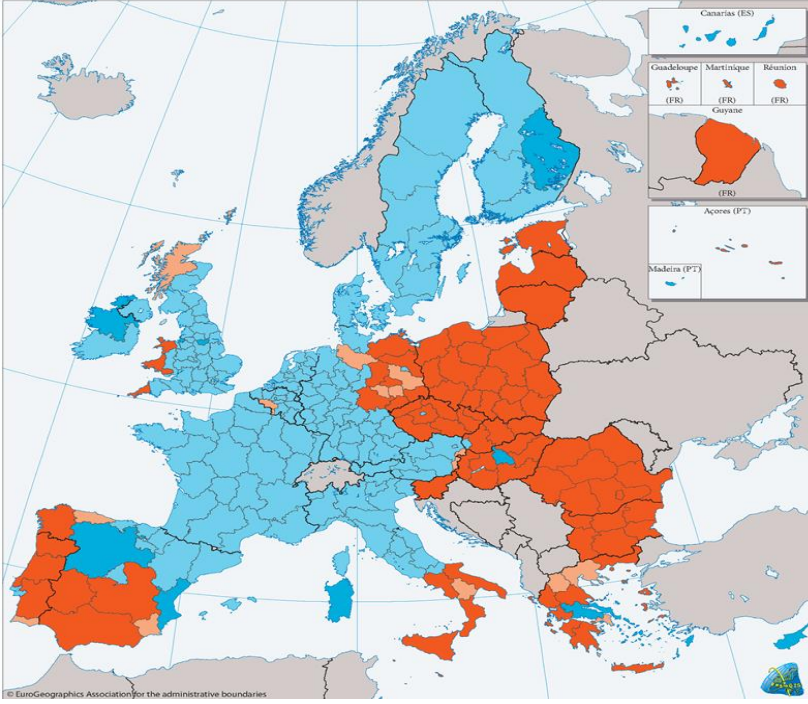
Bölgesel politikaların ve bölgesel uyumun ölçümünde ekonomik uyum, sosyal yakınsama ve yerleşim bölgeleri esas alınır. Ekonomik uyum, Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) dayanır. Sosyal yakınsamanın ölçütü, işsizlik seviyesi ve az gelişmişlik seviyesinin altında yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranıdır. Son olarak, yerleşim bölgesi itibariyle uyum ise, bölgelerin ekonomik faaliyetlerin yer aldığı merkezlere ve pazarlara ulaşabilme olanağına bağlıdır. Bölgesel politika oluşturmada ve bölgesel farklılıkları tespit etmede en önemli unsur ise ülkelerin refah düzeylerini karşılaştırabilmek için Gayri Safi Yurt İçi Hasıllarının (GSYİH) hesaplanmasıdır (KV, 2011; 11-12).

AB genelinde refah düzeyi en yüksek bölgeler, Kuzey Orta Avrupa eksenindedir. Bu bölge, Altın gen (Golden Triangle) diye adlandırılan Londra, Dortmund, Paris ve Milan bölgeleri arasında kalan bölgedir. Birlik genelinde önemli gelişme sorunları olan bölgeler ise Doğu ve Güney Avrupa bölgeleridir (Ergüder, 2008: 9). Birliğin ye ülkeleri arasındaki bölgesel farklılıkların yanı sıra ye ülkelerin içerisindeki bölgeler arası farklılıklar da fazladır. Örneğin, İtalya'nın en az gelişmiş bölgesinde işsizlik % 28.7 iken, en gelişmiş bölgesinde bu oran % 3.9'dur. Bunun gibi farklılıklar Almanya, İspanya, Fransa ve Finlandiya için de söz konusudur (European Commission Third Progress Report on Cohesion, 2005).

AB'de kaynaklar eēit dağılmadığından birçok bölge geri kalmıştır. Az gelişmiş bölgeler yüzölçümü olarak daha fazla alan kaplamalarına ve bölgede yaşayan nüfus oranı olarak diğer bölgelere göre daha kalabalık olmalarına rağmen, AB milli geliri üzerindeki payları en düşük olan bölgelerdir. evre bölgeler, %18'lik bir pay ile milli gelire katkı sağlamaktadır. Gelişmekte olan bölgeler ise yüzölçümü olarak %21.1'lik bir alana yayılmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan nüfusun milli gelire olan katkısı %70.3'tür. Merkez lkeler ise en az alanı kaplamakla birlikte milli gelire en çok katkıyı sağlamaktadır (Baldwin, 2009: 243). Yüzölçümü olarak oldukça büyük bir alan az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelere aittir.

Özellikle beşinci genişleme dalgası ve sonraki genişlemelerle Birliğe yeni ülkelerin katılmasıyla bölgeler arası gelişmişlik farkları belirgin bir biçimde artmıştır. Örneğin, Lüksemburg, Bulgaristan ve Romanya'dan yedi kat daha zengindir. 2004 yılında AB'ye katılan 10 yeni ye ile Birliğin nüfusu %20 artarken, GSYH'sı yalnızca %5 oranında artmıştır (European Commission, 2017). Bu kapsamda, az gelişmiş bölgelerin gelişmişlik seviyesini arttırmak, yaşam standartlarını iyileştirmek, az gelişmiş bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişimini teşvik etmek, Birliğin bölgesel politikasının amaçlarındandır.

Harita 1. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Farklılıklar



Kaynak: History of the European Union Regional Policy, European Commission, http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/history/, (12.09.2017)

2. Avrupa Birliği'nde Bölge Kavramı ve Birliğin Bölgesel Politikası

Latince “regio”, (çevre) anlamına gelen bölge kavramı, kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir yönetim birimi olarak tanımlanmaktadır (İncekara ve Savrul, 2011: 405). Geleneksel anlayışta bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus-devlet dışına kapalı, ulus devletin denetimde sınırları çizilmiş bir birimken, küresel anlayışta ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan bölgelerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılabilen sınırları değişken bir birimdir (DPT, 2000: 7). Nitekim, Avrupa Birliği'nin 1988 yılında hazırladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda da bu konu açık şekilde ifade edilmiştir. Şartta bölge, coğrafi yandan sürekliliği olan, nüfusu belli ortak özelliklere sahip olan ve bunlardan doğan özel kimliği, kültürel, toplumsal ve ekonomik ilerlemesini gerçekleştirmek ve korumak arzusunda olan, sınırları belirli bir birim ya da alanların bir araya gelmiş birimi olarak tanımlanır (Keleş ve Mengi, 2013: 27).

XIX. yüzyılın ulus devleti, dönemin yapısı gereği bölge olgusuna olumlu bakmamış, farklı coğrafyalarda farklı toplumların yaşadığı fikri, ulus devlet için endişe kaynağı olmuştur. Bu nedenle, bölge kavramının, ulusal toprakların parçalanmasına neden olacağı kaygısı gelişmiştir. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra aşırı merkezîyetçi görüşün terk edilmesini gündeme getirmiştir (Keleş ve Mengi, 2013: 22).

Dünya coğrafyasında giderek artan bölgelerarası dengesizlikler, etnik, kültürel, siyasal farklılıklardan kaynaklanan istekler bölgeselleşmeyi ön plana çıkarmıştır. Bu noktada dikkati çeken, bölge adını taşıyan bir kurumun varlığı değil, yatırımların yapılmasında ve mali kaynakların sağlanmasında bölge faktörünü hesaba katan siyasal sürecin varlığı söz konusu olur. AB'de pek çok yaklaşım bu siyasal oluşumu desteklemekte, devletin bütünlüğü için tehdit olarak algılanmamaktadır (Keleş ve Mengi, 2013: 31).

Dünyada yaşanan küreselleşmeyle beraber bölgesel dinamikler, ekonomik kalkınmanın itici gücü olmuştur. Ve bölge kavramı, ulusların gelişme planlarının ciddi bir mekânsal bileşeni haline gelmiştir. Bu kapsamda, bölgelerin sınıflandırılması, uygulanacak olan politikaların belirlenmesi açısından önemlidir (Ergüder, 2004: 107). AB tarafından, bölgesel politikada en önemli kavramlardan biri Bölgesel Sınıflandırma Sistemi olan NUTS'dır. (Nomenclature of Territorial Statistical Units) Bu sınıflandırma sayesinde benzer özelliklere sahip bölgelerin gelişimleri değerlendirilmekte, planlamalara veri hazırlanmakta, uzun dönemli stratejilerde yol gösterici olmaktadır.

Başlangıçta, sektörler arasındaki çeşitli farkları gidermek amacıyla oluşturulmuş bölgesel politika, Birliğin sürekli genişlemesi ile daha geniş bir kapsama ulaşmıştır. AB, son genişleme ile 28 üyeye, 274 bölgeye ve yaklaşık 505 milyon nüfusa ulaşmıştır. AB, artan üye sayısı, çoğalan bölgeleri ve bu bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak ya da azaltmak için bütçesinin önemli bir kısmını harcamaktadır.

AB'de bölgelerin gelenek, kültür, sosyal ve ekonomik yapı gibi çeşitli alanlardaki farklılıkları, aslında Avrupa'nın çoğulcu yapısına katkıda bulunmaktadır. Çeşitliliğin farklılık olarak algılandığı ve negatif anlam yüklediği tek konu bölgede yaşayanların refah düzeyidir (Karluk, 2007: 360-361).

2.1. Avrupa Birliği'nde Bölge Sınıflandırması: İstatistikî Bölge Birimleri Sistemi (NUTS)

Avrupa Birliği'nde az nüfuslu ülkeleri, örneğin Malta ve Lüksemburg gibi, Birliğin Almanya gibi kalabalık ülkeleriyle karşılaştırmak zordur. Bu yüzden verileri bölgesel düzeyde karşılaştırmak daha akılcıdır.

AB'nin tüm üye ülkeleri, bir bölgeden diğerine gelişme düzeyi ve yaşam standartlarında eşitsizlikler yaşamaktadır. Bu farklılıkları gidermek ve homojen

bir yapı oluşturmak amacıyla oluşturulan NUTS sistemi, bölgesel politikaların uygulanabilmesi amacıyla kurulan bir sınıflandırma sistemi olup bu sayede bölgesel anlamda veriler hazırlanıp, istatistik çıkarılmakta, gerçekleşen sosyo-ekonomik değişimler, bölgeler bazında izlenmektedir (Atakişi, 2006; 9). Bu sınıflandırma sistemi ile ortak politik kararlar kolayca alınır ve fonlar buna göre dağıtılır. NUTS sistemi, 24 Haziran 1988 tarihinde resmi gazetede yayımlanan (EEC) 2052/88 sayılı Birlik tüzüğüne yürürlüğe girmesinden bu yana kullanılmaktadır. Birlik genişledikçe bu sisteme verilen önem de artmıştır. Esas amaç, AB'nin sağladığı mali desteklerden faydalanmak, bölgesel farklılıkları gidermek için etkin bir bölgesel politika uygulamak, strateji belirlemek, kalkınmaya yönelik proje seçebilmek ve uygulamaktır. Birliğin bölgelere tahsis ettiği destek programları NUTS 2 sınıflandırmasına göre yapılmaktadır (NUTS, 2014).

NUTS tüzüğüne 2. maddesine göre, her üye devlet NUTS 1 bölgelerine, her bir NUTS 1 bölgesi NUTS 2 bölgelerine ve her bir NUTS 2 bölgesi de NUTS 3 bölgesine ayrılır. Bu sınıflandırmada NUTS 1, kendine yeterli ekonomik güce sahip bölgeleri; NUTS 2, daha çok iller düzeyindeki idari birimleri; NUTS 3 ise kırsal temelde yönetsel birimleri ifade etmektedir (Regulation (EC) No 1059/2003, 2003). Bölgesel birimlerin tanımı, üye devletlerdeki mevcut idari birimlere dayanmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, NUTS 1, Belçika'da Regions, Almanya'da Laender, Fransa'da Zeat, Portekiz'de 'Regiao da Madeira ve Birleşik Krallık'ta "İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda" ile İngiltere'nin Bölge Hükümet Ofislerine" karşılık gelir. NUTS 2, İspanya'da 'Comunidades y ciudades autónomas' Fransa'da Regions, Belçika'da "Provincies" ve Avusturya'da "Laender" anlamına gelir. NUTS 3 ise Danimarka'da 'Amtskommuner'; Fransa'da 'départements'; İsveç'te 'län'; Macaristan'da 'megyék'; Çekya'da 'kraje'; Bulgaristan'da 'oblasti' olarak tanımlanır (European Parliament, 2017: 1-2).

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan NUTS Tüzüğü, NUTS1, NUTS2 ve NUTS3 düzeyleri için alt ve üst nüfus eşikleri belirlemiştir. 2014 yılı itibarıyla AB'nin 28 üye ülkesi sınırları içinde, 98 NUTS 1, 274 NUTS 2, 1315 NUTS 3 bölgesi bulunmaktadır (NUTS, 2014).

NUTS sistemi, çeşitli zamanlarda değiştirilmiştir. İlk değişiklik, 105/2007 sayılı Komisyon Tüzüğüyle; ikinci değişiklik, 2011 yılında Avrupa Komisyonu'nun 31/2011 sayılı tüzüğüyle; üçüncü değişiklik Komisyon'un (EU) No 1319/2013 sayılı tüzüğüyle; dördüncü değişiklik (EU) No 868/2014; beşinci değişiklik ise (EU) 2016/2066 sayılı Komisyon tüzüğüyle 19 Aralık 2016'da yapıldı (History of NUTS, 2017).

Tablo 1. NUTS Düzeyleri Nüfus Eşikleri

Düzy	En Alt	En Üst
NUTS 1	3.000.000	7.000.000
NUTS 2	800.000	3.000.000
NUTS 3	150.000	800.000

Kaynak: http://ec.Europe.eu/Avrostat/ramon/nuts/basicnuts_regions_en.html.31.12.2013

Bölgesel istatistikler, AB istatistik sisteminin temel taşlarından biridir ve bölgesel göstergelerin oluşturulabilmesi için temel oluşturmaktadır. AB, Birlik'te uyumlaştırılmış bölgesel istatistiklerin toplanmasını, geliştirilmesini ve yayınlanmasını kolaylaştırmak için “NUTS” olarak bilinen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılma Sistemini Avrupa Konseyi'nin ve Avrupa Parlamentosu'nun 26 Mayıs 2003 tarihli 1059/2003 sayılı tüzüğüyle oluşturmuştur. (Regulation (EC) No 1059/2003, 2003) Bu hiyerarşik sistem, aynı zamanda bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerine ve müdahalelerin AB uyum politikası bağlamında şekillendirilmesine hizmet etmektedir (European Parliament, 2017; 1-2).

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılma Sistemi, (NUTS) (Nomenclature of Territorial Units for Statistics), ulusal otoritelerle yapılan anlaşmalarla kurulmuştur. Bu sisteme göre NUTS 1, ekonomik anlamda kendine yetebilen; NUTS 2, iller düzeyindeki yönetim birimleri; NUTS 3 ise kırsal alanlardaki yönetim birimlerini oluşturur. Avrupa Birliği'nde bölgesel dengesizlikler açısından sorunlu bölgelerin belirlenmesine ilişkin bazı kriterler şunlardır (Ergüder, 2008: 11):

- 1) Geri Kalmış Bölgeler: Avrupa Birliği'nin en geri kalmış bölgeleri, ekonomik olarak az gelişmiş, gelir düzeyi düşük, temel altyapı eksikleri bulunan, ulaşım ve telekomünikasyon imkanları sınırlı olan kırsal bölgelerdir.
- 2) Gerileyen Endüstriyel Bölgeler: Kuzey ve Batı İngiltere' de bulunan bu bölgeler, genel olarak bir zamanlar gelişmiş olup, zaman içerisinde gerileyen teknolojileri ile yetersiz rekabet sonucunda gerileyen bölgelerdir.
- 3) Dış Kuşak Bölgeler: Ortak pazarın coğrafi olarak dış kuşağında yer alan Sicilya ve İrlanda gibi ada toplulukları fiziki olarak ulaşım güçlükleri nedeniyle uzun dönemde sıkıntı yaşayacak bölgelerdir.
- 4) Sınır Bölgeler: Ortak pazarın oluşumu, sınırda bulunan bölgelere has bazı sorunlar doğurmaktadır. Ulusal sınırlara yakın bölgeler, diğer ülkelerle ticaret yapmak amacıyla kendilerine özgü bazı konularda endüstriyel gelişimleri gerçekleştirir.
- 5) Kentsel Sorunlu Bölgeler: AB'nin büyük şehirleri, artan nüfus, çevre kirliliği, suç oranlarının artmasıyla sosyal sorunlarla yüz yüze gelmektedir.

6) Tarımsal Sorunlu Bölgeler: Ekonomisi tarıma dayalı bölgeler, kötü iklim koşulları ve benzeri nedenler dolayısıyla ortak tarım politikasına uyumda güçlükler yaşayan bölgelerdir.

3. Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Amaçları ve Tarihsel Gelişimi

AB bölgesel politikasının temel amacı, üye ülkeler ve aday ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını azaltmak ve bölgelerarası gelir dengesizliğinin artmasını önleyerek sosyal ekonomik bütünleşmeyi sağlamaktır.

Avrupa Birliği Antlaşması'nın 3. maddesinde *"Birlik, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumu ve üye devletler arasındaki dayanışmayı destekler"* (The Treaty of European Union, 2009) ibaresi yer aldığı gibi aynı antlaşmanın 174. maddesinde ise *"Birlik genelinde uyumlu kalkınmayı teşvik etmek amacıyla Birlik, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumunu güçlendirmeye yönelik eylemler geliştirir ve izler. Birlik, özellikle, çeşitli bölgelerin kalkınma düzeyleri arasındaki farkı ve dezavantajı en fazla olan bölgelerin geri kalmışlığını azaltmayı hedefler. Bu bölgeler arasında, kırsal bölgelere, endüstriyel dönüşümden etkilenen bölgelere, nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu en kuzeydeki bölgeler gibi ağır ve sürekli doğal veya demografik dezavantajları bulunan bölgelere, adalara, sınır bölgelerine ve dağlık bölgelere özel önem verilir"* (The Treaty of European Union, 2009) ifadeleriyle bölgesel politikanın odaklanacağı bölgeler sayılmıştır.

Birliğin son dönem hedefleri (EU Cohesion Funding, 2014): Yakınsama hedefi, Bölgesel rekabet edebilirlik ve istihdam hedefidir. Avrupa Bölgeler Arası İşbirliği hedefi. Yakınsama amacı, Birlik'teki en az gelişmiş üye ülke ve bölgelere yönelik olarak büyüme odaklı ortamın oluşturulmasını ve geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu amaç kapsamına kişi başına GSYİH'si AB ortalamasının %75'inden az olan 18 üye ülke içerisindeki 84 bölge ve 154 milyon kişi girmektedir. Birliği bölgesel politika kapsamındaki bütçesinin yaklaşık % 80'i yakınsama ve dayanışma hedefi kapsamında kullanılır (Convergence Objective, 2014).

Bölgesel rekabet edebilirlik ve istihdam amacı, yakınsama kapsamına girmeyen tüm bölgelerin rekabet kapasitesinin artırılmasını ve yüksek istihdamı hedeflemektedir. Bölgesel rekabeti teşvik ederek, istihdamı artırmayı amaçlar. Bu amaca ilişkin olarak kalkınma programları uygulanarak, yenilikçiliğin, bilgi toplumunun ve girişimciliğin geliştirilmesi sağlanarak ilgili bölgelerde ekonomik değişim sağlanmaktadır (Regional Competitiveness and Employment, 2014). Bölgesel politika kaynaklarının yaklaşık % 15'ten fazlası bu hedefe yöneliktir.

Avrupa Bölgesel İşbirliği amacı ile bölgeler arası işbirliğini artırılması, yerel ve bölgesel girişimlere destek verilmesi ve uluslararası işbirliğinin güçlenerek bütünleşmiş bölgesel kalkınmanın desteklenmesi yoluyla sınır ötesi işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (European Territorial

Cooperation, 2014). Bölgesel politika kaynaklarının yaklaşık % 2,5'i bu amaç için tahsis edilmektedir.

Tablo 2. 2007-2013 Dönemine Ait Hedefler, Yapısal Fonlar ve Araçlar

Hedefler	Yapısal Fonlar ve Araçlar		
Yakınsama	ABKF	ASF	Uyum Fonu
Bölgesel Rekabetçilik ve İstihdam	ABKF	ASF	
Avrupa Bölgelerarası İşbirliği	ABKF		

Kaynak: TC. Avrupa Birliği Bakanlığı, (22. Fasıl)Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, www.abgs.gov.tr, 14.05.2014

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu her üç amacın da finansmanını sağlamakta iken, Avrupa Sosyal Fonu, yakınsama ve bölgesel rekabet ve istihdam hedeflerine finansman sağlar. Uyum Fonu ise yalnızca yakınsama hedefine yöneliktir.

AET'yi kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması üye devletlerde yaşanan sosyal ve ekonomik dengesizliklere dikkat çekmiş, giriş bölümünde, Topluluğun üye devletlerde ortaya çıkan bölgesel farklılıkları giderme konusunda hareket edeceğini ve bu kapsamda politikalar geliştireceğini vurgulamıştır (The Treaty of Rome, 2014). Öncelikle 1962 yılında tarım sektöründe ve yapısal işsizlikle mücadele bağlamında Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF) ile 1958 yılında Avrupa Sosyal Fonu (ASF) oluşturulmuştur (Çimen, 2012: 50).

Avrupa Sosyal Fonu'nun (ASF) kurulmasındaki amaç istihdam olanaklarını arttırmak, çalışma koşullarını iyileştirmek, hayat standartlarını yükseltmek ve işsizlere gelir sağlamaktır. Fonun yardımları, Avrupa Birliği içindeki bütün birimler ve bölgeler içindir. İşsizliği azaltmaya yönelik yeni iş sahaları açmayı, mesleki eğitimi ve iş sahibi olma konusunda danışmanlığı amaçlayan projeler, fon tarafından destek alabilmektedir (DPT, 2004: 3).

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ise kırsal kalkınmanın desteklenmesi, çeşitli ürünlerin üretimi ve pazarlanması için gerekli desteğin sağlanması, ithalat ve ihracata istikrar kazandırılması amacıyla kurulmuştur. Fon, öncelikli olarak geri kalmış bölgelerdeki altyapı projelerine ve üretime yönelik yatırım projelerine mali yardımda bulunur (DPT, 2004: 3).

Roma Antlaşması'na istinaden, ekonominin tüm sektörlerinde az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını amaçlayan projelere destek vermek için Avrupa Yatırım Bankası (ATB) kurulmuştur. AYB'nin üyeleri AB üyesi devletlerdir.

AYB'nin görevi, AB'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 309. maddesinde "Birliğin iç pazarının dengeli ve düzgün gelişimine katkı sağlamak" olarak belirlenmiştir. Kar amacı gütmeyen, az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması, işletmelerin modernleşmesi ve yapılandırılması ve iç pazarın işleyişinden ortaya çıkan ve üye devletlerce finanse edilmeyen yeni istihdam olanaklarının yaratılmasına yönelik projelere destek verir (Avrupa Yatırım Bankası, 2016).

Bölgesel politika konusunda bir diğer önemli gelişme, Avrupa Komisyonu'nda Bölgesel Politika Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Söz konusu genel müdürlüğün kurulması, AET'nin konuya verdiği önemi gösterir. Bu kapsamda, Avrupa Komisyonu'nun Bölgesel Politikadan Sorumlu Komiseri, Albert Borschette 1971 yılında "Bugünkü bölgesel gelişmişlik farkları devam ettiği müddetçe parasal birlik mümkün değildir" diyerek bölgesel farkların daha sıkı birlik oluşturulması önünde engel oluşturduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir (European Commission, 2017).

1970'li yıllarda Topluluğun İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı içine alan ilk genişlemeyi gerçekleştirmesi, bölgesel dengesizliklerin giderek derinleşmesine neden olmuştur. Bu kapsamda, 1975 yılında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF) kurularak ortak bölgesel politikaların temeli atılmıştır. Bu fondan yardım alacak bölgeler, Birliğin GSYİH'nin %75'inin altında kalan bölgeler olarak tanımlanmıştır. ABKF, Birlik coğrafyasının %60'ını ve toplam nüfusun %40'ını kapsamaktaydı (Mawson, 1985: 30, nakleden Ergüder, 2004: 18).

Belli bir sektördeki bir Avrupa bölgesinin performansı çoğu zaman bir başka bölgenin performansı ile yakından bağlantılı olabilmektedir. Bu nedenle, bölgesel ekonomik kalkınma stratejilerinin ayrı ayrı geliştirilmesini önlemek için yatırımın Avrupa ekonomik ve sosyal bütünlüğüne "tematik yoğunlaşma" olarak da bilinen yenilik ve araştırma, dijital gündem, küçük ve orta ölçekli işletmelere destek ve düşük karbon ekonomisi gibi birkaç kilit öncelik alanı üzerinde yoğunlaştırılması amacıyla Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), oluşturuldu (Dragoi, 2014: 109).

Tablo 3. AB Bölgesel Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Dönem	Yoğunlaşma
1957-1988	AB'nin Uyum ve Yapısal Fonlarının Ortaya Çıkışı
1989-1993	Projeden Programlara Geçiş
1994-1999	Konsolidasyon (Sağlamaştırma/Birleştirme) ve Çabaların İkiye Katlanması
2000-2006	Genişlemeyi Başarma
2007-2013	Büyüme ve İstihdam Üzerine Yoğunlaşma

Kaynak: Directorate-General for Regional and Urban Policy,

http://ec.Europe.eu/dgs/regional_policy/document/index_en.htm,
02.01.2014

Altı üyeye sahip Birlik, 1973 yılındaki ilk genişlemede İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla dokuz üyeye ulaşmıştır. Genişleyen Birliğin ilk zirvesi olan 19-20 Ekim 1972 tarihli Paris Zirvesi'nde bir bölgesel politika oluşturulması ve çevre, sosyal, enerji ve sanayi alanlarında faaliyette bulunulması kararlaştırılmıştır.

Zirvede daha önce Topluluk resmi belgelerinde yer almayan bölgesel politika kapsamında aşağıda yer alan kararlar alınmıştır (Meetings of the Heads of State and Government, 19-21 October 1972:18-19): Devlet ve Hükümet Başkanları Topluluk içinde, Ekonomik ve Parasal Birlik'in başarısına bir engel teşkil edecek yapısal ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmaya öncelik vermeyi kararlaştırdılar. Devlet ve Hükümet Başkanları, ayrıca, Komisyonu genişleyen Topluluğun bölgesel problemlerini analiz eden ve uygun çözüm önerileri getiren bir raporu en yakın zamanda hazırlamaya davet etmişlerdir. Kendilerini, bölgesel politikaların koordinasyonundan sorumlu tutan üye ülkeler, aynı zamanda, bölgesel dengesizliklerin Topluluk düzeyinde çözülmesinden yana olduklarını beyan etmişlerdir; üye ülkeler, Topluluk kurumlarından, 31 Aralık 1973'te faaliyete geçmesi planlanan bir "Bölgesel Kalkınma Fonu" kurulmasını talep etmişlerdir. Bu fonun, Topluluğun kendi kaynakları tarafından desteklenmesi planlanmıştır; bu süreçte genişleyen Topluluk'ta ulusal yardımların, tarımın ekonomilerdeki nispi ağırlığını dengelemesi, endüstriyel farklılıklar ve yapısal eksik istihdam sorunlarından kaynaklanan büyük bölgesel dengesizlikleri gidermesi hedeflenmiştir.

Yeni üyeler, İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımları ile bölgesel farklılıklar belirginleşmiş, bu nedenle bölgesel politika açısından yeni planlara ihtiyaç duyulması konusu Paris Zirvesi'nde gündeme alınmıştır. Bu ihtiyaçlar

ise geri kalmış bölgelerin gelişimine destek olacak Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun kurulmasını sağlamıştır. 1975 yılında 724/75 sayılı Konsey Tüzüğü ile söz konusu fon kurulmuş, amacının ise geri kalmış bölgelere destek sağlamak olduğu belirtilmiştir (DPT, 2004). İkinci genişleme dalgasıyla Birliğe Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılımı ile fona ihtiyaç artmaya başlamış, bu genişlemelerle birlikte Topluluğun üye sayısı on ikiye çıkarken bölgesel anlamda farklılıklar da artmıştır. 1981 yılında Yunanistan, ardından 1986 yılında Portekiz ve İspanya'nın Birliğe üye olmasıyla birlikte, AB içinde AB'nin ortalama kişi başına düşen GSYH'nin % 30'unun altında yaşayanların oranı % 12,5'ten %20'ye çıkmıştır (Dragoi, 2014: 108).

AB'de bölgesel politika alanının oluşturulması çabaları 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması'na 'Ekonomik ve Toplumsal Kaynaşma' biçiminde yeni başlık konulması ile devam etmiş ve Topluluğun farklı bölgeleri arasındaki dengesizlikleri azaltma arzusu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temel amaçlarından biri haline gelmiştir (Koçak, 2009; 328). Birlik, sosyal politika ve bölgesel politika alanlarında önemli kararlar almıştır. Tek Senet, Roma Antlaşması'na "Ekonomik ve Toplumsal Kaynaşma" adlı yeni bir başlık eklemiş ve bölge politikasının hukuki temellerini atmıştır.

Tek Avrupa Senedi'nin 130. maddesinde yer alan hükümler şu şekildedir (İKV, 1987:15-17): Madde 130 A: *Topluluk, Topluluğun tümü içinde uyumlu bir gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla, ekonomik ve sosyal birleşmesini güçlendirmeye yönelik eylemini sürdürür ve geliştirir. Topluluk, özellikle çeşitli bölgeler arasında var olan farkları azaltmayı ve geri kalmış bölgelerin geri kalmışlığını telafi etmeyi amaç edinmiştir.*

Madde 130 B: *Üye devletler, kendi ekonomi politikalarını sürdürür ve 130 A maddesindeki amaçlara ulaşmak için bunları koordine ederler. Ortak politikaların ve iç pazarın uygulanması sırasında 130 A ve 130 C maddelerinde belirtilen amaçlar göz önüne alınır. Topluluk bu amaçlara varılmasını, yapısal nitelikteki fonlar (Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu-Yönerme Bölümü, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu), Avrupa Yatırım Bankası ve diğer mevcut mali araçlar çerçevesinde yürüttüğü faaliyetler yoluyla sağlar."*

Amacı Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında var olan ekonomik engelleri ortadan kaldırarak uyumu arttırmak ve Avrupa iç pazarını oluşturmak olan Tek Senet çerçevesinde; ekonomik ve sosyal birliğin geliştirilmesi, özellikle çeşitli bölgeler arasında var olan farklılıkların azaltılması, ortak pazarın uygulanması sırasında bu amaçlara ulaşılması için yapısal fonların, Avrupa Yatırım Bankası'nın ve diğer mali araçların kullanılması hedeflenmiştir. Tek Avrupa Senedi ile ayrıca, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun Yapısal Fonlar adı altında bir araya getirilmiştir (Ergüder ve Kocagül, 2008: 62). Çünkü farklı tarihlerde farklı amaçlarla kurulan yapısal fonların birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri, fonların etkinliğini azaltmaktaydı (İncekara, 2011; 406).

Tek Senet ile AB bölgesel politikasının iki temel enstrümanından biri olan yapısal fonların oluşturulması konumuz açısından önemlidir. Yapısal fonlar kapsamında üç fon bulunmaktadır: Birincisi, altyapı geliştirme, küçük ve orta ölçekli işletmelere yardım, çevrenin korunması, araştırma ve geliştirme harcamaları ile yerel kalkınmayı teşvik eden Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'dur. İkincisi, işsizlikle mücadele, çalışma koşullarını iyileştirme, işsizlere meslek eğitimi sağlama, yaşam standartlarını yükseltme ve işsizlere gelir sağlamayı amaç edinen Avrupa Sosyal Fonu'dur. Üçüncüsü ise amacı kırsal ve tarımsal bölgeleri kalkındırmak olan Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönerme Fonu'dur (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, 2013).

Avrupa Tek Senedi ile bölgesel politikalar konusunda hayata geçirilen reformlar çerçevesinde bölgesel otoritelerin etkinliği artırılmıştır. Temel ilkelerden biri olarak görülen "ortaklık ilkesi" çerçevesinde bölgesel otoriteler kaynak tahsisinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca, bir başka önemli gelişme de 18.11.1988 tarihinde 27 maddeden oluşan bölge tanımı, kurumlar ve yetkileri, mali araçlar, bölgeler içinde ve bölgeler arasında işbirliği, bölgelerin ulusal devlet ve AB kararlarına katılma yollarına ilişkin maddelerine yer verilen, tavsiye niteliği taşıyan Avrupa Birliği Bölgeselleşme Şartı'nın imzalanmasıdır (Özel, 2003: 111).

Şartta, Birliğin bölgesel politikalarının uygulanması aşamasında bir dizi değişikliğe gidilmesi önerilmiştir. Bölgesel politikaların sadece çeşitli fonlarla desteklenerek başarıya ulaşamayacağı, ancak diğer ortak politikalarla bütünleşmesi ile olumlu sonuçlar alınabileceği, dengenin sağlanması için ekonomi politikalarının en elverişli bölgelere yöneltilmesi gerektiği, bölgesel politika aracı olan yapısal fonların yeniden düzenlenmesi ve alınan kararların eşgüdüm içerisinde bölgelerin aktif rol alması ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir (Keleş ve Mengi, 2013: 119).

Yunanistan ve sonrasında İspanya ve Portekiz'in üye olmasından sonra artan bölgesel farklılıklar, yapısal fonlarla ilgili reform arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu ülkelerin üyeliği ile AB'de az gelişmiş bölgelerin nüfusu iki katına çıkmıştır (CEC, 1989; 9). Bu durum doğal olarak bölgesel politikaları önemli ölçüde değişime zorlamış, "Akdeniz Programları" adı altında bir uygulamaya da sebep olmuştur. Bu programın arkasında İspanya ve Portekiz'in üyeliğini kabul etmeyen Yunanistan'ın "Veto" engelini aşma amacı yatar. Çünkü Yunanistan, yeni ülkelerin katılması ile kendi bölgelerine aktarılabilecek kaynaklara sınırlama getirileceğini öne sürmüş ve zararının tazminini istemiştir. Bu durum karşısında, Avrupa Konseyi Aralık 1984'te "Akdeniz Programları" adı altında yeni bir program geliştirerek Yunanistan'ı ikna etmiştir ve böylelikle Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya ve Fransa'nın da bu programa dahil edilmesine imkan tanımıştır (Bache,1998, 68, nakleden Ergüder, 2004: 20). Bu reform, bölgesel politika konusunda ulusal

hükümetlerden Komisyon'a önemli bir güç kaymasına neden olmuştur (Çetin, 2002: 63-79).

1987 yılında yapısal fonlarla ilgili kabul edilen düzenleme, önemli bir gelişme olarak görülür. Aslında amaç, bir yandan Tek Pazar uygulamasını arttırırken diğer taraftan da zaten sorunlu olan bölgelerin problemlerini daha derinleştirmeden, onlar lehine yeni düzenlemeler geliştirmektir. Bölgesel politikaların çözümünde uygulanacak yapısal fonların işleyişinde rasyonelliği sağlamak amacıyla dört ilke benimsenmiştir. Bu ilkeler (Ergüder, 2004: 23-24):

- Yoğunlaşma (Concentration) ilkesi: En çok desteklenmesi gereken bölgelerin tespit edilmesi,
- Programlama (Programming) ilkesi: Çok yıllık planların geliştirilmesi ve üye ülkelerle uyumun sağlanması için Komisyon'un görev alanı arttırılmıştır.
- Ortaklık (Partnership) ilkesi: Fonların yönetiminde, Komisyon'un, üye ülkelerin, yerel-bölgesel planda yetkili örgüt ve otoritelerin ortak bir şekilde işbirliği içinde hareket etmesi öngörülmektedir.
- Ekleme (Additionality) ilkesi: Komisyon ile yerel otoriteler arasında yapılan harcamaların paylaşılması kabul edilmiştir.

Tablo 4. Yıllık Programlara Göre AB Fonlarının Miktarı

DÖNEMİ	FON MİKTARI (Milyar Avro)
1975-1988	23
1989-1993	68
1994-2006	213
2007-2013	347

Kaynak: Productivity Growth across European Regions: the Impact of Structural and Cohesion Funds

http://www.unipa.it/~mario.lavezzi/papers/SCF_ProductivityGrowth_spat_05.pdf
f 11.12.2013

Tabloda belirtilen 23 milyar Avro tutarındaki fon, 1975-1988 döneminde en az gelişmiş bölgelerdeki yatırım verimliliğini arttırmaya ve alt yapı projelerinin finansmanına yoğunlaşmış, 1989-1993 dönemi ile geliştirilen çok yıllık programlar, Topluluğu sosyo-ekonomik kriterlere göre büyük zorluklar içinde olan alanlar üzerine yoğunlaşan beş farklı amaca yönlendirmiş, bu amaçların başarılması için 68 milyar Avro fon ayrılmıştır. (Fiaschi, 2013) 1989 yılında ekonomik ve parasal birliği gerçekleştirmeye yönelik oluşturulan Delors Raporu kapsamında da 1994 yılından itibaren desteklenecek projelerin tespitinde objektif kurallar getirilmiştir (AB Bölgesel Politikası, 2017). Bu kurallar, altı hedef altında toplanmıştır (Bollen, 2014):

Hedef 1: GSYİH açısından AB ortalamasının %75'nin altında olan geri kalmış bölgelerin yapısal düzenlemesi ve kalkınmasının arttırılmasına yöneliktir.

Hedef 2: Yapısal zorluklarla karşı karşıya olan ya da gerileyen ağır endüstriyel bölgelerin canlandırılmasına yönelik oluşturulmuştur.

Hedef 3: Bölgesel zellik göstermeyen bu kriter, uzun dönemde işsizlik mücadele ile kadın erkek istihdamında eşitliği hedeflemektedir. Bu kriter kapsamında ASF⁹ den yararlanılmıştır.

Hedef 4: Bu kriter sanayideki imalat sistemlerinin değişmesinin yaratacağı istihdam sorunlarını zmeye yöneliktir.

Hedef 5a: Ortak Tarım Politikası'na uygun olarak tarımsal yapının ve balıkçılık sektörünün yapısının düzenlenmesi ve modernizasyonuna yöneliktir.

Hedef 5b: Bu kriter ile sosyo-ekonomik seviyenin düşük olduğu kırsal kesim hedeflenmiştir.

Hedef 6: Bu hedefle çok düşük nüfus yoğunluğu olan bölgeler politika kapsamına alınmıştır. (Bayraktar, 2002: 27).

Yapısal fonlar her ne kadar bölgesel politikaların enstrümanı olsa da geniş anlamda sosyal politika boyutunun da olduğu açıktır (Ian, 1998; 25). 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in yeliği ile belirginleşen eski ve yeni üyeler arasındaki farklılıklar bu reformu zorunlu kılmış, 24 Haziran 1988 tarihli ve 2052/88 sayılı Avrupa Konseyi tzğu ile getirilen reformla yapısal, sosyal ve bölgesel fonlar "Yapısal Fonlar" adı altında birleştirilmiş ve yukarıda belirtilen ilkelere uyumu esas almaya başlamıştır. Bu gelişmelerin yanında 2052/88 sayılı Konsey Tzgnde geçen NUTS terimi, 2003 yılına gelindiğinde 1059/2003 sayılı Konsey Tzğu ile AB bölgelerini NUTS 1, NUTS 2, NUTS 3 şeklinde e ayırmıştır (Introduction to the NUTS, 2014).

Bölgesel politika konusunda, Birliğin temel politikalarının deklare edildiği Maastricht Antlaşması, bölgesel politika alanında iki yeni yapı oluşturmuştur: Bölgeler Komitesi ve Uyum Fonu. Bölgeler Komitesi, bölgesel ve yerel düzeyde seçilmiş temsilcilerden oluşmaktadır. Danışma organı olarak görev yapan Bölgeler Komitesi'ne Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi gibi Birlik kurumları eğitim, sağlık, sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, iklim değişikliği ve enerji konularında danışır (Committee of the Regions, 2017).

Maastricht Antlaşması'nda, Birliğin, az gelişmiş bölgelerine ve ülkelerine yönelik "Uyum Fonu" adı altında bir fon kurulmuştur. Bu fon kapsamındaki fonların, GSYİH düzeyi Birlik ortalamasının %90'ından daha az olan ülkelere aktarılması kararlaştırılmıştır. Bu fon, çevrenin korunması ve taşımacılık

sisteminin yenilenmesi alanlarında yapılacak olan projelerin desteklenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Uyum Fonu'ndan sağlanan yardım, yararlanan ülkenin bir ekonomik dönüşüm programı izlemesi şartına bağlı olup Komisyon, Konsey'e bu konuda bir üye ülkenin dönüşüm programına uygun davranmadığını bildirme hakkına sahiptir. Bir ülkenin aşırı bir kamu açığı vermesi durumunda fonların askıya alınma ihtimali bile bulunmaktadır (Brasche, 2001: 47-48).

Avrupa Bölgeler Komitesi Başkanı Markku Markkula dayanışma ve yetki ikamesi (subsidiarite) gibi kurucu AB değerlerine dayanan ve 454 milyar Avroluk bir bütçe ile 184 milyar Avroluk ulusal fonlarla desteklenen uyum politikasını AB'nin en güçlü yatırım aracı olarak adlandırmaktadır. Uyum fonu için harcanan her 1 Avronun 2,7 Avro yarattığına dikkat çekerek, AB'de her bölgeyi etkileyecek başka hiçbir Birlik politikası olmadığını altını çizmektedir. Ayrıca, Avrupa şüphecilerinin AB'nin merkezi yapısına dikkat çektikleri bir ortamda uyum politikasının Avrupa Birliği, ulusal ve bölgesel aktörler tarafından yönetilen tek AB politikası olduğunu da vurgulamıştır (www.politico.eu, 2017).

Amsterdam Antlaşması'nın 1997'de kabulünün ardından 16 Temmuz 1997 tarihinde AB Komisyonu AB'nin 21.yüzyıla ait hedeflerini, stratejilerini, güçlenme, gelişme ve genişleme perspektifini ortaya koyan "Gündem 2000" isimli bir belge hazırlamıştır. Gündem 2000 Belgesi, yeni binyılda genişlemenin getireceği maliyetleri, ekonomik ve parasal birliğin başarıyla uygulanmasını ve küreselleşen ekonomiyle birlikte artan rekabet ortamında sorunların üstesinden gelebilmek için gerekli önlemler üzerinde durmuştur. (Commission of the EU, 1999) Nitekim, bu raporun yoğunlaştığı dört temel konudan biri de yapısal fonlarda değişikliklerdir. Genişlemelerle birlikte yapısal fonların AB bütçesi içindeki payı gittikçe büyümüştür. Yapısal fonların toplam AB bütçesi içerisindeki payı Delors I döneminden önce, 1988'de, %17 iken, Delors I döneminden sonra, 1992'de, %27'ye çıkmıştır (Karlık, 2007: 364).

Bölgeler arasındaki servet ve ekonomik gelişme eşitsizliklerini azaltmak ihtiyacının altının çizildiği Gündem 2000 Belgesi ile Komisyon, yönetimlerinin daha basit kurallara dayandırılması suretiyle fonların tahsislerinde şeffaflık ve esneklik sağlanmasını öngörmüştür. Öngörülen önemli başka bir reform ise fonların tahsis edildikleri projelerin uygulanma aşamalarında yerel yönetimlerin de devreye girmesidir. 24–25 Mart 1999 tarihinde Berlin'de bir araya gelen AB Devlet ve Hükümet Başkanları "Gündem 2000" belgesini kabul etmiş ve 2000–2006 yılları için yapısal önlemler çerçevesinde 260 milyar Avro'luk bir bütçe tahsis edilmesini onaylamıştır. Bu miktarın 195 milyar Avro'su yapısal fonlara, 18 milyar Avro'su ise Uyum Fonu'na ayrılmıştır

Gündem 2000 ile birlikte yapısal fon kaynaklarının daha etkin kullanımı için hedef sayısı üçe düşürülmüştür. Yapısal fonlardan yararlanmaya ilişkin usul ve esasları, 21 Temmuz 1999 tarih ve EC No 1260/1999 sayılı Konsey

Tüzüğü ile şekillenen hedeflerin ikisi bölgesel, biri ise insan kaynaklarına yönelik alınmış hedeflerdir (General Provisions on the Structural Fund, 2014).

2000-2006 döneminde bölgesel politikaların uygulanması hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz: (Bayraktar, 2002; 34) Hedef 1: Kalkınmada geri kalmış bölgelerdeki yapısal uyumu ve gelişmeyi teşvik eder, Fransa'nın denizaşını bölgeleri, Azor Adaları, Madeire ve Kanarya Adaları gibi AB'nin en uzak bölgeleri ile Finlandiya'nın ve İşveç'in az nüfuslu kesimleri de bu kriter kapsamındadır. Hedef 2: Ekonomik ve sosyal dönüşüm içerisinde olan bölgelerin desteklenerek karşılaşılan yapısal güçlüklerin giderilmesini hedefler (EC, 2004:1). Hedef 3: Öğretim, eğitim ve istihdam politikaları ile sistemlerinin modernizasyonu ve uyumlaştırılmasını desteklemeyi hedefler. Bu hedef altındaki ilke AB genelinde, yeni Hedef 1 bölgeleri dışındaki tüm bölgelerin desteklenmesidir. Bu ilke, temelde insan kaynaklarının geliştirilmesi için bir referans çerçevesi oluşturmaktadır

Lizbon Stratejisi olarak adlandırılan belge, 23-24 Mart 2000 tarihinde Lizbon'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi'ne sunulan bir rapor olup, AB'yi 2010 yılına kadar dünyanın en rekabetçi ve bilgiye dayalı ekonomisi haline getirme stratejisi olarak kabul edilmiştir. (Karluk, 2007: 366) Bu rapor, aslında AB ekonomisinin Amerika ve Japonya gibi glerin ekonomileriyle rekabet edebilmek için alınacak tedbirleri belirlemeye yöneliktir. Rapordan çıkan bir diğer sonuç ise araştırma geliştirme faaliyetlerine yönelik yeterli kaynak aktarılmadığıdır. Raporda zm nerileri kapsamında ilk olarak bilgi temelli ekonomiye ağırlık verilmesi, insana yönelik yatırımlara ve eğitime destek verilmesi hedeflenmiştir. Lizbon Stratejisi ile 2010 yılına kadar, AB ortalama yıllık büyüme oranının % 2'den % 3'e çıkarılması, % 61 olan istihdam seviyesinin % 70'lere yükseltilmesi ve kadınların %51 olan istihdama katılma oranının % 60'ın üzerine çıkarılması hedeflenmiştir (Lisbon European Council, 2000).

AB'nin genişleme stratejisi, bölgesel politikalarda da değişimi zorunlu kılmıştır. Yeni yelerin AB'ye katılmasıyla bazı bölgeler hem ekonomik hem de sosyal açıdan diğer bölgelere göre daha geri düzeyde kalmıştır. Gündem 2000 tüm aday ülkeler için üyelik öncesi strateji benimseyerek tarımsal kalkınma ve yapısal yardım amacıyla 45 milyar Avro tahsis etmiştir (CEC Six periodic report, 1999).

2007-2013 döneminde bölgesel politikanın öncelik alanları, rekabet gücünün arttırılması, ekonomik-sosyal uyumun sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma, kadın erkek eşitliği, olarak belirlenmiştir. Lizbon stratejisi işığı altında bu önceliklere bilgi, araştırma, yenilik ve beşeri sermayeyi de ekleyebiliriz (EC, 2006; 14). Ayrıca aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik mali yardımlar, "Katılım ncesi Mali Aracı" şeklinde yeniden bir düzenlemeye tabi tutulmuş ve IPA adını almıştır (EC, 2008a).

2007-2013 dönemi hedefleri “Yakınsama”, “Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve İstihdam”, “Avrupa Bölgesel İşbirliği” olmak üzere üç başlık halinde toplamak mümkündür. Yakınsama Hedefi, 2007-2013 dönemindeki uygulamalarda Hedef 1 kapsamında değerlendirilen bölgeleri kapsamakta ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla ayrılan 347,410 milyar Avro’luk bütçeden 282,9 milyar Avro (%81,6) pay almaktadır. Söz konusu fondan yararlanma kriteri “kişi başı GSYİH’nin AB ortalamasının %75’inin altında” olmasıdır. 17 ülkedeki NUTS 2 düzeyinde yer alan 100 bölgeyi kapsamaktadır. Bu oranlardan hareketle AB’nin en fazla önem verdiği hedefin yakınsama hedefi olduğu gözlenmektedir (Akşahin, 2008: 69).

Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve İstihdam Hedefi, yakınsama başlığı dışında kalan bölgelerde ekonomik gelişmenin ve değişimin sağlanmasını hedeflemekte ve bütçeden 55 Milyar Avro (%15,9) pay almaktadır (Financial Programming and Budget, 2014). Son olarak, Avrupa Bölgesel İşbirliği Hedefi, sınır ötesi, bölgeler arası işbirliğini güçlendirmek amacıyla oluşturulmuş olup Topluluk girişimlerinden Interreg’in devamı niteliğindedir (Ergüder ve Kocagül, 2008: 62). Birlik içindeki tüm iç ülke sınırında yer alan ve Birliğin bazı dışal sınırlarında yer alan NUTS 3 düzeyindeki bölgeleri kapsamaktadır (Akşahin, 2008: 70).

Birliğe son şeklini veren Lizbon Antlaşması ekonomik ve sosyal uyumun yanı sıra bölgesel uyumu da temel hedef olarak almıştır. Bu durum, bölgesel sorunların ve Birlik politikalarının bölgesel etkilerinin üzerinde daha fazla durulacağı anlamına gelmekteydi. Örneğin, hem altyapı yatırımları hem de eğitim ve inovasyon yatırımları kalkınmaya katkıda bulunabilir. Bu kapsamda, kalkınmanın teşvik edilmesinde kamu politikalarının yakın koordinasyonunun gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, bu tür bir koordinasyon, yalnızca bölgesel düzeyde etkili olabilir; çünkü büyüme faktörleri bölgeler arasında çok fazla değişir. Sonuç olarak, uyum politikası büyük ölçüde bütüncül bölgesel kalkınma politikalarına dayanır (Dragoi, 2014: 108).

Avrupa Sosyal Fonu (ESF), istihdamı artırarak ve daha nitelikli ve daha rekabetçi bir işgücü oluşturmak için hedeflenen desteği sağlayarak üye ülkeler arasında refah farklılıklarını azaltmayı amaçlayan Avrupa’nın bölgesel kalkınmasının önemli bir bileşenidir (Dragoi, 2014: 110).

Bu dönemde, ATGYF ile BYMA, yapısal fonların kapsamından çıkarılmış, fon sayısı Uyum Fonu ile birlikte üçe düşürülmüştür. ASF, ABKF ve Uyum Fonu bu dönemde finanse edilecek hedefler dahilinde uygulamaya konulmuştur. Dönemin en önemli özelliği, gerek programlama gerekse uygulama usullerinde adem-i merkezîyetçiliğe ve basitleştirmeye gidilmesidir (Doğan, 2000; 26). Uyum politikası çatısı altında 2013 yılında Uyum Fonu için 68,7 milyar Avro, az gelişmiş bölgeler için 162,6 milyar Avro kaynak aktarılmıştır (CEC, 2014:4).

Çok yıllık planlamayı içeren dördüncü mali plan, 2007-2013 dönemini kapsamış olup 862.363 milyar Avro'ya ulaşmıştır. Bu dönemde en fazla payı 59.698 milyar Avro ile Polonya almıştır. Birlik bütçesine en fazla katkı sağlayan ülke ise %21'lik oranla Almanya olmuş, Fransa ile birlikte bütçenin %40'ını karşılamıştır (Bilici, 2013; 26-29). Birlik bütçesinin bu durumu, sanayileşmiş ülkelerin bütçeye katkı sağlayıcı, daha az gelişmiş ülkelerin ise daha çok katkı sağlanan ülkeler olmasına yol açmıştır. Anılan finansal dönemde Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu mali araçlarının %81.5'i Yakınsama hedefi için, %16'sı Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve İstihdam Hedefi için, son olarak %2.5' i ise Bölgesel İşbirliği hedefi için tahsis edilmiştir. Bu dönemde en fazla payı sırasıyla %19.4 Polonya, %10.2 İspanya, %9.3 İtalya, %7.7 Çek Cumhuriyeti, %7.6 Almanya, %7.3 Macaristan, %6.2 Portekiz, %5.6 oranı ile Romanya almıştır (Oktayer, 2007:73).

Uyum politikası, AB'nin dinamik bir yatırım politikası olup, büyümedeki engelleri ortadan kaldırarak ve yapısal düzenlemeleri kolaylaştırarak, AB içindeki bölgelerde sürdürülebilir büyümeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, AB Komisyonu 6 Eylül 2011 tarihinde 2014-2020 dönemi Uyum Politikasına ilişkin bir yasal çerçeve benimsemiştir. Bu çerçeveye göre (EC, 2011: 1) 2020 Stratejisi çerçevesinde akıllı, sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı büyüme; ileriye yönelik performans; entegrasyon programlarını destekleme; sonuca yönelik odaklanma-işbirliği programlarına katkı; dağıtımı kolaylaştırma amaçlanmaktadır. Komisyon, bu dönemdeki fonlar için bir dizi genel kurallar oluşturarak; ortaklık, çok yönlü yönetim, AB ve ulusal mevzuatlara uyum, kadın erkek eşitliğini sağlama, ayrımcılık yapılmayan ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlandığı bir yapıyı tasarlamıştır.

Bu çerçevede NUTS 2 Bölgeleri üçe ayrılmıştır (EC, 2011:2): Az gelişmiş bölgeler, Geçiş bölgeleri ve Gelişmekte olan bölgeler. Az gelişmiş bölgeler, (less developed regions) uzun dönemde kalkınması planlanan, GSYİH bakımından en düşük seviyede olan bölgelerdir. Az gelişmiş bölgeler GSYİH'si Birlik ortalamasının % 75'inden az olan bölgelerdir. Ve az gelişmiş bölgelerde AB nüfusunun % 25'i yaşar. Geçiş bölgeleri, (transition regions) bölgeler açısından yeni kategorize edilmiştir, GSYİH'si Birlik ortalamasının %75'i ile % 90'ı arasında kalan bölgelerdir. Bu bölgelerde AB nüfusunun %12'si yaşar. Gelişmekte olan bölgeler (More developed regions) ise GSYİH'si Birlik ortalamasının %90'ın üzerinde olan bilgi temelli ekonomileri mevcut bölgeleri ifade etmek için kullanılır. Bu bölgelerde AB nüfusunun % 61'i yaşamaktadır (EC, 2011: 2). Bu kapsamda, hali hazırda, Baltık Cumhuriyetlerinin de dahil olduğu Birliğin güneyindeki ve doğusundaki az gelişmiş bölgeler, fonların en büyük kısmını almaktadırlar.

AB Uyum Politikası yedi yıllık programlar temelinde oluşturulmuştur. 1994-1999 döneminde bölgesel fonlara ayrılan kaynaklar iki katına çıkarılmıştır. 1995 yılında İsveç ve Finlandiya'nın az nüfuslu bölgelerinin

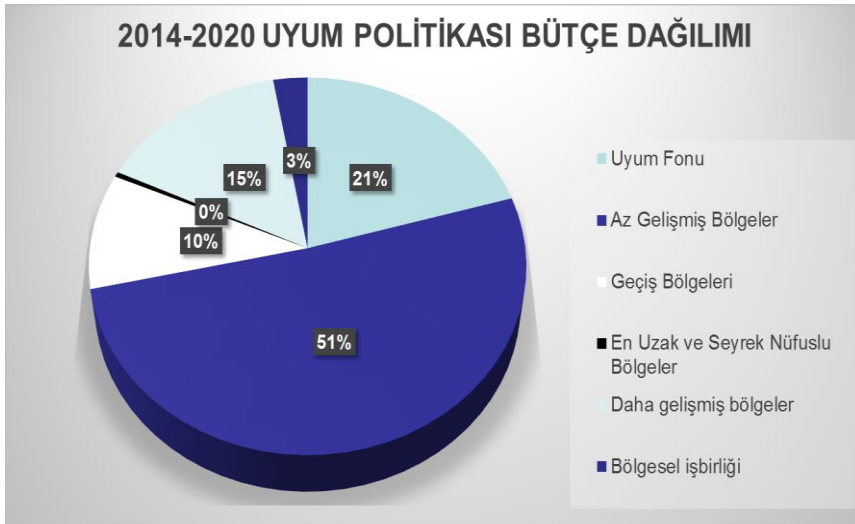
desteklenmesi için özel bir hedef eklenmiştir. 2000-2004 yılları arasında AB'ye katılım sürecindeki ülkelere yardım için Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) oluşturuldu. 2007-2013 döneminde ise bölgesel politikaya bütçeden 347 milyar Avro tahsis edilmiştir (Regional Policy, 2014).

Bölgesel politikanın bütçesi ve tahsisiyle ilgili kurallar, Konsey ve Avrupa Parlamentosu tarafından ortaklaşa kararlaştırılır. Halen uygulamada bulunan 2014-2020 döneminde toplam 1.082 milyarlık Birlik bütçesinin 351.854,2 milyar Avrosunun bölgesel politikaya harcanması planlanmaktadır. Bu miktar AB bütçesinin %34'üne tekabül eder (CEC, 2014; 9). Bu kapsamda, az gelişmiş bölgeler için 54 milyar Avro, geçiş bölgeleri için 35 milyar Avro ve gelişmiş bölgeler için 54 milyar Avro tahsis edilmiştir (İKV, 2016: 176).

2020 Stratejisi kapsamında, bölgesel politikanın büyümeye ve gelişmeye güç vereceği, bölgesel kalkınma adı altında verilen teşviklerin birlik üyelerinin eğitim, araştırma, yenilik, uzmanlaşma stratejilerine ve geleceğe yönelik kalkınmalarında büyük ivme kazandıracağı görüşü hakimdir (EC, 2013: 16). Dolayısıyla, 2020 Stratejisi, bölgesel politikanın temellerinden biri durumuna gelmiştir.

2014-2020 yıllarını kapsayan mali dönemde, AB Bölgesel Politikası ekonomik büyüme ve istihdamın artırılması, iklim değişikliği, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın azaltılması gibi konulardaki amaçların ortaya konduğu Avrupa 2020 hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. 2007-2013 mali döneminde belirlenen yapısal fonlara, 2014-2020 döneminde Avrupa Tarım ve Kırsal Kalkınma Fonu ile Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu eklenmiştir (İKV, 2016: 176).

Şekil 1. Uyum Politikası Bütçe Dağılımı



Kaynak: (Fasıl 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, <http://www.ab.gov.tr/87.html>,

AB'de yapılan araştırmalar göstermektedir ki bölgesel politika alanındaki yardımlar ve yatırım AB'deki en fakir bölgelerin gelirinin artmasına katkıda bulunmakta bu bölgelerin GSYH'si (Gayri Safı Yurtiçi Hasılası) 2007 yılında 27 üyeli AB ortalamasının % 60,5'i iken, 2010 yılında % 62,7'si olmuştur. Ayrıca, 2004 yılı ve sonrasında AB'ye üye olan 13 ülkenin GSYH'larında 2007-2025 yılları arasında her yıl % 2.4 civarı bir artış beklenmektedir. (Regional Policy, 2014) Ayrıca, İrlanda, 1973 yılında AET'ye üye olduğunda ülkedeki kişi başına gelir AB'nin % 64'ü seviyesindeydi. Günümüzde ise İrlanda'da kişi başına gelirden AB'nin en yüksek gelirli ülkeleri arasındadır. Sadece bu örnek bile AB'nin bölgesel politikasının başarısını da göstermektedir (İKV, 2011: 7).

4. AB Bölgesel Politikalarının Uygulanması ve Mali Araçları

Sosyal politika, ekonomi politikası, tüketiciyi koruma politikası gibi pek çok ortak politikanın uygulanmasını kolaylaştıran bir politika olan (Marjan, 2008; 293) bölgesel politikaya tahsis edilen fonlar çok yıllık programlara göre harcanmaktadır. Avrupa Birliği'nin bölgesel politikasının uygulanmasının sorumluluğu tek bir kurumda değildir.

Yapısal fonların uygulanmasındaki amaç, ekonomik büyümeyi sağlayarak, bölgesel farklılıkları azaltmaktır. Söz konusu fonlarla ilgili yapılan çalışmalar, AB bölgesel politikalarının önemli oranda büyümeyi arttırdığını ve bölgesel farklılıkları azalttığını göstermiştir (Lolos, 2009: 211).

Bölgesel farklılıkları ortadan kaldırma amacıyla kurulan yapısal fonlar, sadece Birlik üyelerine yönelik planlanmış olup şu şekilde sıralanabilir: (EU Cohesion Funding, 2014)

-Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund)

-Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund)

-Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund)

-Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (Financial Instrument For Fisheries Guidance)

Yapısal fonların yanında Birliğin 1993 yılında oluşturduğu Uyum Fonu, Topluluk Girişimleri ve Katılım Öncesi Mali Aracı da bölgesel politika içerisinde önemli aktörlerdir. Yapısal fonların nihai hedefi projeleri desteklemektir. Bunun yanında hibe şeklinde olan paraların harcanmasında savurganlığın ve suiistimalin önüne geçmek için kontrol gerekmektedir (Brasche, 2001: 39). Mali kontrolde ilk sorumluluk üye ülkede, ikincil sorumluluk ise Avrupa Komisyonu'ndadır.

Yapısal fonlara ve diğer mali araçlara, ayrılan pay da genişleme ile birlikte artmıştır. AB, bölgesel politikalarını Avrupa Yatırım Bankası kredileri ve AB bütçesi hibeleri aracılığı ile yürütmektedir. Birliğin ortak politikaları genişleme ile birlikte zorunlu olarak bütçenin de artmasına neden olmuştur (EU Budget 2013, Investing in growth and jobs). Bütçeden en büyük payı 2000-2006 döneminde Ortak Tarım Politikası aldığı halde, 2007-2013 ve 2014-2020 dönemlerinde en fazla payı yapısal harcamalar almıştır. Öte yandan, Almanya, Fransa, Hollanda gibi zengin ülkelerin büyük ölçekli tarım sektörlerine bağlı olarak büyük pay almaları eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştirileri ortadan kaldırmak için “Avrupa Uzlaşma Sistemi” adında bir anlaşma sağlanmış, bu sayede İngiltere için geri ödeme, sadece İskandinav ülkeleri için geçerli özel bölgesel ehililik kriterleri benimsenmiştir (Brasche, 2001: 40-41).

1958 yılında oluşturulmuş, 1961 yılında Roma Antlaşması'nın 123. maddesine istinaden kurulan Avrupa Sosyal Fonu'nun, (ASF) amacı, işçilerin iş olanakları arttırmak, yaşam kalitelerini yükseltmek, işçilerin mesleki eğitimini sağlamaktır. ASF, Birlik genelinde ekonomik ve sosyal yaklaşmanın sağlanmasına yardım eden önemli bir araçtır (Ergüder, 2004: 72). Maastricht Antlaşması ile ASF, yeniden tanımlanmış olup bu maddeye göre iç pazar kapsamında işçilerin istihdamının iyileştirilmesi, yaşam seviyelerinin yükseltilmesi amaçlanır. Bu fon, Topluluk içinde istihdam olanaklarının geliştirilmesi, işçilerin mesleki eğitim yoluyla uyumlarının kolaylaştırılmasını amaçlar. Hedef 3 projelerini destekleyen ASF, genç insanlar ve işsizler için mesleki eğitimi destekler, küçük firmaların kurulmasını teşvik eder. Gündem 2000 Belgesi ile ASF yeniden düzenlenmiş olup, işsizlikle mücadele etmek için aktif işgücü piyasası politikaları geliştirmek, uzun dönem işsizlerin, genç işsizlerin ve işgücü piyasasından geçici olarak ayrılıp geri dönenlerin yeniden işgücü piyasasına uyumunu kolaylaştırmayı; sosyal dışlanmaya engel olmak ve eşit koşulları sağlamayı; mesleki eğitimi, eğitimi ve yaşa boyu öğrenme politikası kapsamında danışmanlığı teşvik etmek ve iyileştirmek; becerikli, iyi eğitilmiş işgücünü, yenilikçi uyum sağlayabilen iş örgütlenmesini, girişimciliği teşvik etmeyi; işgücü sahasına kadınların katılımını sağlamayı, özel önlemler almayı hedeflemiştir (Agenda 2000, 1997).

Az gelişmiş bölgeleri desteklemek amacıyla 1975 yılında kurulan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun (ABKF) amacı Birliğin bölgeleri arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları azaltmaktır. Özellikle İş hacmini arttırmak amacıyla KOBİ'lere ve şirketlere yatırım desteği, enerji, çevre, telekomünikasyon, ulaştırma, araştırma ve yenilikçiliğe yönelik alt yapılar, Bölgesel ve yerel kalkınmayı destekleyen ve yerleşim alanları ve bölgeler arasındaki işbirliğini güçlendirecek finansal araçlar ve teknik destek önlemleri gibi alanlarda finansman sağlamaktadır (Ergüder ve Kocagül, 2008: 84).

Günümüzde uyum, bölgesel rekabet ve istihdamı sağlamak ve insan kaynaklarına yatırım ABKF'nin üç temel hedefidir. Uyum hedefi ekonomik

büyümenin arttırılmasını amaçlar. Bu hedef, daha az gelişmiş üye ülkelerde ve bölgelerde yakınsamayı sağlamayı amaçlar. Bölgesel rekabetin ve istihdamın sağlanması hedefi: Kalkınma programları, yenilik, bilgi toplumu, girişimcilik, çevrenin korunması gibi konularda bölgelerin gelişimine destek olmayı amaçlar. Üçüncü hedefle de insan kaynaklarına yatırım ile bireylere daha çok ve daha nitelikli işler sağlanması amaçlanmıştır. Bu fon halihazırda devam etmekte, 2007-2013 döneminde uygulandığı gibi 2014-2020 stratejisinde de yerini almış durumdadır (EC European Regional Development Fund, 2014).

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF), bölgelerin özelliklerine özellikle dikkat etmektedir. ABKF eylemi, kentsel alanlarda ekonomik, çevresel ve sosyal sorunları azaltmak ve sürdürülebilir kentsel gelişime özel önem vermek üzere tasarlanmıştır. AB sürdürülebilir kentsel gelişimin bölgesel politika için kilit rolünün altını çizmektedir. ABKF kaynaklarının en az % 5'i kentsel alanların kalkınması ve kentler tarafından yönetilen “entegre eylemler” için ayrılmaktadır. Coğrafi açıdan doğal olarak dezavantajlı olan bölgelerin (uzak, dağlık veya seyrek nüfuslu alanlar) geliştirilmesi ve son olarak, en uzak alanlar, ABKF'dan muhtemel dezavantajlarını gidermek için yapılan özel yardımlardan da faydalanmaktadır (Dragoi, 2014: 109).

AB'nin ilk ortak politikası olan Ortak Tarım Politikası'nın hedeflerine ulaşmak amacıyla 1962 yılında kurulan Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu (ATYGF) da önemlidir. Söz konusu fonun garanti bölümü tarımsal üretimin desteklenmesine yönelik olup, Yönverme Bölümü ise yapısal faaliyetlere yönelik düzenlemeleri desteklemektedir. Garanti Bölümü, ATYGF bütçesinin yaklaşık %90'ını oluşturmakta ve ortak piyasa düzenlemeleri açısından fiyat ve piyasa mekanizmaları ile ilgili harcamaları karşılamaktadır. Fon bütçesinin yaklaşık %10'u ise tarım sektöründe yapısal politikalara dair önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir bölümünü finanse etmektedir (Bayraktar, 2002:37).

Roma Antlaşması'na istinaden mali dayanışma, ekonomik ve sosyal uyum unsurlarının sağlanması amacıyla kurulmuş olup tarım bakımından geri kalmış bölge ya da ülkelere destek veren ATYGF kapsamında 2000-2006 döneminde en fazla payı sırasıyla Fransa, Almanya, İspanya almıştır. (Institute for European Environmental Policy; 2014) 2007-2013 döneminde bölgesel politika kapsamından çıkarılan bu fon, Ortak Tarım Politikasının içerisinde yerini almıştır (Multiannual Financial Framework 2014-2020 and EU Budget 2014, 2014).

1994 yılından sonra Birliğin balıkçılıkla ilgili unsurları Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracı fonunda toplanmış, kıyı bölgelerinde yer alan balıkçılık sektöründe canlanmaya, rekabet gücünü arttırmaya yönelik projelere destek vermiştir. (Ergüder, 2004: 77) BYMA, avlanma, pazarlama, işleme ve

su kültürü alanında yapısal önlemlerin hayata geçirilmesi için gerekli fonları kullanır.

Avrupa Komisyonu Balıkçılık Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen BYMA kapsamında desteklenen alanlar şunlardır: (Council Regulation EC No 1263/1999, 1999) Balıkçılık sektöründe çabaların uyumlaştırılması; filo Modernizasyonu; çiftlik balıkçılığının geliştirilmesi; Deniz alanlarının korunması; Balıkçılık limanlarındaki altyapı; balık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması; ürünlerin tanıtımı.

Balıkçılık sektörüne yönelik çeşitli desteklerin yerini alan BYMA fonundan ayrılan kaynaklara baktığımızda 1994-2003 yılları arasında en fazla payı İspanya almıştır. İspanya bu dönemde adı geçen fonun %40'tan fazlasını kullanmıştır. İspanya'yı sırasıyla Yunanistan, İtalya ve Portekiz izlemiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi 2007-2013 döneminde bölgesel politikalar kapsamında üç fon uygulamada kalmıştır. Bunlar; ABKF, ASF ve Uyum Fonu'dur. Yukarıda ifade edildiği gibi ATGYF ile BYMA bu dönemde tarım politikasına dahil edilmiş, bütçede "Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi" kalemine dahil edilmiştir (Multiannual Financial Framework 2014-2020 and EU Budget 2014, 2014).

Maastricht Antlaşması'nın bölgesel politika konusunda getirdiği yeniliklerden biri de az gelişmiş bölgelerin kalkınması için 30 Mart 1993 tarih ve 792/73 sayılı Konsey Tüzüğü ile oluşturulması kararına bağlanan, 16 Mayıs 1994 tarih ve 1164/94 tüzük ile kurulan Uyum Fonu'dur. Uyum Fonu'nun kurulması ile Yapısal Fonlar da tekrar revize edilmiştir. 1994 yılından bu yana üye ülkelerin ekonomik ve sosyal eşitsizliklerini, istikrar konusunda eksik yanlarını gidermek amacıyla destek sağlayan önemli yapısal araçlardan biri haline gelmiştir. Oluşturulduğu dönemde bu fondan en çok Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz faydalanmıştır (Brasche, 2001: 47). Uyum Fonu'ndan 2007-2013 döneminde en çok yararlanan ülkeler Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, G. Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya'dır (Cohesion Fund, 2007). Uyum Fonu tarafından desteklenecek faaliyet alanları: (Cohesion Fund, 2007) Trans-Avrupa ulaştırma ağları; çevre ve çevreye katkı sağlayacak enerji ve ulaştırma projeleri; Enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı, trans-Avrupa ulaştırma ağları dışında kalan demiryollarının, nehir ve deniz trafiğinin kontrolü, kamu taşımacılığının güçlendirilmesi gibi alanlardır.

Bölgesel politikalar açısından ulusal projelere uygulanan mali yardımların dışında Topluluk tarafından hazırlanan projelere de yine bu kapsamda finansman sağlanır. 1994-1999 döneminde 13 olan girişim sayısı 2000-2006 döneminde 4'e, 2007-2013 döneminde ise 3'e düşürülmüş, bir anlamda kapsamları genel anlamda birleştirilmiştir.

Interreg Programı, (Sınır Bölgelerin İşbirliği Programı) Birlik kapsamında yer alan alanlarda uyumlu, dengeli, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek, sınır bölgeleri arasında ve Birliğin kendi sınır bölgelerinin içerisinde işbirliğini sağlamayı amaçlayan projelere destek sağlamayı hedeflemiştir. Interreg programı çerçevesinde insan kaynakları, tarım, çevre, mekânsal planlama, eğitim, turizm, enerji, altyapı ve sınır ötesi ekonomik kalkınma tedbirleri uygulanmış, bu girişimlerin finansmanı ABKF tarafından sağlanmıştır (Özerdem, 2007: 57).

Urban adı verilen program, (Kentsel Alanlar Programı) Birliğe üye ülkelerin büyük veya orta büyüklükteki kentlerine yönelik ekonomik, sosyal ve çevre ile ilgili sorunlara çözüm bulmaya, bu alandaki gelişmelerin hızlandırılmasına destek olmayı amaçlar. Sürdürülebilir kentsel kalkınma amacıyla AB üyesi ülke şehirlerinin canlandırılmasına yönelik girişimlere finansman sağlar (URBAN, 2014).

Leader, (Kırsal Kalkınma Programı) kırsal kalkınmayı destekleyen bir Topluluk girişimi olup olup Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu'ndan mali yardım almaktadır. Bu programda yerel eylem grupları aracılığı ile kırsal kalkınma hedeflenir (Karluk, 2007: 372).

Regis, merkez bölgelerinin çevresi dışında kalan bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi, Birliğin geri kalmış bölgeleri ile bağlantılarının güçlendirilmesi ve kendi aralarında ve komşu olan üçüncü bölgelerle işbirliğinin teşvik edilmesine katkı sağlamaktadır (Çalış, 1993: 36).

Employment Programıyla Birlik, kadınlarla erkeklere eşit iş imkanının tanınmasını, özürlü ve diğer dezavantajlı grupların istihdamının geliştirilmesi ve gençlerin emek piyasası ile bütünleşmelerinin geliştirilmesi faaliyetlerine destek sağlamaktadır (Aksoy; 92).

Adapt Programı ile işçilerin endüstriyel gelişmelere uyum sağlaması, işgücünün geliştirilmesi ve eğitilmesi, işsizliğinin önlenerek rekabet gücünün arttırılmasına yönelik faaliyetler ile yeni iş alanları yaratılması amaçlanmıştır. Endüstriyel değişiklikler nedeniyle işini kaybeden veya kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan insanların yeni şartlara uyumunu sağlamayı hedeflemiştir (Ergüder ve Kocagül, 2008:33-34).

Reacher Programı, Kömür madenlerinde meydana gelen ekonomik değişim programlarına katkı sağlamaktadır. (Ergüder ve Kocagül, 2008:34-35) Resider Programı, Reacher programında olduğu gibi çelik sektöründe meydana gelen ekonomik değişikliklere destek vermektedir (Ergüder ve Kocagül, 2008:34-35). Konver Programı, savunma sektöründe projelere destek vermektedir.

Retex Programı, başta Doğu Almanya'nın beş eyaleti olmak üzere tekstil sektörünün çok zor şartlarla karşı karşıya kaldığı bölgelerde destek

vermektedir. (Aksoy; 94) Ayrıca, AB sanayide ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin uluslararası piyasada rekabetçi bir yapıya kavuşabilmelerine yardımcı olmayı hedeflemiştir.(Çalış, 1993: 38) Pesca Programı, balıkçılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve uyum problemlerinin halledilmesine yönelik olarak hazırlanan bir programdır (Şahin, 1998:56).

Yukarıda kısaca açıklanmış olan bu girişimler, 2000 yılında revize edilerek sayısı 4'e düşürülmüştür. 2000-2006 dönemi için Leader, Urban ve Interreg uygulanmaya devam ederken ek olarak, emek piyasasında dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliğin tüm biçimlerine karşı mücadele etmenin yeni yollarını geliştirmeyi hedefleyen Equal Programı uygulama konulmuştur (Brasche, 2001: 50).

Son Dönem Topluluk Programları (Özel Destek Araçları) kapsamında, 2000-2006 yılları arası dönemde uygulanan girişimler; 2007-2013 döneminde JASPERS, JEREMIE, JESSICA ve JASMINE olarak tekrar yeniden düzenlenmiştir. Avrupa Komisyonu Bölgesel Politika Genel Müdürlüğü tarafından Avrupa Yatırım Bankası ve diğer finans kuruluşları ile geliştirilen bu programlardan JASPERS (Joint Assistance in Supporting Projects in European Regions), Avrupa Bölgelerinde Projeleri Desteklemek için Ortak Yardım olarak tanımlanan, 2004 ve 2007 yıllarında AB'ye üye olan 12 üye ülke için oluşturulan bir teknik yardım aracı olan bu program, AB fonları tarafından ortaklaşa finanse edilecek yüksek kaliteli büyük projeler hazırlamak için gereken desteği ilgili üye devletlere sağlamakta ve büyük altyapı projelerine katkı olacak şekilde danışmanlık hizmeti vermektedir (Special Support Instruments, 2017). Bu program üye ülkelerin, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Uyum Fonu tarafından finanse edilen ana projeleri hazırlamalarına yardım etmeyi, nitelikli proje hazırlamadaki zorlukları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Ergüder ve Kocagül, 2008: 69). 2013 yılı için JASPERS kapsamında 17 ülkedeki 603 projeye destek verilmiştir. Bu projelerin toplam maliyeti ise 60 milyar Avro olmuştur. JASPERS desteği Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Komisyonu tarafından sağlanmaktadır. Netice itibariyle JASPERS proje döngüsünün her aşamasında teknik uzmanlık sağlamaktadır(JASPERS, 2014).

JEREMIE (Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler için Ortak Avrupa Kaynakları olarak ifade edebileceğimiz bu program, finansal kaynaklara kolay erişimin geliştirilmesi için hazırlanmış bir programdır. AYB, Avrupa Yatırım Fonu ve Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen ortak bir girişimdir. Uyum sürecinin daha verimli olması amacını taşımaktadır. 2006 yılında çalışmaya başlamıştır. Uyum programlarından sorumlu otoritelerle Avrupa Yatırım Fonu ve benzer finansal kurumların işbirliğini sağlar. Bu programa bağlı olarak verilecek destek tahsis

edilen kaynakların uzmanlar tarafından yönetilmesi şeklinde olacaktır (European Investment Fund, 2014).

JASMINE (Joint Action to Support Micro-finance Institutions in Europe), Avrupa'daki Mikro Finans Kurumlarını Desteklemek için Ortak Eylem, banka dışı mikro kredi sağlayıcılarına hem teknik yardım hem de maddi destek sağlamayı ve sürdürülebilir büyümeye yardımcı olmayı amaçlamaktadır (İKV, 2011: 23). JASMINE, Kasım 2007'de benimsenen "Mikro Kredilerin Geliştirilmesi için bir Avrupa Girişimi" başlıklı tebliğın ardından, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Yatırım Bankası grubu tarafından başlatılmıştır.

JESSICA (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas), Kentlerde Sürdürülebilir Yatırım için Ortak Avrupa Yardımı olarak ifade edilen bu program, kentsel açıdan yenileme çalışmalarının finansmanını ve kentsel kalkınma projelerinin geliştirilmesi gibi zorlu görevlerde yönetimlere çözümler sunmayı hedefleyen bir programdır. Program, sürdürülebilir kentsel gelişimi desteklemektedir. Avrupa Komisyonu, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Kalkınma Bankası Konseyi ve diğer uluslararası finans kuruluşlarının işbirliğinde çalışmalarına başlamış bir girişimdir (Ergüder ve Kocagül, 2008:70). JASPERS ve JEREMIE Programları 2014-2020 döneminde uygulanmaya devam etmektedir.

2002 yılında Avrupa'da yaşanan sel felaketinin ardından oluşturulan AB Dayanışma Fonu, (EU Solidarity Fund) Avrupa'da bulunan ve meydana gelen bir doğal afet sonucu felakete uğrayan bölgelere yardım etme amacıyla kurulmuştur (İKV, 211: 23).

Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı, (IPA) AB'ye aday ülkelerin üyelik öncesi bölgelerinin gelişmişlik düzeyinin AB standartlarına uyumlaştırılması amacıyla oluşturulmuştur. Daha önceki yıllarda PHARE, ISPA, CARDS ve SAPARD gibi birçok AB program ve mali aracının yerine geçmiştir (İKV, 211: 23).

Avrupa Birliği bölgesel politikaları, AB ve söz konusu bölgelerin yetkili kurumları aracılığı ile uygulanır. Bölgesel politikaların uygulanmasında ilk olarak Avrupa Komisyonu, önerge taslağını hazırlar ve Avrupa Parlamentosu'na sunar. Parlamento'da görüşülen önerge kabul edildikten sonra AB Konseyi'ne sunulur. Bu aşamada Konsey, yapısal fonların dağılımını yapacak kurum olarak önergeyi gözden geçirir, üye ülkelerin hükümetleri ve yetkili kurumları bölgelerin ihtiyaçlarını yansıtan birer belge hazırlar. Bu belgelere Ulusal Stratejik Referans Çerçevesi denir. Hazırlanan bu belgeler, Komisyon ve üye ülkeler arasında görüş birliği sağlandığı takdirde yerel ve bölgesel kurumlara gönderilir. Hazırlanan önergenin uygulanması söz konusu bölgedeki yetkili kurumların sorumluluğundadır. Kabul edilen program ve projeler uygulanırken Avrupa Komisyonu, projenin başlaması için gereken

giderleri tahsis eder, her üye devlete ödenmesi gereken tutarı öder. Projelerin uygulama sürecinde AB'ye bağlı Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Sayıştayı da önemli rol oynar. AYB, ana altyapı projelerinde kullanılan kredilerden sorumluyken, temel görevi Birliğin gelir ve giderlerini denetlemek olan Avrupa Sayıştayı, AB tarafından yapılan mali yardımların harcanmasının kontrolünden ve gözetiminden de sorumludur (İKV, 2011: 14).

AB bölgesel politikalarının uygulanmasında bölgesel politikaların kredi ayağını oluşturan Avrupa Yatırım Bankası ile yetki ikamesi ilkesi çerçevesinde Bölgeler Komitesi önemli rol oynamaktadır. İlk olarak, Avrupa Yatırım Bankası, AET'yi kuran Roma Antlaşması'nda belirtilen amaçlara ulaşabilmek ve Birliğin ekonomik gelişmesini desteklemek için Roma Antlaşması ile 1958 yılında kurulan bağımsız bir finans kuruluşudur. Birliği oluşturan ülkeler aynı zamanda Banka'nın da üyesidir. (Karluk, 2007: 214) Avrupa Birliği üye ülkelere yönelik olarak yardımlarını iki şekilde gerçekleştirir. Birincisi hibe şeklinde olup diğeri ise kredi şeklindedir. Bölgesel politikanın kredi ayağını Avrupa Yatırım Bankası oluşturmaktadır. Söz konusu kuruluş, tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahip olup uzun vadeli düşük faizli kredi vermektedir, ancak bu kredileri yapısal fonlar, mali araçlarda olduğu gibi proje odaklı temin etmektedir. Bu kredilerden sırasıyla en fazla İspanya, İtalya, Almanya faydalanmıştır. En az faydalanmış ülkeler ise Malta, Estonya, Litvanya'dır (European Investment Bank, 2014).

AYB, sadece üye ülkeler için değil, aday ve potansiyel aday olan ülkelere, komşu ülkelere, Asya ve Latin Amerika ülkelerine, Akdeniz ülkelerine yönelik kredi uygulaması vardır. Bu ülkelerin altyapı projelerine, kalkınma politikalarına, enerji güvenliği projelerine yönelik mali kaynak yaratır.

AYB' nin altı adet öncelikli hedefi vardır. Bunlar (European Investment Bank, 2014): Uyum ve yakınsama (bölgesel politika), Küçük ve orta ölçekli işletmeler için destek, çevresel sürdürülebilirlik, bilgi ekonomisi, ulaştırma ve enerji Trans-Avrupa Ağları geliştirme, sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli enerji arzı.

Öte yandan, bölgelerin Avrupa Birliği'nde temsilini sağlayacak demokratik mekanizmaya duyulan gereksinim Bölgeler Komitesi adı verilen bir organın oluşmasını sağlamıştır (Karluk, 2007: 78). Maastricht Antlaşması ile kurulmuş, bölgesel ve yerel temsilcilerden oluşan Bölgeler Komitesi, Maastricht Antlaşması'nda güçlü ve bütünleşmiş bir Avrupa'nın yaratacağı merkezîyetçi yapının yerel ve bölgesel özerklikler açısından yaratabileceği tehlikeyi önlemek üzere Birliğin federatif bir yapıya oturtulması, her basamaktaki birimlerin yetkilerinin açık şekilde tanımlanması, bölgelerin alınacak tüm kararlara etkin olarak katılması amacıyla kurulmuştur (Committee of Regions, 2014).

Bölgeler Komitesi'nin toplam 353 üyesi bulunmaktadır (Committee of Regions, 2014). Bölgeler Komitesi üyeleri 4 yıl için seçilir, kendi üyeleri

arasında 2 yıl görev kalacak bir başkan seçerler, komite üyelerinin iki görevi bulunmaktadır (Karluk, 2007: 213): Birliğin politika belirleme sürecinde temsil ettikleri bölgelerin çıkarlarına korumak ve Birliği tüm faaliyetlerinden temsil ettikleri bölgeyi bilgilendirmek.

5. Avrupa 2020 Stratejisi ve AB Bölgesel Kalkınması

AB, dünya ekonomik krizinin etkilerinden kurtulmak için araştırma ve geliştirmeye, inovasyona daha fazla yatırım yapmayı planlayarak, bilgiye ve inovasyona dayalı ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Tüm bölgelerde inovasyon kapasitesini en üst düzeye çıkarmaya çabalamaktadır. Avrupa 2020 Stratejisi, genel Ar-Ge harcamasını Birlik GSYİH'nın %3'üne çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 2020 Stratejisi akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye odaklanmıştır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Uyum Fonu 2020 Stratejisini işler kılabilme için yatırımları finanse etmektedir.

Son dönemde AB bölgesel politikası, bölgesel ekonomik kalkınmada yeni bir model benimsemiştir. Bölgesel politika, bölgeleri dezavantajları için tazmin etmeyi amaçlayan bir politikadan, bölgesel büyümeyi ve rekabet gücünü artırmak üzere tasarlanmış bir politikaya dönüşmüştür. (Dragoi, 2014; 108) Bu kapsamda, enerji, taşımacılık, bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında Trans Avrupa Ağları'nı teşvik etmek için bölgesel politika başlığı altında Avrupa'yı Birleştirme Mekanizması (Connecting Europe Facility) kurulmuştur (Panorama Inforegio, 2011: 6).

Avrupa 2020 Stratejisi, 2020 yılına kadar AB'de yoksulluk ve sosyal dışlanma yaşayan kişilerin sayısını 20 milyona düşürmeyi planlamaktadır. Bu kapsamda, düşük işgücü hareketliliği, sosyal dışlanma, yetersiz performans gösteren aktif işgücü piyasası ve eğitim sistemleri gibi sorunlarla karşı karşıya kalan AB, Birlik içinde sosyal içermenin sağlanmasının en iyi yolunun eğitim olduğu gerçeğinin farkındadır ve 2014-2020 döneminde yapısal fonların bir parçası olan Avrupa Sosyal Fonu'nun payını artırmıştır. Bu amaçla, her bir bölge kategorisi için ASF için asgari paylar konulmuştur. Ayrıca, insanlara fırsat eşitliği sağlayan ve istihdamı ve altyapıyı destekleyen projelere verilen bölgesel politika desteği çözümün önemli bir parçası olarak görülmektedir (Panorama Inforegio, 2011:6). Ancak, 2008 Dünya ekonomik krizi, azalan istihdam ve artan sosyal dışlanma ve yoksulluk dolayısıyla uyum politikasının Avrupa 2020 hedeflerine ulaşmasını zorlaştırdığını da ifade etmek gerekir. Dolayısıyla, 2014-2020 döneminde de artan bölgesel farklılıkları azaltma amacı bölgesel politikanın temel hedeflerinden biridir.

Sonuç

Günümüzde, AB içerisindeki gelişmişlik farkları hala bir sorun olarak devam etmekle birlikte, söz konusu sorunu ortadan kaldırmak için gündeme alınan reformlar, Birliğin bölgesel politikasını sürekli gündemde tutmuş ve bu politikaya bütçeden önemli oranda pay aktarılmasına yol açmıştır. Aktarılan

payın büyüklüğü, bölgesel politika alanında sorunlar olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu politikaya verilen önemin sonucu, olumlu gelişmeler yaşandığı, ancak gösterilen çabaların tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği'nde az gelişmiş bölgelerin gelişmesi için yardım sağlayarak azgelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelerin gelişmişlik seviyesini yakalamasını amaçlayan bölgesel politika, AB'de dayanışmanın ifadesi olarak da görülmektedir. Avrupa Birliği vatandaşlarının yaşam kalitesinin artırılmasını, rekabetçiliği artırarak, ekonomik gelişmeyi, sürdürülebilir kalkınmaya ve iş yaratmaya katkıda bulunma yoluyla Avrupa Birliği içinde bütün şehir ve bölgeleri hedef almaktadır. Bölgesel politika kapsamında sağlanan fonlarla AB'de bölgeler arası rekabet artmış, sonuçta istihdam seviyesi de artmıştır. AB mali yardımlarını alan ülkelerde ekonomik kalkınma farklarının giderek azalması Birliğin bölgesel politikasının başarısını da göstermektedir.

Sorunlu bölgelerin refah seviyesinin artması, Birliğin refah seviyesinin artması anlamına gelir. Bütçeye en fazla kaynak aktaran Almanya, Fransa gibi ülkeler de fonlardan yararlanmakla birlikte, Birliğe tam üye olduktan sonra önemli oranda kaynak tahsis edilen İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Polonya gibi ülkeler bu kaynaklardan en fazla yararlanan ülkelerdir. Öte yandan, bu ülkelerin gelişmesi ortak pazarda yer alan tüm üyeleri de olumlu etkilemektedir. Ekonomik, siyasal ve sosyal birliğin ve iç pazarın sorunsuz işleminin yolu ortak bölgesel politikadan geçmektedir.

KAYNAKÇA

- AB Bölgesel Politikası, 2017, blog.aku.edu.tr/mmasca/files/2015/05/AB-Bölgesel-Politika.pptx,
- Agenda 2000,
http://www.Europe.eu.int/comm/dgs-employment_social/agenda2000_en.htm, erişim tarihi 13.01.2014
- AKSOY, Avrupa Birliği Bütçesi, Fonları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme,
- AKŞAHİN, Selenge (2008), Banu Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikaları, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumu, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara, 2008.
- APAN, Ahmet, Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 4, 2004.
- ATAKİŞİ, Ahmet, Avrupa Birliği Bölgesel-Kırsal Kalkınma Politikasının Yapısı ve İşleyişi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2006.
- Avrupa Yatırım Bankası, (10.02.2016) <http://www.ab.gov.tr/45638.html> , (02.11.2017)
- BACHE, Ian, ANDREU, George, ATANASOVA, Gorica, TOMSİC, Danijel, Europeanization and multilevel governance in South-East Avrope: The Domestic Impact of EU Cohesion Policyand Pre-Accession Aid, Journal of European Public Policy, No.18:1, January 2011
- BALDWİN, Richard, WYPLOSZ, Charles, The Economics of European Integration, McGraw Hill Higher Education, 2009.
- BAYRAKTAR, Fulya, (2002), Avrupa Birliği'nin Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bu Politikanın Aday Olarak Türkiye Açısından Anlam ve Önemi, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ, Ankara.
- Berlin European Council,
https://www.consilium.Europe.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFB2.html, erişim tarihi 02.01.2014
- BİLİCİ, Nurettin, Avrupa Birliği ve Türkiye, Mali Yardımlar Vergilendirme, Seçkin Yayıncılık, 2013.
- BRASCHE, Ulrich, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2001
- CANDAN, Tolga, Avrupa Birliği Politikaları, Ankara, İmaj Yayınevi, 2011

- ÇALIŞ, Şirin Avrupa Birliğinin İzlediği Bölgesel Politikalarının Önemi ve 1994-1999 Döneminde Topluluk Girişimleri, İKV, Sayı:124, İstanbul
- ÇETİN, Murat, KARAMUSTAFA, Osman, (2002), Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Aracı Yapısal Fonlar, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:39, Aralık 2002
- ÇİMEN, Adnan, Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt 12, Özel Sayı 12
- CEC, (2005) Guide to the Reform of European Commission, Third Progress Report on Cohesion: Towards a new Partnership for Growth, Jobs and Cohesion, http://Europe.eu/legislation_summaries/regional_policy/review_and_future/g24236_en.htm, erişim tarihi 15.05.2014
- CEC, EU Cohesion Policy 2014-2020, http://ec.Europe.eu/Avrope2020/index_en.htm, erişim tarihi 07.04.2014
- CEC, EU Cohesion Policy, 2014-2020 Investing Growth and Jobs, http://ec.Europe.eu/Avrope2020/index_en.htm, erişim tarihi 07.04.2014
- CEC, Six Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions of the EU, http://www.ec.Europe.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/radi_en.htm, erişim tarihi 02.01.2014
- CEC, EU Cohesion Policy, 2014-2020 Investing Growth and Jobs, http://ec.Europe.eu/Avrope2020/index_en.htm, erişim tarihi 07.04.2014
- CEC, (2014) Regional Policy, https://europa.eu/european-union/topics/regional-policy_en , (22.08.2017)
- Cohesion Fund, http://ec.Europe.eu/regional_policy/thefunds/index_en.cfm, erişim tarihi 15.02.2014
- Cohesion Fund, [http://www.ec.Europe.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/refulation/pdf/2007/cohesion/ce_1084\(2006\)_en.pdf](http://www.ec.Europe.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/refulation/pdf/2007/cohesion/ce_1084(2006)_en.pdf), erişim tarihi 15.02.2014
- “Cohesion policy is not just about Money. It is about Europe’s future”, (18.05.2017), <https://www.politico.eu/sponsored->

content/cohesion-policy-is-not-just-about-money-its-about-europes-future/ , (02.11.2017)

Commission of the EU, (1999) “The Structural Funds in 1998-Tenth Annual Report”, COM (99) 467 final, 15 October 1999, <http://www.aei.pitt.edu/4854>, erişim tarihi 02.01.2014

Commission of the European Communities, Community’s Structural Funds, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels/Luxembourg, 1989

Commission of the European Communities, Guide to the Reform of Community’s Structural Funds, Brussels/Luxembourg, 1989

Committee of Regions,

<http://cor.Europe.eu/en/about/Pages/index.aspx>, erişim tarihi 15.03.2014

Convergence Objective,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/how/index_en.cfm, erişim tarihi 11.05.2014

Council Regulation (EC) No 1263/1999,

<http://eur-lex.Europe.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31999R1263>, erişim tarihi 13.01.2014

Council Regulation (EC) No 1263/1999,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/content/en/02_pdf/00_5_fifg_en.pdf, erişim tarihi 13.01.2014

Davide Fiaschi, Andrea Mario Lavezzi, Angela Parenti, Productivity Growth across European Regions: The Impact of Structural and Cohesion Funds,

http://www.unipa.it/mario.lavezzi/papers/SCF_ProductivityGrowth_spat_05.pdf, erişim tarihi 30.12.2013

DOĞAN, Tayyar, Avrupa Birliği Yapısal Fonlarının Mali Yönetimi ve Türkiye İçin Öneriler, Ankara, DPT, 2000

DPT, (2004), Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 2, Mart 2004

DPT, Bölgesel Gelişme ve Özel İhtisas Raporu, VIII. BYKP,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/bölgesel/ök523.pdf>, erişim tarihi 13.02.2014

DRAGOI, Andreea (2014), The Future of the EU Regional Policy, <http://www.globeco.ro/wp->

content/uploads/vol/split/vol_2_no_1/geo_2014_vol2_no1_art_010.pdf, (29.10.2017).

EC, Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs, Community Strategic guidelines 2007-13, Official Journal of the European Union, Belgium, 2006

EC, Legislative Proposals for EU Cohesion Policy: 2014-2020, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011

EC, EU Cohesion Policy 1988-2008: Investing in Europe's Future, No.14, September 2004,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/sources/docgener/panaroma/pdf/mag26_en.pdf, (30.04.2014)

EC, European Regional Development Fund,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/funds/feder/index_en.htm, erişim tarihi 30.04.2014

EC, (2008a), Analysis of the Budgetary Implementation of the Structural and Cohesion Funds in 2007,

http://ec.Europe.eu/budget/library/documents/revenue_expenditure/expenditure/sf_implem_rep_2007_en.pdf, erişim tarihi 21.01.2014

EC, Eurostat Regional Year Book, 2013,

http://epp.Avrostat.ec.Europe.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-HA-13-001, erişim tarihi

ERÇİN, Erhan, Avrupa Birliğinin Bölgesel Politikası, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No. 4, İstanbul, İKV, 2003

ERGÜDER, Can, (2004), Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye için Bir Değerlendirme, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004

ERGÜDER, Can, AKDENİZLİ Kocagül, Dilek, (2008), Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Yapısal Fonlar, Ankara, TEPAV.

European Commission, (2017), http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/history/, (12.09.2017)

European Investment Bank, European Union Finance Contracts Sign,

<http://www.eib.org/projects/loans/regions/European-union/index.htm>, erişim tarihi 16.01.2014

European Investment Fund,

http://www.eif.Europe.eu/what_we_do/resources/jeremie/index.htm,
erişim tarihi 18.04.2014

European Social Fund From 2007,

<http://Europe.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24232.htm>, erişim tarihi
30.04.2014

European Agricultural Guidance and Guarantee Fund

http://Europe.eu.int/comm/regional_policy/funds/prord/sf_en.htm,
erişim tarihi 21.12.2013

European Parliament, (2017), Common Classification of Territorial Units for
Statistics (NUTS), Fact Sheets on the European Union,

EU Cohesion Funding,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/thefunds/funding/index_en.cfm,
erişim tarihi 01.05.2014

European Territorial Cooperation,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/information/decisions/archives_2007_2013_en.cfm#2, erişim tarihi 10.05.2014

EU Budget 2013: Investing in growth and jobs,

[http://ec.Europe.eu/budget/library/biblio/publications/2013/budget_fold
er/KV3012856ENC_web.pdf](http://ec.Europe.eu/budget/library/biblio/publications/2013/budget_folder/KV3012856ENC_web.pdf), erişim tarihi 15.05.2014

EU Cohesion Funding,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/thefunds/funding/index_en.cfm,
erişim tarihi 12.05.2014

Financial Programming and Budget,

[http://ec.Europe.eu/budget/figures/fin_fwk0713/fw0713_en.cfm#cf07_
13](http://ec.Europe.eu/budget/figures/fin_fwk0713/fw0713_en.cfm#cf07_13), erişim tarihi 21.01.2014

Frank Bollen, The Reform of the EU Structural Funds: 10 Questions on the
Magnitude and Direction of Reforms,

http://www.eipa.ml/cms/repository/eipascope/scopp_99_1_1.pdf,
30.04.2014

General Provisions on the Structural Funds,
[http://eurlex.Europe.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:161:0001:
0042:E_N:PDF](http://eurlex.Europe.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:161:0001:0042:E_N:PDF), erişim tarihi 30.04.2014

History of NUTS, (2017), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/history> ,
(10.09.2017)

Institute for European Environmental Policy,

http://www.ieep.eu/assets/580/Evolution_of_EU_Fisheries_Subsidy_Regime.pdf, erişim tarihi 28.04.2014

İKV, Avrupa Tek Senedi, No:43, İstanbul, 1987

İKV, Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Serisi, No. 8, Yayın No. 247, İstanbul, 2011

İNCEKARA, Ahmet, KILINÇ SAVRUL, Burcu, International Conference on Eurasian Economies, Session 6b, 2011, s. 405-411.

JASPERS,

<http://www.jaspers-Europe-info.org/index.php>, erişim tarihi 18.04.2014

KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2007

KAHRAMAN, Serpil, AB-Akdeniz Bölgesel Politikaları ve Türkiye'nin Uyumunu, Yaşar Üniversitesi Dergisi, No 3, 2012

KELEŞ, Ruşen, MENGİ Ayşegül, Avrupa Birliği'nin Bölge Politikaları, İstanbul, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013

KOÇAK, Süleyman Yaman, Avrupa Birliği, Geri Kalmış Bölgeleri Geliştirilebildi mi: Extremadura ve Viseu Bölgeleri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, 2009

KOÇAK, Hüseyin, Toplumsal Eşitsizliklerin Azaltılmasında Bölge Yönetimlerinin Önemi: İtalya ve Fransa Örnekleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 14, 2012

Lisbon European Council,

http://www.Avro.eu.int/comm/lisbon_strategy/index_en.html, erişim tarihi 02.01.2014

LOLOS, Sarantis, E.G., (2009), The Effect of EU Structural Funds on Regional Growth:Assesing the Evidence From Greece, 1990-2005, Econ Change Restruct, 42, 2009

MARJAN, Attila, (2008), Some of the Present and Future Challenges of EU Regional Policy, Society and Economy, 30.

Meetings of the Heads of State or Government, Bulletin of European Communities, No.10, 19-21 October 1972,

http://http://aei.pitt.edu/1919/2/paris_1972_communique.pdf,
erişim tarihi 30.04.2014

Multiannual Financial Framework 2014-2020 and EU Budget 2014,

http://ec.Europe.eu/budget/biblio/publications/publications_en.cfm,
erişim tarihi 12.05.2014

OKTAYER, Nagihan, Regional Policy and Structural Funds in the European Union: The Problem of Effectiveness, Ankara, Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2007

OKTAYER, Nagihan, The Changing Structure of Structural Funds in the European Union, Marmara Journal of European Studies, Volume 15, No 1, 2007

ÖZDEMİR, Esin, Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Genişleme, Ekonomik Forum Dergisi, Eylül 2007

ÖZEL, Mehmet, Avrupa Birliği'nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 59-2, 2004

ÖZER, Mehmet Akif, Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarında Akdeniz Havzası ve Türkiye, Sayıştay Dergisi, Sayı:82, 2011

ÖZERDEM, Füsün Avrupa Birliğinin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu - Edirne Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.

Panorama Inforegio, (2011), 2020 The Role of Regional Policy in the Future of Europe, European Union Regional Policy, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag39/mag39_en.pdf, (27.10.2017)

Regional Competitiveness and Employment,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/information/decisions/archives_2007_2013_en.cfm#2, erişim tarihi 10.05.2014

Regional Policy, November 2014, https://europa.eu/European-union/topics/regional-policy_en, (06.08.2017)

Regulation (Ec) No 1059/2003 of The European Parliament and of the Council, of 26 May 2003, on the establishment of a common classification of Territorial Units for Statistics (NUTS),

Special Support Instruments, 2017,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/thefunds/instruments_en.cfm, erişim tarihi 20.01.2017

ŞAHİN, Ragıp, (1998), Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, Ankara, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

ŞEN, Hüseyin, KAP, Ayşe, (2014), Prof. Dr. Fevzi Devrim'e Armağan, (Ed. Kamil Tügen), İzmir, s. 189-208.

The Treaty of Rome,

http://ec.Europe.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf, 15.03.2014

The Treaty on European Union,

www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/The_Maastricht_Treaty.pdf, erişim tarihi 26.03.2014

URBAN,

http://Europe.eu.int/comm/regional_policy/urban2/index_en.htm, erişim tarihi 17.01.2014

URBAN,

http://ec.Europe.eu/regional_policy/archive/newsroom/index_arch2010_en.htm, erişim tarihi 15.05.2014

YILDIZ, Fatih Feramuz, AKDAĞ, Kerem, (2006), Avrupa Birliği Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması, Türktarım Dergisi, Ankara, Sayı:167, 2006

NUTS,

http://epp.Avrostat.ec.Europe.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:NUTS, erişim tarihi 27.03.2014

NUTS,

http://epp.Avrostat.ec.Europe.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction, 30.02.2014

Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Kamu Hastanelerinin Etkinliği¹

Health Transformation Program in Turkey and Efficiency of Public Hospitals²

Halil İbrahim KESKİN³

Geliş tarihi: 04.09.2018, Kabul tarihi: 30.10.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Türkiye’de 2003 yılından başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programıyla (SDP) sağlık alanında önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, 2009-2014 döneminde SDP’nin etkileri altında, Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerin teknik etkinliğinin yanında bazı çevresel ve kurumlara özgü faktörlerin hastanelerin teknik etkinliği üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır. 301 hastanesinin etkinlik hesaplamaları her yıl için Veri Zarflama Analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2010 ve 2012 dönemleri öncesi ve sonrası için, hastanelerin toplam faktör verimliliğindeki değişimler Malmquist indeksi yöntemiyle hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, 2010 ve 2012 sonrası verimlilikteki artış oranları önceki dönemlere kıyasla düşüş eğilimi göstermektedir. Sonuç olarak, hastanelerde teknolojik ilerleme olmasına rağmen, hastanelerin toplam faktör verimliliğinde düşüş görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sağlıkta Dönüşüm Programı, Malmquist İndeksi, Veri Zarflama Analizi, Sağlık politikası, Panel Veri*

Jel Kodları: *I11, I12, I18, C33*

Abstract

Under Health Transformation Program (HTP), many important reforms have been carried out in health sector of Turkey since 2003. The purpose of this study is to investigate the technical efficiency of the Ministry of Health Hospitals under the impacts of the HTP during the period 2009-2014 in addition to the effects of some environmental and institutional factors on the technical efficiency of the hospitals. The efficiency calculations of 301 hospitals were carried out by Data Envelopment Analysis for each year. Also, before and after the 2010 and 2012 periods, the variations in total factor productivity of the hospitals have been calculated by the method of Malmquist index. According to the obtained results, after the periods 2010 and 2012, the rates of increase in efficiency have a downward trend as compared to previous periods. As a result, despite technological improvement in the hospitals, there seems to be a decline in total factor productivity of hospitals.

¹ Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

² Bu çalışma, 2214/A-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenmiştir. Proje No: 1059B141401167.

³ Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, Arş. Gör. Dr.

hkeskin@cu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0839-609X>

Keywords: *Health Transformation Program, Malmquist Index, Data Envelopment Analysis, Healthcare policy, Panel Data*

Jel Codes: *I11, I12, I18, C33*

Giriş

Dünyada neredeyse tüm ülkelerde daha iyi sağlık düzeyi, artan beklentiler, demografik değişimler, teknolojik gelişmeler ve finansal baskılar sağlık reformları yapılmasının arkasındaki faktörlerdir (Saltman ve von Otter 1995; Saltman ve Figueras, 1997). Bu faktörlerin yanında Türkiye ye özgü bazı sorunlar, özellikle son 20 yılda, sağlık reformu ihtiyacını gündemde tutmaktadır. 2000'li yıllardan önce, toplumun sağlık göstergeleri Avrupa Birliği ortalamasının ve OECD orta-gelirli ve yüksek-gelirli ülkelerin oldukça altındaydı; sağlık hizmetlerinden yararlanmadaki eşitsizlikler ile kırsal ve kentsel nüfus arasındaki sosyal göstergeler arasındaki eşitsizlikler oldukça yaygındı. Bu eşitsizlikler, ayrıca, düşük ve orta gelirli aileler arasında da gözlenmekteydi (Tatar ve Kavanos, 2006: 20-21). Sağlık sektörünün etkisiz çalışmasına neden olan temel faktörler düşük sağlık hizmeti üretimi, sağlık hizmeti sunumunun çok parçalı yapısı ve aynı hizmetin birçok kez alınmasına izin veren ve toplumun genelini kapsamayan parçalı bir sağlık sigortası sistemiydi (Tatar ve Kavanos, 2006:20-21; OECD, 2008:11-12). Bunların yanında, sağlık sistemine erişimdeki aksaklıklar ve özellikle birinci basamak sağlık hizmetlerinde düşük verimlilik ve teknik kalitesizliğin sonucu olarak, ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarının aşırı kalabalık olması, bunun bağlı olarak bekleme sürelerinin uzunluğu olarak sıralanabilmekteydi. Ayrıca, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde teknolojik yetersizlik, olanakların ve yetenekli işgücünün azlığı, sağlık sektöründeki sorunların bölgesel olarak daha da derinleşmesine yol açmaktaydı (Barış vd., 2011).

Türkiye de yıllardır devam eden sağlık sistemindeki bu sorunlara çözüm olacak, yönetilebilir, etkin, yaygın, erişimi kolay, güler yüzlü ve uzun vadede mali olarak sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sistemi kurmak amacıyla, 2003 yılında Sağlık Bakanlığı (SB) tarafından geliştirilen, Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) yürürlüğe konulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2003:24). SDP ile yürürlüğe konulan reformlar iki aşamada gerçekleşmiştir. 2003-2008 dönemini kapsayan ilk dönem, Sağlıkta Dönüşüm Programı Destek Projesi olarak ifade edilmektedir. SDP'nin ikinci safhası ise Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi olarak adlandırılmaktadır ve 2009-2014 dönemini kapsamaktadır. Sağlıkta Dönüşüm Programının birinci aşaması sonunda yaşanan bazı önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir: Üç farklı sağlık sigortası kurumu (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı) birleştirilerek, Sosyal Güvenlik Kurumu adı altında, toplumun neredeyse tümünü kapsayan, genel bir sağlık sigortası sistemi kurulmuştur. Bu politikanın yürürlüğe

girmesi özellikle kırsal alanda sağlık hizmetine olan erişimi arttırmıştır. Hane halkının cepten yaptığı sağlık harcamaları yükü bu dönemde azalmıştır (Özgen vd., 2015:259). Aile hekimliği sistemi 2005 yılında pilot uygulama olarak Düzce’de başlatılmış ve aşamalı olarak 2010 yılının sonunda ülke genelinde uygulamaya konulmuştur. İkinci aşamada ise, SDP’nin başlamasıyla birlikte artan talebin kontrol altına alınabilmesi için 2009 yılında acil servis hizmetleri dışındaki hizmetlerden katkı payı ücreti alınmaya başlanmıştır. 2010 yılında ise hastaneler sınıflandırılarak her bir hastane sınıfı için farklı katkı payı ücreti tanımlanmıştır. Böylelikle hastanelere olan talep baskısı kontrol altına alınarak hastanelerin hizmet kalitesinin artırılması ve kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılması amaçlanmaktadır. Acil servislerde katkı payı olmamasının hastaların bu servisleri poliklinik hizmetleri gibi kullanmalarına neden olmuştur. Bu durumun kontrol altına alınabilmesi için, 2012 yılında acil serviste acil olmayan hastalar için ek ödeme sistemi getirilmiştir. Ayrıca, SB.’na bağlı genel hastaneler ile eğitim-araştırma hastaneleri, Türkiye Kamu Hastaneler Birliği’ne devredilerek, bu hastaneler idari ve mali olarak özerk hale gelmiştir. Ayrıca, 2012’de “Kamu Hastane Birlikleri Verimlilik Değerlendirme Hakkında Yönerge” yayınlanarak birlik ve sağlık tesislerinin performanslarının izlenmesi dönemine geçilmiştir.

SDP ile birlikte, sağlık sisteminin hem arz hem de talep tarafında önemli değişiklikler olmuştur. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, 2002-2012 yılları arasında, hastanelerin sayısında yaklaşık % 32,2 oranında önemli bir artış yaşanmıştır. Sağlık Bakanlığı hastaneleri toplam hastane sayısı içerisinde en büyük paya sahip olmasının yanında, 2002- 2014 yılları arasındaki dönemde özel hastanelerin sayısı neredeyse 2 katına çıkmıştır. 2002-2010 döneminde sağlık bakanlığı hastanelerinde yatak sayısı önemli oranda artarken, 2010 döneminden sonra bu artışta azalma meydana gelmiştir. 2002- 2014 yılları arasında % 37 oranında artan toplam sağlık personeli sayısı içerisinde en büyük artış, %50,8 oranıyla hemşire sayısında yaşanmıştır. Talep tarafına baktığımızda, SDP ile birlikte hastanelere başvuru sayılarında önemli artışlar görülmektedir. Özellikle 2002-2010 dönemi arasında Sağlık Bakanlığına ve özel sektöre bağlı hastanelere olan başvuru sayısında çok ciddi artışlar yaşanmıştır. 2010 sonrasında ise bu artış nispeten azalmış durumdadır. Diğer taraftan, 2002 yılından 2012’ye kadar yatan hasta sayılarında toplamda iki kattan fazla bir artış yaşanmıştır. En fazla artış ise yaklaşık yedi katlık bir artışla özel sektörde gerçekleşmiştir. Özellikle 2009-2014 dönemi arasında yatan hasta sayısındaki artışın kısmen azaldığı ve dengeli bir seyir izlediği görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2015).

Yeni sistemin temel amaçlarından birisi sağlık kurumlarının etkin hizmet vermesi olduğundan, Türkiye’de hastane etkinliğini araştırmaları son dönemde oldukça popüler hale gelmiştir. Fakat, literatürdeki mevcut çalışmalar hem SDP ile meydana gelen düzenleme ve değişikliklerin etkilerini

hem de arz ve talep tarafında meydana gelen değişikleri uygun bir şekilde dikkate alamamaktadır. Bu durum, elde edilecek sonuçların yorumlanmasında sorunlara neden olmaktadır. Örneğin, SDP ile birlikte artan talebin literatürdeki bazı çalışmalarda etkinlik artışı olarak yanlış yorumlanmıştır (Erus ve Hatipoğlu, 2013:4). Dahası, tam gün yasası gibi gelişmeleri dikkate alınmaması durumu hekimlerin performansında artış olarak yorumlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca farklı yetkilere sahip hastaneleri bir arada değerlendirmek, yine elde edilecek sonuçların güvenilirliği hakkında kuşkulara neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmayla, SDP'nin 2. aşamasında yürürlüğe konulan düzenleme ve değişiklerin etkileri ile sağlık sektöründeki gelişmeler dikkate alınarak, SB. tarafından tanımlanan hastane rolleri çerçevesinde A1, A2, B ve C rolüne sahip hastanelerin etkinliğinin araştırılması, etkin olmayan sağlık kurumlarının etkin hale gelebilmesi için gerekli politikaların neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu çalışmayla, bölgesel ve çevresel faktörlerin hastanelerin hizmet üretim etkinliği üzerindeki etkilerinin araştırılmasının yanında 2010 ve 2012 yılları öncesindeki ve sonrasındaki dönemlerde gerçekleşen politik reformların hastanelerin verimliliğine etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmayla, literatürdeki mevcut çalışmalar tarafından ele alınmayan, SDP'nin 2. aşaması altındaki gelişmelerin kamu hastanelerinin etkinliği üzerindeki etkiler Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist indeksi yöntemleriyle incelenmektedir. Ayrıca, bu çalışma hastane etkinliğini araştırarak mevcut bazı çalışmalardaki eksikleri dikkate alarak, bu eksikliklere çözüm önerileri sunması bakımından, ileriki dönemlerde yapılacak çalışmalar için oldukça önem arz etmektedir. Son olarak, bu çalışma Türkiye'nin uygulamakta olduğu sağlık programının sonuçlarının ortaya konulması bakımından, benzer programların diğer gelişmekte olan ülkelere önemli geri bildirim sağlayacaktır. Dolayısıyla uluslararası literatüre bu açıdan önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Literatür Özeti

Uluslararası literatürde farklı ülke örneklerinde sağlık sektöründeki politik reformların etkileri altında hastane etkinliğini araştırarak çeşitli çalışmalar vardır. Linna (2000), çalışmasında 1993 finansal reformundan sonra Finlandiya'daki hastanelerinin etkinliğinin artmış olduğunu belirtmektedir. Sommersguter - Reichmann (2000), Avursturya'daki sağlık reformu sonrası hastanelerin teknoloji düzeyinde önemli bir artış olduğunu fakat teknik etkinlik düzeyinde herhangi bir artışın meydana gelmediği bulunmuştur. Chen (2006), 1995 Tayvan hastane reformunu inceleyerek, hastanelerde teknik etkinlik artışı bulurken, teknolojik ilerleme kaydedilemediğini belirtmiştir. Aletras vd. (2007) 2001'deki Yunan sağlık reformunu değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada reform sonrasında hastanelerin teknik ve ölçek etkinliğinin düştüğünü rapor etmişlerdir.

SDP'nın Türkiye'deki sağlık kurumlarının etkinliği üzerindeki etkileri araştıran sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, özellikle programın ilk safhasında gerçekleştirilen, kamu hastanelerinin SB. altında birleştirilmesi ve performansa dayalı ödeme sisteminin getirilmesi gibi etkileri araştıran çalışmalardır. Yeşilyurt (2007) çeşitli kurumlara bağlı olarak faaliyet gösteren 55 eğitim ve araştırma hastanesi için teknik etkinlik analizi yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, en etkin hastaneler özel/vakıf hastaneleri ile yine özel/vakıf üniversite hastaneleri bulunmuşken, en düşük etkinlik düzeyindeki hastaneler ise kamuya bağlı üniversite hastaneleri olduğu belirtilmiştir. Temür (2010) Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'na bağlı 849 hastanenin etkinliğini İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) düzey 1'e göre değerlendirmiştir, 2006 ve 2007 yıllarını kapsayan çalışmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerindeki hastanelerin etkinlik düzeyinin yüksek olduğunu bulmuştur. Şahin vd. (2011) 2005-2008 dönemi için VZA yöntemiyle sağlıkta dönüşüm reformunu hastane etkinliği açısından değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada SDP'nın %12,15 verimlilik artışı yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Sülkü (2012)'ye göre SDP kamu hastanelerinin verimliliğini arttırmada genel olarak başarılı bulunmuştur. Elde edilen verimlilik artışı teknik ve teknolojik etkinlik artışından kaynaklandığı ve sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde bu artışın sınırlı olduğu rapor edilmiştir.

Buraya kadar bahsedilen tüm çalışmalar yöntem olarak parametrik olmayan VZA yöntemini kullanmışlardır. Literatürde bunun dışında Stokastik Sınır Analizi (SSA) gibi parametrik yöntemler ile sağlık tesislerinin etkinliği araştırılmaktadır. Hollingsworth (2003, 2008) çalışmalarıyla sağlık alanında parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerle yapılan etkinlik ölçümüyle ilgili oldukça kapsamlı bir literatür incelemesi sunmaktadır. Hollingsworth 1983-2002 dönemini kapsayan yirmi yıllık dönem içinde yapılan çalışmaların yaklaşık yarısında VZA yöntemi, %12'sinde ise SSA yönteminin kullanıldığını tespit etmiştir. 1990-2008 döneminde yapılan çalışmaların ise %55,5'de SSA yöntemi kullanıldığını belirtmektedir (Hussey vd., 2009). Türkiye'deki sağlık kurumlarının etkinliğini parametrik SSA yöntemiyle araştıran sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Atılğan (2012) doktora tezinde kamu hastanelerinin maliyet etkinliğini SSA yöntemiyle araştırmıştır. Keskin (2018) çalışmasında aile hekimliğine geçişin Türkiye'deki birinci basamak sağlık kuruluşlarının koruyucu sağlık hizmeti etkinliğini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Atılğan (2016a) çalışmasında ise 2012-2014 yılları arasında 429 TKHK'na bağlı hastanelerin SSA yöntemiyle yatan hasta servisi için teknik etkinlik hesaplamalarını alternatif modeller çerçevesinde ele almıştır. Son olarak, Atılğan (2016b) makalesinde ise 459 hastanenin teknik etkinlik tahminleri 2013 yılına ait yatay kesit verisi kullanılarak yapılmıştır. Hastane büyüklüğünün artmasının etkinliği arttırdığı

sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, teknik etkinliğin sosyo ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde daha az olduğunu rapor etmiştir.

Literatüde özellikle parametrik olmayan mevcut çalışmalara bazı eleştiriler getirilmiştir. SDP'nin 1. döneminde yapılan düzenleme ve değişimler sonucunda SB'na bağlı hastanelere olan talep artmıştır. Bu talep kaymasının literatürdeki bazı çalışmada etkinlik artışı olarak yorumlanmasının doğru olmadığı belirtilmektedir (Erus ve Hatipoğlu, 2013). Bu çalışmalara yapılan diğer bir eleştiri, etkinlik analizinde kullanılan girdi değişkenlerinden işgücü saati yerine işgücü sayısının kullanılmasıdır. İşgücü sayı olarak modellerde kullanıldığında, bu durum 2002 yılında tam zamanlı çalışan hekimlerin oranının %11, 2006 yılında tam zamanlı çalışan hekimlerin oranının ise %62 olduğu gerçeğinden hareketle, hekimlerin etkinliğinde bir artış olarak yorumlanmasına neden olabileceği belirtilmektedir (Erus ve Hatipoğlu, 2013:4). Dolayısıyla bu çalışmalarla elde edilen sonuçlar yanıltıcı olabilmektedir. Diğer taraftan, SDP'nin ikinci aşamasında kamu hastanelerinin etkinliğini araştıran ulusal ve uluslararası literatürde oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Yiğit (2016)'da SDP'nin 2. dönemi altında kamu hastane birliklerinin etkinliğini incelemiştir. Çalışkan (2016) çalışması ise 2014 döneminde 89 kamu hastane birliğinin performansını Pabon Lasso modeliyle araştırmaktadır. Ancak mevcut çalışmalar kamu hastane birlikleri üzerine yoğunlaşmış çalışmalardır. Mevcut çalışmalar SDP'nin 2. dönemindeki sağlık alanındaki gelişmelerin hastanelerin etkinliği üzerindeki etkileri konu edinmemektedir. Dolayısıyla, bu çalışmayla daha önce yapılmış çalışmalardaki eksiklikler dikkate alınarak, SDP'nin 2. döneminde hastanelerin etkinliğinin araştırılması amaçlanmaktadır.

2. Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı Altında Kamu Hastanelerinin Etkinliğinin Araştırılması

SB'na bağlı hastanelerin etkinliğini araştırmak için çalışmada SDP'nin 2. dönemi dikkate alınmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler ayrıntılı olarak incelendiğinde hastanelere olan arz ve talebin SDP'nin ilk dönemine kıyasla görece çok fazla değişmediği bir dönemdir. Etkinlik çalışmalarında, hastanelerin kontrolü dışındaki faktörler, tercih edilen yönteme bağlı olarak, genellikle gruplama, risk düzeltmeleri yapma ve çevresel faktörleri modellere dahil etme şeklinde üç şekilde kontrol edilmektedir (Jacobs vd., 2006:34-35). Çalışmada parametrik olmayan VZA yöntemi kullanıldığından, hastanelerin benzer üretim teknolojilerine sahip benzer hastaneler olması gerekmektedir. Bunun için hastaneler SB'nın 2009 yılı sonunda yürürlüğe koyduğu hastane rolleri dikkate alınarak gruplanmıştır. Iezzoni (2003) tarafından önerilen risk düzeltme yaklaşımında ise etkinlik analizi hastane çıktısındaki farklılığa odaklanmaktadır. Fakat çıktı farklılığını yansıtmak için uluslararası literatüde kullanılan Tanı İlişkili Gruplar sistemi Türkiye'de pilot

bölge olarak uygulamaya konulmuştur fakat henüz tüm Türkiye'de uygulanmamaktadır. Bunun yerine SB. tarafından ameliyat şiddetini göstermesi için tanımlanan ağırlıklar dikkate alınarak ameliyat sayıları ağırlıklandırılmıştır. Çalışmada hekim sayısı SDP ile yürürlüğe konulup daha sonra kapsamının yıllar itibariyle değiştirildiği tam gün yasanına bağlı olarak değişen yarı zamanlı hekim sayıları tüm hastaneler ve yıllar için elde edilmiştir. Böylece yarı zamanlı hekim sayılarının çalışma zamanları yarım gün kabul edilerek, hekim sayıları tam zamana eşdeğer (TZE) olacak şekilde düzeltilmiştir. Modellere kontrol değişkeni ilave etmek ise etkinlik hesaplamalarının yapılacağı yönetime bağlıdır. Parametrik yöntemlerde bu değişkenlerin modele dahil edilmesi savunulabilen bir yaklaşımken, parametrik olmayan veri zarflama analizinde modele dahil edilen kontrol değişkenleri etkin sınırın yapısını değiştirebilmektedir. Çalışmada yöntem olarak VZA kullanıldığından, kontrol değişkeni ilave etmek yerine gruplama ve risk düzeltmesi yaklaşımları tercih edilmiştir.

Çalışmada hastaneler arası etkinlik düzeyindeki farklılıkları araştırmak için bazı bölgesel ve hastane kontrolü dışındaki çevresel faktörlerin etkileri araştırılmıştır. Hastanelerin hizmet verdiği bölgesel farklılıkların hastane etkinliği üzerindeki etkilerinin araştırılması için, SDP ile benimsenen bölge merkezli sağlık uygulaması anlayışı gereğince tanımlanan, 10 sağlık hizmet üst bölgesi⁴ dikkate alınmıştır. Çalışmada, ayrıca, sosyo-ekonomik olarak geri kalmış bölgelerdeki sağlık hizmeti sunumunun SDP'nin ikinci aşamasında nasıl değiştiği yıllar itibariyle incelenmektedir. İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi için Kalkınma Bakanlığının 2011 yılı gelişmişlik indeksi SEGE-2011⁵ kullanılarak tanımlanan (1-6) arasında bir indeks kullanılmıştır. Çalışmada politik etkiler ise 2010 ve 2012 yılları için oluşturulan iki ayrı model tarafından araştırılmaktadır. 2009-2014 yılları arası yapılan reformlara ait ayrıntılı araştırma sonucunda, hastanelerin etkinliğine en fazla etki edeceği düşünülen düzenleme ve değişiklikler 2010 ve 2012 yıllarında gerçekleştiğine karar verilmiştir. Bu düzenlemelerden, özellikle, 2010 yılında hastanelerin sınıflandırılarak her bir hastane için farklı bir katkı payı ücretlendirilmesinin yapılması, hastane yöneticileri için yönetsel performansın getirilmesi. 2012 yılında ise S.B. hastanelerinin Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumuna devredilmesiyle devlet hastanelerinin idari ve mali özerkliğe kavuşması ayrıca birlik ve sağlık tesislerinin performanslarının izlenmesi dönemine geçilmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla altı yıllık dönemde 2010 ve 2012 yılları öncesi ve sonrasındaki dönemlerde hastanelerin

⁴ Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde, ülkenin coğrafi yapısı ve nüfus dağılımı, nüfusun sağlık merkezine uzaklıkları, bölgenin ulaşım kriterleri ve mevcut sağlık envanterleri dikkate alınarak bölgesel planlama çalışmalarına başlanmış ve bu kapsamda 29 sağlık hizmet bölgesi ve 10 sağlık hizmet üst bölgesi oluşturulmuştur (Akdağ, 2011: 16).

⁵https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/tckb_sege_2013.pdf kaynağından alınmıştır.

etkinliğindeki ve toplam faktör verimliliğindeki değişimler Malmquist TFV indeksi yardımıyla incelenmiştir.

2.1. Yöntem

Etkinlik ilk olarak bir firmanın elindeki girdilerle maksimum düzeyde çıktı üretebilme ya da belli bir miktar çıktıyı, minimum düzeyde girdi kullanarak üretebilme başarısı olarak tanımlanmıştır (Farrell, 1957). Bu tanıma göre üretilebilecek maksimum üretimin diğer bir değişle üretim sınırının biliniyor olması gerekmektedir. Üretim sınırının bilinmediği durumda bu sınır parametrik ve parametrik olmayan iki alternatif yolla tahmin edilebilir. En yaygın parametrik yaklaşım ekonometrik regresyon analizine dayanan stokastik sınır analizidir. Literatürdeki en yaygın parametrik olmayan yaklaşım ise veri zarflama analizidir. Bu iki yöntemin birbirine göre bazı üstünlükleri olmakla beraber VZA'nın en önemli avantajı üretim etkinliği hesaplarken hastaneler gibi birden fazla sayıda çıktı üretimine izin verebilmesidir. Bu nedenle, hastanelerin etkinliğini tahmin etmek için çalışmada veri zarflama analizi (VZA) kullanılmaktadır. VZA ilk olarak Farrell tarafından 1957 yılında ortaya atılmış, daha sonra Charnes vd. (1978) ve Banker vd.(1984) tarafından geliştirilmiştir. VZA birden fazla ve farklı ölçeklerle ya da farklı ölçü birimleriyle ölçülmüş girdi ve çıktılara sahip karar birimlerinin görelî performansını ölçmeyi amaçlayan doğrusal programlama tabanlı bir tekniktir. Analize konu olacak karar birimlerinin aynı amaca yönelik benzer işlevler görmesi, benzer pazar şartlarında çalışması ve gruptaki bütün karar birimlerin verimliliklerini nitelendiren etmenlerin, yoğunluk ve büyüklüklerindeki farklılıklar hariç, aynı olması şartları aranır. Etkinlik, bir firmanın gözlenen çıktısının, üretilebilecek maksimum çıktıya oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Dolayısıyla maksimum çıktı seviyesinin eldeki örneklem yardımıyla tahmin edilmesi gerekmektedir. VZA metodu, girdi yönlü, çıktı yönlü ya da toplamsal model şeklinde ifade edilebilir. Eğer karar birimleri (KB) girdiler üzerinde daha fazla kontrole sahipse girdi odaklı model, çıktılar üzerinde daha fazla kontrole sahipse çıktı odaklı model tercih edilir (Coelli, 1996:22). Çalışmada ele aldığımız hastaneler, çıktılardan çok, girdiler üzerinde daha fazla kontrol olanağına sahip olduğu için girdi odaklı model tercih edilmiştir.

VZA ölçeğe göre getiri bakımından iki farklı model çerçevesinde ele alınmaktadır: Ölçeğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı altında, Charnes vd. (1978) tarafından geliştirilen (CCR) modeli kullanılırken:

$$\begin{aligned} & \max \sum_{i=1}^m p_{ri} y_{ri} \\ & \sum_{r=1}^m p_{ri} y_{rj} - \sum_{i=1}^n w_{it} x_{ij} \leq 0 \quad (j=1,2,\dots,t,\dots,N) \\ & \sum_{i=1}^n w_{it} x_{it} = 1 \\ & p_{ri} \geq 0; \quad (r=1,2,\dots,m) \\ & w_{it} \geq 0; \quad (i=1,2,\dots,n) \end{aligned} \tag{1}$$

ölçeğe göre değişen getirili (VRS) durumda Banker vd. (1984) BCC modeline konvekslik kısıtı ekleyerek BCC modelini geliştirmiştir:

$$\begin{aligned} & \max \sum_{i=1}^m p_{ri} y_{ri} - u_t \\ & \sum_{r=1}^m p_{ri} y_{rj} - \sum_{i=1}^n w_{it} x_{ij} - u_t \leq 0 \quad (j=1,2,\dots,t,\dots,N) \\ & \sum_{i=1}^n w_{it} x_{it} = 1 \\ & p_{ri} \geq 0; \quad (r=1,2,\dots,m) \\ & w_{it} \geq 0; \quad (i=1,2,\dots,n) \\ & u_t, \text{ serbest} \end{aligned} \tag{2}$$

Yukarıda verilen BCC modeli (girdi yönlü) CCR modeline oldukça benzemektedir, yalnızca yeni bir değişken (u_t) eklenmiştir. Bunu yaparak ölçeğe göre getirinin sabit olmaması sağlanmıştır. Aksak rekabet ve finansal kısıtlamalar altında, KB'leri optimal ölçekte faaliyet gösteremez. Dolayısıyla üretim teknolojisi, ölçeğe göre artan, sabit veya azalan getiri gösterebilir. Böyle bir durumda ölçeğe göre değişen getiriye izin veren BCC modeli tercih edilmelidir. Çalışmada hastanelerin etkinliği ölçeğe göre değişken getiri (VRS) varsayımı altında geliştirilen VZA modelleri kullanılarak hesaplanmıştır. Özetle, çalışmada kullanılacak VZA modeli ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında, girdi odaklı VZA modelidir.

VZA statik bir analizdir, yani sadece belirli bir t zamanı için etkinlik hesaplamaları yapabilmektedir. Etkinliğin zamanla nasıl değiştiğini incelemek için Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) indeksi kullanılmaktadır.

Bu yöntem Caves vd. (1982) ile Fare vd. (1992 ve 1994) çalışmaları tarafından önerilen VZA'ne dayanan bir yöntemdir.

$$M_0(x^{t+1}, y^{t+1}, x^t, y^t) = \left(\frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \cdot \frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^{t+1}(x^t, y^t)} \right)^{1/2} \quad (3)$$

Girdi temelli Malmquist İndeksi dört girdi temelli mesafe fonksiyonundan oluşur. Karar birimleri için temel alınan t dönemi ve t+1 dönemi arasındaki TFV'deki değişimi hesaplanır. Malmquist İndeksinin 1'den büyük olması, TFV'nin t döneminden (t+1) dönemine arttığını, 1'den küçük olması, TFV'nin t döneminden (t +1) dönemine azaldığını göstermektedir. İndeksin 1'e eşit olması ise ilgili karar biriminin TFV'nin iki dönem arasında değişmediği anlamına gelmektedir (Färe ve Grosskopf, 1992:89-90; Färe vd., 1994:257).

TFV'ndeki değişim etkinlik değişimi ile teknolojik değişimin çarpımı şeklinde ifade edilebilir (Färe ve Grosskopf, 2006:56-57).

$$M_0(x^t, y^t, x^{t+1}, y^{t+1}) = EFFCH \cdot TECH \quad (4)$$

$$EFFCH = D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1}) / D_0^t(x^t, y^t) \quad (5)$$

$$TECH = \left(\frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})} \cdot \frac{D_0^t(x^t, y^t)}{D_0^{t+1}(x^t, y^t)} \right)^{1/2} \quad (6)$$

Teknik etkinlikte değişme üretim sınırını yakalama etkisi olarak ifade edilirken, teknolojik değişme üretim sınırları eğrisinin kayması olarak ifade edilmektedir.

2.2. Veri Seti ve Değişkenler

VZA varsayımlarından birisi KB'nin (hastanelerin) homojen ve güvenilir hesaplamalar yapılabilmesi için yeterli sayıda olmasıdır. SB. tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde hastaneler 2010 yılında sınıflara ayrılarak her sınıf kendi içerisinde aynı amaca hizmet eden, aynı tedavileri uygulayabilmesi için yetkilendirilmiş, benzer ölçekteki hastaneler olarak düzenlenmiştir. Çalışmada SB. tarafından belirlenmiş hastane rolleri çerçevesinde A1, A2, B ve C grubu hastaneler ayrı ayrı ele alınarak, VZA analizi gerçekleştirilmektedir. Analizlerde kullanılan hastanelerin homojen olması gerekliliğine uyularak, çalışmanın genel amaçları doğrultusunda, üniversite

hastaneleri, özel ve vakıf hastaneleri ile dal hastaneleri veri setinden çıkarılmıştır. Bunun yanında birleşen ve kapanan hastaneler verilerindeki tutarsızlık nedeniyle çalışmada kullanılmamasına karar verilmiştir. Ayrıca, yatak sayısı otuzun altında olan küçük hastaneler ile çıktı değişkenlerine ilişkin verisi olmayan hastaneler yine veri setinden çıkarılmıştır. Bu nedenle en fazla yirmibeş yatağa sahip E grubu hastanelerin tamamı veri setinden çıkarılmıştır. Burada çıktı verisinde eksik gözlem olmayan ve otuzdan fazla hasta yatağına sahip çok az sayıda D grubu hastane kadından VZA için yeterli ve güvenilir sonuçlar elde edilemeyeceği nedeniyle D grubu hastaneler de veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmada 2009-2014 dönemi arası, Sağlık Bakanlığı'na bağlı A1, A2, B ve C grubu toplam 301 hastaneye ait panel veri kullanılmaktadır.

Hastanelere ait literatür taraması ve verilerin elde edilebilirliği VZA modellerinde kullanılacak girdi ve çıktıların seçimine rehberlik etmiştir. Hastane çıktılarının ve girdilerinin belirlenmesine ilişkin, Banker vd. (1989), Worthington (2004), Jacobs vd. (2006), Hussey vd. (2009), O'Neill vd. (2008), Hollingsworth (2003 ve 2008) çalışmalarıyla özetlenen literatür dikkate alınmıştır. Türkiye'de verilerin elde edilebilirliği göz önüne alındığında, Sağlık Bakanlığı hastanelerinde, VZA modellerinin tahmini için üretim teknolojisini en iyi şekilde ifade edebilecek girdi ve çıktılar olarak dört girdi ve üç çıktı değişkeni tanımlanmıştır. Analizde kullanılan çıktı değişkenleri, hasta bakımının neredeyse tüm çıktıları kapsamaktadır, yani yatan hasta gün sayısı, ayaktan hasta ziyaretlerinin sayısı ve ağırlıklı ameliyat sayısı ($A*5+B*3+C*2+D+E$). Girdi tarafındaki dört değişken ise, tam zamana eşdeğer (TZE) hekim sayısı, yardımcı hizmet sınıfı personel sayısı, bu sınıfta hemşire diğer sağlık personeli yer almaktadır, ayrıca, teknik ve yönetsel personel sayısı ve son olarak aktif kullanımda olan hasta yatağı sayısıdır.

2.3. VZA Teknik Etkinlik Sonuçları

Daha önce belirtilen hususlar çerçevesinde, VRS teknolojisi altında, girdi odaklı olarak oluşturulan modeller yardımıyla hesaplanan teknik etkinlik skorlarına ilişkin özet sonuçlar Tablo1'de verilmiştir. Burada VZA'nın homojenlik varsayımı gereği tüm rol grupları kendi içerisinde değerlendirilmiştir. Teknik etkinlik sonuçlarına göre, A1 rolündeki hastanelerin % 71,79'u, A2 rolündeki hastanelerin % 57,89'u ve B rolündeki hastanelerin % 33,17'si ve son olarak C rolündeki hastanelerin ise % 30,03'ü teknik olarak etkin bulunmuştur. Diğer hastanelerin etkin sınırın altında kaldığı görülmektedir. Bu sonuç, A1 grubu olan eğitim ve araştırma hastanelerinde etkin hizmet veren hastane sayısının genel olarak diğer grup hastanelerden daha fazla olduğu göstermektedir.

Tablo 1: Hastane Grupları İçin Teknik Etkinlik Skorlarının Dağılımı, 2009-2014

	A1			A2			B			C		
	N	%	Ort.	N	%	Ort.	N	%	Ort.	N	%	Ort.
Genel Genel	156	100	0,97	228	100	0,96	636	100	0,89	786	100	0,87
Etkin	112	71,79	1	132	57,89	1	211	33,18	1	236	30,03	1
Etkinsiz	44	28,21	0,89	96	42,11	0,9	425	66,82	0,84	550	69,97	0,82
2009 Genel	26	100	0,97	38	100	0,92	106	100	0,9	131	100	0,87
Etkin	21	80,77	1	16	42,11	1	43	40,57	1	46	35,11	1
Etkinsiz	5	19,23	0,87	22	57,89	0,85	63	59,43	0,84	85	64,89	0,81
2010 Genel	26	100	0,98	38	100	0,98	106	100	0,88	131	100	0,87
Etkin	19	73,08	1	23	60,53	1	33	31,13	1	41	31,3	1
Etkinsiz	7	26,92	0,92	15	39,47	0,94	73	68,87	0,83	90	68,7	0,82
2011 Genel	26	100	0,96	38	100	0,97	106	100	0,9	131	100	0,88
Etkin	18	69,23	1	24	63,16	1	32	30,19	1	42	32,06	1
Etkinsiz	8	30,77	0,87	14	36,84	0,93	74	69,81	0,85	89	67,94	0,83
2012 Genel	26	100	0,97	38	100	0,96	106	100	0,88	131	100	0,87
Etkin	19	73,08	1	23	60,53	1	36	33,96	1	44	33,59	1
Etkinsiz	7	26,92	0,88	15	39,47	0,91	70	66,04	0,82	87	66,41	0,81
2013 Genel	26	100	0,96	38	100	0,97	106	100	0,9	131	100	0,86
Etkin	17	65,38	1	22	57,89	1	35	33,02	1	33	25,19	1
Etkinsiz	9	34,62	0,9	16	42,11	0,92	71	66,98	0,86	98	74,81	0,82
2014 Genel	26	100	0,97	38	100	0,95	106	100	0,89	131	100	0,86
Etkin	18	69,23	1	24	63,16	1	32	30,19	1	30	22,9	1
Etkinsiz	8	30,77	0,91	14	36,84	0,86	74	69,81	0,84	101	77,1	0,81

Not: Ort ortalama anlamına gelmektedir.

Öte yandan, C rolüne sahip hastanelerin yalnızca üçte biri teknik olarak etkin hizmet verdiği görülmektedir. Elde edilen sonuçlar yıllar itibariyle incelendiğinde, C grubu hastanelerde 2012 yılından sonra, özellikle 2013 ve 2014 yıllarında teknik etkin hastane sayısında düşüş görülmektedir. Bu sonuç, 2012 yılından sonra Türkiye’de yaşanan gelişmelerin etkin hizmet veren C grubu hastane sayısında düşüşe neden olduğunu göstermektedir.

Burada hangi etkilerin bu rol grubuna sahip hastanelerin etkinliğini düşürdüğünü söylemek mevcut veri seti ile zor olmakla birlikte, elde edilen bu sonuç, 2012 sonrası dönemde yaşanan gelişmelerin tümünün ortak etkisinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, etkin olan B grubu hastanelerin yıllar itibarıyla çok fazla değişiklik göstermediği görülmektedir. Bunun yanında, genel olarak, teknik etkin hizmet veren A2 grubu hastane sayısının ele alınan dönem boyunca arttığı görülmektedir. Özellikle A2 rol grubuna sahip hastanelerde teknik etkin hizmet veren hastane sayısında 2010 yılından sonra ciddi bir artış görülmektedir. 2009 yılında A1 grubu hastanelerin yaklaşık %81'i etkin hizmet verirken, 2014 yılına geldiğimizde ise bu hastanelerin yaklaşık %14,29'unun etkin olma özelliklerini kaybettiği görülmektedir. Diğer taraftan 2009 yılından 2014 yılına geldiğimizde etkin hizmet veren A2 grubu hastanelerin yaklaşık %10,7 arttığı görülmektedir. Bu sonuçlar 2012 yılında yürürlüğe konulan hastane türüne göre cepten yapılan katkı payının önemli bir etkisi olabileceğini göstermektedir.

Tablo 2: Hastane Rollerine Göre Hastanelerin Etkinlik Skor Sıralamaları, 2009-2014

	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Fr.	%	Fr.	%	Fr.	%	Fr.	%	Fr.	%	Fr.	%
A1												
100	21	80,77	19	73,08	18	69,23	19	73,08	17	65,38	18	69,23
90-99,9	2	7,69	5	19,23	4	15,38	4	15,38	5	19,23	4	15,38
80-89,9	2	7,69	1	3,85	2	7,69	2	7,69	4	15,38	4	15,38
70-79,9	1	3,85	1	3,85	2	7,69	1	3,85				
A2												
100	16	42,11	23	60,53	24	63,16	23	60,53	22	57,89	24	63,16
90-99,9	5	13,16	13	34,21	12	31,58	10	26,32	9	23,68	4	10,53
80-89,9	11	28,95	2	5,26	2	5,26	4	10,53	6	15,79	7	18,42
70-79,9	6	15,79					1	2,63	1	2,63	3	7,89
B												
100	43	40,57	33	31,13	32	30,48	36	33,96	35	33,02	32	30,19
90-99,9	14	13,21	22	20,75	22	20,95	19	17,92	27	25,47	27	25,47
80-89,9	28	26,42	19	17,92	34	32,38	21	19,81	22	20,75	20	18,87
70-79,9	17	16,04	26	24,53	15	14,29	17	16,04	20	18,87	22	20,75
60-69,9	4	3,77	5	4,72	2	1,90	13	12,26	2	1,89	5	4,72
50-59,9			1	0,94								
C												
100	46	35,11	41	31,30	42	32,06	44	33,59	33	25,19	30	22,90
90-99,9	19	14,50	22	16,79	23	17,56	16	12,21	19	14,50	26	19,85
80-89,9	26	19,85	27	20,61	31	23,66	33	25,19	37	28,24	33	25,19
70-79,9	24	18,32	28	21,37	21	16,03	25	19,08	32	24,43	34	25,95
60-69,9	14	10,69			13	9,92	11	8,40	10	7,63	2	1,53
50-59,9	2	1,53			1	0,76	2	1,53			5	3,82
40-49,9											1	0,76

Not: Fr. frekans anlamına gelmektedir.

Tablo 2'de, rol gruplarına göre çalışmadaki tüm hastanelerin teknik etkinlik skorları açısından sıralamalarının yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Elde edilen sonuçlar Tablo 1’de verilen bulgularla tutarlıdır. Genel olarak, A1 rol grubuna sahip eğitim ve araştırma hastaneleri daha fazla teknik etkin hizmet vermektedir. Fakat A1 grubu hastanelerde 2013 yılında teknik etkinlikte gerileme görülmektedir. Diğer taraftan C grubu hastaneler en az etkin hastaneye sahip gruptur. 2014 yılında bu hastanelerin performansının en düşük seviyede olduğu görülmektedir. B grubu hastanelerin benzer şekilde en kötü performans sergilediği yıl 2014 yılı olarak bulunmuştur.

Çalışmanın amaçlarından birisi, etkin olmayan hastanelerin nasıl etkin hale geleceği sorusunun cevabıdır. Girdi yönlü yaklaşımda bu sorunun cevabı, etkin olmayan bir hastane kullandığı girdilerin miktarını ne kadar azaltarak yine aynı çıktı miktarını üretebilir şeklindedir. Buna VZA literatüründe girdi aylaklığı denilmektedir. Gerçek girdi miktarları ile hedef girdi miktarları arasındaki fark atıl kullanımında olan girdi aylağı olarak ifade edilmektedir. Girdi aylağı aşağıdaki formül kullanarak yüzdeler olarak da ifade edilebilmektedir (Ramanathan, 2003:28-29).

$$\text{Girdi Aylak Yüzdesi} = \frac{\text{Girdi Aylağı}}{\text{Gerçek Girdi}} \times 100 \quad (5)$$

Etkinlik skoru en düşük bulunan hastane, 2014 yılında, 0.47'lik etkinlik skoruna sahip bir hastanedir. Elde edilen sonuçlar, bu hastanenin tüm girdilerini %41 azaltarak yine aynı düzeyde çıktı üretebilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Yani aynı çıktı miktarı %41 daha az girdi kullanılarak üretilirse, bu hastane teknik olarak etkin hale gelmektedir. Bu örnekte aynı bulunan yüzdeler, farklı hastanelerde her bir girdi için farklı olarak da bulunabilir. 2009-2014 yılları arası, örneklemdaki tüm hastaneler için hesaplanan girdi aylak yüzdelerine ait tablo çok fazla yer kapladığından burada verilmemiştir.

Tablo 3: Hastanelerin Ortalama Teknik Etkinlik Sonuçlarının Seçilmiş Karakteristiklere Göre Yüzde Dağılımı, 2009-14

İBBS1	Sağlık Hizmet Üst Bölgeleri			Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İndeksi						
	Toplam	Etkin	Etkinsiz	Toplam	Etkin	Etkinsiz				
İstanbul	24	12,5	87,5	18	18,51	81,48	1	24	31,94	73,61
Batı Marmara	21	17,46	82,54	68	17,4	82,59	2	21	10,68	91,88
Ege	52	19,55	80,45	12	16,66	83,33	3	52	17,14	85,24
Doğu Marmara	30	19,45	80,55	25	12	88	4	30	19,23	83,65
Batı Anadolu	27	14,19	85,8	15	26,66	73,33	5	27	17,73	85,1
Akdeniz	34	25,49	74,51	34	24,02	75,98	6	34	24,09	78,8
Orta Anadolu	13	28,2	71,79	18	21,29	78,71				
Batı Karadeniz	27	24,69	75,31	46	31,15	68,85				
Doğu Karadeniz	20	20	80	46	20,65	79,35				
Kuzeydoğu Anadolu	9	20,37	79,62	19	11,41	88,59				
Ortadoğu Anadolu	15	14,45	85,55							
Güneydoğu Anadolu	29	29,88	70,12							

Not: Sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi değerinin sayısal olarak büyümesi, bölgenin gelişmiş bölge olduğunu göstermektedir. Hastanelerin etkinlik düzeylerinin seçilen bazı karakteristiklere göre 2009-2014 yılları arası ortalama dağılımları Tablo 3'te özetlenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre ortalama olarak en az teknik etkin hastane %12,5 ile İstanbul bölgesinde iken, en fazla teknik etkin hastanenin bulunduğu bölge yaklaşık %30 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Orta Anadolu Bölgesinde, örnekleme yer alan toplam 13 hastanenin %28.20'si teknik olarak etkin bulunmuştur. Veri setinde yer alan 34 Akdeniz Bölgesi hastanesinin %25,5'i etkin olarak hizmet vermektedir. Diğer taraftan Batı Anadolu Bölgesi ile Ortadoğu Anadolu Bölgesinde teknik etkin hizmet veren hastane sayıları ortalama olarak diğer bölgelerden daha düşüktür. Elde edilen sonuçlar İstanbul, Ankara gibi büyük illerin çevresinde yer alan hastanelerin merkezdeki hastanelere göre etkin hizmet verme oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Sağlık Bakanlığı tarafından, her bir bölge için nüfus yoğunluğu, ulaşım imkânları, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, bölgelere göre hastalık insidansları, sağlık insan gücü mevcudu ve niteliği, sağlık tesislerinin fiziki ve alt yapı şartları, hizmet sunum kapasitesi ve sahip olduğu benzer sağlık kaynakları itibarıyla sağlık hizmet bölgeleri tanımlanmıştır. Elde edilen sonuçlar, İstanbul bölgesinde hizmet veren 46 hastanenin yaklaşık %31'i teknik olarak etkin hizmet verdiğini göstermektedir. Bunun yanında Erzurum, Diyarbakır, Gaziantep ve İzmir bölgelerinde ise teknik etkin hizmet veren hastane oranı %20'nin üzerinde bulunmuştur. Diğer taraftan, en az etkin hastaneye sahip bölge %11.41 ile Samsun Bölgesi bulunmuştur. Bu bölgeler, sağlık hizmeti sunumunda ve planlanmasındaki yönetim ve Sağlık Bakanlığının örgütlenmesini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında elde edilen veri seti için bölgeler arasında farklılık görülmektedir. Bu farklılığın anlamlı olup olmadığı ilerde bahsedilecek olan istatistiksel testler yardımıyla ortaya konulmaktadır.

Sosyo-ekonomik olarak gelişmiş bölgelerdeki hastaneler ile gelişmemiş bölgelerdeki hastanelerin teknik etkinlik bakımından nasıl bir performans sergiledikleri bu çalışmada araştırılan diğer bir konudur. Genel olarak sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş ve en az gelişmiş bölgelerdeki etkin hizmet veren hastane oranı diğer bölgelere göre daha fazla olduğu bulunmuştur. Bunun nedeni birinci bölümde belirtildiği üzere, sosyo-ekonomik olarak az gelişmiş bölgelerde yetersiz beslenme ve eğitimsizlik nedeniyle hastalık oranlarının yüksek olması ve bu bölgelerde hizmet veren sağlık personelin sayısının az ve niteliğinin düşük olması gösterilebilir. Dolayısıyla kalite, hastalık şiddeti ve hasta memnuniyeti gibi faktörler dikkate alınmadan elde edilen sonuçlara göre, sosyo-ekonomik açıdan gelişmemiş bölgelerdeki hastanelerin teknik etkin olarak bulunması talebin görece yüksek olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Diğer taraftan, sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş bölgelerdeki teknik etkin hastane oranının yüksek olması, bu

hastanelerin hizmet verdiği çevresel şartların sağladığı avantajlardan kaynaklanmaktadır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda Tablo 4. hastanelerin ortalama etkinlik skorlarını bazı karakteristiklere göre özetlemektedir. Tabloda A1 grubundaki hastanelerin ortalama etkinlik düzeyi diğer grup hastanelerden daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitim hastaneleri ile genel hastaneler arasında etkinlik farkının anlamlılığı Kruskal Wallis H testi ile test edilerek, hastane grupları arasındaki ortalama etkinlik farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur, 19,57 (p-değeri=0,0002). Buna sonuca göre eğitim ve araştırma hastaneleri diğer gruptaki hastanelerden daha etkin hizmet vermektedir. En düşük etkinlik ortalamasına sahip hastane grubu ise C grubu hastanelerdir. Bu sonuç büyük ölçekli hastanelerin daha etkin hizmet verdiğini işaret etmektedir.

Sağlık Bakanlığı tarafından tanımlanan Sağlık Hizmet Üst Bölgelerine göre hastanelerin ortalama teknik etkinlik skorları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır, K-W: 13.21 (p-değeri=15,31). Bu sonuca göre Türkiye'de yönetim ve sağlık planlaması anlamında belirlenen bölgeler arasında hastanelerin etkinlik düzeylerinde bir farklılık bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Hastanelerin ortalama etkinlik skorlarının Türkiye'nin İBBS düzey 1 bölgeleri arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir, K-W istatistiği: 12.19 (p-değeri=0,35). Genel olarak, Akdeniz Bölgesi'ndeki hastaneler en yüksek ortalama teknik etkinlik skoruna (0,868) sahipken, en düşük ortalama teknik etkinlik skoru İstanbul Bölgesi'nde bulunan hastanelerdir, (0,801).

Tablo 4: Seçilmiş Bazı Bölgelere Göre Hastane Teknik Etkinlik Skor Ortalamaları

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ortalama*
Genel	0,82	0,85	0,86	0,84	0,87	0,85	0,85
Roller							
A1	0,87	0,93	0,89	0,89	0,9	0,91	0,90
A2	0,83	0,91	0,9	0,87	0,91	0,88	0,88
B	0,78	0,82	0,84	0,82	0,86	0,83	0,83
C	0,83	0,84	0,85	0,85	0,85	0,84	0,84
Bölgeler (İBBS1)							
TR1	0,78	0,76	0,82	0,79	0,82	0,83	0,8
TR2	0,82	0,87	0,85	0,84	0,87	0,84	0,85
TR3	0,80	0,87	0,86	0,83	0,85	0,84	0,84
TR4	0,83	0,86	0,83	0,84	0,87	0,84	0,84
TR5	0,79	0,83	0,85	0,84	0,85	0,81	0,83
TR6	0,84	0,86	0,88	0,89	0,87	0,85	0,87
TR7	0,8	0,90	0,88	0,86	0,88	0,86	0,86
TR8	0,82	0,87	0,87	0,84	0,88	0,89	0,86
TR9	0,81	0,84	0,87	0,85	0,87	0,86	0,85
TRA	0,83	0,83	0,83	0,8	0,84	0,86	0,83
TRB	0,84	0,84	0,82	0,86	0,86	0,83	0,84

TRC	0,84	0,85	0,89	0,88	0,91	0,88	0,87
Sağlık Bölgeleri							
Adana	0,8	0,78	0,85	0,81	0,86	0,84	0,82
Ankara	0,8	0,82	0,83	0,84	0,86	0,83	0,83
Antalya	0,81	0,86	0,89	0,88	0,89	0,88	0,87
Bursa	0,79	0,83	0,84	0,85	0,87	0,84	0,84
Diyarbakır	0,90	0,90	0,89	0,83	0,85	0,83	0,87
Erzurum	0,84	0,89	0,84	0,84	0,85	0,87	0,85
Gaziantep	0,82	0,86	0,90	0,84	0,89	0,85	0,86
İstanbul	0,85	0,88	0,89	0,87	0,89	0,89	0,88
İzmir	0,82	0,87	0,87	0,84	0,87	0,83	0,85
Samsun	0,73	0,81	0,83	0,86	0,86	0,84	0,82
Bölgeler (sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi)							
1	0,90	0,92	0,88	0,83	0,86	0,87	0,88
2	0,76	0,81	0,83	0,83	0,83	0,8	0,81
3	0,78	0,82	0,84	0,84	0,86	0,83	0,83
4	0,80	0,84	0,87	0,86	0,89	0,86	0,85
5	0,79	0,85	0,88	0,86	0,88	0,85	0,85
6	0,85	0,85	0,85	0,85	0,87	0,86	0,85

Not 1) * Geometrik ortalama. Sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi değerinin büyük olması bölgenin gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Çalışmada sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksindeki bölgelere göre hastanelerin etkinlik skor ortalamaları arasında farklılığın anlamlı olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, K-W istatistiği: 10,05, (p-değeri=0,07), olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin sosyal-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerinde hizmet veren hastaneler, Türkiye'nin gelişmiş bölgesinde hizmet veren hastaneler ile diğer orta gelişmişlik düzeyine sahip bölgelerdeki hastanelerden çok az bir oranda teknik açıdan daha etkin bulunmuştur.

2.4. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği İndeksi Sonuçları

Çalışmada SDP'nin ikinci dönemi altında Türkiye'de kamu hastanelerinin etkinliğinde meydana gelen değişikliklerin incelenmesi amaçlanmaktadır. VZA statik bir yöntem olduğundan etkinlik değişimlerini hesaplamada Malmquist indeksi kullanılmaktadır. Çalışmada 2010 ve 2012 yılları öncesi ve sonrası dönemlerdeki reformlar ve diğer etkilerin hastanelerin toplam faktör verimliliği üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemek için iki ayrı model yardımıyla Malmquist indeksi kullanılarak incelenmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, Model A'da 2009-2010 yılındaki toplam faktör verimliliğindeki değişim ile 2011-2012 yılları arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişim karşılaştırılmıştır. Diğer taraftan Model B'de ise 2011-2012 yıllarındaki değişim ile 2013-2014 yıllarındaki toplam faktör verimliliğindeki değişim karşılaştırılmaktadır. Girdi odaklı hesaplamada, Malmquist indeks veya bileşenlerinden herhangi birinin değeri 1'den küçük olması, performansta gerileme, 1'den büyük olması ise hastanelerin performansında ilerleme olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 5: Hastanelerin Malmquist İndeks Sonuçlarının Dağılımı (Ortalama)

	MODEL A				MODEL B							
	(2009-2010)		(2011-2012)		(2011-2012)		(2013-2014)					
	ED	TD	ME	ED	TD	ME	ED	TD	ME			
Genel Roller	1,103	0,962	1,06	0,98	1,04	1,019	0,98	1,04	1,019	0,98	1,012	0,992
A1	1,084	0,935	1,013	0,981	1,047	1,027	0,981	1,047	1,027	1,003	0,986	0,988
A2	1,092	0,923	1,008	1,045	0,937	0,979	0,937	1,045	0,979	0,962	1,04	1
B	1,091	0,979	1,069	0,98	1,048	1,027	0,98	1,048	1,027	0,982	1,023	1,005
C	1,116	0,966	1,078	0,995	1,028	1,023	0,995	1,028	1,023	0,98	1,001	0,981

Not: ED etkinlik değişimi, TD teknolojik değişim, ME Malmquist İndeksidir. 1'den büyük değer verimlilikteki artışı, 1'e eşit değer verimliliğin değişmediğini, 1'den küçük değer ise ardısk iki dönemde verimliliğin azaldığını göstermektedir.

Genel olarak, Model A'da 2009-2010 döneminde ME değeri 1,06 olarak, 1'den büyük bulunmuştur. Bu sonuç ilgili dönemde hastanelerin genel olarak toplam faktör verimliliğinin arttığını göstermektedir. Bu artış ise teknik etkinlikteki artıştan kaynaklanmaktadır. Fakat bu dönemde teknolojik ilerlemenin azaldığı görülmektedir. 2011-2012 dönemine bakıldığında ise toplam faktör verimliliğinde artış olduğu görülmektedir. Bu artışın teknik

etkinlikteki gerilemeye rağmen, ilgili dönemde yaşanan teknolojiadaki ilerlemeden kaynaklandığı görülmektedir. Sonuçlara göre 2009-2011 döneminde verimlilik artışı %6 olarak bulunmuşken, 2011-2012 döneminde meydana gelen artış %2 civarındadır. Buna göre 2010 yılından sonra kamu hastanelerinin verimlilik artışında küçük bir gerileme olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, Model B için elde edilen sonuçlara baktığımızda, 2013-2014 döneminde toplam faktör verimliliğinde %0,08'lik küçük bir gerileme olduğu görülmektedir. Bu gerilemenin nedeni ise 2013-2014 dönemindeki teknik etkinlik değişimindeki %2 gerileme olarak bulunmuştur. Aynı dönemde meydana gelen teknolojik ilerleme ise %1,2 olarak elde edilmiştir. Model B'de karşılaştırılan iki döneme baktığımızda 2012 yılından sonra teknolojik ilerlemeye rağmen hastanelerin toplam faktör verimliliğinde gerileme meydana geldiği görülmektedir. Bu gerilemenin kaynağı olarak da teknik etkinlikteki düşüş görülmektedir.

Genel olarak, 2012 sonrasındaki gelişmelerin hastanelerin ortalama teknik etkinliğini %2 oranında düşürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte 2010 yılından sonra kamu hastanelerinde teknolojik ilerleme olduğu bulunmuştur. Teknolojide meydana gelen ilerleme, SDP ile özellikle 2010 yılından beri halkın artan gelir seviyesiyle birlikte, sağlık hizmetlerinde yüksek standartlara olan talebin artması, buna bağlı olarak hastane sektöründe artan yatırımlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Dahası 2012 yılından sonra da hastanelerdeki teknolojik ilerlemenin devam ettiği görülmektedir. SDP altında 2012 dönemi sonrasında, ülke genelindeki tüm kamu hastaneleri teknik etkinlikte ve buna bağlı olarak toplam faktör verimliliğinde küçük bir gerileme yaşamıştır. Diğer taraftan 2012 yılından sonra teknolojide ilerleme devam ettiği görülmektedir.

Rol bazında elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, A1 rolüne sahip eğitim ve araştırma hastanelerinde 2012 yılına kadar toplam faktör verimliliğinde artış görülürken, 2012 yılında sonra gerileme görülmektedir. Bu gerilemenin kaynağı teknolojide yaşanan gerileme olarak görülmektedir. Ayrıca, 2010 yılından sonra, bir önceki döneme göre, eğitim araştırma hastanelerinde teknik etkinlikte gerileme görülmektedir. A2 grubu hastanelerde, 2010 dönemi sonrasında verimlilikte gerileme olmuşken, 2012 dönemi sonrasında gerilemenin durduğu görülmektedir. Diğer taraftan, B ve C grubu hastanelerde toplam faktör verimliliği ele alınan dönem boyunca arttığı görülmektedir, fakat bu artış her iki hastane grubu için azalan oranda olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Çalışmada T.C. Sağlık Bakanlığına bağlı 301 kamu hastanesinin teknik etkinliği, VZA ve Malmquist yöntemi kullanılarak SDP'nin ikinci dönemi altında araştırılmıştır. Literatürdeki bazı çalışmalardaki en önemli eksiklik

hekim sayılarının doğrudan kullanılmasıdır. Ancak yarı zamanlı ve tam zamanlı hekim sayısı ayrımı dikkate alındığında hizmet veren hekim sayısı görünenden daha az olmaktadır. Dolayısıyla bu durum daha fazla hekim ile daha az çıktı üretiliyor gibi yorumlanarak, hastanelerin etkin iken etkinsiz olarak hesaplanmasına neden olabilecektir. Bu çalışmada bu eksiklikler giderilerek hekim sayıları TZE olarak kullanılmıştır. Bunun sonucunda, elde edilen sonuçların literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaştığı görülmektedir. Özellikle daha fazla yarı zamanlı hekim istihdam edilen batı illerindeki hastanelerin Temur (2010) ve Sülkü (2012) çalışmasında genellikle etkinsiz bulunmuştur. Ancak bu çalışmada sosyo-ekonomik olarak gelişmiş bölgelerde hizmet veren hastanelerin de çoğunlukla etkin olarak hizmet verdiği bulunmuştur. SDP'nin ikinci aşamasında gerçekleşen birçok düzenleme ve değişikliğin ortak etkisi, 2010 ve 2012 yılı için oluşturulan iki ayrı modelle incelenmiştir. Ayrıca, hastaneye özgü bazı faktörlerin yanında bazı dışsal ve çevresel farklılıkların hastanelerin etkinliği üzerinde nasıl bir etki yarattığı araştırılmıştır. Çalışmada girdi odaklı ve ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında oluşturulan VZA modeli kullanılarak her bir hastane rolü için ayrı ayrı teknik etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir. A1 rolü (eğitim araştırma) hastanelerinin % 71,79'u, A2 rolündeki hastanelerin % 57,89'u ve B rolüne sahip hastanelerin % 33,17'si ve son olarak C rolü hastanesinin % 30,03'ü teknik etkin olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, A1 grubu eğitim ve araştırma hastanelerinde etkin hizmet veren hastane sayısının genel olarak diğer grup hastanelerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sonucun ölçek ekonomilerinin sağladığı avantajlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle hastanelerin ölçeğini büyütme ölçek ekonomilerinden kaynaklanan avantajlardan dolayı hastanelerin etkinliğini artırıp kaynakların israf edilmesinin önüne geçilmesini sağlayacaktır.

A1 grubu hastanelerde 2010 yılından sonra teknik etkinlikte gerileme olduğu görülmektedir. Türkiye'de sevk zinciri sisteminin⁶ olmaması hastaların doğrudan en üst basamak hastanelere gidebilmesine imkan tanımaktadır. Bu durum özellikle eğitim ve araştırma hastanelerinde aşırı kalabalık olmasına neden olmaktadır. Teknik etkinlikteki bu gerilemenin altında, özellikle 2010 yılında yürürlüğe giren, hastane rolüne göre tanımlanan hastaların cepten ödediği katkı payının etkisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü A1 rolü hastaneden C rolü hastaneye gidildikçe cepten ödenen katkı payı miktarı düşmektedir. Dolayısıyla hastaların aynı hizmeti A1 sınıfı hastanelerde almaları cepten yapacağı ödemeyi arttıracığından, bu hastanelere olan talepte azalmaya neden olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla hastalar bir alt seviyedeki ama hizmet kalitesinden de çok fazla ödün vermeden A2 grubu hastanelere daha fazla

⁶ Sevk zinciri sistemine geçiş Sağlık Dönüşüm Programının hedeflerinden birisi olmasına rağmen yürürlüğe girmemiştir.

talep edeceği beklenmektedir. Nitekim elde edilen sonuçlara göre, 2010 yılından sonra A2 grubu hastanelere olan talep artışıyla beraber, bu talebin karşılanmasıyla teknik etkinlikte önemli bir artış görülmektedir. Diğer taraftan C grubu hastanelerde teknik etkin hizmet veren hastane oranı 2012 yılına kadar, genel olarak, çok fazla değişmemektedir. 2012 yılından sonra C grubu hastanelerde teknik etkinlikte düşüş görülmektedir. Burada hangi etkilerin bu rol grubuna sahip hastanelerin etkinliğini düşürdüğünü söylemek mevcut veri seti ile zor olmakla birlikte, elde edilen bu sonuç 2012 sonrası dönemde yaşanan gelişmelerin tümünün ortak bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenilebilir. Bu noktada özellikle sevk zinciri sistemiyle hastanelere olan başvuru sayısını hastane rolleri bakımından tersine çevrilebileceğini ve düşük rol grubuna sahip hastanelere olan talebin arttırılabileceğini belirtmek gerekir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre hastane rol grupları arasındaki ortalama etkinlik farklılıkları istatistiksel olarak anlamlıdır ve genel olarak eğitim ve araştırma hastaneleri diğer grup hastanelerden daha etkin hizmet vermektedir. Vermiş olduğu sağlık hizmetlerinin kapsam ve kalitesi düşünüldüğünde eğitim ve araştırma hastaneleri için bu sonuç beklenen bir sonuçtur. Çalışmada, ayrıca, hastanelerin ortalama teknik etkinlik düzeylerinin SB. tarafından tanımlanan Sağlık Hizmet Üst Bölgeleri arasında anlamlı bir farklılığının olmadığı bulunmuştur. Bu sonuç SDP kapsamında benimsenen sağlık hizmetlerinin üretim, yönetim ve planlanmasında merkezsizleşme (decentralization) politikalarının hastanelerin etkinliği açısından bölgeler arasında farklılığı neden olmadığını göstermektedir. Ancak ilerleyen yıllarda bu politikaların etkilerinin araştırılması gerekmektedir. Çalışmada, ayrıca, Türkiye'nin İBBS1 bölgelerindeki ortalama hastane teknik etkinlik skorları arasında da önemli bir farklılık bulunamamıştır. Diğer taraftan sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre oluşturulan 6 bölgedeki hastanelerin etkinlik skor ortalamaları arasında farklılık araştırılmıştır. Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerinde hizmet veren hastanelerin, gelişmiş bölgelerde hizmet veren hastaneler ile diğer orta gelişmişlik düzeyine sahip bölgelerde hizmet veren hastanelerden teknik açıdan daha etkin olduğu bulunmuştur. Bu sonuç 2001-2006 döneminde Sülkü (2012)'in bulgularından farklıdır, Atılğan (2012)'nin SFA yöntemiyle elde ettiği bulgulara benzerdir. Çalışmada dikkat çekici bir diğer sonuç, 2012 yılında acil servislere katkı payı ödemesinin tekrar getirilmesinin gelir seviyesi yüksek bölgelerdeki hastanelerin etkinliği üzerinde yaratacağı etkinin sınırlı kalması, gelir seviyesi düşük bölgelerdeki hastanelere olan talebi etkileyerek, etkinliğin azalmasına neden olmasının beklenmesidir. Elde edilen sonuçlar, sosyo-ekonomik olarak geri kalmış bölgelerdeki hastanelerin, beklendiği gibi, 2012 yılından sonra teknik etkinlikte düşüş yaşadığını göstermektedir. Diğer taraftan 2012 sonrası yaşanan gelişmelerin sosyo-ekonomik olarak daha gelişmiş bölgelerde, ortalama olarak, hastane etkinlik skorlarını çok fazla

etkilemediğini göstermektedir. Çalışmada elde edilen bulgular hastaların cepten yaptığı ek ödeme oranlarının bölgelere göre adil bir şekilde düzenlenmesinin, özellikle bölgeler arasında hastaneler açısından kaynak kullanımını daha etkin hale getirebileceğine işaret etmektedir.

Hastanelerin toplam faktör verimliliğindeki değişimler de çalışmada ayrıca araştırılmıştır. Özellikle 2010 ve 2012 dönemi öncesi ve sonrasındaki toplam faktör verimliliği ile bileşenlerindeki değişimler karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, 2009-2011 döneminde verimlilik artışı %6 olarak bulunmuşken, 2011-2012 döneminde meydana gelen artış %2 civarındadır. Buna göre 2010 yılından sonra kamu hastanelerinin verimlilik artışında küçük bir gerileme olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 2013-2014 döneminde TFV'de %0,08'lik küçük bir gerileme olduğu görülmektedir. Bu gerilemenin nedeni ise 2013-2014 dönemindeki etkinlik değişimindeki %2 gerileme olarak bulunmuştur. Genel olarak, 2012 yılından sonra teknolojik ilerlemeye rağmen hastanelerin toplam faktör verimliliğinde gerileme meydana geldiği görülmektedir. Bu gerilemenin kaynağı olarak da teknik etkinlikteki düşüş görülmektedir. SDP çerçevesinde değerlendirildiğinde ise 2010 yılı sonrasında yüksek teknolojiye sahip sağlık yatırımların artması, kamu hastanelerinde teknoloji düzeyini arttırdığını, 2012 sonrası dönemde ise teknik etkinliğin azaldığı, buna bağlı olarak toplam faktör verimliliğinde küçük bir gerileme olduğu bulunmuştur. Hastane rolleri çerçevesinde değerlendirildiğinde ise 2010 yılından sonra eğitim araştırma hastanelerinde teknik etkinlikte gerileme görülmektedir. B ve C grubu hastanelerin toplam faktör verimliliğinin ise ele alınan dönem boyunca arttığı görülmektedir. Fakat bu artış her iki hastane grubu için azalan oranda olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akdağ, R. (2011). *T.C. Sağlık Bakanlığı Yataklı Sağlık Tesisleri Planlama Rehberi Özet Kitap*. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aletras, V., Kontodimopoulos, N., Zagouldoudis, A. ve Niakas, D. (2007). “The Short-Term Effect on Technical and Scale Efficiency of Establishing Regional Health Systems and General Management in Greek NHS Hospitals”. *Health Policy*, 83: 236–245.
- Atılğan, E. (2012). *Hastane Etkinliğinin Stokastik Sınır Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi: TC Sağlık Bakanlığı Hastaneleri İçin Bir Uygulama*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atılğan, E. (2016a). “Stochastic Frontier Analysis of Hospital Efficiency: Does the Model Specification Matter?”. *Journal of Business, Economics and Finance (JBEF)*, 5(1): 2146–7943.
- Atılğan, E. (2016b). “The Technical Efficiency of Hospital Inpatient Care Services: An Application for Turkish Public Hospitals”. *Business and Economics Research Journal*, 2: 203-214.
- Banker, R. D., A. Charnes, ve Cooper, W. W. (1984). “Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis”. *Management Science*, 30(9): 1078-1092.
- Barış E., Mollahaliloglu S. ve Aydın S. (2011). “Health Care in Turkey from Laggard to Leader”. *British Medical Journal*, 34, c7456.
- Caves, D. W., Christensen, L. R. ve Diewert, W. E. (1982). “The Economic Theory of Index Numbers and the Measurement of Input, Output, and Productivity”. *Econometrica*, 50(6): 1393-1414.
- Charnes, A., Cooper, W. ve Rhodes, E. (1978). “Measuring the Efficiency of Decision Making Units”. *European Journal of Operational Research*, 2: 429–444.
- Chen, S. N. (2006). “Productivity Changes in Taiwanese Hospitals and the National Health Insurance”. *The Service Industries Journal*, 26: 459-477.
- Coelli, T. J. (1996). *A Guide to DEAP Version 2.1: A Data Envelopment Analysis (Computer) Program*, Working Paper 08/96. Centre for Efficiency and Productivity Analysis (CEPA) Working Paper 08/96, Australia.
- Çalışkan, Z. (2016). “Kamu Hastane Birlikleri Performansının Pabón Lasso Modeli İle Analizi”. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 5(10): 1-24.

- Erus, B. ve Hatipoglu, O. (2013). *On the Efficiency of Public Hospitals in Turkey*, Bogazici University Working Papers 2013/08.
- Färe, R., Grosskop, F. S., Lindgren, B. ve Roos, P. (1992). "Productivity Changes in Swedish Pharmacies 1980–1989: A Non-parametric Malmquist Approach". *Journal of Productivity Analysis*, 3(1): 85–101.
- Färe R., Grosskop, F. S., Lindgren B. ve Roos P. (1994). "Productivity Developments in Swedish Hospitals: a Malmquist Output Index Approach". Charnes et.al. (Ed.), *Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Applications*, Kluwer, Boston, 253-272.
- Färe R. ve Grosskopf, S. (2006). *Intertemporal Production Frontiers: With Dynamic DEA, First edition*. Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Farrell, M. J. (1957). "The Measurement of Productivity Efficiency". *Journal of The Royal Statistical Society*, 120: 253–290.
- Hollingsworth, B. (2003). "Non-Parametric and Parametric Applications Measuring Efficiency in Health Care". *Health Care Management Science*, 6(4): 203–218.
- Hollingsworth, B. (2008). "The Measurement of Efficiency and Productivity". *Health Economics*, 17(10): 1107-1128.
- Hussey, P. S., Vries, H., Romley, J., Wang, M. C., Chen, S. S., Shekelle, P.G. ve McGlynn, E. A. (2009). "A Systematic Review of Health Care Efficiency Measures". *Health Services Research*, 44(3): 784-805.
- Iezzoni, L. I. (2003). *Risk Adjustment for Measuring Healthcare Outcomes, 3rd Edition*. Health Administration Press, Baltimore.
- Jacobs, R., Smith, P. ve Street, A. (2006). *Measuring Efficiency in Health Care: Analytical Techniques and Health Policy*. Cambridge University Press, New York.
- Keskin, H. İ. (2018). "Türkiye'de Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarının Koruyucu Sağlık Hizmeti Etkinliğine Aile Hekimliği Sisteminin Etkileri: Stokastik Sınır Analizi Yaklaşımı". Terzioğlu, K. (Ed.), *Ekonometride Güncel Konular*, Gazi Kitabevi, Ankara, 273-286.
- Linna, M. (2000). "Health Care Financing Reform and the Productivity Change in Finnish Hospitals". *Journal of Health Care Finance*, 26: 83-100.
- O'Neill, L., Rauner, M., Heidenberger, K. ve Kraus, M. (2008). "A Cross-National Comparison and Taxonomy of DEA-Based Hospital Efficiency Studies". *Socio-Economic Planning Sciences*, 42, 158–189.

- Temür, Y. ve Bakırcı, F. (2008). “Türkiye'de Sağlık Kurumlarının Performans Analizi: Bir VZA Uygulaması”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3): 261-281.
- Worthington, A. (2004). “Frontier Efficiency Measurement in Health care: A Review of Empirical Techniques and Selected Applications”. *Medical Care Research and Review*, 61: 135-170.
- Yeşilyurt, M. E. (2007). “Türkiye’de Eğitim Hastanelerinin Etkinlik Analizi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1): 61–74.
- Yiğit, V. (2016). “Hastanelerde Teknik Verimlilik Analizi: Kamu Hastane Birliklerinde Bir Uygulama”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2): 9-16.

Vergi Dairesi Başkanlığı Çalışanlarının Vergi Algıları: Antalya Örneği

Tax Perceptions of the Employees in the Tax Office Directorate: The Case of Antalya

Burak ALP¹

Ünal TÖNGÜR²

Geliş tarihi: 16.07.2018, Kabul tarihi: 01.09.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Bu çalışmada vergi dairesinde çalışan vergi memurlarının Türkiye'deki vergi sistemine ilişkin algıları, "vergileme ilkeleri, mükellef tutumları, vergi bilinci, vergi suçları ve vergi denetimi" alt ayrımlarında incelenmektedir. Çalışma kapsamında Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı'nda vergi denetimi görevlerinde yer alan 156 gelir uzmanına vergi algılarıyla ilgili 25 sorudan oluşan bir anket yapılmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle vergi memurlarının vergi algıları ayrıntılı olarak ortaya konmakta, vergi sistemindeki temel aksaklıklara ilişkin tespitler ve politika yapıcılara ışık tutacak çeşitli çözüm önerileri sunulmaktadır. Hem mükellef ile idare arasındaki uyumun sağlanması hem de vergi sistemimizdeki aksayan yönlerin tespit edilmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesi için vergi dairesi çalışanlarının algı ve görüşlerinin hesaba katılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Vergi Algısı, Vergi İdaresi, Vergileme İlkeleri, Antalya*

JEL Kodları: H20, H25, H26

Abstract

This study examines the tax perceptions of the employees in the tax office directorate according to principles of taxation, taxpayer attitudes, tax awareness, tax crimes and tax inspection. In this study, a questionnaire that includes 25 questions concerning tax perceptions is performed on 156 tax officers, which are working in the tax administration units of Antalya. Based on the findings of the analysis on tax perceptions explored, some policy implications and proposals are offered. It is highlighted that tax perceptions of the employees in the tax office directorate should be taken into account for determining problems and improving tax collecting process in the context of the harmony between taxpayers and tax office.

Keywords: *Tax Perception, Tax Administration, Principles of Taxation, Antalya*

JEL Codes: H20, H25, H26

¹ Gelir Uzmanı, Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı, Denetim Koordinasyon Müdürlüğü

brkalpz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5148-6096>

² Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi

unaltongur@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6891-6854>

Giriş

Vergiler, kamu harcamaları finansmanında her zaman en önemli araçlardan biri olmuştur. Günümüzde kamu harcamaları ve devletin ekonomi içindeki payı dikkate alındığında, vergilerin daha da belirgin bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Vergileme ilkelerinin seçiminde önemli olan, vergi sisteminin mali, ekonomik ve sosyal hedeflerinin gerçekleşmesi sağlamasıdır. Vergi sisteminin işlerliği açısından, vergileme ilkelerinin yanı sıra, vergi mükelleflerinin tutumları, vergi bilinci, vergi denetimleri ve vergi suçlarının her biri hayati derecede öneme sahiptir. Bu unsurların herhangi birinde meydana gelecek bir aksaklık, sadece devletin vergi gelirlerinde değil ekonominin genel işleyişinde de olumsuz etkilere yol açar. Vergi dairesi çalışanlarının vergi algıları ve uygulamada karşılaştığı sorunların tespit edilmesi sonucu, vergi sistemi içinde yer alan tüm tarafların daha uyumlu hareket etmelerine ve dolayısıyla kamu harcamalarının finansmanı açısından önemli çıkarımlara yol açacak ve politika yapıcılara fikir verici bilgiler sunacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Antalya örneği için vergi memurlarının vergi algısını ortaya koymaktır. Literatürde bu çalışmanın araştırma sorularına benzer soruları içeren iki çalışma vardır. Cansız (2014), defterdarlık çalışanlarının vergileme ilkelerine ilişkin algılarını ve Cansız (2015), defterdarlık çalışanlarının Türk Vergi Sistemi'ne ilişkin algılarını incelemiştir. Bahsedilen her iki çalışma da Afyonkarahisar Defterdarlığı çalışanlarına yapılan anketlere dayanmaktadır.

Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı çalışanlarının vergi algıları ve vergileme ilkelerine bakışlarının incelendiği bu çalışmanın literatüre katkıları şu şekilde sıralanabilir: Bu çalışma, bildiğimiz kadarıyla, Antalya özelinde vergi dairesi çalışanlarının vergi algılarını inceleyen ilk çalışmadır. Vergi algılarının cinsiyet ve deneyime göre farklılaşıp farklılaşmadığı hususu da bu çalışmada ele alınmaktadır. Belirtilmesi gereken önemli başka bir nokta ise, daha önceki çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada yapılan tüm analizler istatistiksel testlere dayandırılmaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde vergileme ilkeleri, mükellef tutumları, vergi bilinci, vergi suçları ve vergi denetimi kavramlarının teorik perspektiflerine ve vergi sistemindeki işlevlerine değinilmektedir. İkinci bölümde, kullanılan veri ve yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde, kullanılan anket verilerinden hareketle vergi memurlarının vergi algılarına ilişkin karşılaştırmalı analizler yapılmakta ve bulguların tartışılmasına yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın temel bulguları kısaca özetlenerek vergi sistemindeki aksaklıklar hakkında genel değerlendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca çeşitli politika önerilerinde bulunmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Vergileme İlkeleri

Toplum halinde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturmuş oldukları en önemli organizasyon olan devletin, kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getirmesi için finansal kaynaklara ihtiyacı vardır. Bu finansal kaynakların en önemlisi vergilerdir ve bundan dolayı vergiler, devletin var olabilmesinin en temel koşuludur (Şentürk, 2006: 16). Verginin literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Temel olarak vergi, devletin egemenlik gücüne dayanarak bireylerden ve kurumlardan aldığı kamu geliridir. Alman Vergi Kanunu (Abgabenordnung-1977) üçüncü paragrafında, şöyle bir tanımlama yapılmaktadır: “*Vergiler herhangi belirli bir hizmetin karşılığı olmaksızın ve kamu tüzel kişisi tarafından gelir sağlamak üzere, kanunen mükellef durumunda bulunan herkese bir kez veya sürekli olarak yaptırılan para ödemeleridir.*” bu ifade kanuni ve gerçekçi olarak açıklanmıştır. Bu tanım, hem vergi uygulamasına ışık tutmakta hem de bilimsel açıdan bir değer taşımaktadır. Ancak bu tanımın bazı sakıncalar doğurabileceği göz önüne alınmış ve Türk Vergi Usul Kanunu’nda bu şekilde bir tanıma yer verilmemiştir (Tuncer, 2003: 118).

Vergi teorisinin özünü oluşturan iki temel konu vardır. Bu konulardan birincisi toplum refahının artırılması için vergilerin nasıl tasarlanması gerektiğidir. Vergilemede adaletin ve etkinliğin sağlanmasıdır. İkincisi ise devletin uyguladığı çeşitli vergilerin ekonomik etkileri ile ilgilidir. Bu noktada yanıtlanması gereken iki önemli soru vardır: “Vergiler kişilerin tüketim, tasarruf ve işgücü tercihleri üzerinde ya da firmaların yatırım kararları üzerinde nasıl etki yapar?” ve “Vergi yükünü kim taşır?”. Kamu tercihi teorisi yaklaşımında vergi teorisinin asıl konusu, vergi koyma gücünün anayasal düzenlemeler ile sınırlandırılması ve kamu giderlerinin azaltılması şeklinde düzenlemelerin yapılmasıdır (Çelikkaya ve Sağbaş, 2013: 3). Ayrıca son yıllarda ülkelerin geleneksel vergi yapıları da değiştiğinden, özellikle ekonomik küreselleşmenin ülkelerin birbirleri ile “vergi” rekabetinin artmasına yol açtığı da belirtilmelidir (Çevik, 2004: 154).

Sosyal devletlerde toplum bireyleri birtakım sosyal haklar elde etmektedir. Bireyler elde ettikleri bu hakların yanında bazı ödevleri de yerine getirmek zorundadırlar ve 1982 Anayasasında 73. Maddesinde yer alan “vergi ödevi” ülkemizdeki bu ödevlere örnek olarak verilebilir:

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle

oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir” (Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, 1982).

Yukarıda belirtilen hükümde vergileme ilkelerinden genellik, adalet, kanunilik, eşitlik ve ödeme gücü ilkesi belirtilmektedir (Tekbaş, 2009: 203).

1.2. Mükellef Tutumları

“Mükellef, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişidir” (VUK md. 8). Mükelleflerin vergileri ödeme isteğinde veya vergileri algılamasında sosyal faktörlerin yanında, yaşadığı toplumun kültürü, örf ve adetleri, vergi bilinci, vergi ahlakı da etkilidir (Taşkın, 2010: 73). Vergi mevzuatının çok sayıda düzenlemelerden oluşması ve vergi kanunlarında açık ve net olmayan ifadelere yer verilmesi mükelleflerin vergi algısını zorlaştırmakta, bu sebeple de mükellefler ile idare arasında uyum sorunları yaşanmaktadır. Mükelleflerin gönüllü uyumu için öncelikle vergi kanunları açık ve anlaşılır olması gerekir. Vergi sistemlerinde bu durum tam anlamıyla sağlanamamaktadır (Saraçoğlu ve Çelik, 2003: 41).

Günümüz vergi sisteminde mükelleflerle işbirliğine gidilmesi, vergi sisteminin başarılı olmasının temel şartıdır. Vergi uyumunun yükseltilmesi için mükellefler ile beraber hareket edilmesini anlayan vergi idaresi, vergi mükelleflerinin güvenini sağlayacak ve vergide gönüllü uyumu arttıracak düzenlemeler ve uygulamalar yapmakta ve mükelleflerin beklentilerini de dikkate almaktadır (Gerçek, 2006: 122-123).

Vergi oranı, vergi borcunun hesaplanabilmesi için verginin matrahı üzerine uygulanan yüzde nispettir. Vergi uyumu hakkında yapılmış literatürdeki çalışmalar, genelde vergi oranı ile vergi geliri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Örnek verecek olursak Laffer eğrisi analizinde, vergi oranının belirli bir sınırın üstüne çıkması vergi hasılatını azaltacağını ve vergi oranının en uygun (optimal) seviyeyi aşması durumunda da vergi gelirlerinin azalmaya başlayacağını ortaya koymuştur. Bunun sebebi ise, insanların çalışmak yerine vergilendirilmeden para kazanmanın yollarını aramasıdır. (Demir, 2009: 7). Sonuç olarak vergi ödeme isteği ile vergi oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Vergi alacağını ortadan kaldıran sebeplerden biri de vergi affıdır. Vergi teorisi açısından, kamu hukukundan doğan vergi, ancak bir kanunla konular, kanunla değiştirilir ve kanunla kaldırılabilir. Bu nedenle vergi affı, doğmuş bir verginin ortadan kaldırılması anlamına geldiği için olumlu bir kavram değildir. Ancak uygulamada mali, ekonomik ve sosyal nedenler ile vergi affına başvurulduğunu görüyoruz. Bu bir realite olduğuna göre, vergi hukuku açısından vergi aflarını ve hukuki sonuçlarını incelemek kaçınılmaz bir zorunluluktur (Tuncer, 2003: 78).

1.3. Vergi Bilinci

Vergi bilinci üzerine literatürde birçok tanım söz konusudur. Bu tanımlamaların vergi bilinci kavramına iki noktada baktıkları göze çarpmaktadır. Bu hususların birincisi vergi mükelleflerinin vergileri algılama farkındalığıdır. Bu kavram, vergi mükelleflerin, vergi mevzuatı hakkında yeterli bilgisinin olması şeklinde daha da geniş biçimde ifade edilebilir. Diğer husus ise mükelleflerin vergileri neden ödemesi gerektiğini bilmesidir (Güner, 2008: 5).

Devletlerin görevleri ve sorumlulukları zamanla değişme göstermiş ve yaptıkları harcamalar da değişmiştir. Buna bağlı olarak devlet harcamaları da artmıştır. Bu harcamaların finansmanı, çoğu ülkede olduğu gibi vergilerden sağlanmaktadır. Vergiler, eski zamanlarda mali (fiskal) amaç için alınırken, 18.yy'dan sonra sosyal ve ekonomik amaç ile de alınmıştır. Buna bağlı olarak kamu giderlerinin finansmanı olan vergiler maliye politikası aracı olarak da kullanılmış ve önemi artmıştır. Devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarının artması devlet ile birey ilişkisini daha güçlendirmiştir. Vergiler, bu yüzden sosyolojik ve psikolojik olarak da ele alınmaktadır. Bu sebeple vergi bilinci kavramı gelişmekte ve önemi daha da artmaktadır (Çiçek, 2006: 21).

Vergi bilincinin yerleştiği toplumlarda, mükellefler, ödemiş oldukları vergilerin devlet tarafından nasıl ve nerelere harcandığını bilirler. Devlet harcamalarını vatandaşları yararına yapar ve bunu bilen mükellefler de yükümlülüklerini isteyerek yerine getirir (Organ ve Yegen, 2013: 243).

1.4. Vergi Suçları

Devletler eski çağlardan günümüze kadar vergi gelirini yükseltmek için sürekli bir uğraş içinde olmuştur. Mükelleflerin vergiye karşı olan davranışlarını olumlu yönde değiştirmek ve mükelleflerin vergi ödeme isteklerini arttırabilmek için çeşitli düzenlemelerin olması bu uğraşların temeli olmuştur. (Tosuner, 2007: 9). Vatandaşlar ödemiş oldukları vergilerden doğrudan fayda sağlayamadığı ve satın alma güçlerinin düşmesi nedeni ile vergi ödeme konusunda isteksiz olurlar. Bu yüzden mükellefler vergi ödememeye veya daha az vergi ödemeye çalışırlar ve mükellef ya da vergi sorumluları yasa dışı yollar ile vergi kaybına sebep olur. Böylece yükümlülüklerini yerine getirmeyen ya da vergi kaybına neden olan vatandaşlar için mevzuatta vergi suçları ve cezaları düzenlemiştir. (Altundiş, 2007: 168).

Vergi suçu, Vergi Usul Kanunu'nda tanımlanmamıştır. Vergi ceza hukukunun temel kavramıdır. Kanunlarla ödevli bulunan vergi yükümlüsü veya vergi sorumlusu tarafından ya da vergilendirme işlemlerindeki görevliler tarafından, vergi kanunlarında gösterilen maddi ve biçimsel yükümlülüklere aykırı olarak işlenen fiillerdir (Pehlivan, 2013:102). Vergi suçları kural olarak

yargı kararı gerekmesizin vergi daireleri tarafından kesilen para cezası ile cezalandırılmaktadır. Ancak yasada kamu düzenini bozan nitelikli vergi suçları için idari para cezası ve hürriyeti bağlayıcı cezalar da öngörülmüştür.

1.5. Vergi Denetimi

Denetim, yapılacak olan işin doğru ve o işin standartlara uygun olarak yapılıp yapılmadığını teftiş etmek, incelemek, kontrol etmektir. Literatürde ise iktisadi olaylarla ve iktisadi çalışmalarla ilgili yönetimin sunmuş olduğu iddiaların önceden kuralları konulmuş standartlara olan uygunluğunun derecesini belirlemek; sonuçları menfaat gruplarına bildirmek için alanında tecrübeli, bağımsız ve tarafsız kişilerce kanıtların toplanması ve bu kanıtların değerlendirilmesini kapsayan sistematik bir süreçtir (Yılmaz, 2015: 1).

Vergi denetiminin birçok tanımı bulunmaktadır. Vergi idaresi tarafından “mükelleflerin vergi mevzuatına ne kadar uyulduğunun belirlenmesi” olarak tanımı yapılabilir (Abdioğlu, 2007: 16). Vergi mükelleflerinin buldukları faaliyetlerle ilgili ödeyecekleri vergi miktarlarının ve beyanlarının, doğruluğunu vergi hükümlerine uygunluğunu araştırmak olarak da tanımlanabilir. Vergi idaresi tarafsız bir şekilde kanıt toplar. Bu kanıtları değerlendirir ve sistematik bir süreçte vergi denetimini gerçekleştirir (Koç, 2011: 90). Vergi denetimi; vergi mükelleflerinin yasalara uymasını sağlar. Bilerek ya da bilmeyerek yapmış oldukları vergi hatalarını önler ve vergi kaçakçılığını azaltmayı hedefler (Can, 1981: 66).

Vergi Usul Kanunu’nda “Vergi Denetimi” başlığında bir düzenleme bulunmamaktadır. Mevzuatta vergilendirme bölümünde denetim kavramı, yoklama ve inceleme başlığı altında düzenlenmiştir. Hâlbuki vergi denetimi, vergi incelemesine nazaran çok daha yüzeysel ve sınırlı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Vergi denetimini vergi dairesi memurları yaparken; vergi incelemesini vergi müfettişleri ya da vergi dairesi müdürleri yapabilmektedir. (Somuncu, 2014:134).

2. Veri ve Yöntem

Vergi dairesi çalışanlarının vergi algılarını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada kullanılan veri, Kasım 2017’de Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı’nda çalışan gelir uzmanlarının katılımıyla gerçekleştirilen anketten elde edilmiştir³. Anket sorularının hazırlanması aşamasında büyük ölçüde Cansız (2014; 2015) çalışmalarından yararlanılmıştır. Uygulanan ankette vergileme ilkeleri, mükellef tutumları, vergi bilinci, vergi suçları ve vergi denetimine ilişkin olarak toplam 25 soru yer almaktadır. Bu sorular, vergi algılarına ilişkin olarak oluşturulan ifadelerden oluşmakta ve anketi cevaplayan kişinin ilgili her bir ifadeye katılım düzeyini 5’li Likert ölçeğine göre cevaplandırması

³ Bu çalışmada elde edilen sonuçlar ve sunulan görüşler tamamen yazarlara aittir ve hiçbir şekilde Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı’nın resmi görüşünü yansıtmaz.

istenmektedir. Anket sorularının test ölçeği açısından güvenilirliğine (ya da içsel tutarlılığına) ilişkin olarak değerlendirmelerde kullanılan Cronbach Alfa değeri 0.80 olarak hesaplanmıştır⁴. Ankette katılımcılardan kimliklerini açığa çıkarabilecek herhangi bir soru yer almamıştır. Anket 156 kişi ile yapılmıştır ve bunların 86'sı erkek (% 55) ve 70'i (% 45) kadındır. Anketi cevaplandıranların 67'si (% 43) 10 yıldan daha az bir süredir çalışanlardan, 89'u (% 57) ise 10 ve uzun süredir çalışanlardan oluşmaktadır. Son olarak katılımcıların 146'sı (% 94) lisans mezunlarından, 10'u (% 6) ise yüksek lisans ya da doktora mezunlarından oluşmaktadır.

3. Bulgular ve Tartışma

Vergileme ilkelerine ilişkin anket soruları ve sorulara verilen cevapların yüzde dağılımı Tablo 1'de sunulmaktadır. Ankete katılanların Türk vergi sisteminde vergileme ilkelerinin geçerliliğine ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında; % 78'i ödeme gücü ve eşitlik, % 76'sı adalet, % 72'si esneklik, % 69'u belirlilik, % 69'u tarafsızlık ve % 63'ü genellik ilkelerine uyulmadığını belirtmektedir. İktisadilik ilkesinin geçerli olduğunu ifade edenler % 49, verimlilik ilkesinin geçerli olduğunu ifade edenler ise % 46'dır. Katılımcıların % 67'si uygunluk ilkesine ve % 60'ı kanunilik ilkesine uyulduğunu belirtmektedir. Ankete katılanların vergileme ilkelerine ilişkin sorulara vermiş oldukları cevaplara bakıldığında, genel kabul görmüş vergileme ilkelerinin Türk vergi sisteminde pek sağlanmadığı, hatta bu ilkelerden önemli ölçüde sapmaların olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, Cansız (2014) çalışmasının bulguları ile büyük ölçüde paralellik göstermektedir.

⁴ Anket sorularına ilişkin Cronbach Alfa değerleri, tüm örneklem ve bazı alt gruplar itibariyle ayrıntılı olarak ekte verilmektedir (Tablo A1).

Tablo 1: Vergileme İlkeleri

	YÜZDE DAĞILIM				
	Kesimlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesimlikle Katılıyorum
1. Türkiye’de adil bir vergi sistemi vardır (adalet).	44.23	31.41	14.10	8.33	1.92
2. Türkiye’de vergilerin ödeme zamanı mükellefler için uygundur (uygunluk).	12.18	20.51	26.28	38.46	2.56
3. Türkiye’de vergi mevzuatı açık, anlaşılabilir ve ulaşılabilir bir yapıdadır (belirlilik).	34.62	33.97	8.97	19.23	3.21
4. Türkiye’de vergi toplama maliyeti düşüktür (iktisadilik).	19.87	30.77	14.10	28.85	6.41
5. Türkiye’de vergiler kamu harcamalarını karşılamaya yetmektedir (verimlilik).	25.00	28.85	16.03	23.72	6.41
6. Türkiye’de ayırım yapılmadan herkesten vergi alınır (genellik).	37.82	25.64	11.54	19.23	5.77
7. Türkiye’de herkesten ödeme gücü ölçüsünde vergi alınır (ödeme gücü ve eşitlik).	50.00	27.56	12.82	7.05	2.56
8. Türkiye’de vergiler kanunilik ilkesine uygun olarak alınmaktadır (kanunilik).	19.87	19.87	12.18	41.67	6.41
9. Türkiye’de vergi gelirleri ekonominin koşullarına uyum göstermektedir (esneklik).	26.92	44.87	14.74	12.18	1.28
10. Türkiye’de vergilerin miktarı piyasanın işleyişini bozmaz (tarafsızlık).	28.85	39.74	17.95	10.90	2.56

Mükelleflerin Vergi Usul Kanununda (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014) düzenlenen ödevlerine ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında (Tablo 2), ankete katılanların % 85’inin Türkiye’deki vergi mükelleflerinin yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmediğini ifade ettiği görülmektedir. Katılımcıların % 67’si Türkiye’de gelir dağılımı adaletsiz olduğu için vergilerin ödenmediğini ifade etmiştir. Vergi oranları düşürülürse

mükelleflerin ödeme isteklerinin artacağını belirtenlerin oranı % 66'dır. Katılımcıların % 76'sı ise Türkiye'deki vergi aflarının mükelleflerin vergi ödeme isteklerini olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Cansız (2015) çalışmasının bulguları ile benzer olan bu sonuçlardan hareketle Türkiye'deki mükelleflerin vergi ödeme istekleri ile gelir dağılımı adaletinin, çıkarılan vergi af yasalarının ve vergi oranlarının ilişkisine dair bir çıkarım yapılabilir. Türkiye'deki gelir dağılımı adaletli olduğunda, vergi oranları yüksek olmadığında ve sık sık vergi af yasaları çıkarılmadığında mükelleflerin, vergi ödeme gayretlerinin artacağı ve yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 2: Mükellef Tutumları

	YÜZDE DAĞILIM				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
11. Türkiye'de vergi mükellefleri yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmektedir.	37.18	48.08	5.77	7.05	1.92
12. Türkiye'de gelir dağılımı adaletsiz olduğu için vergiler ödenmemektedir.	10.90	13.46	8.97	44.23	22.44
13. Türkiye'de vergi oranları düşürülürse mükellefleri ödeme istekleri artar.	5.13	11.54	17.31	43.59	22.44
14. Türkiye'de vergi afları mükelleflerin vergi ödeme isteklerini olumsuz etkiler.	5.77	7.05	10.90	30.77	45.51

Tablo 3'te Türkiye'de vergi ödeme bilincine yönelik algılar yer almaktadır. Katılımcıların % 83'üne göre mükelleflerin vergi ödeme bilinçleri düşüktür. Ciddi biçimde yüksek olan bu oran ile tutarlı diğer bir bulgu ise, katılımcıların % 67'sinin vergilerin vatandaşlık görevi olarak algılanmadığını belirtmiş olmalarıdır. Vergi bilincini iyileştirmek amacıyla bir öneri getiren "Türkiye'de ilkokuldan üniversiteye kadar okullarda vergi bilinci dersleri konmalıdır" ifadesini ise katılımcıların % 77'si uygun bulmuştur. Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere Türkiye'de vergi bilinci konusunda aksaklıklar olduğu gözlenmektedir. Bu sonuçların Cansız (2015) çalışmasının bulguları ile benzer olduğu belirtilebilir. Bu konuda özellikle mükelleflerde vergiye karşı oluşmuş direncin, bilgilendirme ve eğitim çalışmaları ile kırılacağı ve sonrasında ise gönüllü uyumun artırılacağı söylenebilir.

Tablo 3: Vergi Bilinci

	YÜZDE DAĞILIM				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
15. Türkiye’de vergiler vatandaşlık görevi olarak algılanmaktadır.	32.69	34.62	14.74	12.82	5.13
16. Türkiye’de mükelleflerin vergi ödeme bilinci yüksektir.	43.59	39.10	8.97	6.41	1.92
17. Türkiye’de ilkokuldan üniversiteye kadar okullarda vergi bilinci dersleri konmalıdır.	3.85	7.69	11.54	34.62	42.31

Katılımcıların % 70’i vergi suçlarına devlete karşı işlenmiş suçlar olarak bakmak gerektiğini, % 74’ü vergi kaçırıcılar için cezai yaptırımların yeterli olmadığını ve % 72’si vergi kaçırıcıların teşhir edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Tablo 4). Ancak, vergi suçlarının yaptırımının hapis cezası olması gerektiğini düşünenlerin oranı % 47’dir. Bu sonuçlara göre, Gelir idaresinin vergi borcu yüksek olan vatandaşları ilan etmesi ve cezai yaptırımlarının genişletilmesi düşünülebilir. Modern hukuk sistemlerinde “parayla işlenen suçların yaptırımı yine parayla olmalı” düşüncesi vardır. Anket bulgularında da vergi suçlarının yaptırımının hapis cezası olması gerektiğini düşünenlerin oranının görece az olması, bu düşünceyle paralellik göstermektedir. Ancak “parayla işlenen suçların yaptırımı yine parayla olmalı” düşüncesinin devlet otoritesini zayıflatabileceği ve vergi suçu işleyenler için hapis cezaları yaptırımının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade eden görüşler de mevcuttur (Cansız, 2015: 441).

Tablo 4: Vergi Suçları

	YÜZDE DAĞILIM				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
18. Türkiye’de vergi suçlarına devlete karşı işlenmiş suçlar olarak bakmak gerekir.	7.05	14.10	8.97	32.69	37.18
19. Türkiye’de vergi kaçırınlar için cezai yaptırımlar yeterli değildir.	6.41	8.97	10.26	37.18	37.18
20. Türkiye’de vergi kaçırınları teşhir etmek gerekir.	10.26	8.97	8.33	36.54	35.90
21. Türkiye’de vergi suçlarının yaptırımını hapis cezası olmalıdır.	9.62	13.46	30.13	22.44	24.36

Tablo 5’te çalışanların vergi denetimlerine ilişkin algılarına ait dağılımlar verilmektedir. Buna göre katılımcıların % 72’si vergi denetimlerinin yeterli olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların % 42’si Türkiye’de vergi denetimlerinde kesilen cezaların tahsil edilemeyecek kadar fazla olduğunu düşünürken, % 38’i bu ifadeyi uygun bulmamıştır. Katılımcıların % 69’u vergi denetimlerine yeterince önem verilmediğini ve “Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi” kavram olarak tanımlanması gerektiğini düşünürken % 20’ si ise kararsız kalmıştır. Katılımcıların % 86’sı genel tebliğlerin birleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Verilen cevaplardan hareketle, Türkiye’de vergi denetimlerinin yetersizliğinin yanında vergi suçu işleme yaygınlığının da söz konusu olduğu söylenebilir. Hatta vergi gelirlerinin yetersizliğinin, büyük ölçüde vergi suçlarının yaygınlığının bir sonucu olduğu ve tam da bu noktada Gelir İdaresi Başkanlığının “yaygın ve yoğun vergi denetimi” kavramını tanımlamasının gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla vergi suçu işleme imkânlarının daraltılması ve kayıt dışılığın azaltılması ile vergi gelirlerinin artırılacağı beklenebilir.

Tablo 5: Vergi Denetimi

	YÜZDE DAĞILIM				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
22. Türkiye’de vergi denetimleri yeterli şekilde yapılamamaktadır.	7.05	7.05	13.46	38.46	33.97
23. Türkiye’de vergi denetimlerinde kesilen cezalar, tahsil edilemeyecek kadar fazladır.	10.26	28.21	19.23	25.00	17.31
24. Türkiye’de Vergi Mevzuatında vergi denetimlerine yeterince önem verilmemiştir ve “Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi” kavram olarak tanımlanmalıdır.	2.56	8.97	19.87	37.18	31.41
25. Genel tebliğler birleştirilerek daha basit ve kanun hükümlerine uygun tek bir metin haline getirilmelidir.	3.21	3.85	7.05	25.00	60.90

Vergi dairesi çalışanlarının vergi algılarının bazı alt gruplara göre farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla cinsiyet ve deneyim boyutları göz önüne alınmıştır. Anket sorularındaki ifadelerle “kesinlikle katılıyorum” ya da “katılıyorum” seçeneklerinden herhangi birini belirtenler “katılanlar” grubu, “kararsız”, “katılmıyorum” ya da “kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinden herhangi birini belirtenler ise “diğer” grup olarak ele alınmıştır. Vergi algılarına yönelik olarak sorulan ifadelerle katılma yüzdeleri arasında cinsiyet ve deneyime göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılık olup olmadığını saptamak için kategorik değişkenler arası karşılaştırmada kullanılan ki-kare testi yapılmıştır. Anket ifadelerine katılma oranları ve hesaplanan ki-kare test istatistikleri ait p-değerleri Tablo 6’da verilmektedir. Bu çalışmada, hesaplanan test istatistiklerinden hareketle yapılan tüm yorumlarda anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

Türk vergi sisteminde vergileme ilkelerinin sağlanma düzeylerine cinsiyet boyutuna göre bakıldığında; ödeme gücü ve eşitlik, esneklik ve tarafsızlık ilkelerinin sağlandığını düşünen erkek çalışanların oranı böyle düşünen kadın çalışanlara göre daha fazladır. Bu farklılaşmanın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Vergilerin vatandaşlık görevi olarak algılandığını ve mükelleflerin vergi ödeme bilinçlerinin yüksek olduğunu belirten kadın çalışanların oranı, bu şekilde düşünen erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha fazladır. İlkokuldan üniversiteye kadar okullarda vergi bilinci konmalıdır ifadesini belirten erkek çalışanların oranı ise bu şekilde düşünen kadın çalışanlara göre anlamlı ölçüde daha yüksektir. Vergi suçlarının yaptırımının hapis cezası olması gerektiğini ifade eden erkek çalışanların oranı kadın çalışanlara göre anlamlı ölçüde daha yüksektir. Mükellef tutumları ve vergi denetimine ilişkin ifadelere katılma düzeyleri arasında ise cinsiyet boyutuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklar görülmemektedir.

Tablo 6: Alt Gruplara Göre İfadelere Katılma Oranları

	Erkek	Kadın	Chi2 (1)	Az	Çok	Chi2 (1)
	%	%	(p)	deneyi mli	deneyi mli	(p)
Vergileme ilkeleri						
Soru 1	12.80	7.14	(0.248)	16.42	5.62	(0.028)
Soru 2	46.51	34.29	(0.093)	43.29	39.33	(0.619)
Soru 3	22.09	22.86	(0.909)	28.36	17.98	(0.098)
Soru 4	37.21	32.86	(0.571)	31.35	38.20	(0.375)
Soru 5	31.39	28.57	(0.702)	29.86	30.33	(0.948)
Soru 6	26.74	22.85	(0.577)	35.82	16.86	(0.007)
Soru 7	15.12	2.86	(0.010)	13.44	6.74	(0.161)
Soru 8	47.68	48.57	(0.911)	61.20	38.20	(0.004)
Soru 9	18.61	7.14	(0.037)	20.90	7.87	(0.018)
Soru 10	18.60	7.14	(0.037)	14.93	12.36	(0.642)
Mükellef tutumları						
Soru 11	11.63	5.71	(0.109)	8.96	8.99	(0.994)
Soru 12	65.12	68.57	(0.649)	65.67	67.42	(0.819)
Soru 13	61.63	71.43	(0.169)	74.63	59.55	(0.039)
Soru 14	80.23	71.42	(0.199)	70.15	80.90	(0.101)
Vergi bilinci						

Soru 15	12.79	24.29	(0.033)	13.44	21.35	(0.202)
Soru 16	4.65	12.86	(0.043)	4.48	11.24	(0.131)
Soru 17	82.56	70.00	(0.047)	76.12	77.53	(0.836)
Vergi suçları						
Soru 18	69.76	70.00	(0.975)	62.69	75.28	(0.046)
Soru 19	76.75	71.43	(0.450)	71.64	76.41	(0.500)
Soru 20	76.75	67.14	(0.095)	68.66	75.28	(0.359)
Soru 21	58.14	32.86	(0.002)	37.32	53.94	(0.037)
Vergi denetimi						
Soru 22	75.58	68.57	(0.330)	67.16	76.41	(0.201)
Soru 23	38.37	47.14	(0.270)	35.83	47.19	(0.155)
Soru 24	68.61	68.57	(0.996)	67.16	69.67	(0.739)
Soru 25	87.21	84.29	(0.602)	80.59	89.89	(0.029)

Vergileme ilkelerinin sağlanma düzeylerine çalışanların deneyimlerine göre bakıldığında; adalet, genellik, kanunilik ve esneklik ilkelerinin sağlandığını ifade eden az deneyim sahibi çalışanların oranı, bu ilkelerin sağlandığını ifade eden çok deneyimli çalışanlara göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha fazladır. Vergi oranları düşürülürse mükelleflerin ödeme isteklerinin artacağını düşünen az deneyimli çalışanların oranı, bu şekilde düşünen çok deneyimli çalışanlara göre anlamlı biçimde daha yüksektir. Türkiye’de vergi suçlarına devlete karşı işlenmiş suçlar olarak bakılması gerektiğini ifade eden ve vergi suçlarının yaptırımını hapis cezası olmalıdır şeklinde belirten çok deneyim sahibi çalışanların oranı, az deneyim sahibi çalışanlara göre anlamlı ölçüde daha yüksektir. Diğer bir deyişle genel olarak daha az deneyimli çalışanlara göre, daha çok deneyim sahibi çalışanlar vergileme ilkelerinin daha az sağlandığını, vergi oranları artarsa mükelleflerin ödeme isteklerinin daha az artacağını ifade etmekte ve vergi suçlarının yaptırımının hapis cezası olması gerektiği yönünde daha fazla kanaat belirtmektedir. Daha deneyimli çalışanlar daha fazla vaka ile karşılaştıkları ve dolayısıyla uygulamadaki bilgiye daha fazla sahip oldukları için bu durum beklenen bir bulgudur. Zira çok deneyim sahibi çalışanlar tüm çalışanların genel anlamda olumsuz görüş beyan ettikleri konularda daha güçlü biçimde olumsuz görüş beyan etmektedirler. Deneyimi yüksek olan çalışanların istatistiksel olarak anlamlı ölçüde daha yüksek katılım yüzdesi gösterdiği diğer bir ifade ise genel tebliğlerin birleştirilerek daha basit ve kanun hükümlerine uygun tek bir metin haline getirilmelidir ifadesidir.

Vergi algılarına yönelik sorulan ifadelerin cinsiyet ve deneyime göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılık sergileyip sergileyemediğini saptamak için yapılan ki-kare testinin gösterdiği sonuçların analiz yöntemine duyarlı olabileceği hesaba katılmış ve gruplar arası karşılaştırmalar için

alternatif bir yöntem olan Mann-Whitney U testi de yapılmıştır. Mann-Whitney U testi, normal dağılım ve süreklilik özelliğini sağlamayan ama en azından sıralı bir ölçeğin değerlerini alan değişkenlerin gruplar arası farklılaşım farklılaşmadığını tespit etmede kullanılan bir testtir. Bu testin temel mantığında, tüm gözlemler ilgili değişkenin aldığı değere göre bir sıralamaya tabi tutulur ve her bir grup için bu sıra toplamları karşılaştırılır. Bir grup için gerçekleşen sıra toplamı, aynı grubun beklenen sıra toplamından büyükse sıra farkı pozitif olur ve o grubun ilgili değişken açısından diğer gruba göre daha yüksek değer aldığı anlamına gelir. Bu çalışmada kullanılan anket ifadeleri 5 düzeyli bir sıralamaya sahip oldukları için söz konusu grup karşılaştırmaları için Mann-Whitney U testi kullanılabilir. 1’den 5’e kadar değer alan ifadelere katılma düzeylerinin ortalama, standart sapma, sıra farkları ve hesaplanan Mann-Whitney U testine ait p-değerleri Tablo A1’de cinsiyet gruplarına göre, Tablo A2’de ise çalışan deneyimlerine göre verilmektedir.

Tablo A1’de sıra farkının pozitif bir değere sahip olması kadın çalışanların ilgili ifadeye katılım düzeyinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğunu, negatif bir değere sahip olması ise erkek çalışanların ilgili ifadeye katılım düzeylerinin kadın çalışanlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ulaşılan sonuçların yukarıda yapılan ki-kare testi sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca ekte verilen sonuçlarda cinsiyet grupları arasında başka dört soru için daha anlamlı farklar bulunduğu göze çarpmaktadır. Vergi kaçırıcılar için cezai yaptırımların yeterli olmadığını, vergi kaçırıcıları teşhir etmek gerektiğini, vergi denetimlerinin yeterli şekilde yapılamadığını ve denetimlerde kesilen cezaların tahsil edilemeyecek kadar fazla olduğunu düşünen erkek çalışanların oranlarının, bu şekilde düşünen kadın çalışanlara göre anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo A2’de sıra farkının pozitif bir değere sahip olması çok deneyim sahibi çalışanların ilgili ifadeye katılım düzeyinin az deneyimlilere göre daha yüksek olduğunu, negatif bir değere sahip olması ise az deneyim sahibi çalışanların ilgili ifadeye katılım düzeylerinin çok deneyimlilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Belirlilik ve tarafsızlık ilkelerinin sağlandığını düşünen az deneyim sahibi çalışanların oranının çok deneyim sahibi çalışanlara göre daha yüksek olduğu sonucu da Tablo A2’de yer alan Mann-Whitney U testi değerlerinden çıkarılabilecek ek bulgulardandır.

Sonuç

Kamu gelirleri içerisinde önemli bir yer tutan vergiler kamu harcamalarının finansmanı için kullanılmakta ve kamu otoritesi de vergi gelirlerinin etkin bir şekilde vatandaşlardan toplanabilmesi için her dönemde çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Mükellefler ise, yük olarak algıladıkları bu düzenlemelere karşılık olarak vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi tepkiler vermektedir. Mükelleflerin vergi kaçırması vergi mevzuatında suç olarak kabul edilmiş ve çeşitli yaptırımlar ile düzenlenmiştir.

Vergi sistemindeki sorunların giderilmesi için hem kamu otoritesinin hem de mükelleflerin tutumları ve algılarının ortaya konması önemlidir. Bu bağlamda, vergi dairesi çalışanlarının da incelemeye dâhil edilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada Antalya özelinde vergi dairesi başkanlığı çalışanlarının, bir verginin doğumundan tahsil edilmeye kadar geçen süreçte uyulması gereken kuralları yansıtan vergileme ilkeleri ile vergi dairesi çalışanları gözüyle mükellefin tutumları, vergi bilinci, vergi suçları ve vergi denetimleri konularındaki görüşleri incelenmektedir.

Bu çalışmadaki bulgular, vergi dairesi çalışanlarının Türkiye’de vergileme ilkelerine yeterince uyulmadığına ilişkin algıları olduğunu göstermektedir. Türk vergi sisteminde vergileme ilkelerinin çoğunun teoride var olmasına rağmen uygulamada tam olarak gerçekleşmediği söylenebilir. Kamu otoritesinin bu ilkelerin sağlanması hususunda hem mevzuat hem de uygulamada iyileştirici düzenlemeler yapması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu düzenlemeler tüm mükelleflere karşı yapılabileceği gibi, aksaklık yaşanan ilkeler özelinde de farklılık sergileyebilir. Devletlerin vergi gelirlerini artırabilmeleri için vergi bilinci kavramı vatandaşlarda yerleşmiş olmalıdır. Bu bilincin yerleşebilmesi için ise mükellef haklarına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Vatandaşlarda vergi bilincinin oluşması için vergilerin kişiler üzerinde sadece bir yük olarak algılanmasının önüne geçilmeli ve kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olduğu algısı yaygınlaştırılmalıdır. Bu noktada, vergi dairesi çalışanlarına mükellef hakları ile ilgili eğitimler verilerek yeni düzenlemeler yapılmasının gerekliliği de belirtilmelidir. Vergilerin tam ve zamanında toplanabilmesi etkin bir vergi denetimine bağlıdır. Etkin bir vergi denetimi ise mükellefleri tam ve zamanında vergi ödemeye teşvik edecek ve böylelikle hem vergi gelirleri artacak hem de kayıt dışılık azalmış olacaktır. Bu noktada, vergi sistemi içinde idare ile mükelleflerin uyumlu bir şekilde çalışmasının önemini belirtmek gerekir. Vergi mevzuatının daha mükellef temelli, daha sade ve daha anlaşılabilir olarak hazırlanması hususuna da ayrı bir önem verilmelidir. Maliye Bakanlığı’nın çıkarmış olduğu genel tebliğler, vergi kanunlarının algılanması ve uygulanması açısından, mükellefler ve vergi idaresi için çok önemli bir yere sahiptir. Vergi mevzuatımızın sık sık değişmesi ve bu sebeple genel tebliğlerin çok sayıda olması da uygulamada aksaklıklara neden olmaktadır. Bu yüzden genel tebliğler kolay anlaşılabilir, ulaşılabilir ve birleştirilebilir şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Bu çalışmayı daha önceki çalışmalardan ayıran hususlardan biri, vergi dairesi çalışanlarının vergi algılarının cinsiyet ve deneyime göre farklılaşmış farklılaşmadığının incelenmesidir. Bulunan sonuçlar, vergi algılarında cinsiyet ve deneyime göre belli ölçülerde farklılık olduğunu göstermektedir. Bu konuda politika yapıcılara yönelik en önemli çıkarım, farklı alt gruplardaki algı farklılığının vergi sistemindeki farklı aksaklıklara işaret edebileceğidir. Dolayısıyla vergi sistemindeki ve denetimindeki aksaklıklara çözüm önerileri geliştirirken bu husus da dikkate alınabilir.

Çalışmada ulaşılan bulgulardan hareketle, hem mükellef ve idare arasındaki uyumun sağlanması açısından hem de genel olarak vergi sistemimizdeki aksayan yönlerin tespit edilmesinde ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde vergi dairesi çalışanlarının algı ve görüşlerinin hesaba katılmasının gerektiği söylenebilir. Bu çalışmanın en önemli kısıtlarından biri, kullanılan anket verisindeki gözlem sayısının daha ileri düzeyde istatistiksel analizler yapmak için yetersiz olmasıdır. İleride yapılacak başka çalışmalarda bu husus hesaba katılarak daha fazla sayıda gözlem ile çalışılabilir. Daha yüksek gözlem sayısı ile daha sağlıklı sonuçlar veren faktör analizi gibi parametrik olmayan yöntemler ya da regresyon analizi gibi parametrik yöntemler kullanılabilir.

EKLER

Tablo A1: Anket Sorularına İlişkin Cronbach Alfa Değerleri

	Tümü (n=156)	Erkek (n=86)	Kadın (n=70)	Az deneyimli (n=67)	Çok deneyimli (n=89)
Soru 1	0.786	0.800	0.779	0.820	0.756
Soru 2	0.798	0.821	0.779	0.833	0.769
Soru 3	0.787	0.804	0.779	0.820	0.760
Soru 4	0.793	0.806	0.789	0.822	0.766
Soru 5	0.798	0.812	0.791	0.824	0.774
Soru 6	0.792	0.807	0.784	0.829	0.757
Soru 7	0.781	0.794	0.778	0.814	0.752
Soru 8	0.788	0.802	0.781	0.823	0.760
Soru 9	0.788	0.801	0.784	0.821	0.762
Soru 10	0.790	0.806	0.782	0.824	0.763
Soru 11	0.794	0.805	0.794	0.827	0.762
Soru 12	0.799	0.813	0.800	0.832	0.773
Soru 13	0.805	0.817	0.795	0.829	0.775
Soru 14	0.798	0.824	0.780	0.831	0.767
Soru 15	0.793	0.812	0.782	0.824	0.756
Soru 16	0.789	0.803	0.786	0.822	0.754
Soru 17	0.799	0.815	0.796	0.828	0.771
Soru 18	0.797	0.812	0.793	0.829	0.764
Soru 19	0.786	0.805	0.778	0.818	0.750
Soru 20	0.793	0.809	0.791	0.826	0.759
Soru 21	0.795	0.812	0.786	0.823	0.764
Soru 22	0.793	0.812	0.782	0.827	0.761
Soru 23	0.804	0.820	0.795	0.827	0.777
Soru 24	0.787	0.803	0.784	0.820	0.755
Soru 25	0.790	0.806	0.788	0.824	0.757
Tüm sorular	0.800	0.815	0.793	0.831	0.770

Tablo A2: Cinsiyete Göre İfadelere Katılma Düzeyleri

	Erkek		Kadın		Sıra farkı	M-W (p)
	Ort.	St. sapma	Ort.	St. sapma		
Vergileme ilkeleri						
Soru 1	2.012	1.111	1.814	0.952	-246	0.350
Soru 2	3.047	1.147	2.914	1.018	-265.5	0.323
Soru 3	2.221	1.259	2.229	1.144	67	0.803
Soru 4	2.721	1.343	2.700	1.147	6	0.982
Soru 5	2.593	1.259	2.557	1.293	-58	0.831
Soru 6	2.372	1.302	2.200	1.314	-257	0.340
Soru 7	2.000	1.178	1.657	0.866	-443	0.048
Soru 8	2.919	1.330	2.986	1.257	76	0.777
Soru 9	2.314	1.066	1.971	0.884	-509	0.034
Soru 10	2.372	1.128	1.957	0.908	-600	0.023
Mükellef tutumları						
Soru 11	1.884	1.045	1.886	0.790	222	0.387
Soru 12	3.535	1.308	3.543	1.247	-20.5	0.939
Soru 13	3.581	1.183	3.771	0.995	224	0.400
Soru 14	4.105	1.106	3.943	1.250	-144	0.583
Vergi bilinci						
Soru 15	1.988	1.068	2.529	1.259	754	0.005
Soru 16	1.616	0.785	2.114	1.097	791.5	0.002
Soru 17	4.198	1.156	3.843	0.987	-795	0.003
Vergi suçları						
Soru 18	3.826	1.339	3.743	1.200	-241	0.368
Soru 19	4.023	1.178	3.743	1.188	-505	0.032
Soru 20	3.977	1.246	3.557	1.337	-607.5	0.023
Soru 21	3.826	1.339	3.743	1.200	-241	0.368
Vergi denetimi						
Soru 22	3.698	1.189	3.000	1.239	-949	0.001
Soru 23	3.988	1.153	3.686	1.186	-487	0.047
Soru 24	3.000	1.355	3.243	1.173	313.5	0.251
Soru 25	3.942	1.022	3.757	1.069	-281.5	0.293

Not: Beklenen sıra toplamaları: Erkekler=6751, Kadınlar=5495.

Tablo A3: Deneyime Göre İfadelere Katılma Düzeyleri

	Az deneyimli		Çok deneyimli		Sıra farkı	M-W (p)
	Ort.	St. sapma	Ort.	St. sapma		
Vergileme ilkeleri						
Soru 1	2.134	1.140	1.764	0.942	-521.5	0.046
Soru 2	3.090	1.026	2.910	1.135	-235.5	0.378
Soru 3	2.433	1.246	2.067	1.156	-512.5	0.048
Soru 4	2.612	1.193	2.787	1.301	215.5	0.425
Soru 5	2.657	1.297	2.517	1.253	-173.5	0.522
Soru 6	2.627	1.434	2.045	1.147	-647.5	0.016
Soru 7	2.015	1.212	1.719	0.917	-299	0.246
Soru 8	3.179	1.370	2.775	1.213	-565	0.034
Soru 9	2.313	1.183	2.045	0.824	-281	0.285
Soru 10	2.358	1.124	2.056	0.981	-464.5	0.048
Mükellef tutumları						
Soru 11	1.985	0.977	1.809	0.903	-329.5	0.109
Soru 12	3.448	1.259	3.607	1.293	262.5	0.321
Soru 13	3.851	1.077	3.528	1.109	-532.5	0.044
Soru 14	3.955	1.236	4.090	1.125	124.5	0.634
Vergi bilinci						
Soru 15	2.179	1.114	2.270	1.241	58.5	0.827
Soru 16	1.851	0.857	1.831	1.047	-193	0.455
Soru 17	4.060	1.071	4.022	1.118	-36	0.891
Vergi suçları						
Soru 18	3.627	1.229	3.910	1.302	481.5	0.046
Soru 19	3.836	1.175	3.944	1.200	188	0.477
Soru 20	3.701	1.314	3.854	1.293	221.5	0.404
Soru 21	3.164	1.286	3.551	1.216	527.5	0.039
Vergi denetimi						
Soru 22	3.701	1.267	3.966	1.092	313.5	0.237
Soru 23	3.015	1.225	3.180	1.319	222	0.414
Soru 24	3.776	1.027	3.921	1.058	267.5	0.315
Soru 25	4.254	1.035	4.449	0.965	345	0.106

Not:

Beklenen sıra toplamları: Az deneyimliler=5259.5, Çok deneyimliler=6986.5

Kaynakça

- Abdioğlu, H. (2007). Vergi Denetiminde Kırmızı Bayrakların Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 5(36), 16-35.
- Altundiş, M. (2007). Vergi Usul Kanunu'nda Yer Alan Vergi Suç ve Cezaları ile Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Bu Suçlara Etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 65(1), 168-179.
- Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi.(1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (erişim tarihi: 14.12.2017).
- Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, (1961) *213-Vergi Usul Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>(erişim tarihi: 14.12.2017).
- Can, İ. (1981). Türkiye'de Vergi Denetimi Uygulaması ve Eleştirisi. *Maliye Dergisi*, 9(53), 66-78.
- Cansız, H. (2014). Defterdarlık Çalışanlarının Vergileme İlkelerine Bakışı: Afyonkarahisar Örneği. *AKÜ İİBF Dergisi*, 16(2), 33-43.
- Cansız, H. (2015). Defterdarlık Çalışanlarının Vergi Algıları: Afyonkarahisar Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), 434-450.
- Çelikkaya, A. ve Sağbaşı, İ. (2013). *Vergi Teorisi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Çevik, S. (2004). Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikasında Dönüşüm ve Küresel Sorunlar. *Vergi Dünyası*, 23(270), 150-166.
- Çiçek, H. (2006). Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri. *Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayınları*, 65(2), 21-41.
- Demir, M. (2009). Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler. *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 10(18), 6-26.
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2014). Mükelleflerin Hakları ve Ödevleri Rehberi. <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/mukellefihakveod evleri2014.pdf> (erişim tarihi: 11.12.2017).
- Gerçek, A. (2006). Vergilemede Mükellef Hakları ve Türkiye'deki Durumun İncelenmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 5(209), 122-139.
- Güner, Ü. (2008). *Türkiye'de Vergi Bilincinin ve Vergi Ablakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Koç, M. (2011). *Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçağı ve Bunların Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Organ, İ. ve Yegen, B. (2013). Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 241-270.
- Pehlivan, O. (2013). *Kamu Maliyesi*. Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Saraçoğlu, F. ve Çelik, B. (2003). “Vergi Usul Kanununda Mükellef Hakları ve Sorunlar”. *Maliye Seçme Yazılar Dergisi*, 23(7), 41-66.
- Somuncu, A. (2014). Yaygın Yoğun Vergi Denetimi: Hukuki Yapı ve Uygulamanın Değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(43), 133-173.
- Şentürk, S. H. (2006). Vergilemede Adalet İlkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler. *Çimento İşveren Dergisi*, 20(2), 16-25.
- Taşkın, Y. (2010). “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, 5(54), 68-98.
- Tekbaş, A. (2009). Vergi Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi: Türkiye Değerlendirmesi. *Strateji Geliştirme Başkanlığı Dergisi*, 9(396), 203-254.
- Tosuner, M. (2007). Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 9-37.
- Tuncer, S. (2003). *Vergi Hukuku ve Uygulaması*. Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Ö S. (2015). *Uluslararası Denetim Standartlarına Göre Denetim Kanıtları ve Kanıt Toplama Teknikleri*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Muhasebe Eğitiminde Bilgi Teknolojileri Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

A Research on Use of Information Technologies in Accounting Education

Mahmut Sami ÖZTÜRK¹

Murat ERDOĞAN²

Geliş tarihi: 20.03.2018, Kabul tarihi: 14.10.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

Eğitim kurumlarına yönelik olarak AACSB (The Association to Advance Collegiate Schools of Business) tarafından yayınlanan Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları, muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinin kullanılmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Prezi, eğitimde son zamanlarda sıklıkla kullanılan muhasebe bilgi teknolojilerinden birisidir. Çalışmanın amacı muhasebe eğitiminde Prezi kullanımının muhasebe dersi alan öğrenciler üzerinde algı düzeyinin ölçülmesidir. Bu amaç doğrultusunda, muhasebe derslerinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilere yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde görülmektedir ki, muhasebe eğitiminde Prezi'nin kullanılması sayesinde öğrenciler muhasebe derslerini daha iyi anladıklarını, kullanılan araç ve gereçten memnun olduklarını ve derslerin daha ilgi çekici ve eğlenceli hale geldiğini ifade etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: *Akreditasyon, Standartlar, Muhasebe Eğitimi, Bilgi Teknolojileri, Prezi.*

Jel Kodu: *M41, I23, M40.*

Abstract

The International Accounting Accreditation Standards published by AACSB (The Association to Advance Collegiate Schools of Business) for the educational institutions, express the necessity of using information technology in accounting education. Prezi has recently been one of the accounting information technologies that is often used in education. The purpose of the study is to measure the level of perception on the students who take accounting courses and use Prezi in accounting education. For this purpose, a questionnaire study was carried out for students who used and not used Prezi in accounting courses. It is evident that the use of Prezi in accounting education helps students understand accounting courses better. They are satisfied with the tools and equipment used, and that the lessons become more interesting and entertaining.

Keywords: *Accreditation, Standards, Accounting Education, Information Technologies, Prezi.*

Jel Codes: *M41, I23, M40.*

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi
samiozturk@sdu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7657-3150>

² Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi
muraterdogan@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4506-0731>

Giriş

Multimedya materyalleri, içinde bulunulan yüzyılda derslerin öğretilmesi için sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle son yıllarda eğitimde projeksiyon, sunum, video ve internet gibi teknolojik araçların kullanımı ile görsel eğitim yöntemleri popüler hale gelerek çok sayıda kullanıcının dikkatini çekmektedir.

Lisans eğitimi veren eğitim kurumları, gerek artan rekabete ayak uydurmak için gerekse kaliteli eğitim için akreditasyon kurumlarına akredite olmaktadır. Uluslararası düzeyde akreditasyon sağlayan kuruluşlar eğitimdeki kalitenin artırılması için faaliyet göstermektedirler. Dünya genelindeki akreditasyon kuruluşlarının en önde gelenlerinden birisi olan AACSB (The Association to Advance Collegiate Schools of Business) işletme lisans eğitimi veren kurumlar için akreditasyon sağlamakta ve akreditasyonlar hakkında çeşitli standartlar yayınlamaktadır.

AACSB tarafından çıkarılan Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları muhasebe eğitimindeki kalitenin artırılması için bir takım kriterler getirmektedir. Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları'nın 7. Maddesi gereği muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinin kullanılması gerekmektedir. İşletme lisans eğitimi veren eğitim kurumlarının akreditasyon alabilmeleri için bilgi teknolojilerini muhasebe eğitimine entegre ederek bunu dokümanete etmeleri gerekmektedir.

Prezi, sahip olduğu görsel tasarımı, içeriği, işlevselliği, teknolojik olanakları ile eğitimde kullanılan önemli bilgi teknolojileri araçlardan biridir. Muhasebenin anlaşılması, öğrenilmesinin kolaylaşması, bütünlüğünün görülebilmesi vb. açısından, Prezi kullanımı ve bilgi teknolojilerinin muhasebe eğitimine entegre edilmesi son derece önem taşımaktadır.

Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları'nın muhasebe eğitiminde bilgi teknolojileri kullanımını gerekli kılması sebebiyle, çalışmada muhasebe eğitiminde Prezi kullanımının lisans eğitimi alan öğrenciler üzerindeki algı düzeyi tespit edilmektedir.

1. Literatür Taraması

Çalışmada, bilgi teknolojileri uygulamalarından birisi olan Prezi üzerine, muhasebe eğitiminde bir araştırma gerçekleştirildiği için literatür taraması kısmında eğitim konusunda Prezi ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmektedir.

Rockinson-Szapkiw vd.'nin çalışmalarında kavramsal öğrenme deneyimlerinde Prezi'nin konumuna değinilmektedir. Çalışmanın sonucunda Prezi'nin Powerpoint kadar kullanımının kolay olmadığı ancak eğitimcilere etkili multimedya deneyimleri sunarak katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Rockinson-Szapkiw vd., 2011).

Duffy vd. tıp eğitiminde Prezi kullanımının deneyimleri hakkında bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada Prezi'nin video uygulamaları, görselliği, online özellikleri, interaktif oluşu ve diğer sahip olduğu özellikler sayesinde tıp eğitiminde kullanılmasının bir çok fayda sağlayacağı vurgulanmaktadır (Duffy vd., 2013).

Eğitimde Prezi kullanımı üzerine Sinclair tarafından yapılmış bir çalışmada Prezi hakkında teknik ve detaylı bir bilgilendirme yapılmaktadır (Sinclair, 2013).

Prezi kullanımının etkinliği hakkında radyasyon terapisi öğrencileri üzerinde Lam tarafından bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrenciler çoğunlukla Prezi kullanımından memnuniyet duymaktadırlar (Lam, 2014).

Elswaifi tıp eğitiminde Prezi'yi alternatif bir yöntem olarak değerlendirmiş ve Powerpoint ve Prezi ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Her ne kadar Prezi'nin bazı olumsuz yönleri bulunsada tıp eğitiminde etkili bir eğitim aracı olduğu çalışmanın sonucunda vurgulanmaktadır (Elswaifi, 2016).

Kiss, yüksek öğrenimde Powepoint ile Prezi'yi karşılaştırmaktadır. Sonuçlara göre Prezi'nin üretken bir sunum aracı olduğu ve Prezi sayesinde öğrencilerin daha iyi sonuçlar elde ettiği belirtilmektedir (Kiss, 2016).

Lina tarafından yapılan bir tez çalışmasında konuşmanın öğretilmesinde Prezi'nin Powerpoint'e göre daha etkin olup olmadığı, yüksek yaratıcılığı olan öğrencilerin düşük yaratıcılığa sahip olanlara göre daha iyi konuşma yeteneğine sahip olup olmadığı ve son olarak, konuşmanın öğretilmesinde medya öğretilmesi ve yaratıcılık arasında bir etkileşimin olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre Prezi'nin konuşma öğretimi hakkında etkili bir öğretim tekniği olduğu belirtilmektedir. Ayrıca düşük ve yüksek yaratıcılığa sahip olan öğrencilere İngilizce konuşma eğitimi verildiğinde Prezi'nin kullanılması önerilmektedir (Lina, 2016).

Hoeg vd. yaptıkları çalışmada kritik sosyo-bilimsel konular hakkında verilen eğitimde Prezi kullanımı incelemektedirler. Ulaşılan sonuçlara göre Prezi'nin sosyo-bilimsel konulardaki eğitimlerde kullanılabileceği vurgulanmaktadır (Hoeg vd., 2017).

Elnakib'in gerçekleştirdiği çalışmada eğitimde yazılımsal olarak Prezi'nin sağladığı genişletilmiş destek hakkında bilgi verilmektedir (Elnakib, 2018).

Rumpa vd. tarafından yapılan çalışmada öğrenci başarısında lineer olmayan sunum yöntemlerinin araştırılması için mühendislik eğitiminde Prezi'nin uygulanması incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre lineer sunum yöntemi olan Powerpoint ile lineer olmayan sunum yöntemi olan Prezi arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ve Prezi'nin mühendislik eğitiminde kullanılabileceği belirtilmektedir (Rumpa vd., 2018).

Wu ise Çin'deki üniversitelerdeki iki dilli eğitimdeki yenilikler üzerine bir araştırma yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Prezi ile ilgili çeşitli engellerin bulunmasına rağmen Prezi'nin Powerpoint'e göre çok daha fazla avantajının bulunduğu vurgulanmaktadır (Wu, 2018).

2. Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları

AACSB (The Association to Advance Collegiate Schools of Business), dünya genelinde kaliteli işletme eğitiminin gelişmesini kendisine görev edinen bir akreditasyon kuruluşudur. AACSB standartları, AACSB kalite standartlarının uygulanması ile üye okullarda sürekli gelişmeyi teşvik etmek için tasarlanmıştır. Standartlar, öğrenme çıktılarının sistematik değerlendirmelerini ve zayıflıkların tespit edilip düzeltildiği döngüsel faaliyetlerin tamamlanmasını gerektirmektedir. AACSB, kalite standartlarını sürekli ön plana çıkararak, daha iyi bir işletme eğitimine ve daha kaliteli işletme mezunlarına olanak sağlamaktadır (Morgan, 2011).

AACSB'nin çıkardığı işletme ve muhasebe standartlarının temelini toplam kalite yönetimi teknolojisi oluşturmaktadır. İşletme okullarında toplam kalite yönetimi uygulamaları gözden geçirilmekte ve değerlendirilmektedir (Dillard ve Tinker, 1996:215).

AACSB tarafından yayınlanan "Muhasebe Akreditasyonu için Uygunluk Prosedürleri ve Akreditasyon Standartları", akreditasyon için kaliteli muhasebe eğitiminde bulunması gereken kriterler ve standartları belirlemektedir. Yayınlanan Muhasebe Akreditasyonu için Uygunluk Prosedürleri ve Akreditasyon Standartlarından 7. Standart, muhasebe eğitiminde bilgi teknolojileri kullanımına vurgu yapmaktadır.

Standarta göre; misyon, beklenen çıktılar ve destek stratejileri ile tutarlı olarak, muhasebe lisans programları, muhasebe ve işletmeye bilgi teknolojilerinin entegrasyonu ile ilgili bilgi ve becerileri geliştiren öğrenme deneyimlerini içermektedir. Bu öğrenme deneyimlerinde, örgüt bünyesinde ve örgütler arasında veri oluşturma, veri paylaşımı, veri analitiği, veri madenciliği, veri raporlaması ve veri depolaması ile ilgili bilgi ve becerilerin geliştirilmesi yer almaktadır (AACSB, 7. Standart). Standartlar, muhasebe eğitimi veren lisans programlarında bilgi teknolojilerinin entegrasyonunu gerekli kılmaktadır.

Muhasebe Akreditasyon Standartları, lisans programlarının akreditasyon çalışmalarının incelenmesi konusunda ise şu hükümleri getirmektedir:

Misyon ile tutarlı olarak muhasebe lisans programları mevcut bulunan ve yeni ortaya çıkan muhasebe ve işletmedeki istatistik teknikleri, veri yönetimi, veri analitiği ve bilgi teknolojilerini müfredatta birleştirir. Öğrenme deneyimleri işletme, muhasebe ve diğer akademik birimler tarafından desteklenebilir. Öğrenci deneyimleri, gerçek dünyadaki iş stratejilerini, gizlilik

ve güvenlik sorunlarını, etik konuları, veri yönetimi, veri analitiği, çalışma ortamındaki teknolojik değişiklikleri ve karar vermedeki zorlukları bütünleştirir. Mezunlar, misyonla bağlantılı olarak, veri analitiği araçlarını, veri yönetimi araçlarını ve bilgi diğer teknolojilerini etkin bir şekilde kullanma becerilerini gösterir; mezunlar bu araçların kabiliyetlerini, etkilerini ve bunlara eşlik eden riskleri ve fırsatları birlikte anlamalıdır (AACSB, 7. Standart). Görüldüğü üzere standartlar, muhasebe lisans programlarında bilgi teknolojilerinin müfredat içerisinde birleştirilmesini vurgulamaktadır.

Dokümantasyon konusunda ise şu hükümler yer almaktadır:

İşletme ve işletme dışı alan ve disiplinlerdeki öğrenme deneyimleri dahil olmak üzere; veri analitiği, veri yönetimi, diğer bilgi teknolojileri ile bu teknolojilerin etkileri ve beraberindeki risk ve fırsatlar ile muhasebe lisans programları arasındaki entegrasyon belgelendirilmelidir.

Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları, muhasebe eğitimi veren lisans programlarının akreditasyon elde edebilmeleri için muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinin kullanılmasını ve entegre edilen muhasebe teknolojilerinin de akreditasyon için dokümanite edilmesini gerekli kılmaktadır.

3. Muhasebe Eğitiminde Bilgi Teknolojileri ve Prezi

Teknolojinin baş döndüren gelişimi ile birlikte yükseköğretim kurumlarında derslerin verilme/sunulma şekli ve seçenekleri, geçmişte hiç olmadığı kadar gelişmiş durumdadır. Bununla birlikte bu olanakların ne ölçüde etkin kullanıldığı çok değişkendir ve bireysel olarak öğreticinin yetenekleri ile yakından ilişkilidir. Bu yetenekler sadece pedagojik yetenekler değil aynı zamanda didaktik ve teknolojik yeteneklerdir. Günümüzde mevcut çok sayıda farklı teknoloji ve araç olduğu için öğreticinin hangi teknolojiyi hangi amaca yönelik olarak kullanacağına karar vermesi genellikle güçtür (Virtanen vd. 2013:201).

Bilgi teknolojileri, öğrenciler tarafından eğitim ve öğretim de dahil olmak üzere bir takım amaçlarla kullanılmaktadır. Ayrıca, öğretim elemanları öğretimlerini kolay, etkili ve ilginç hale getirmek için teknolojiyi daha fazla kullanmaktadırlar. Teknoloji, hem öğrenciler hem de öğretim elemanları için sanal bir sınıf imkanı sağlayabilmektedir. Bilgiye erişim, bir tuşa basma kadar yakın hale gelmiş durumdadır. Daha önce hiç bu kadar büyük miktarda bilgi, kamuoyuna açıkça sunulmamıştır. Eğitim için bu tür bilgiler, öğrencilerin ve öğretim elemanlarının zaman ve çabalarını azaltmakta ve öğrenimlerini kolaylaştırmaktadır (Shukla ve Sharif, 2017:41).

Y kuşağı olarak adlandırılan ve 1980-1999 tarihleri arasında doğan öğrenciler ile özellikle “internet kuşağı” olarak da ifade edilen Z kuşağı öğrencilerinin teknolojiye olan yatkınlıkları sayesinde, en küçük cihazlarla bile

her durumda sözel ve görsel iletişim kurma becerilerine sahip konumdadırlar (Keleş, 2011:131-132). Günümüzde, teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı gelişmiş ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin birçoğu dizüstü bilgisayarlarını neredeyse tüm derslerde kullanmaktadır. Dersler sırasında eş zamanlı olarak iletişim kurup, aynı zamanda hem öğretici ile hem de kendi aralarında ders konusu ile ilgili detaylı bilgi alış verişinde bulunabilmektedirler (Virtanen vd. 2013:201).

Bilgi teknolojilerinin muhasebe eğitimi üzerindeki etkisi, eğitimin tüm diğer alanlarındaki etkisine benzemektedir. Teknolojiden yeterince faydalanamayan öğrenciler, mesleki becerilerini yükseltmek ve entelektüel araştırmaları gerçekleştirebilmek için önemli fırsatları kaçırabilmektedirler. Muhasebe eğitimi veren öğreticiler için en büyük zorluk, geleneksel eğitim yöntemlerinden sınırlabilmeleri ve modern teknolojiyi farklı seviyelerde (örneğin ortaokul, lise, lisans ve lisansüstü) kullanabilmeleri için gerekli gelişmeyi sağlayabilmeleridir. Muhasebe mesleğinin hızla gelişen doğası da dikkate alınması gereken kritik bir konudur. Muhasebe eğitiminde, sadece tahta üzerinden verilen geleneksel öğretim teknolojilerinden, modern eğitim teknolojilerine doğru geçiş sağlanmalıdır. Artık Moodle, Turnitin, çevrimiçi kütüphane kaynakları, vb. gibi teknolojiler, üniversite ihtiyaçlarının bir parçası durumdadır. Öğretim yöntemlerinde bilgi teknoloji kullanımı, öğrenme çıktılarında beklendiği gibi muazzam bir fark oluşturmaktadır (Shukla ve Sharif, 2017:42).

Muhasebe eğitimi alan öğrenciler genel olarak muhasebenin temel mantığını anlamakta zorluk çekmekte ve muhasebenin zor ve karmaşık bir yapıda olması vb. konularda olumsuz tutum sergilemektedirler. Bir muhasebe modülü sınıfının boyutu 100 ile 150 öğrenci arasında değişebilmektedir. Öğrenciler genellikle konuya karşı olumsuz bir tutum sergilemekte ve çekirdek kavramları anlamaya çalışmaktadırlar. Geleneksel öğretim metodu olarak "konuşma ve tebeşir", bilinen bir ders yöntemi olarak geçmişte kullanılmaktadır. Bu öğretim metodu, öğreticilerin üstesinden gelinmesi gereken birtakım zorluklarla yüz yüze kalmasına neden olmaktadır. Bu gibi durumlar alternatif öğretim yöntemlerinin araştırılması ve kullanılması arayışına sebep olmaktadır (Lubbe, 2016:63-65).

Prezi, öğrencilerin birlikte çalışıp etkileşime girmeleri için gerçek zamanlı işbirliği sağlayan bulut tabanlı bir çözüm olmakla birlikte, kullanıcıların zihinlerinde geleneksel sunum teknikleri ile beyaz tahtalar arasında bir yerlerde yeni öğrenme imkanlarını açığa çıkarmaktadır (Conboy vd., 2012). Yakınlaştırılabilir arka plan, bir sunuya ilave bir boyut yaratılmasını sağlamakta, öğrencilerin fikirlerini özgürce tasarlayabilmelerini, üç boyutlu bir zihin haritası oluşturabilmelerini ve bu kapsamda gerek öğretici gerekse diğer öğrenciler ile bağ kurma sürecinde onlara önemli katkılar sağlamaktadır (Virtanen vd., 2013:204).

Prezi'yi yükseköğretim sınıfında kullanmak, eğitim deneyimlerine ek bir fayda sağlamaktadır. Prezi tarafından kolaylaştırılan dersler, öğrencilerin ilgisini yüksek tutabilmekte ve konuların birbirine bağlılığını anlamayı kolaylaştırabilmektedir. Bazı konular, bir slayt formatında yapılandırılmış sunumlar için daha uygun olabilmektedir. Çünkü Prezi, tüm durumlarda kullanılmamalıdır. Sıkıntıyı azaltmak ve anlaşmayı kolaylaştırmak için ders materyali dağıtımını değiştirmek en iyi yöntemdir. Öğrenciler, sunumlarını daha işbirlikçi ve yaratıcı hale getiren Prezi ortamının işbirliğine dayalı doğasından yararlanabilmektedirler. Prezi, sınıfta heyecan verici ve etkileşimli bir yer tutmak için kullanılabilir pek çok araçtan biridir (Strasser, 2014:97).

Prezi'nin yanı sıra en yaygın kullanılan sunum tekniklerinden biri de Powerpoint (PPT)'dir. Aşağıdaki tabloda hem Powerpoint hem de Prezi'nin kullanımına yönelik avantajlar yer almaktadır:

Tablo 1: Powerpoint ve Prezi'nin Avantajları

Powerpoint	Ortak Özellikler	Prezi
<ul style="list-style-type: none">• En bilinen sunum programı• Diğer MS Office Uygulamalarına hızlı veri transferini sağlar.• Ses ve video kliplerini sıkıştırma imkanı tanır.• Microsoft PowerPoint Mobile, sunuların telefonda da görüntülenmesine olanak tanır.• Tek bir animasyon veya slayt otomatik oynatma süresi sınırsızdır.	<ul style="list-style-type: none">• Kullanıcı dostu ara yüz• Kolay kullanım• Çizim çubuğunu, küçük resim biçimindeki resimleri, resimleri, metin ve hayal üzerindeki efektleri, müzik dosyalarını ve videoları kullanarak çeşitli grafik öğelerini sunmaya izin verir.• Çevrim dışı kullanım için sunulara izin verir.• Kullanıcıların bir dizi öğretici filmleri vardır ve uygulamanın nasıl kullanılacağını öğrenmek için çevrimiçi el kitabı mevcuttur.	<ul style="list-style-type: none">• Başvuru ücretsizdir.• Basit bir kullanıcı hesabı oluşturarak yapılabilir (erişilebilir).• Muhteşem sunum yapma fırsatı sağlar; sunum, dinamik ve çekicidir.• Yakınlaştırma kullanıcı arabirimi• Zihin haritası oluşturma becerisi• Fikirleri değerlendirir ve onu hazırlayan kişinin yaratıcılığını uyarır.• Daha akıcı bir gösteri sunmaya yardımcı olur.• Sunumun görsel öğelerini en mantıklı yere yerleştirebilir.• Sunum tasarımcısı, öğeler arasındaki fiziksel, mantıksal ve hiyerarşik ilişkileri

	<ul style="list-style-type: none">• Slaytlar arasındaki sunumlara izin verir.• Sunum yapmanın "gizli" unsurları olan bir slayt görüntüleme becerisi mevcuttur.	<p>görsel olarak açıklamak için konum ve yakınlığı kullanmakta serbesttir.</p> <ul style="list-style-type: none">• Tüm komutlar uygulama arabiriminde bulunduğundan harici bir yazılım gerektirmez.• 100mb toplam depolama alanı mevcuttur.• Metin ve çerçeveler eklenmesinin yanı sıra, çizgiler veya oklar çizebilir veya zaten var olan nesneleri vurgulayabilir.• Sunum yapma teklifinin çeşitlendiği ve geliştirildiği yerden ödeme hesabı kullanma olanağı vardır.• Prezi sitesi, öğrenilebilen ve en yenilikçi örneklerin seçilebildiği zaten yapılmış bir sunum kütüphanesine sahiptir.
--	---	---

Kaynak: Špernjak, 2014:192.

Aşağıdaki tabloda ise Powepoint ve Prezi'nin kullanımına yönelik dezavantajlar yer almaktadır:

Tablo 2: Powerpoint ve Prezi'nin Dezavantajları

Powerpoint	Prezi
<ul style="list-style-type: none">• Slaytlar statik, doğrusaldır.• Bir sununun elemanları arasındaki fiziksel veya mantıksal ilişkiyi güçlü ekran sınırları ile ayrıldığında görsel olarak kodlamayı zorlaştırır.• Çeşitlilik eksikliği vardır.• Tüm Microsoft Office Paketinin kurulumunu gerektirir.• Sürümler arasında uyumluluk sorunları ortaya çıkabilir.• Yazı tipleri mevcut olmalı ve video dosyalarında çeşitli sorunlar oluşabilir.• Birden fazla kullanıcı tarafından düzenlenen bir dokümanın eş zamanlı olarak bulunma olanağını sunmamaktadır.• Fotoğrafların optimal bir çözünürlükle yeniden boyutlandırılmasını veya Mbites'teki son sunum boyutunun büyük olmasını gerektirmektedir• Etki kombinasyonları uygulaması zordur.	<ul style="list-style-type: none">• Daha önce sunulan güçlü yanların çoğu yalnızca ücretli hesap sürümünde bulunmaktadır.• İnternet bağlantısı olup olmadığını ve Prezi.com web sitesinde bir kullanıcı hesabının olmasını gerektirmektedir.• Daha az yüksek performanslı bilgisayarlarda, sunum sırasında çerçeve hareketi parçalanmış olabilmektedir.• Masaüstü sürümünün birçok dezavantajı vardır: yalnızca bir ücret karşılığında kullanılabilir; PDF dosyaları eklenemez; uygulama bir lisansla 3 bilgisayarda kullanılabilir; daha karmaşık grafikler özel bir yazılım kullanarak yapılmalıdır; eklenen dosya başına limit 50 MB; boyutları ne olursa olsun dosyalar eklenebilmektedir.• Formlar sunum içeriğini aşırı yükleyebilir.• Aşırı hareketlilikten dolayı, imgeler görsel rahatsızlık yaratabilmektedir.• Tek bir animasyon veya slaytta otomatik oynatmanın sınırlı ve sabit zaman süresi (sadece 4, 10 veya 20 saniye) vardır.

Kaynak: Špernjak, 2014:193.

Prezi, konular arasındaki bağlantıları kolayca gösteren karmaşık derslere yönelik destek oluşturmak için kullanılabilir. Prezi, bir konuyu parçalara bölerek ayrı slaytlar kullanmak yerine belirli kısımları büyütebilen bir bütün konu oluşturulmasına izin vermektedir. Konular, daha akışkan ve

dinamik olduğu kadar, yapı tarafından daha iyi temsil edilebilmektedir. Öğrenciler, bireysel ya da grup sunumları oluşturmak için Prezi'yi kullanabilmektedirler. Eğitim lisansları ücretsiz olduğu için öğrenciler daha yaratıcı sunumlar yapmak için Prezi'den yararlanabilmektedir. Bir yazar, bir Prezi oluşturabilmekte ve daha sonra başkalarını da düzenlemek üzere davet edebilmektedir. Yapılan tüm değişiklikler, Prezi'de çalışan herkes tarafından anında görülebilmektedir. Prezi, portföy oluşturmak için de kullanılabilir. Prezi'de, resim ve videoların eklenmesi kolaydır ve sanatsal bir portföy oluşturulabilmektedir. Görsel nesnelere (resimler, videolar, web bağlantıları veya animasyonlar) çalışmak Prezi'nin güçlü yanlarından bir tanesidir (Strasser, 2014:96).

Virtanen, Myllarniemi ve Wallander (2013) tarafından üç ve dördüncü sınıflarda eğitim gören öğrencilere yönelik yapılan çalışmada, öğrencilerin %90'dan fazlasının Prezi'yi kullanarak dersi çok iyi bir şekilde öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Çalışmada ek olarak öğrencilere ödev hazırlamaları sürecinde hangi yazılım aracını tercih edeceklerine (MS Word, MS PowerPoint, Prezi vb.) ilişkin sorulan soru üzerine öğrencilerin çoğu Prezi'yi birincil araç olarak tercih ettiklerini ve gelecekte de edebileceklerini ifade etmektedirler (Virtanen vd. 2013:206).

Dört kez ABD Hafıza Şampiyonu ve dünyadaki önde gelen hafıza uzmanlarından birisi olan Nelson Dellis, rekabetçi bir Hafıza Atleti, Bellek Danışmanı ve son derece aranan Açılış Konuşmacısı (Keynote Speaker) olarak dünyayı gezmektedir. Dellis, "Beyin resimlerde daha iyi çalışır. Her gün karşılaştığımız birçok bilgi soyuttur. Resmi bir resimle ilişkilendirirseniz, beyin üzerine kilitlenmesi daha kolaydır." ifadesiyle görsel öğrenimin önemini vurgulamaktadır (Prezi, 2018).

Conboy ve diğerlerinin yükseköğretimde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada öğrenciler Prezi hakkında şu görüşlere yer vermektedirler: "İnsanlar zeka haritaları gibi şeylerden daha fazla şey öğrenmektedirler. Prezi daha zeki bir haritaya benzemek; insanlar her şeyi görebildikleri zaman daha kolay öğreniyor." "PowerPoint kullanılan derslerde sıkılmaya daha yakın hissediyoruz. Prezi daha dikkat çekici, daha etkileşimli, daha çok odaklanıyorsunuz ve ona bakmak ve öğrenmek istiyorsunuz." "Prezi ile lisans eğitimimin ikinci yılında düzenlenen bir konferans sırasında tanıştım ve öğretim üyelerinin çoğunun kullandığı olağan Power Point'ten daha ilgi çekici buldum. Bir öğrenci olarak, öğretim elemanının iki saatlik bir konferans süresince öğrencinin dikkatini çekmesinin zor olabileceğini düşünüyorum. Özellikle mutlak kabul etmediğiniz veya ilgilendiğiniz bir konu olmadığı zamanlarda, Prezi gibi alternatif öğretim yöntemleri, öğrencileri meşgul etmek için kullanışlıdır. Prezi, anlık interaktif olduğu ve öğrenciler arasında daha fazla etkileşimi teşvik ettiği için sınıfta tartışmalara yol açarak daha zevkli bir hal alıyor" (Conboy vd., 2012).

4. Uygulama

Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları'na göre muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinin kullanımı son derece önem taşımaktadır. Dolayısıyla Uluslararası Muhasebe Akreditasyon Standartları'nda ifade edildiği üzere; çalışmanın uygulama kısmında muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinin kullanımı incelenmektedir. Bu çalışma kapsamında, muhasebe eğitiminde bilgi teknolojileri uygulamalarından Prezi üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmektedir.

4.1. Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmanın amacı muhasebe eğitiminde Prezi kullanımının üniversite öğrencileri üzerindeki algı düzeyinin araştırılmasıdır. Araştırma yöntemi olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Araştırmada öncelikle literatür incelemesinin yapılmasının ardından çalışmanın amaç ve kapsamı ile hipotezleri tespit edilmiş, anket soruları hazırlanarak anket formları uygulanmış, anket verileri analiz edilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Öncelikle çalışma kapsamında oluşturulan alternatif hipotezler şu şekildedir:

A1 (Alternatif 1) Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinde sorulan sorulara cevap verebilme arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A2 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin daha iyi işlendiği düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A3 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin daha eğlenceli hale geldiği düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A4 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin en sevilen ders olma düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A5 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerine daha fazla ilgi duyulması arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A6 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinde konsantrasyonun artması arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A7 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin daha iyi anlaşılması arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A8 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin kullanılan araç ve gerece daha uygun olduğu düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

A9 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebedeki bütünlüğün daha rahat görülebilmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırma, muhasebe derslerinde Prezi kullanılan ve Prezi kullanılmayan (Powerpoint vb. kullanılan) toplam 159 lisans öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Uygulanan anket çalışması, öğrencilerle yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılmıştır. Anket sorularının hazırlanmasında White'ın (2011) ve Mustafa ve diğerlerinin (2013) çalışmalarında yer alan ölçeklerden yararlanılmıştır. Ankette 7 adet demografik soru ve 9 adet likert ölçekli soru yer almaktadır. Uygulanan anketlere yönelik elde edilen cevaplar SPSS 17.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Analizlerde %95 güvenilirlik seviyesi referans alınmıştır.

İstatistiksel olarak veriler, tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik kapsamında ele alınmıştır. Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde öncelikle katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin belirlendiği frekans dağılımları yapılmıştır. Sonrasında muhasebe derslerinde kullanılan araç ve gereçler ile ilgili bulgular sunulmuştur. Uygulamanın son bölümünde hipotezlere ait test sonuçlarına ve analizlere yer verilmiştir. Oluşturulan hipotezlerin test edilmesi amacıyla, iki grup arasındaki farklılığı tespit edebilen non-parametrik testlerden biri olan Mann-Whitney U testleri kullanılmıştır.

4.2. Araştırmaya Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma sonuçlarına göre elde edilen tanımlayıcı istatistikler şu şekildedir:

Tablo 3: Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Kadın	78	49,1
Erkek	81	50,9
Toplam	159	100,0

Araştırmada yer alan öğrencilerin yaklaşık %49'u kadın, %51'i erkektir.

Tablo 4: Öğrencilerin Yaş'a Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
18	20	12,6
19	48	30,2
20	53	33,3
21	20	12,6
22 ve üzeri	18	11,3
Toplam	159	100,0

Katılımcılardan 20 tanesi 18 yaşında (%12,6); 48 tanesi 19 yaşında (%30,2); 53 tanesi 20 yaşında (%33,3); 20 tanesi 21 yaşında (%12,6); 18 tanesi ise 22 yaş ve üzeridir (%11,3).

Tablo 5: Öğrencilerin Daha Önce Muhasebe Dersini Ama Durumu

	Frekans	Yüzde
İlk Defa Dersi Alan	108	67,9
İkinci Defa Dersi Alan	42	26,4
Üçüncü Defa Dersi Alan	8	5,0
Dört veya Daha Fazla Dersi Alan	1	,6
Toplam	159	100,0

Ankete katılan öğrencilerin 108 tanesi (%67,9) ilk defa ilgili muhasebe dersini almakta, 42'si (%26,4) daha önce 1 defa alıp kalmış ve ikinci defa bu dersi almakta, 8 tanesi (%5) bu dersi 2 defa alıp kalmış ve üçüncü defa bu dersi almakta, 1 tanesi (%0,6) ise bu dersi daha önce 3 defa alıp kalmış ve dördüncü defa bu muhasebe dersini almaktadır.

4.3. Muhasebe Derslerinde Kullanılan Araç ve Gereçler ile İlgili Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, muhasebe dersinde kullanılan araç ve gereçlerin görsellikleri ve içerikleri ile muhasebe derslerinin anlaşılması hakkında öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Ankete dahil edilen öğrenciler genellikle muhasebe derslerinde Prezi veya Powerpoint kullanılan öğrencilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kısımda Prezi ve Powerpoint'deki görsellik ve içerik karşılaştırılması yapılmaktadır.

Tablo 6: Animasyonlar ve Bilgi Geçişleri Hakkındaki Düşüncelerin Derste Kullanılan Araç ve Gereçlere Göre Dağılımı

Animasyonlar ve Bilgi Geçişleri Hakkındaki Düşünceler	Derste Kullanılan Araç Gereçler		Toplam Yüzde
	Prezi	Diğer	
Çok Kötü	40,0%	60,0%	100,0%
Kötü	44,0%	56,0%	100,0%
Orta	70,4%	29,6%	100,0%
İyi	85,7%	14,3%	100,0%
Çok İyi	94,7%	5,3%	100,0%

Ankete katılan öğrencilerden; muhasebe derslerinde kullanılan araç ve gereçlerdeki animasyon ve bilgi geçişlerine çok iyi diyenlerin %94,7'sinin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Kalan %5,3'ünün muhasebe dersinde ise Powerpoint gibi diğer araç ve gereçler kullanılmaktadır. Aynı şekilde animasyon ve bilgi geçişlerine iyi diyenlerin %85,7'sinin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler animasyon ve bilgi geçişleri hakkında diğerlerine göre daha olumlu düşünmektedirler.

Tablo 7: Bilgi ve İçerik Hakkındaki Düşüncelerin Derste Kullanılan Araç ve Gereçlere Göre Dağılımı

Bilgi ve İçerik Hakkındaki Düşünceler	Derste Kullanılan Araç Gereçler		Toplam Yüzde
	Prezi	Diğer	
Çok Kötü	33,3%	66,7%	100,0%
Kötü	50,0%	50,0%	100,0%
Orta	61,0%	39,0%	100,0%
İyi	74,7%	25,3%	100,0%
Çok İyi	100,0%	0,0%	100,0%

Muhasebe derslerinde kullanılan araç ve gereçlerdeki bilgi ve içeriğe çok iyi diyenlerin tamamının muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Aynı şekilde kullanılan araç ve gereçlerdeki bilgi ve içeriğe iyi diyenlerin %74,7'sinin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Kalan %25,3'ünün dersinde ise Prezi dışındaki diğer araç ve gereçler kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler bilgi ve içerik hakkında diğer araç ve gereçlere göre daha olumlu düşünmektedirler.

Tablo 8: Görsel Tasarım Hakkındaki Düşüncelerin Derste Kullanılan Araç ve Gereçlere Göre Dağılımı

Görsel Tasarım Hakkındaki Düşünceler	Derste Kullanılan Araç Gereçler		Toplam Yüzde
	Prezi	Diğer	
Çok Kötü	20,0%	80,0%	100,0%
Kötü	50,0%	50%	100,0%
Orta	68,9%	31,1%	100,0%
İyi	80,6%	19,4%	100,0%
Çok İyi	94,7%	5,3%	100,0%

Ankete katılan öğrencilerden; muhasebe derslerinde kullanılan araç ve gereçlerdeki görsel tasarım hakkında çok iyi diyenlerin %94,7'sinin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Kalan %5,3'ünün muhasebe dersinde ise Powerpoint gibi diğer araç ve gereçler kullanılmaktadır. Benzer şekilde, görsel tasarıma iyi diyenlerin %80,6'sının muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Sonuçlara göre muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler görsel tasarımdan diğerlerine göre çok daha fazla memnundurlar.

Tablo 9: Multimedya Hakkındaki Düşüncelerin Derste Kullanılan Araç ve Gereçlere Göre Dağılımı

Multimedya Hakkındaki Düşünceler	Derste Kullanılan Araç Gereçler		Toplam Yüzde
	Prezi	Diğer	
Çok Kötü	40,0%	60,0%	100,0%
Kötü	68,8%	31,2%	100,0%
Orta	56,5%	43,5%	100,0%
İyi	80,9%	19,1%	100,0%
Çok İyi	95,8%	4,2%	100,0%

Muhasebe derslerinde kullanılan araç ve gereçlerdeki multimedya çok iyi diyenlerin %95,8'inin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Diğer kalan %4,2'sinin muhasebe dersinde ise araç ve gereç olarak Prezi dışındaki materyaller kullanılmaktadır. Kullanılan araç ve gereçlerdeki multimedya iyi diyenlerin %80,9'unun muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Kalan %19,1'inin dersinde ise Powerpoint gibi Prezi dışındaki diğer araç ve gereçler kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere, muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler multimedya hakkında diğer araç ve gereçlere göre daha olumlu düşünmektedirler.

Ayrıca, öğrencilere derslerde kullanılan araç ve gereçler temelinde muhasebe derslerinin anlaşılması hakkındaki düşünceleri sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 10: Muhasebe Dersinin Anlaşılması Hakkındaki Düşüncelerin Derste Kullanılan Araç ve Gereçlere Göre Dağılımı

Muhasebe Dersinin Anlaşılması Hakkındaki Düşünceler	Derste Kullanılan Araç Gereçler		Toplam Yüzde
	Prezi	Diğer	
Bütün Bilgileri Anladım ve Ders Hakkında Sorum Yoktu	95,0%	5,0%	100,0%
Birçok Bilgiyi Anladım ama Ders Hakkında Sorum Vardı	73,7%	26,3%	100,0%
Hiçbir Bilgiyi Anlamadım ve Ders Hakkında Sorum Vardı	71,4%	28,6%	100,0%
Hiçbir Bilgiyi Anlamadım ve Ders Hakkında Sorum da Yoktu	57,1%	42,9%	100,0%

Ankete katılan öğrencilerden; muhasebe dersindeki bütün bilgileri anladım ve ders sonunda bir sorum yoktu diyenlerin %95'inin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Kalan %5'inin muhasebe dersinde ise Powerpoint gibi diğer araç ve gereçler kullanılmaktadır. Yine, muhasebe dersindeki birçok bilgiyi anladım ve ders sonunda ders hakkında sorularım vardı diyenlerin %73,7'sinin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Kalan %26,3'ünün dersinde Prezi dışındaki araç ve gereçler kullanılmaktadır. Muhasebe dersindeki hiçbir bilgiyi anlamadım ve ders sonunda sorularım vardı diyenlerin %71,4'ünün muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Bu gruptaki öğrencilerde görüldüğü üzere dersi anlamayan ama derste kullanılan araç gereç sayesinde dersi takip ettiği için ders hakkında soruları olan öğrencilerin daha geneli Prezi üzerinden ders işlemektedirler. Muhasebe dersindeki hiçbir bilgiyi anlamadım ve ders sonunda soracağım bir sorum da yoktu diyenlerin %57,1'inin muhasebe dersinde Prezi kullanılmaktadır. Sonuçlara göre muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler dersi anlama, takip etme ve benzeri konularda diğerlerine göre daha olumlu düşünmektedirler.

4.4. Araştırma Kapsamında Oluşturulan Hipotezlere Ait Test Sonuçları

Oluşturulan hipotezlerin test edilmesi için Mann-Whitney U testleri uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde elde edilen bulgu ve sonuçlar şu şekildedir:

A1 (Alternatif 1) Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinde sorulan sorulara cevap verebilme arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11: A1 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	88,85	-4,220	,000 (<0,05)	KABUL
Diğer	42	55,33			

P değeri < 0,05 olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinde sorulan sorulara cevap verebilme düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için, dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerindeki sorulara çok daha iyi cevap verebildiklerini, diğerlerine göre daha fazla düşünmektedirler.

A2 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin daha iyi işlendiği düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 12: A2 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	91,24	-5,458	,000 ($<0,05$)	KABUL
Diğer	42	48,68			

P değeri $< 0,05$ olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinin daha iyi işlendiği hakkındaki düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinin daha iyi işlendiğini, diğerlerine göre daha fazla düşünmektedirler.

A3 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin daha eğlenceli hale geldiği düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 13: A3 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	89,07	-4,295	,000 ($<0,05$)	KABUL
Diğer	42	54,73			

P değeri $< 0,05$ olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinin daha eğlenceli hale geldiği hakkındaki düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinin daha eğlenceli hale geldiğini, diğerlerine göre daha fazla düşünmektedirler.

A4 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin en sevilen ders olma düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 14: A4 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	86,81	-3,261	,001 ($<0,05$)	KABUL
Diğer	42	61,04			

P değeri $< 0,05$ olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve

gereçler sayesinde muhasebe derslerinin en sevdikleri ders olması hakkındaki düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinin en sevdikleri ders olduğunu, diğerlerine göre daha fazla düşünmektedirler.

A5 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerine daha fazla ilgi duyulması arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 15: A5 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	90,02	-4,755	,000 (<0,05)	KABUL
Diğer	42	52,10			

P değeri < 0,05 olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerine daha fazla ilgi duyduklarını düşünmeleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerine daha fazla ilgi duyduklarını, diğer öğrencilere göre daha çok düşünmektedirler.

A6 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinde konsantrasyonun artması arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 16: A6 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	90,99	-5,266	,000 (<0,05)	KABUL
Diğer	42	49,39			

P değeri < 0,05 olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinde daha fazla konsantrasyon duyma düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerinde konsantrasyonlarının arttığını, diğer öğrencilere göre daha çok düşünmektedirler.

A7 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin daha iyi anlaşılması arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 17: A7 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	92,37	-5,994	,000 (<0,05)	KABUL
Diğer	42	45,55			

P değeri < 0,05 olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerini daha iyi anladıklarını düşünmeleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebe derslerini daha iyi anladıklarını, diğer öğrencilere göre daha çok düşünmektedirler.

A8 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebe derslerinin kullanılan araç ve gerece daha uygun olduğu düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 18: A8 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	90,36	-5,037	,000 (<0,05)	KABUL
Diğer	42	51,14			

P değeri < 0,05 olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçlerin muhasebe derslerine daha uygun olduğunu düşünmeleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçlerin muhasebe öğrenimi için daha uygun olduğunu, diğer öğrencilere göre daha çok düşünmektedirler.

A9 Hipotezi: Derste kullanılan araç ve gereçler ile muhasebedeki bütünlüğün daha rahat görülebilmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 19: A9 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	N Değeri	Mean Rank Değeri	Z Değeri	P Değeri	Sonuç
Prezi	117	86,94	-3,300	,001 (<0,05)	KABUL
Diğer	42	60,67			

P değeri $< 0,05$ olduğu için hipotez kabul edilmiştir. Muhasebe dersinde Prezi kullanılan ve kullanılmayan öğrencilerin, derste kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebedeki bütünlüğü daha rahat görebildiklerin düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Mean Rank değeri daha yüksek çıktığı için dersinde Prezi kullanılan öğrenciler, derslerinde kullanılan araç ve gereçler sayesinde muhasebedeki bütünlüğü daha rahat görebildiklerini, diğer öğrencilere göre daha çok düşünmektedirler.

Sonuç

Bu çalışmada bilgi teknolojileri araçlarından birisi olan Prezi'nin muhasebe eğitiminde kullanılması hakkında bir araştırma yapılmıştır. Uygulamada, lisans seviyesinde eğitim gören öğrenciler üzerinde muhasebe derslerinde Prezi kullanımının algı düzeyi araştırılmıştır. Gerçekleştirilen anket çalışması neticesinde muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler Prezi'deki görsel tasarım, animasyonlar ve bilgilerin geçişleri, bilgi ve içerik, video, resim veya grafik gibi multimedya araçları hakkında diğerlerine göre daha olumlu düşünmektedirler. Muhasebe derslerindeki bilgilerin anlaşılması ve ders sonunda sorunun olup olmadığı hakkında yapılan araştırma sonucunda Prezi ile sunum yapılan öğrencilerin diğerlerine göre bilgileri daha iyi anladıkları görülmektedir.

Öğrencilere muhasebe dersleri hakkında sorulan sorular neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Muhasebe derslerinde Prezi kullanılan öğrenciler, Prezi sayesinde derslerde sorulan sorulara daha fazla cevap verebilmektedirler. Yine Prezi sayesinde muhasebe derslerini öğrenmek hoşlarına gitmektedir. Derslerde Prezi kullanımı ile muhasebe dersleri daha eğlenceli hale gelmektedir. Prezi'nin etkisiyle muhasebe dersleri en sevilen derslerden biri haline gelebilmektedir. Prezi sayesinde muhasebe derslerine daha fazla ilgi duyulduğu anlaşılmaktadır. Muhasebe derslerindeki konsantrasyon, Prezi'nin görselliği sayesinde daha da artmaktadır. Prezi, muhasebe derslerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Muhasebeyi öğrenmek için muhasebe eğitiminde Prezi kullanımının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Muhasebedeki genel bütünlük Prezi sayesinde daha iyi görülebilmektedir.

Uluslararası Akreditasyon Standartlarının belirttiği üzere çalışma sonucunda da görülmüştür ki, muhasebe eğitiminde Prezi kullanımı gibi bilgi teknolojilerinin entegre edilmesi, öğrenciler ve muhasebe eğitiminin kalitesi için son derece önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmadan elde edilen sonuçlar, literatürde yer alan diğer çalışmalardaki sonuçları destekler niteliktedir.

Çalışmanın sınırlılıkları dâhilinde bu çalışma, örneklem kapsamında ele alınan ve muhasebe eğitimi gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Benzer olarak Prezi'nin muhasebe eğitiminde kullanımı farklı üniversite ve bölgelerde başka örneklemeler üzerinde incelenebilir. Ayrıca muhasebe

eğitiminde kullanılan farklı bilgi teknolojileri uygulamaları üzerinde çeşitli araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- AACSB International – The Association to Advance Collegiate Schools of Business. (2016). Eligibility Procedures and Accreditation Standards for Accounting Accreditation: Engagement, Innovation, Impact. <http://www.aacsb.edu/-/media/aacsb/docs/accreditation/standards/accounting-standards-2013-update.ashx?la=en>. Uygulanma: 8 Nisan, 2013, Güncelleme: 31 Ocak, 2016.
- Conboy, C., Fletcher, S., Russell, K., ve Wilson, M. (2012). An Evaluation of the Potential Use and Impact of Prezi, the Zooming Editor Software, as a Tool to Facilitate Learning in Higher Education. *Innovation in Practice*, 7(1), 32-45.
- Dillard, J.F., ve Tinker, T. (1996). Commodifying Business and Accounting Education: The Implications of Accreditation. *Critical Perspectives on Accounting*, (7), 215- 225.
- Duffy, R. M., Guerandel, A., Casey, P. ve Malone, K. (2013). Experiences of using Prezi in Medical Education, *6th scientific meeting of the Irish Network of Medical Educators (INMED)*, University College Dublin, Dublin, İrlanda.
- Elnakib, S. (2018). Use of Prezi Software to Support and Expand Extension Outreach and Education. *Journal of Extension*, 56(1).
- Elswaifi, S.F. (2016). On PowerPoints and Prezis: a Case for Considering Prezi as an Alternate in Medical Education. *Medical Science Educator*, 26(3), 397-401.
- Hoeg, D., DiGiacomo, A., Halwany, S.E., Kirstovic, M., Phillips-MacNeil, C., Milanovic, M., Nishizawa, T., Zouda, M., Bencze, L. (2017). *Science for Citizenship: Using Prezi™ for Education About Critical Socio-scientific Issues*, Springer: Science and Technology Education Promoting Wellbeing for Individuals, Societies and Environments, 359-380.
- Keleş, H.N. (2011). Y Kuşığı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kiss, G. (2016). Ms Power Point vs Prezi in Higher Education. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 15(3), 126-130.
- Lam, A. (2014). Evaluating The Effectiveness of Prezi in Higher Education. *Conference Proceedings from RTi3 Journal of Medical Imaging and Radiation Sciences*, 45(2), 162-188.

- Lina, M.F. (2016). *Prezi: A Zooming Presentation Tool to Teach Speaking Viewed From Students' Creativity*. Thesis, English Education Department, Graduate School, Sebelas Maret University of Surakarta.
- Lubbe, E. (2016). Innovative Teaching in Accounting Subjects: Analysis of the Flipped Classroom. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 8(2), 63-74.
- Morgan, J. (2011). The Impact Of AACSB Business School Accreditation on Quality of Accounting Education as Measured by CPA Exam Success Rates. *Business Education Digest Foundation*, (28), 1-10.
- Mustaffa, A., Najid, N.E.M., ve Sawari, S.S.M. (2013). Students' Perceptions and Attitudes towards the Effectiveness of Prezi Uses in Learning Islamic Subject. <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1312/1312.5481.pdf> (Erişim Tarihi: 05.01.2018).
- PREZİ (2018). <https://prezi.com> (Erişim Tarihi: 10.02.2018).
- Rockinson- Szapkiw, A.J., Knight, A., ve Tucker, J.M. (2011). *Prezi: Trading Linear Presentations for Conceptual Learning Experiences in Counselor Education*, Liberty University From the Selected Works of Amanda J. Rockinson-Szapkiw.
- Rumpa, L.D., Sampelawang, P., Rubianus, Tangkeallo, D.K., ve Lolang, E. (2018). Non-Linear Presentation on Student Performance: Applying Prezi on Engineering Education. *J. Neutrino*, 1(1), 1-4.
- Shukla, A.K., ve Sharif, M.I. (2017). Technology vs. Traditional Teaching in Accounting Education: A Case Study from Fiji National University. *Pacific Journal of Education*, 1(2), 41-50.
- Sinclair, D. (2013). *Instant Prezi for Education How-to*, Packt Publishing Birmingham UK.
- Špernjak, A. (2014). Is Prezi More Usefulness Education Tool Than Powerpoint?. *The Eurasia Proceedings of Educational & Social Sciences (EPESS)*, Cilt 1, 191-195.
- Strasser, N. (2014). Using Prezi In Higher Education. *Journal of College Teaching & Learning*, 11(2), 95-98.
- Virtanen, P., Myllarniemi, J., ve Wallander, H. (2013). Diversifying Higher Education: Facilitating Different Ways of Learning. *Campus-Wide Information Systems*, 30(3), 201-211.
- White, N.L. (2011). *Prezi v. PowerPoint: Finding the Right Tool for the Job*. Master Thesis of Science in Information Design and Technology, State University of New York Institute of Technology.

Wu, P. (2018). Comparison Study of Prezi and PowerPoint in the Reform of Chinese Universities' Bilingual Education : Take International Politics as an Example. *The Journal of Peace Studies*, 19(2), 99-111.

19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesinde Temettuat Defterlerinin Katkısı

The Significance of Temettuat Registers in the Study of Socio-Economic Structure of the 19th Century Antalya Town

Aylin DOĞAN¹

Geliş tarihi: 10.05.2018, Kabul tarihi: 06.10.2018, Basım tarihi: 30.11.2018

Özet

19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin idari, askeri, sosyal ve ekonomik olmak üzere pek çok açıdan dönüşüme uğradığı bir dönem olup, özellikle 19. yüzyıl Osmanlı taşrasına ait sosyo-ekonomik çalışmalar açısından Temettuat defterleri zengin veriler sunan kaynaklar niteliğindedir. Temettuat defterleri, 19. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti'nde, hane halklarının gelirinin tespiti için yapılan sayımların kaydedildiği defterlerdir. Tanzimat dönemine yönelik önemli bilgiler içeren bu sayımların en önemli amacı ise, ekonomik potansiyelin tespit edilmesi, ekonomik ve mali düzenlemelerin yapılabilmesi olmuştur. Çalışmamızda, Antalya'ya ait belirlediğimiz temettuat kayıtlarının sağladığı verilerle, hem Antalya'nın o dönemlerdeki sosyo-ekonomik yapısı incelenmeye çalışılmış, hem de 19. yüzyıl Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik tarihi açısından bir kaynak olarak temettuat defterleri, içerdiği veriler itibariyle daha detaylı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: 19. Yüzyıl, Temettuat defterleri, Antalya, Osmanlı Devleti, Sosyo-ekonomik yapı.

Jel Sınıflaması: N9, N75.

Abstract

The 19th century is an era in which Ottoman Empire has been transformed in terms of governmental, social and economical and many other aspects and temettuat registries are important references that offer rich data related to the 19th century Ottoman rural life socio-economic studies. Temettuat registries are the registry books that were developed towards the mid 19th century in Ottoman empire in order to ascertain the income of the household. The most important purpose of these registries that offer considerable information about the Tanzimat Reform era was the identification of economical potential and making economical and financial regulations. In our study, with the data offered by the specified temettuat registries, we aimed to examine the socio-economic structure of Antalya in that era and give more detailed information about the 19th century socio-economic structure of Ottoman Empire.

Keywords: 19th century, Temettuat Registers, Ottoman Empire, Antalya, Socio-economic structure.

¹ Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi, Dr. Öğr. Üyesi
aylin_do@hotmail.com; adogan@harran.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2533-6964>

JEL Classification: N9, N75.

Giriş

Avrupa’da 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti’ni, askeri, siyasi ve ekonomik açılardan etkilemiş olup, Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl ortalarına doğru bu alanlarda çeşitli düzenlemelerde bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Siyasi, askeri ve mali önceliklere göre başlatılan bir dizi reform girişimi, Osmanlı Devleti’nin Avrupa eksenli yoğun bir etkiye maruz kalmasını önleyememiş, reformlardan beklenen başarı sağlanamamıştır. Çalışma konumuzu oluşturan “temettuat defterleri” de 19. yüzyılda, Tanzimat dönemindeki reformların etkisi altında yapılan sayımların kayıtlarından oluşmaktadır. Ekonomik ve askeri potansiyelin tespit edilmesini, ekonomik ve mali düzenlemelerin yapılabilmesini amaçlayan bu sayımlar, hane halklarının gelirlerinin tespiti için tutulan resmi kayıtlar olup, Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik tarihine yönelik zengin veriler içeren kaynaklardır.

Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde yer alan Teke Sancağı Antalya merkez kazasına ait temettuat kayıtları doğrultusunda, özellikle Tanzimat’ın ilk yıllarında Osmanlı taşrasındaki sosyo-ekonomik hayata dair veriler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mevcut kayıtlardaki verilerin ekonomik ve sosyal yapıya yönelik değişkenler açısından sınıflandırılması ve değerlendirilmesi ile hem 19. yüzyıl Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik tarihi çalışmaları hem de kent tarihi çalışmalarına bir katkı sunulması amaçlanmıştır.

Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik hayatına dair önemli veriler sunan temettuat kayıtlarından literatürde ilk olarak Prof. Dr. Tevfik Güran yararlanmıştır. “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabası’nın Sosyo-Ekonomik Özellikleri” adlı makalesi, Güran’ın bu alandaki ilk çalışmasıdır. Güran, “Osmanlı İmparatorluğunda Ondokuzuncu Yüzyıl Ortasında Bir Kırsal Bölgede Ekonomik ve Sosyal Yapı: Filibe Sancağı’nın Koyuntepe Nahiyesi’ne Bağlı Dokuz Köy Üzerine Yapılmış Bir Karşılaştırma Çalışması” adındaki yine temettuat verilerinden yararlandığı çalışması, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri” adlı çalışması ve bu alandaki diğer çalışmalarıyla birlikte, Türkiye’de temettuat çalışmalarının tanınmasında öncü isim olmuştur. Temettuat çalışmalarının öncü isimlerinden biri de Mübahat Kütükoğlu’dur. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihî Kaynaklarından Temettu Defterleri” adındaki makalesi ile bu defterlerin içeriğine yönelik bilgiler sunmuştur. Said Öztürk’ün “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları” adlı makalesi; Nuri Adıyeke’nin, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri” adlı çalışması da, temettuat kayıtlarının içeriği, özellikleri, tabi tutulduğu nizamnelere yönelik geniş

bilgiler sunan çalışmalar arasında yer almaktadır. Prof. Dr. Musa Çadırcı'nın, "Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı" adlı çalışması da temettuat kayıtlarından yararlanılarak yapılan çalışmalardandır.

Tevfik Güran öncülüğünde başlayan temettuat çalışmalarının, Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına yönelik literatürde yarattığı zenginlik, gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Ayla Efe'nin, 2006 tarihli "1260-61/1844-45 Temettuat Sayımı Işığında Çukurhisar Köyünün Ekonomik ve Sosyal Görüntüsü" ve 2016 tarihli "1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?" adındaki çalışmaları; Aylin Doğan tarafından 2012 yılında, "19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı" adıyla çalışılmış olan doktora tezi; Nejdete Bilgi'nin 2014 tarihli, "Hamza Baba Köyü'nün XIX. Yüzyıl Ortalarındaki Sosyal ve Ekonomik Yapısı (2444 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre)" adlı çalışması; Saim Çağrı Kocakaplan'ın "Temettuat defterleri çerçevesinde Silistre kazası'nın iktisadî ve sosyal yapısı" adlı yüksek lisans tezi, temettuat defterleri ile ilgili olarak literatürde yer alan yakın tarihli çalışmalardan bazılarıdır.

Konuyla ilgili literatüre bir katkıda bulunabilme amacından hareketle, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden sağlanan Antalya Kazası'na ait temettuat defterleri çalışmamızda yararlanılan temel kaynak niteliğinde olup, Antalya örneği bağlamında araştırılan temettuat kayıtlarındaki veriler, ekonomik ve sosyal yapıya yönelik değişkenler açısından tasnif edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Osmanlı'da Temettuat Sayımları Üzerine Genel Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğu'nda, "nüfus, arazi ve mal" sayımları olmak üzere, memleketin sayımına büyük önem verilmiş olup, bu sayımlar, önemli siyasi teşekküllerin bulunduğu her yerde düzenli ve ayrıntılı bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Bu sayımlarda devlet; günümüzdeki gibi istatistiki ve ilmi açılardan veri elde etmek amacıyla değil de, askere alınacak, vergilendirilecek ve diğer kamusal hizmetleri görececek kişileri tespit etme amacı içinde olmuştur. Büyük nüfus ve arazi sayımlarında Osmanlı Devleti, yeni bir usul oluşturmak yerine, bazı farklılıklarla birlikte, eski Türk-İslam devletlerinin takipçisi olmuştur. Defterlerin Farişi olarak düzenlendiği Selçukluların aksine, Osmanlılar sayımlarda Türkçe kullanmışlardır. Özellikle devletin yükseliş dönemlerinde çeşitli açılardan geliştirilen defterlerin yazılış ve muhafaza edilmiş biçimleri zaman içinde, dağılıma dönemine giren devletin her alanında görülen yozlaşmanın etkisinde kalmaya başlamıştır (Barkan, 2000: 180-183).

Osmanlı Devleti'nde, iktisadi ve mali imkanların tespit edilebilmesi amacıyla farklı dönemlerde, farklı sayımlar yapılmıştır. Bu sayımlar, tapu, avarız ve temettuat sayımları olup, tapu sayım defterlerinden 15. ve 16.

yüzyıllara ait, avarız sayım defterlerinden daha çok 17. yüzyıla ait ve temettuat sayım defterlerinden ise, 19. yüzyılın ilk yarısına ait bilgiler edinilebilmektedir (Tabakoğlu, 2003: 138).

19. yüzyıl, Osmanlı toplum ve ekonomisi açısından öncekilere göre farklı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılın ilk yarısından, Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Osmanlı Devleti, Batılı devletlerin askeri, siyasi ve iktisadi gücüne karşı koyamaz hale gelmiş olup ekonomi, yeni bir iktisadi düzene, kapitalizme açılmaya başlamıştır. Devletin, bir yandan gücünü ve etkinliğini arttırma amacıyla başlattığı reform süreci ve diğer yandan da ekonominin dışa açılmasıyla birlikte, hem geleneksel Osmanlı düzeninin belli başlı kurumları hem de Osmanlı ekonomisi önemli dönüşümler geçirmiştir (Pamuk, 2014: 147-148). Devlet, yenileşmeye yönelik girişimlerde geç kaldığı gibi, bu girişimleri, iç kaynaklı güçlerin itiş ve öncülüğünde başlamamıştır. Devletin reform çabaları, devleti kurtarmada başarılı olamamıştır (Berkes, 2016: 320-379). 19. yüzyıl öncesine benzer şekilde, Tanzimat Fermanı ve sonrasında da, devletin ekonomiye yönelik politikalarını siyasi, askeri ve mali öncelikler yönlendirmiştir. (Pamuk, 2014: 92). Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile üzerinde en fazla durulan konu hak ve hürriyetler olmasına rağmen, fermanın ilan edilmesindeki asıl amaç yeni bir vergi reformunun yapılması olmuştur. Bu nedenle de, vergi kaynaklarının yeniden tespit edilmesi gündeme gelmiş olup, "Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuat" adı verilen sayımlar yapılmıştır. (Öztürk, 2003: 287). Bu sayımlar kısaca, "temettuat sayımları" olarak adlandırılmakta olup, "temettu" kelimesi, "kâr etme, kazanma" anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. "Temettuat" kelimesi ise, çoğul anlamıyla "kârlar, faydalar, kazançlar" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1999: 1073).

Temettuat sayımları ile, toplam vergi yükünün bölgeler ve kişiler arasındaki dağılımının daha adil olması için sayıma konu yerlerde kişilerin gerçek ödeme gücünü ölçmek ve sayım sonuçlarına göre gerekli düzenlemeleri yapmak amaçlanmıştır. Daha önceki mali sayımlardan farklılık gösteren bu sayımlar, merkezden görevli memurlar yerine, sayım yapılan idari birimin muhtar ve imamı, gayri müslim topluluklarda ise, kocabaşı ve papaz tarafından Ziraat Müdür ve Vekilleri gözetiminde yapılmıştır. Hane esası üzerine yapılan temettuat sayımları ile, "vergi ödemeleri, "taşınır ve taşınmaz servetler" ve "gelirler" tespit edilmeye çalışılmıştır (Güran, 1998: 226-227).

Bir ön hazırlığın yapılmadığı, genel kapsamlı bu sayımlar, genel bir düzenleme etrafında başlatılmıştır. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Yönetim, başlangıçta bu sorunlara tek tek çözümler üretirken, benzeri sorunların artması sonucu, bütüncül nizamnamelerin hazırlanıp dağıtılması yoluna gitmiştir. Sayımlarda karşılaşılan sorunlardan biri, uzun zamandır vergiden muaf olan müftü, imam, gayrimüslim, din adamları gibi

görevlilerin vergi ödemeye karşı dirençleri olmuştur. İkinci bir sorun, esnaftan alınan ihtisab vergisinin kaldırılarak temettü vergisinin alınması olmuştur. Bir diğer sorun ise, sayımların Tanzimata dahil olan bütün Osmanlı topraklarını kapsamaması ve bu durumun sayımları güçleştirmesi olmuştur. Yörüklerin sayımı sorunu, sayımlar sırasında yapılan yolsuzluklar da bu sorunlara eklenebilir (Adıyeye, 2000: 774-777).

Batı ve Orta Anadolu, Ege adaları ve doğu Balkanlar'ın bazı kısımlarını kapsayan temettuat sayımlarında, Osmanlı taşrasına yönelik zengin bilgiler bulunmaktadır (Faroqhi, 2003: 97). Temettuat sayımlarının kaydedildiği temettuat defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde (B.O.A.), Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d) şeklinde tasniflenmiş olarak, 1256- 1261/1840-1845 tarihleri arasında kaydedilmiş olan toplam 17.747 adet defterden oluşmaktadır. Bu defterlerde kaza, köy gibi yerleşim birimleri hane hane ele alınarak herkese ait şahsi mal varlığı, emlak, arazi, hayvanat, ürün gibi bilgiler kaydedilmiştir. Temettuat defterlerinin tasnifi ve kataloglanmasında o tarihlerdeki idari taksimat esas alınmıştır. Defterler, içerdikleri bilgiler doğrultusunda alfabetik olarak eyaletlere ayrılmış olup, her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde defter kayıtlarının, katalog numaraları, eyalet ve kaza adları, defterlerin kodları, Hicri ve Miladi olarak tarihleri ve defter adetleri şeklinde tasnif edildiği ve araştırmaya sunulduğu görülmektedir. (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010: 247-248). Aynı zamanda, Maliyeden Müdevver ve Kepeci Tasnifi'nde yer alan temettuat defterlerinin bulunduğunu da belirtmek gerekir (Öztürk, 2003: 287).

2. Antalya Temettuat Defterleri'nin Sosyo-Ekonomik Açından Değerlendirilmesi

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yapılan incelemeler sonucunda bu çalışmaya; “*Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya kazası*” köyleri, mahalleleri ve çiftlikleri şeklinde tutulmuş kayıtlar dahil edilmiştir. Antalya kazası nahiyeleri içinde bulunan köyler veya çiftlikler, bu çalışmanın dışında tutulmuşlardır. Bu bağlamda, “*Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya kazası*” köyleri olarak, 55 köy tespit edilmiş, ancak 53 köy değerlendirmeye alınmıştır. Tespit edilen bu köylerden ikisi; “*Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya? kazası, bir köy (İslam) (Gömlek No:17726)*” ve “*Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya? kazası, bir köy (İslam) (Gömlek No:17727)*” şeklinde kayıtlı olup, bu iki köyün isimlerinin belirsiz olmasından dolayı çalışmaya dahil edilmemişlerdir. Tablo 1'de değerlendirmeye alınan köylerin listesine yer verilmiştir.

Tablo 1. Temettuat Defterleri Kayıtlarında Antalya Kazası Köyleri (1844)

Köy İsimleri		Köy İsimleri	
1	Yazır karyesi	28	Zeytun Karyesi Abdal Taifesi
2	Süleklar karyesi	29	Örgünlü karyesi
3	Karcıbayırı Şerefeddin karyesi	30	Çitdibi köyü
4	Kındıra karyesi	31	Osman halifeler karyesi
5	Ekşili karyesi	32	Beğeş karyesi
6	Ali Fahreddin-i Kebir köyü	33	Duraliler karyesi
7	Çağlak köyü	34	Baltan karyesi
8	Simandır karyesi	35	Alaylı karyesi
9	Geyikbayırı karyesi	36	Yarbaşı Çandır karyesi
10	Sekellü karyesi	37	Çakırlar karyesi
11	Ali Fahreddin-i Sagir karyesi	38	Varsak köyü
12	Karataş karyesi	39	Garıbcce karyesi
13	Kargılık karyesi	40	Karaman karyesi
14	Akkilise karyesi	41	Fiğla köyü
15	Duacı köyü	42	Küçükbalıklı köyü
16	Çaykenarı karyesi	43	Oran karyesi
17	Sekici karyesi	44	Bıyıklı karyesi
18	Belek karyesi	45	Çam karyesi
19	Yaka köyü	46	Dere karyesi
20	Solak karyesi (Sulak/Solaklar))	47	Kışla Karyesi
21	Bağçe karyesi	48	Zeytün karyesi
22	Güzar karyesi	49	Kızıllı karyesi
23	Hisarçandır karyesi	50	Endiye karyesi
24	Yalınlıkebir karyesi	51	Doıran köyü
25	Asıkaramanlı köyü	52	Karaçalı karyesi (Kara Çallu)
26	Enhar Çiftliği köyü (İslam)	53	Beyrebucak/ Direvli köyü (İslam)
27	Endiye Köyü (İslam)		

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9673, 9674, 9677, 9680, 9683, 9684, 9687, 9689, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9698, 9701, 9702, 9703, 9705, 9706, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9716, 9721, 9722, 9723, 9724, 9726, 9727, 9732, 9737, 9738, 9746, 9749, 9751, 9752, 9754, 9760, 9761, 9763, 9764, 9766, 9767, 9771, 9772, 9773, 17567, 17578, 17726, 17727.

“Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya kazası” mahalleleri olarak ise, 40 mahalle tespit edilmiştir. Bu mahallelerden, “Antalya kazası (Yabancı İslam) (Gömlek No:15985); Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya kazası, Ermeni mahallesi (Reaya) (Gömlek No:17588); Konya vilayeti, Teke sancağı, Antalya? kazası, bir

mahalle (İslam) (Gömlek No:17728)” olarak kaydedilen, isimleri belirsiz olan üç mahalle kaydı değerlendirme dışında tutularak 37 mahalle değerlendirmeye alınmıştır. Bu mahallelerin listesi Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Temettuat Defterleri Kayıtlarında Antalya Kazası Mahalleleri (1844)

Mahalle İsimleri		Mahalle İsimleri	
1	Kirişçiler Mahallesi	20	Babadoğan Mahallesi Ermeni taifesi
2	Elmalı Mahallesi (Elmalu)	21	Gebiz Aşireti Aşağıoba Mahallesi
3	Divanepiri Mahallesi	22	Martan Aşireti, Yetimler Mahallesi (Mortana)
4	Tahıl pazarı Mahallesi	23	Kızılsaray Mahallesi (Kara Çallı)
5	Arap Mescidi Mahallesi	24	Eğdirhasan Mahallesi (Ekdır/İğdir Hasan)
6	Aşıkdoğan Mahallesi	25	Hacıbalban Mahallesi (Balaban)
7	Keçiyahı Mahallesi (Kiçi Baba/Kiçi Bali)	26	Şeyhsancağı Mahallesi
8	Ahıkızı Mahallesi	27	Balibey Mahallesi (Baba Beğ)
9	Sağırbey Mahallesi (Sağır Beğ)	28	Makbuleağa mahallesi (Rum) (Makbul Ağa)
10	Karadağı Mahallesi	29	Tuzcular Mahallesi
11	Cami-i Atik Mahallesi	30	Şehr-i karakoyunlu Mahallesi
12	Meydan Mahallesi	31	Hattabsüleyman Mahallesi
13	Cadış Bahçesi Mahallesi (Çavuş)	32	Makbuleağa Mahallesi (Makbul Ağa)
14	Cellahkara Mahallesi (Culahkara)	33	Cami-i cedid mahallesi (Reaya)
15	Demirci Süleyman Mahallesi (Timurcu)	34	Babadoğan mahallesi (Reaya)
16	Kızılharım Mahallesi (Kızıl Çıra)	35	Sofular Mahallesi
17	İskender Çelebi Mahallesi	36	Ermeni mahallesi (Reaya)
18	Takiyyeci Mustafa Mahallesi (Takyeci)	37	Asmadalı mahallesi (İslam)
19	Urban Mahallesi		

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9671, 9675, 9681, 9682, 9686, 9690, 9691, 9700, 9714, 9715, 9717, 9718, 9725, 9728, 9730, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9747, 9750, 9753, 9756, 9757, 9758, 9759, 9762, 9765, 9768, 9769, 9685, 9688, 10574, 17588, 17728.

“*Antalya kazası*” çiftlikleri olarak da, 14 adet çiftlik tespit edilmiş olup, bu çiftliklerden, “*Antalya kazası, Karadağın Çiftliği temettuat defteri (Gömlek No:9748)*” şeklinde yer alan kayda ulaşamadığı için, 13 adet çiftlik değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tespit edilen çiftliklere Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Temettuat Defterleri Kayıtlarında Antalya Kazası Çiftlikleri (1844)

Çiftlik İsimleri		Çiftlik İsimleri	
1	Köseler Çiftliği	8	Zivind Çiftliği (Zivend)
2	Yuda Çiftliği	9	Mandırılar Çiftliği (Mandarlı/Manderli)
3	Garkın (Kargın) Çiftliği	10	Dumanlar Çiftliği
4	Kemerağzı Çiftliği	11	Çukurca Çiftliği
5	Hurma Çiftliği	12	Karakapu Çiftliği
6	Uncalı Çiftliği (Unculu/Önceli)	13	Leylek Çiftliği
7	Kundu Çiftliği		

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9670, 9676, 9678, 9679, 9697, 9704, 9707, 9708, 9729, 9731, 9755, 9774, 9776.

Tespit edilen defterlere genel özellikleri itibariyle bakıldığında, her bir defterin başlangıcında defterin hangi köy, mahalle veya çiftliğe ait olduğu belirtilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse; “Konya eyaletinin hâvî olduğu kazâlardan Teke sancağı kâimmakâmlığı dâbilinde kâin Antalya kazâlarından Yazır karyesinde mukîm ahâlî-i islâmın emlak ve arazi temettu’atını mübeyyin defteridir.” Şeklindeki ifade ile, “Konya eyaletinin kapsadığı Teke sancağı kaymakamlığı dabilinde olan Antalya kazâlarından Yazır köyünde ikamet eden İslam abalisinin emlak ve arazi gelirlerini bildiren defterdir.” Denilmek suretiyle, bahsi geçen köy, mahalle ve çiftlikte bulunan hanelerin sayım sonuçlarına yer verilmiştir. Sayımlarda haneler, “Hane 1, Hane 2, Hane 3, ...” Olarak kaydedilmiş olup, her hanenin kaydında, kişi isimleri, meslek, hayvanat, ürünler, arazi, sahip olunan gelirler, ödemekle yükümlü olunan vergiler, varsa ortaklık ilişkileri gibi bilgilere hane hane yer verildikten sonra, her köy, mahalle veya çiftlik kayıtlarının sonunda, tüm hanelerin “Cem’an” denilerek genel gelir toplamlarına ve “virgü-yi mahsusaları” denilerek, vergi-i mahsusa toplamlarına yer verilmiştir. Tutulan defterlerde kayıtlar, haneler itibariyle farklılıklar göstermekte olup, bu farklılıkları birkaç hane kaydı üzerinden örneklendirmek mümkündür. Yazır karyesine ait hane kayıtlarından biri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4. Temettuat Defterleri Kayıtlarına Göre Antalya Kazası Yazır Karyesi’ndeki Hane 1 (Numra 1)’e Ait Defter Kaydı (1844)

Ziraat erbabından idüğü, Sene-i sabıkada virgü-yi mahsusadan bir senede virmekte olduğu: 150 guruş	
Aşar ve rüsumat olarak bir senede virmekte olduğu	
Hınta: Keyl 10 / Guruş 100	Şair: Keyl 3 / Guruş 15
Adet-i ağnam rüsumu : 115 +15=130	
Veli Efendi oğlu Hoca Ali’nin emlak ve arazi temettu’ı	
Mezru’ tarla: Dönüm 80 / Haslat-ı senevi: 1035 sene 60 + 1000 sene 61 = 2035	

Sağman inek: Re's 2 / Hasılat-ı senevi: 40
Öküz: Re's 1
Sağman keçi: Re's 55 / Hasılat-ı senevi: 220
Oğlak: Re's 40
Erkek keçi: Re's 5 / Hasılat-ı senevi: 5
Merkep: Re's 1
Dana: Re's 2
Bir senede tahminen temettu'ı: 1300 + Zuhurat: 410 = 1710 + Ber mucceb-i irade-yi seniyye altmış senesi öşri zam: 115 = 1825

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666

Yukarıda yer verilen kayda göre; hane numarası 1 olup, bu hanede oturan Veli Efendi oğlu Hoca Ali'nin ziraatçı olduğu; geçen bir yıl içinde ödemekte olduğu vergi-i mahsusa miktarının 150 kuruş olduğu; bir senede öşür olarak ödediği vergi miktarının, 10 ölçek buğdaydan (hınta) 100 kuruş ve 3 ölçek arpadan (şair) 15 kuruş olmak üzere toplam 115 kuruş olduğu; koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan adet-i ağnam vergisinin ise 15 kuruş olduğu görülmekte olup, bu hanede toplamda 130 kuruşluk bir vergi ödenmektedir. Ziraatçı Veli Efendi oğlu Hoca Ali'nin emlak ve arazi gelirlerine bakıldığında ise; 80 dönüm ekili tarladan 1844 yılı itibariyle 1035 kuruş, 2 adet sağman inekten 40 kuruş 55 adet sağman keçiden 220 kuruş ve 5 adet erkek keçiden 5 kuruşluk bir hasılat elde edilmiş olup, bir senede toplam gelir tahminen 1300 kuruştur. Sabit olmayan, hesap dışı gelirler ise 410 kuruştur. Toplamda ise bu hanenin geliri 1.710 kuruştur. 1844 senesi için 1.710 kuruşluk bu gelire, 115 kuruşluk öşür vergisi de dahil edilince toplam gelirin 1.825 kuruş olduğu görülmektedir.

Bir başka örnek ise, Antalya kazası mahallelerinden birine aittir. Defter kaydının başlangıcında şu ifadeler yer almaktadır: “*Konya eyâletinin hâvî olduğu kazâlarından Teke sancağı kâimmakâmlığı dâbilinde kâin nefis-i Antalya mahallâtından Kirişçiler mahallesinde mukîm abâlîlerin emlâk ve arâzî ve temettu'atlarının mikdârını mübeyyin defteridir.*” Bu ifadelerle göre; “*Konya eyaletinin kapsadığı kazâlarından biri olan Teke sancağı kaymakamlığındaki Antalya'nın mahallelerinden Kirişçiler mahallesinde ikamet eden abalının emlak ve arazi ve gelirlerinin miktarını belirten defteridir.*” Denilmektedir. Defterde yer alan bilgiler şu şekildedir:

Tablo 5. Temettuat Defterleri Kayıtlarına Göre Antalya Kazası Kirişçiler Mahallesi'ndeki Hane 1 (Numra 1)'e Ait Defter Kaydı (1844)

Çulha idüğü, Sene-i sabıkada virgüyi mahsusadan bir senede virmiş olduğu: 16 guruş
Osmân oğlu Osmân'ın Sâkin olduğu hânesinden başka emlâk ve arâzî ve hayvânâtı olmayup çulhalk ile me'lûf olduğundan bir senede temettu'âtı: 250 guruş

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9671

19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelen...

Yukarıda yer alan kayıtlara göre; Kirişçiler mahallesinde ikamet eden, Hane 1’de kayıtlı kişi, mesleği çulhacılık olan Osmân oğlu Osmân’dır. Osmân oğlu Osmân’ın geçen bir yıl içinde ödemekte olduğu vergi-i mahsusa miktarının 16 kuruş olduğu; oturmakta olduğu hanesinden başka bir emlak ve arazisinin bulunmayıp, çulhacılık ile uğraştığından dolayı, bir senelik gelirinin 250 kuruş olarak kaydedildiği görülmektedir.

Başka bir kayıt ise şöyledir: “*Konya eyâletinin bâvî olduğu kazâlarından Teke sancağı kâimmakâmlığı dâbilinde kâin Antalya kazâsı mahallâtından Tahılpaazarı mahallesinde mukîm abâlî-i İslâmın emlak ve arâzî ve temettu’âtlarını mübeyyin defteridir.*” İfadesi ile, “*Konya eyaletinin kapsadığı kazâlarından biri olan Teke sancağı kaymakamlığındaki Antalya kazâsı mahallelerinden Tahılpaazarı mahallesinde ikamet eden İslam abalisinin emlak ve arazî ve gelirlerini belirten defteridir.*” Denilmekte olup, deftere kaydedilen bilgiler aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. Temettuat Defterleri Kayıtlarına Göre Antalya Kazası Tahılpaazarı Mahallesi’ndeki Hane 19 (Numra 19)’a Ait Defter Kaydı (1844)

Deveci idüğü, Virgü-yi mahsûsadan bir senede virmiş olduğı: 30 guruş Merkûm Karatekeli aşireti perâkendesinden olup mahalle-i mezbûre iskân edilmiş ve bundan sonra zirâ’at edecek olduğı.
Karatekeli aşireti perâkendesinden Hacı Memiş’in temettu’âtı
Deve: Re’s 5
Sağman inek: Re’s 5/ Kıymeti: 100
Merkep: Re’s 1
Bir senede tahminen temettu’ı: 100 guruş + Hamûle naklinden temettu’ı: 650 = 750 guruş.

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9682

Defter kayıtlarına göre; Antalya kazası Tahılpaazarı mahallesinde, 19 numaralı hanede ikamet eden Karatekeli aşireti perâkendesinden Hacı Memiş deveci olup, bir senede ödediğı toplam vergi-i mahsusa miktarı 30 kuruştur. Hacı Memiş’in, Karatekeli aşireti perâkendesinden olduğu ve bahsi geçen mahallede iskan edildiğı ve bundan sonra ziraatçilikle uğraşacağı; 5 adet deve, 1 adet merkep, 100 kuruş değerinde 5 adet sağman ineğinin olduğu; bir senede tahmini gelirinin 100 kuruş ve hamule naklinden elde ettiği 650 kuruş ile toplamdaki gelirinin 750 kuruş olduğu görülmektedir.

Köyler, mahalleler ve çiftlikler olarak incelediğimiz hane kayıtları, elbette ki kişilerin yaşadıkları yerler, meslekleri, sahip oldukları her türlü gelirleri, ödedikleri vergi türleri açısından değişmekte olup, burada sadece birkaç kayıt üzerinden örneklendirme yapılmıştır.

2.1. Ekonomik Yapı Açısından Antalya Kazası Temettuat Defterleri

Temettuat defterleri, içerdiği veriler itibariyle, 19. yüzyıl Osmanlı taşrasındaki ekonomik yapıya dair önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışma konumuz itibariyle belirlediğimiz Antalya Temettuat defterleri de, ekonomik değişkenler açısından; tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi ve imalat, vergiler ve gelirler şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur.

2.1.1. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Tarım (1844)

Temettuat defterlerinde yer alan bilgiler ışığında, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki tarımsal yapıya dair toprak ve tarımsal üretim unsurlarına yönelik bazı değerlendirmeler yapılabilmesi mümkündür.

2.1.1.1. Toprağın Kullanımı

Tarımsal üretimin ana kaynaklarından biri olan toprak faktörü ile ilgili olarak, Antalya kazası yerleşim birimlerine ait Temettuat defterlerindeki veriler öncelikli olarak, toprağın kullanım alanları itibariyle, ekili-dikili ve ekilmemiş toprak ayırımına tabi tutulmuştur. Defter verilerinden elde edilen oransal değerler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Toprağın Kullanım Alanlarının Oransal Dağılımı (%) (1844)

Yerleşim Birimleri	Mezru Toprak (Dönüm)	Oran (%)	G.Mezru Toprak (Dönüm)	Oran (%)	Bağ-Bağçe ve Bostan (Dönüm)	Oran (%)
Köyler	125.971	86	14.469	55	2.054	83
Çiftlikler	14.264	10	4.350	16	193,5	8
Mahalleler	6.051,5	4	7.727	29	229	9
Toplam	146.286,5	100	26.546	100	2.476,5	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 7'deki verilere göre; ekili-dikili ve ekilmemiş toprakların toplamı 175.309 dönümdür. Bu toplam içinde, ekili (mezru) toprak dönümünün köylerde, 125.971 dönüm, çiftliklerde 14.264 dönüm ve mahallelerde 6.051.5 dönüm olduğu görülmektedir. Yüzde ifadeyle, toplam toprak dönümü içinde ekili toprağın % 86'sı köylerde, % 10'u çiftliklerde ve % 4'ü mahallelerde yer almaktadır. Ekilmemiş (gayr-i mezru) toprak ise, köylerde 14.469 dönüm, çiftliklerde 4.350 dönüm ve mahallelerde 7.727 dönüm olup, yüzde ifadeyle, köyler %55, çiftlikler %16 ve mahalleler %29'luk bir paya sahiptir. Bağ-bağçe ve bostan dönümünün büyük kısmının ise yine köylerde olduğu

görülmekte olup, toplamda 2.054 dönümdür. Bağ-bağçe ve bostan dönümünün çiftliklerdeki payı ise 193,5 dönüm iken mahallelerde 229 dönümdür. Yüzde ifadeyle, toplam içinde köylerin payı % 83, çiftliklerin payı % 8 ve mahallelerin payı % 9'dur. Defter verilerinden, mezru, gayr-i mezru toprak ve bağ-bağçe-bostan dönümlerinin toplamlarından hareketle hane başına düşen dönüm miktarlarına da ulaşılabilmekte olup, ulaşılan sonuçlara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 8. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Kullanım Alanları İtibariyle Hane Başına Düşen Toprak Dönümleri (1844)

Yerleşim Birimleri	Hane Sayısı	Mezru Toprak Dönüm	H. Başına Düşen M. Toprak Dönüm	G. Mezru Toprak Dönüm	H. Başına Düşen G. Mezru Toprak	Bağ-Bağçe-Bostan Dönüm	H. Başına Düşen Bağ-Bağçe-Bostan Dönüm
Köyler	2.619	125.971	48,09	14.469	5,52	2.054	0,78
Mh.ler	1.668	6.051,5	3,62	7.727	4,63	229	0,13
Çiftlikler	521	14.264	27,37	4.350	8,34	193,5	0,37
Toplam	4.808	146.286,5	30,42	26.546	5,52	2.476,5	0,51

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 8'de de görüleceği üzere, mevcut toprak kullanım alanları itibariyle hane başına düşen ortalama dönüm miktarları açısından değerlendirildiğinde, hane başına düşen ortalama mezru toprak dönümünün 30,42 dönüm olduğu görülmektedir. Hane başına düşen gayr-i mezru toprak dönümü ise 5,52 dönüm iken, hane başına düşen bağ-bağçe-bostan dönümü ise 0,51 dönümdür. Hane başına düşen mezru toprak miktarı en fazla köylerde (48,09). Hane başına düşen gayr-i mezru toprak dönümü ise en fazla çiftliklerde (8,34). Hane başına düşen bağ-bağçe-bostan dönümünün yine en fazla köylerde olduğu görülmektedir. (0,78).

Temettuat kayıtlarında, her ne kadar bazı yerleşim birimlerindeki mezru tarla dönümleri kaydedilmemiş olsa da, kayıtlı olanlar üzerinden ekili tarlaların kullanım biçimlerine dair bilgiler elde etmek de mümkündür. Bu bağlamda tespit edebildiğimiz verilere göre oluşturduğumuz tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 9. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Mezru Tarlaların Ekiliş Biçimlerine Göre Oransal Dağılımı (%) (1844)

Tarlaların Kullanılış Şekli	Dönüm	Oran (%)
Sahibi tarafından ekilen tarla	114.038	78
Kiraya verilerek ve kiralanarak ekilen tarla	20.395,5	14
Ortakla birlikte ekilen hisseli tarla	6.528	4
Ortağa verilen tarla	5.325	4
Toplam	146.286,5	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Mezru tarlaların ekiliş biçimleri itibariyle değerlendirildiği Tablo 9'da yer alan veriler, kaza ahalisinin toprak üzerindeki tasarrufu hususunda aydınlatıcıdır. Tablo verilerine göre, tarlaların hepsi sahipleri tarafından işletilmemekte olup, kiraya verilerek veya kiralanarak işletilen tarlalar, bir ortakla işletilen tarlalar veya ortağa verilen tarlaların da bulunduğu görülmektedir. Buna göre; toplam ekili tarla dönümü 146.286,5 dönüm olup, bu toplam içinde sahibi tarafından ekilen tarla dönümü 114.038 dönümle % 78'lik bir paya sahiptir. Bu orandan hareketle, kaza ahalisinin genelde büyük bir kısmının bizzat kendisinin toprak tasarrufunda bulunduğu söylenebilir. Kiraya verme veya kiralama suretiyle ekilen tarla dönümü ise toplamda 20.395,5 dönüm olup, genel toplam içinde % 14'lük bir paya sahiptir. Ortakla birlikte ekilen hisseli tarlalar toplamı 6.528 dönüm, ortağa verilen tarlalar toplamı ise 5.325 dönüm olup, her ikisinin de toplam içindeki payları % 4 olarak tespit edilmiştir.

Mevcut kayıtlarda, bir kişinin birden çok hane ile ortaklık ilişkisi içinde olduğu ve bu kişilerden bazılarının aynı zamanda, bazı çiftlikleri de uhdesinde bulundurdukları görülmektedir. Ahalinin çoğunluğunun, “ağa”ların uhdesinde ortak tarım yaptıkları bu çiftlikler içinde vakıf çiftliklerin de bulunduğu görülmektedir. Bahsettiğimiz bu durumu örnekleyen çiftlikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Vakıf Çiftlikleri

- *Yuda Çiftliği*: Gazi Sultan Mahmud Han hazretlerinin vakf-ı hümayunlarından olup müeccele ile Antalya hanedanından Balızkade İsmail Beğ ile Moravi Ali Ağa'nın uhdesinde olup emlak ve arazisine mutasarrıf bulunmaktadır.

- *Garkın (Kargın) Çiftliği*: Hamidiye evkaf-ı hümayunundan olup müeccele ile Antalyalı Hacı Ömer Ağa uhdesinde bulunmaktadır. Hacı Ömer Ağa'nın ayrıca Garibce ve Akkilise karyelerindeki birkaç hane ile ortaklık ilişkisinin mevcut olduğu görülmektedir.

- *Zıvınd Çiftliği*: Gazi Sultan Mahmud Han hazretlerinin vakf-ı hümayunlarından olup müeccele ile Hacegan-ı Divan-ı hümayundan Antalyalı Hacı İbrahim Efendi ile şeriki Hacı Pavluz uhdesindedir.

- *Enhar Çiftliği Köyü*: Gazi Sultan Mahmud Han hazretlerinin vakf-ı hümayunlarından olup müeccele ile Hacegan-ı Divan-ı hümayundan Antalyalı Hacı İbrahim Efendi ve şeriki Kazairoğlu Hoca İstirati uhdesinde bulunmaktadır.

Şahıs Çiftlikleri

- *Köseler Çiftliği*: Antalya hanedanından Dergah-ı Âli kapıcıbaşlarından Hacı Bekir Ağazade Hacı Mehmed Ağa'nın uhdesindedir.

- *Uncalı Çiftliği*: Dergah-ı Âli kapıcıbaşlarından Antalya'da Divanyeri mahallesinde mukim Hacı Mehmed Ağa'nın çiftliğidir.

- *Leylek Çiftliği*: Dergah-ı Âli kapıcıbaşlarından Antalyalı Hacı Mehmed Ağa'nın çiftliğidir.

Köseler, Uncalı ve Leylek çiftliklerinin sahibi olan Hacı Mehmed Ağa, bu üç çiftlik dışında, Kındıra, Sülekler ve Çaykenarı karyelerindeki bazı haneler ile de ortaklık ilişkisi içindedir.

- *Kundu Çiftliği*: Hacegan-ı Divan-ı hümayundan Antalya'da Hacıbalaban mahallesi sakinlerinden Hacı İbrahim Efendi'nin uhdesindedir.

- *Karaçalı Karyesi*: Hacegan-ı Divan-ı hümayundan Antalyalı Hacı İbrahim Efendi'nin çiftliğidir.

Hacı İbrahim Efendi, Karaçalı karyesi çiftliği sahipliği dışında ayrıca, Karataş karyesi ve Hurma Çiftliğinde de bazı haneler ile ortaklık ilişkisi içinde bulunmaktadır.

- *Kemerağzı Çiftliği*: Gedikli oğlu Hüseyin Ağa, Şeyh Ali Ağa, Celil Ağa, Osman Ağa ve Aişe Hatun uhdesinde bulunmaktadır.

- *Çukurca Çiftliği*: Antalya ahalisinden Mehmed Bey ve Şeyh Ali Ağa uhdesindedir.

- *Mandırallar Çiftliği*: Antalya hanedanından Halil Ağa'nın olup emlak ve arazisine mutasarrıftır.

- *Karakapu Çiftliği*: Bağdad valisi Ali Necip Paşa'nın kerimesi Nafia Hanım'ın olup emlak ve arazisine mutasarrıf bulunmaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz bilgilerle ilgili bir değerlendirme yapacak olursak; özellikle Hacı Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim Efendi gibi ağalar, birden fazla çiftliğin sahibi oldukları gibi farklı yerlerdeki hanelerle de ortaklık ilişkisi içindedirler. Temettuat defterlerinden, Hacı Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim Efendi'nin kimler olduğu, ortakçıları ile ilişkilerinin nasıl olduğu, ortakçıya neden ihtiyaç duydukları yönünde bir bilgi elde edememekle birlikte, bu kişilerin yöre eşrafından önemli kişiler olduklarını söyleyebiliriz.

Burada bir benzerliğe, hatta karışıklık yaratabilecek bir duruma da dikkat çekecek olursak; bazı kaynaklarda, 1812'de ölen Teke Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa'nın, 1794'te ölen Teke mütesellimlerinden Deli Bekir'in oğlu olduğu ve Hacı Mehmed Ağa'nın ise İbrahim Ağa adında bir oğlu olduğunun bahsi geçmektedir. Tarihi kaynaklarda, esasen Tekelioğulları veya Hacı Osmanoğulları olarak bilinen bu ailenin Teke'de kırk seneden beri zorbalıkla hüküm süren bir aile olduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Teke Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa ve oğlu İbrahim Ağa, büyük bir servete sahip oldukları gibi, baskı ve zulümleriyle halkın da büyük bir nefretini kazanmışlardır. Nihayetinde, bu kadar süre, Teke Sancağı'nda baskı kuran bu aile bertaraf edildikten sonra, bu aileden olan 51 kişi Selanik'e sürgün olarak gönderilmiştir (Doğan, 2012: 267-270; Tekindağ, 1979: 312). Her ne kadar aynı yörede, nüfuzlu kişiler olup, isim benzerliği söz konusu olsa da, 1844 tarihli temettuat defterlerinde, birden fazla çiftliğin sahibi oldukları gibi farklı yerlerdeki hanelerle de ortaklık ilişkisi içinde olan Hacı Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim Efendi'nin, 1800'lü yılların başlarında bahsedilen Teke Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa ve oğlu İbrahim Ağa olduklarını söyleyemeyiz.

Hacı Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim Efendi'nin dışında, diğer çiftlik sahipleri de dahil edildiğinde, genel olarak 18. yüzyıl itibariyle gücü artmaya başlayan ayanların yöredeki varlığı da görülebilmektedir. Ortaklık ilişkileri ile ilgili olarak tespit edilen bir başka husus ise, bahsi geçen yerleşim birimlerindeki ortaklık ilişkileri içinde, kadınların da yer almasıdır. Örnekleyecek olursak; Karakapu Çiftliği bir kadın uhdesinde olduğu gibi, Kemerağzı Çiftliği'ndeki ortaklardan birinin de kadın olduğu görülmektedir. Ayrıca, Zivind Çiftliği ve Enhar Çiftliği Köyü'nde bahsi geçen ortak isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla ortaklık ilişkilerinde gayr-ı müslim ahalinin de yer aldığı görülmektedir.

Tarımsal üretim, tarımsal işletme niteliğinde olan topraklarda gerçekleştirilmekte olup, bu tarımsal işletmeler; “büyük” (imalat-ı cesime), “orta” (imalat-ı mütevassıta) ve “küçük” (imalat-ı sağire) tarımsal işletmeler olarak sınıflandırılmışlardır. “Büyük” tarımsal işletmeler, ekili

alanı 50 dönümü aşan topraklar ; “orta” tarımsal işletmeler, 10-50 dönüm arasında kalan topraklar ve “ küçük” tarımsal işletmeler, 10 dönümden az olan topraklar olarak kabul edilmişlerdir (Güran, 1998: 81). Defter kayıtlarından elde edilen verileri bu sınıflandırmaya göre değerlendirdiğimizde; hane başına düşen ortalama ekili toprak dönümünün 29,53 dönüm olduğu Antalya kazası yerleşim birimlerinde, hane başına düşen toprak büyüklüğü “orta” büyüklükte tarımsal işletme olarak tespit edilmiştir. Yerleşim birimlerine ait mevcut tarımsal işletme büyüklükleri oransal olarak ifade edilecek olursa; büyük tarımsal işletmeler % 46, orta büyüklükteki tarımsal işletmeler % 42 ve küçük tarımsal işletmeler % 12’lik bir paya sahiptir. Bu oranlardan hareketle, kaza yerleşim birimlerindeki tarımsal faaliyetlerin çoğunlukla büyük ve orta büyüklükteki tarımsal işletmelerde yapıldığı söylenebilir.

2.1.1.2. Tarımsal Ürün Çeşitleri

Antalya kazası yerleşim birimlerindeki mevcut mezru topraklarda üretimi yapılan ürün çeşitleri, temettuat kayıtlarından edinilen veriler doğrultusunda, hububat, baklagiller ve sınavi bitkiler şeklinde sınıflandırılmıştır. Kayıtlarda, tarım ürünlerinden alınan öşür vergisi aynı ve nakdi karşılıkları ile birlikte verilmiş olup, üretimi yapılan ürünlerin kile ve kıyye cinsinden miktarları ve kuruş cinsinden değerlerini tespit edebilmek mümkün olmaktadır. Ancak, defter kayıtlarındaki bazı eksikliklerin de dikkate alınması hususunu belirtmek gerekir. Aşağıda yer alan Tablo 10’da, öncelikli olarak yetiştirilen ürünlerin aynı değerlerine göre oluşturulan rakamlara yer verilmiş olup, bu rakamlar, kile ve kıyye olarak kaydedilen ürünlerin aynı değerlerinin on ile çarpılması sonucu elde edilmiştir.

Tablo 10. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Yetiştirilen Ürün Çeşitleri ve Aynı Değerleri (Kile/Kıyye) (1844)

Hububat	Miktar (Kile)	Yüzde %
Hınta	188.080	61
Şair	94.515	31
Darı	17.655	6
Melez	5.510	2
Çeltik	385	0
Burçak	270	0
Alef	25	0
Toplam	306.440	100
Baklagiller	Miktar (Kile)	Yüzde %
Harnup	7.680	78
Fığ	1.350	14
Börülce	550	5
Nohut	260	3
Toplam	9.840	100
Sınavi Bitkiler	Miktar (Kile-Kıyye)	Yüzde %
Penbe	27.060	59
Sisam	8.975	20
Duhan	6.250	14

Kendir	2.760	6
Asfur	520	1
Toplam	45.565	100
GENEL TOPLAM	361.845	

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 10'a bakıldığında; Antalya'da yetiştirilen ürünlerin çeşitlilik göstermekte olduğunu ve bu çeşitliliğin, Antalya'nın sahip olduğu ılıman iklim ve elverişli coğrafî koşullara dayandığını söylemek mümkündür. Yetiştirilen ürünler içinde, hububat ürünleri 306.440 kilelik (kıyye) bir payla ilk sırada yer almakta olup, hububat ürünleri içinde ise üretimi en fazla olan ürün hınta(buğday)'dır. Hınta üretimi, toplam hububat üretiminin yarısını geçmektedir. Hububat ürünlerinin ardından ikinci sırada gelen ürün grubu ise, toplam üretimin 45.565 kilelik (kıyye) kısmını oluşturan sınai bitkileri olup, sınai bitkileri içinde ise %59'luk bir payla penbe (pamuk) ürünü ilk sırada gelmektedir. Yetiştirilen ürün grupları içinde üçüncü sırada ise toplam üretimin 9.840 kileyi bulduğu baklagiller grubu gelmekte olup, bu grup içinde ilk sırayı % 78'lik bir pay ile harnup (keçiboynuzu) ürünü almaktadır. Temettuât kayıtlarından elde edilen verilere göre, Antalya kazası yerleşim birimlerinde tarımı yapılan ürün gruplarının, toplam tarımsal üretim içindeki oransal dağılımı ise aşağıda yer alan Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Yetiştirilen Ürün Gruplarının Toplam Üretim İçindeki Oransal Dağılımı (%) (1844)

Yetiştirilen Ürün Grupları	Toplam Üretim (Kile-Kıyye)	Yüzde (%)
Hububat	306.440	85
Sınai Bitkileri	45.565	12
Baklagiller	9.840	3
Genel Toplam	361.845	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablodaki verilerde de görüldüğü üzere, Antalya kazası yerleşim birimlerinde toplam tarımsal üretim 361.845 kile/kıyye olup, bu toplam

19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelen...

İNİNDE HUBUBAT ÜRETİMİNİN PAYI % 85, SINAI BİTKİLER ÜRETİMİNİN PAYI % 12 VE BAKLAGİLLER ÜRETİMİNİN PAYI İSE % 3 OLARAK TESPİT EDİLMİŞTİR.

ANTALYA KAZASI YERLEŞİM BİRİMLERİNDE YETİŞTİRİLEN TARIMSAL ÜRÜNLERİN AYNI DEĞERLERİNE YER VERİLMESİNİN ARDINDAN, BU ÜRÜNLERİN NAKDİ DEĞERLERİNE İSE TABLO 12'DE YER VERİLMİŞTİR. TABLODAKİ DEĞERLER, DEFTERLERDE KURUŞ OLARAK KAYITLI OLAN AŞARIN NAKDİ DEĞERLERİNİN ON İLE ÇARPILMASIYLA ELDE EDİLMİŞTİR.

Tablo 12. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Yetiştirilen Ürün Gruplarının Nakdi Değerleri (Kuruş) (1844)

Hububat	(Kuruş)	Yüzde (%)
Hınta	1.824.670	74
Şair	482.779	20
Darı	108.190	4
Melez	40.880	2
Çeltik	3.045	0
Burçak	1.350	0
Alef	140	0
Toplam	2.461.054	100
Baklagiller	(Kuruş)	Yüzde (%)
Börülce	3.720	37
Fiğ	3.615	36
Nohut	1.720	17
Harnup	995	10
Toplam	10.050	100
Sınai Bitkiler	(Kuruş)	Yüzde (%)
Sisam	157.785	64
Penbe	50.115	21
Duhan	27.210	11
Kendir	5.600	2
Asfur	5.250	2
Toplam	245.960	100
GENEL TOPLAM	2.717.064	

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

TABLO 12'DEKİ VERİLERE GÖRE; HUBUBAT, BAKLAGİLLER VE SINAI ÜRÜNLER İTİBARIYLA, YETİŞTİRİLEN ÜRÜN GRUPLARI İÇİNDE YILLIK HUBUBAT ÜRETİMİNİN NAKDİ DEĞERİ 2.461.054 KURUŞTUR. BU TOPLAMDA HINTA ÜRETİMİNİN NAKDİ DEĞERİ 1.824.670 KURUŞ OLUP, TOPLAM HUBUBAT ÜRETİMİNİN %74'ÜNÜ OLUŞTURMAKTADIR. SINAI BİTKİLER GRUBUNUN YILLIK NAKDİ DEĞERİ İSE 245.960 KURUŞTUR. BUNUN 157.785

kuruşluk kısmını sisam üretimi oluşturmakta olup, % 64'lük bir paya sahiptir. Toplam nakdi değeri 10.050 kuruşu bulan baklagiller gurubunda ise, nakdi değeri 3.720 kuruş olan börülce üretimi % 37'lik bir payla ilk sıradadır.

Defter kayıtlarında, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki toplam ekili ve dikili toprak miktarı içinde % 1'lik bir paya sahip olan bağ-bağçe-bostan tarımı faaliyetleri ile ilgili bilgiler edinebilmek de mümkündür. Kayıtlarda, bu tür faaliyetler için kullanılan topraklar dönüm/ kıt'a olarak belirtilmiş olup, bu toprakların bazılarının yıllık hasılatları, bazılarının ise yıllık kira bedelleri verilmiştir. Bağ-bağçe-bostan tarımı faaliyetlerinin çeşitlilik arz ettiği, harir (dut), harnup, üzüm, zeytin eşcarı (ağaçları) bahçelerinin yer aldığı görülmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 13'te, bağ-bağçe ve bostanların toplam toprak dönümleri ve dönüm başı hasılatlarının yerleşim birimleri itibariyle dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 13. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Bağ-Bağçe-Bostan Arazilerinin Toplam Dönüm İtibariyle Hasılatları ve Oransal Dağılımı (%) (1844)

Yerleşim Birimleri	Bağ-Bağçe-Bostan (Dönüm)	Hasılat (Kuruş)	Dönüm Başı Hasılat (Kuruş)	Yüzde Oran (%)
Köyler	2.054	155.791,5	75,84	67
Çiftlikler	193,5	49.493	255,77	21
Mahalleler	229	28.284,5	123,51	12
Toplam	2.476,5	233.569	94,31	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727,17728.

Tablo 13'teki verilere göre; bağ-bağçe ve bostan faaliyetlerinin 2.476,5 dönümlük bir arazide gerçekleştirilmekte olduğu ve elde edilen toplam hasılatın ise 233.569 kuruş olduğu görülmektedir. Yerleşim birimleri itibariyle dönüm başı genel hasılat 94,31 kuruş olup, dönüm başı hasılat, çiftliklerde 255,77 kuruş, mahallelerde 123,51 kuruş, köylerde ise 75,84 kuruştur. Oransal ifadeyle belirtecek olursak, toplam hasılatın % 67'si köylerden, % 21'i çiftliklerden, % 12'si ise mahallelerden elde edilmektedir.

2.1.2. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Hayvancılık (1844)

Temettuat kayıtları doğrultusunda, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki hayvancılık faaliyetleri içinde büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık faaliyetlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle, devletin güney kesimindeki hayvancılığa dair fikir edinebilmek de mümkün

olmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 14'te öncelikli olarak Antalya kazası yerleşim birimlerindeki büyükbaş ve küçükbaş hayvan türleri ve bu hayvanların 1844 senesi itibarıyla toplam hasılatlarına yer verilmiştir.

Tablo 14. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Hayvan Türleri ve Hasılat (Kuruş) (1844)

Büyükbaş Hayvanat	Adet	Hasılat (kuruş)
İnek	6.263	115.932
Öküz	3.813	-
Manda	100	1.296
Tosun	260	-
Dana	638	-
Buzağı	217	-
Düğe	147	-
Bargir	758	-
Kısarak	1.068	-
Tay	270	-
Deve	2.885	-
Merkeb	3.285	-
Katır	27	-
Toplam	19.731	117.228
Küçükbaş Hayvanat	Adet	Hasılat (kuruş)
Keçi	38.266	148.922
Oğlak	25.064	-
Koyun	10.217	50.755
Kuzu	7.019	-
Toplam	80.566	199.677
GENEL TOPLAM	100.297	316.905

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 14'te de görüldüğü üzere, toplam hayvan varlığı büyükbaş ve küçükbaş hayvan ayırımına tabi tutulmuş olup, genel toplam itibarıyla ise 100.297 gibi bir rakam tespit edilmiştir. Büyükbaş hayvanat türleri içinde; inek, öküz, manda, tosun, dana, buzağı, düğe, bargir, kısarak, tay, deve, merkeb ve katır yer almakta olup, toplam hayvan varlığının 19.731 bin adedini oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvanat içinde ise; keçi, oğlak, koyun ve kuzu yer almakta olup, genel toplamın 80.566'sını oluşturmaktadır Oransal ifadeyle; küçükbaş hayvanatın toplam hayvanat içindeki payı % 80, büyükbaş hayvanatın payı ise % 20'dir. Bargir, kısarak, tay, deve, merkeb ve katır gibi büyükbaş hayvanata dahil ettiğimiz binek hayvanı varlığı ise, toplam adedi 19.731 adedi bulan büyükbaş hayvanatın % 42'lik kısmını oluşturmaktadır.

Tablo verilerine göre; büyükbaş hayvanat içinde inek sayısı 6.263 adet ile önde gelirken ardından sırayla, 3.813 adetle öküz, 3.285 adetle merkeb, 2.885

adetle deve, 1.068 adetle kısırak ve 27 adetle katır gelmektedir. Bu sıralamadan hareketle, kaza yerleşim birimlerindeki büyükbaş hayvan varlığından sırasıyla, beslenme, çift sürme ve taşıma gibi amaçlarla yararlanıldığı söylenilebilir. Küçükbaş hayvanat toplamında ise ilk sırayı 38.266 adetle keçi almakta olup ardından 25.064 adetle oğlak, 10.217 adetle koyun ve 7.019 adetle kuzu gelmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanat içinde, keçi ve oğlak varlığının önde gelmesi durumunu, yörenin dağlık coğrafi yapısı ile ilişkilendirmek mümkündür. Tabloda yer alan hayvansal gelir verilerine baktığımızda; toplam hayvansal gelir 316.905 kuruştur. Bu toplamın 199.677 kuruşluk kısmını küçükbaş hayvanattan sağlanan gelir, 117.228 kuruşluk kısmını ise büyükbaş hayvanattan sağlanan gelir oluşturmaktadır. Toplam hayvansal gelir içinde küçükbaş hayvanattan sağlanan gelir % 63 olup, % 37'lik bir orana sahip olan büyükbaş hayvanattan sağlanan gelirden daha yüksektir. Büyükbaş ve küçükbaş olmak üzere gelir getiren hayvan türleri; inek, manda, keçi ve koyun'dur. Toplam gelir içinde, bu hayvanlardan en fazla gelir getiren hayvan türünün ise % 47'lik bir payla keçi olduğu görülmektedir. Aşağıda yer verilen Tablo 15'te ise, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki toplam ve hane başına düşen hayvansal gelir sonuçları yer almaktadır.

Tablo 15. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Toplam ve Hane Başına Düşen Hayvansal Gelir (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Toplam Hayvansal Gelir (Guruş)	Hane Sayısı (Adet)	Hane Başına Düşen Hayvansal Gelir (Kuruş)
Köyler	268.561	2.619	103
Çiftlikler	39.484	521	76
Mahalleler	8.860	1.668	67
Genel Toplam	316.905	4.808	66

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo verilerine göre; hane başına düşen gelir miktarı, köylerde 103 kuruş, çiftliklerde 76 kuruş ve mahallelerde 67 kuruştur. Görüldüğü üzere, hane başına düşen hayvansal gelir miktarı, şehir hayatının yaşandığı mahallelerde daha düşüktür. Kaza yerleşim birimleri genelinde hane başına düşen hayvansal gelir ise 66 kuruş olarak tespit edilmiştir.

Antalya kazası yerleşim birimlerindeki hayvancılık faaliyetlerine yönelik olarak yer vereceğimiz son tablo ise, kazadaki yerleşim birimlerinden bazılarında mevcut olan arıcılık faaliyetine ilişkin verileri içeren, aşağıda yer verdiğimiz Tablo 16'dır.

Tablo 16. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Arıcılık Faaliyeti (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	ARI KOVANİ ADET/HASILAT		
	Kovanı Olan Hane (Adet)	Kovan (Adet)	Hasılat-ı Senevi (Kuruş)
Köyler	243	1.634	16.236
Mahalleler	23	279	2.790
Çiftlikler	18	120	1.220
GENEL TOPLAM	284	2.033	20.246

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Buna göre; kaza yerleşim birimleri itibariyle, köylerde arı kovanı olan hane sayısı 243, mahallelerde 23 ve çiftliklerde 18 adet olmak üzere toplamda 284 adet hane tespit edilmiştir. Tespit edilen toplam arı kovanı adedi ise, köylerde 1.634 adet, mahallelerde 279 ve çiftliklerde 120 adet olmak üzere toplamda 2.033 adettir. Hane başına düşen arı kovanı sayısı ise, toplam arı kovanı sayısının, arıcılıkla uğraşan haneler sayısına bölünmesi ile elde edilmiş olup ortalama 7 adet olarak tespit edilmiştir. Kazadaki yerleşim birimlerinden bazılarında mevcut olan arıcılık faaliyetlerine, 16 köy, 29 mahalle ve 7 çiftlikte ise rastlanmamıştır.

Arıcılık faaliyetinin mevcut olduğu kaza yerleşim birimlerinde, arıcılıktan sağlanan toplam gelirin 20.246 kuruş olduğu görülmektedir. Toplam arıcılık gelirleri içinde sırasıyla; köyler % 80, mahalleler % 14 ve çiftlikler % 6 oranında bir paya sahiptir. Genel hayvani hasılat içinde ise, arıcılık faaliyetinden sağlanan toplam gelir, % 6'lık bir paya sahip olup, hane başına düşen arıcılık geliri de ortalama 71 kuruş olarak tespit edilmiştir.

2.1.3. Vergiler

Antalya kazası yerleşim birimlerine ait temettuat defterleri kayıtlarından, tarım ve hayvancılığa dair bilgiler dışında, 1844 senesi itibariyle hanelerin ödedikleri vergi türleri ve miktarlarını da öğrenebilmekteyiz. Tespit edilen vergi türleri içinde; vergi-i mahsusa, adet-i ağnam ve öşür vergisi bulunmakta olup, bu vergilerin değerlerinden toplam vergi değerlerine ulaşılmıştır.

2.1.3.1. Vergi-i Mahsusa

Temettuat kayıtlarında karşımıza çıkan ve nakden ödenen vergi türlerinden biri “*vergi-i mahsusa*”dır. Kaza yerleşim birimleri genel toplamları

İtibariyle olan vergi-i mahsusa toplamı ve hane başına düşen ortalama vergi-i mahsusa miktarlarına aşağıda yer alan Tablo 17’de yer verilmiştir.

Tablo 17. Antalya Kazası Yerleşim Birimleri İtibariyle Toplam Vergi-i Mahsusa ve Hane Başına Düşen Vergi-i Mahsusa Miktarları (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Vergi-i Mahsusa Toplamı	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Vergi-i Mahsusa
Köyler	173.944,5	2.619	66,4
Çiftlikler	29.138,5	521	55,9
Mahalleler	41.133,5	1.668	24,6
GENEL TOPLAM	244.216,5	4.808	50,7

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727,17728.

Temettuat defterleri kayıtlarına göre Antalya kazası yerleşim birimlerinde tespit edilen hane sayısı 4.808’dir. Kaza yerleşim birimlerindeki vergi-i mahsusa toplamı 244.216,5 kuruş olup, hane başına düşen ortalama vergi-i mahsusa miktarı 50,7 kuruş olarak tespit edilmiştir. Aynı değerlendirildiğimizde; köylerdeki vergi-i mahsusa toplamı 173.944,5 kuruş olup genel toplamın % 71’ini oluşturmaktadır. Hane toplamı 2.619 hane olan köylerde hane başına düşen ortalama vergi-i mahsusa miktarı 66,4 kuruş olarak tespit edilmiştir. Çiftliklerdeki vergi-i mahsusa toplamı 29.138,5 kuruş olup, genel toplamın % 12’sini oluşturmaktadır. Hane toplamının 521 olduğu çiftliklerde ise hane başına düşen vergi miktarının 55,9 kuruş olduğu görülmektedir. Mahallelerdeki vergi-i mahsusa toplamı 41.133,5 kuruş olup, genel toplamda %17’lik bir paya sahiptir. Toplam hane sayısının 1.668 olduğu mahallelerdeki hane başına düşen vergi-i mahsusa miktarı ise 24,6 kuruş olup, köy ve çiftliklerde tespit edilen oranların yarısından düşüktür.

Defter kayıtlarından, kaza yerleşim birimlerindeki bir grup halkın vergiden muaf tutulmuş oldukları görülmektedir. Vergiden muaf tutulanlar içinde; çalışmayacak durumda olan sakat, hasta, fakir hane reisleri, hane reisi durumunda olan kadınlar, yetimler, imam, müezzın, müftü, hatip, papaz, muhtar, ayan, ulema, talebe gibi bazı kişilerin yer aldıkları görülmektedir. Fakat, bu durumla ilgili kayıtlarda, bu gruptaki kişilerden bazen vergi alındığı, bazen ise alınmadığı şeklinde muallak durumlarla da karşılaşmıştır. Bu kişiler içinde, gelir getirici varlıkları olanlar, genel olarak vergiye tabi tutulmakla birlikte, gelir getirici varlıkları olmasına rağmen vergiye tabi tutulmayanların olduğu da kayıtlara yansıyan bir durumdur.

Antalya kazası yerleşim birimlerinden tahsil edilen toplam 244.216,5 kuruşluk vergi-i mahsusa toplamının 230.710,5 kuruşluk kısmı müslüman nüfustan, 13.506 kuruşluk kısmı ise gayr-ı müslim nüfustan tahsil edilmiştir. Oransal ifadeyle, vergi-i mahsusa toplamının % 94'nün müslüman hanelerden, % 6'sının ise gayrimüslim hanelerden tahsil edildiğini söyleyebiliriz.

2.1.3.2. Adet-i Ağnam

“*Resm-i ağnam, resm-i ganem*” olarak da adlandırılan “*adet-i ağnam*” küçükbaş hayvanlardan alınan bir vergi türüdür (Tabakoğlu, 2003: 205). Antalya kazası yerleşim birimlerinde tespit edilen hayvan varlığı içinde küçükbaş hayvan varlığı ilk sırada gelmekte olup, bu hayvanlardan nakdi olarak tahsil edilen adet-i ağnam vergisi miktarlarına ve hane başına düşen ortalamalarına Tablo 18'de yer verilmiştir.

Tablo 18. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Toplam Adet-i Ağnam ve Hane Başına Düşen Adet-i Ağnam Miktarları (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Adet-i Ağnam Toplamı	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Adet-i Ağnam
Köyler	9.510,7	2.286	4,1
Çiftlikler	576,4	437	1,3
GENEL TOPLAM	10.087,1	2.723	3,9

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 18'de yer alan verilerde de görüldüğü gibi, Antalya kazası yerleşim birimlerinden mahallelerde adet-i ağnam vergisi kaydına rastlanmamıştır. Kayıtlarda yine, bazı köy ve çiftliklerde de bu vergi türü kaydının bulunmadığı görülmektedir. Mevcut verilere göre, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki adet-i ağnam vergisi toplamı 10.087,1 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu toplam içinde, köyler, 9.510,7 kuruşla % 94'lük bir paya, çiftlikler ise 576,4 kuruşla % 6'lık bir paya sahiptir. Köylerde, hane başına düşen ortalama vergi miktarı 4,1 kuruş iken, çiftliklerde hane başına düşen ortalama vergi miktarı ise 1,3 kuruştur. Adet-i ağnam vergisi ödeyen hane sayısı genel toplamı 2.723 hane olup, adet-i ağnam vergisinin hane başına düşen genel ortalaması ise 3,9 kuruştur.

2.1.3.3. Öşür

“Öşür” kelimesi, “onda bir” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1999: 851). Doğrudan doğruya, üretim üzerinden aynı ve nakdi olarak alınan bir vergi türüdür (Güran, 1998: 199-200). Temettuat kayıtlarına göre, 1844 senesinde Antalya kazası yerleşim birimlerinde, tarla, bağ-bahçe-bostan ve arıcılıktan sağlanan mahsulatın öşre tabi tutulduğu görülmektedir. Kayıtlarda, ürünlerden birim başına alınan öşür miktarları yerleşim birimlerinde farklılık göstermekte olup, mesela; hıntadan 1/10, 1/8, şairden 1/5, 1/6, melezden 1/7, 1/8, darıdan 1/5, 1/6, penbeden 1/2, duhandan 1/3, 1/4, 1/5, burçaktan 1/4, 1/5, aleften 1/6, çeltikten 1/8, kendirden %2 gibi oranlarda öşür alındığı tespit edilmiştir.

Tarla ürünlerinden aynı ve nakdi olarak alınan öşür miktarlarına ayrı ayrı değinecek olursak; tarla mahsulatından aynı olarak alınan öşür toplamı 36.184,5 kile/kıyye olup, bu toplamın % 85’ini hububat ürünlerinin, % 12’sini sınavi bitkilerinin ve % 3’ünü baklagil ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. Hububat ürünlerinden aynı olarak alınan öşür miktarı, 30.644 kile/kıyye olup, bunun % 61’i hıntadan alınan öşürdür. Sınavi bitkilerden alınan aynı öşür toplamı ise, 4.556,5 kile/kıyye olup, bu toplam içinde % 59’luk payla penbe önde gelmektedir. Baklagil ürünlerinden alınan aynı öşür miktarı ise toplamda 984 kile/kıyye olup, bunun % 78’ni harnuptan alınan öşür oluşturmaktadır.

Öşür vergisinin nakdi olarak toplanan miktarlarına bakacak olursak; Tablo 19’da öncelikli olarak tarla mahsulatından alınan öşür miktarları ve hane başına düşen ortalamalarının nakdi değerlerine yer verilmiştir. Tarım mahsulatı olarak, hububat ürünleri içinde; hınta, şair, darı, melez, çeltik, burçak ve alef ürünlerinden alınan öşür miktarlarına, sınavi bitkileri içinde; penbe, duhan, sisam, kendir, asfur ürünlerinden alınan öşür miktarlarına ve baklagil ürünleri içinde; nohut, fiğ, harnup, börülce ürünlerinden nakden alınan öşür miktarlarının yerleşim birimlerine göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 19. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Tarla Mahsulatından Nakden Alınan Öşür Vergisi ve Hane Başına Düşen Öşür Miktarları (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Öşür	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Öşür
Köyler	204.108,4	2.461	82,9
Çiftlikler	60.155	521	115,4
Mahalleler	7.443	716	10,3
GENEL TOPLAM	271.706,4	3.698	73,4

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760,

19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelen...

9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 19’da da görüldüğü gibi, 1844 senesi itibariyle Antalya kazası yerleşim birimlerinde nakden tahsil edilen öşür miktarı 271.706,4 kuruştur. Bu toplam içinde, köyler % 75, çiftlikler % 22 ve mahalleler % 3’lük bir paya sahiptir. Hane başına düşen ortalama öşür miktarı köylerde 82,9 kuruş, çiftliklerde 115,4 kuruş ve mahallelerde 10,3 kuruştur. Genel toplam içinde ise hane başına düşen ortalama öşür miktarı 73,4 kuruştur. Toplam öşür ve hane başına düşen öşür miktarlarının mahallelerde daha düşük olduğu görülmektedir.

Aynı olarak alınan öşür miktarı gibi nakdi olarak alınan toplam öşür miktarı içinde de, 246.105,4 kuruş ve % 91’lik bir payla hububat ürünlerinden alınan öşür önde gelirken, hububat ürünleri içinde ise % 74’lük payla hıntadan alınan öşür miktarı önde gelmektedir. Sınai bitkilerinden alınan öşür miktarı ise, 24.596 kuruşla, genel toplamın % 9’unu oluşturmakta olup, sınai bitkilerinin nakdi öşür dağılımında ise, % 64’lük payla sisam gelmektedir. Baklagillerden alınan nakdi öşür miktarı ise toplamda 1.005 kuruş olup % 1’lik bir paya sahiptir. Baklagil ürünleri içinde ise, % 37’lik bir payla börülceden alınan nakdi öşür miktarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Mevcut veriler itibariyle, ödenen öşür miktarı ve hane sayıları arasında bir paralellik bulunmadığını söylemek de mümkündür. Örneğin; hane sayısı daha fazla olduğu halde, hane sayısı daha az olan yerlere göre daha az öşür ödenen yerler bulunmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 20’de, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki, bağ-bahçe-bostan mahsulatından alınan toplam öşür ve hane başına düşen öşür miktarlarına yer verilmiştir. Kayıtlardan hareketle, bağ-bahçe-bostan mahsulatı içine, öşr-i bağ, öşr-i bostan, öşr-i dut, öşr-i meyve, öşr-i harir şeklinde kaydedilmiş olan öşür miktarları dahil edilmiştir.

Tablo 20. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Bağ-Bağçe- Bostan Mahsulatından Alınan Öşür ve Hane Başına Düşen Öşür Miktarları (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Bağ-Bağçe- Bostan Öşrü	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Bağ-Bağçe- Bostan Öşrü
Köyler	8.586,5	1.196	7,1
Çiftlikler	1.510,5	296	5,1
Mahalleler	1.761	907	1,9
GENEL TOPLAM	11.858	2.399	4,9

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759,

9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 20'ye göre, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki bağ-bağçe-bostan mahsulatından alınan toplam öşür miktarı 11.858 kuruş olarak tespit edilmiştir. Hane başına düşen ortalama öşür miktarı ise 4,9 kuruştur. Toplam öşür miktarı içinde köyler 8.586,5 kuruşla % 72, mahalleler 1.761 kuruşla % 15 ve çiftlikleri 1.510,5 kuruşla %13'lük bir paya sahiptir. Yerleşim birimleri itibariyle, hane başına düşen ortalama öşür değeri ise köylerde 7,1 kuruş, çiftliklerde 5,1 kuruş ve mahallelerde 1,9 kuruştur. Köylerin öşür ve hane başına düşen ortalama öşür toplamları, mahalle ve çiftliklerden daha yüksektir. Mahallelerin ise, genel öşür toplamında ikinci sırada yer alıp çiftliklerin toplamının önünde iken, hane başına düşen ortalama öşür miktarı açısından çiftliklerdeki hane başına düşen ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

Antalya kazası yerleşim birimlerindeki arıcılık mahsulatından alınan toplam öşür miktarları ve hane başına düşen öşür ortalamaları ise Tablo 21'de yer almaktadır. Tablodaki değerlere, temettuat kayıtlarında bedel-i kovan, öşr-i kovan olarak kaydedilen öşür miktarlarından ulaşılmıştır.

Tablo 21. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Arıcılık Faaliyetinden Alınan Toplam Öşür Vergisi ve Hane Başına Düşen Öşür Miktarları (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Bedel-i Kovan / Öşr-i Kovan	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Bedel-i Kovan / Öşr-i Kovan
Köyler	207,5	288	0,7
Mahalleler	9,5	56	0,1
GENEL TOPLAM	217	344	0,6

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo değerlerine göre; Antalya kazası yerleşim birimlerindeki arıcılık mahsulatından senede 217 kuruşluk bir öşür alındığı görülmektedir. Her ne kadar, kaza genelinde 37 köy, 8 mahalle ve 6 çiftlikte, arıcılık faaliyeti ile uğraşan hanenin bulunduğu ve arıcılıktan elde edilen toplam gelirin 20.246 kuruş olduğu tespit edilmişse de, tabloda yer alan değerler 4 köy ve 1 mahalledeki arıcılık mahsulatından alınan öşür miktarlarını göstermektedir. Genel toplam içinde hane başına düşen ortalama bedel-i öşür/öşr-i kovan 0,6 kuruş, köylerdeki hane başına düşen ortalama miktar ise 0,7 kuruş, mahallelerdeki hane başına düşen ortalama miktar ise 0,1 kuruştur.

19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelen...

Son olarak ise Tablo 22’de, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki, tarla, bağ-bahçe-bostan ve arıcılıktan elde edilen mahsulattan alınan toplam öşür miktarı ve bu üç grubun toplamdaki paylarına yer verilmiştir.

Tablo 22. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerindeki Öşür Gruplarının Oransal Dağılımı (%) (1844)

Öşür Grupları	Toplam Öşür (Kuruş)	Yüzde (%)
Tarla Mahsulleri Öşürü	271.706,4	96
Bağ-Bağçe-Bostan Öşürü	11.858	4
Ancılık Mahsulatı Öşürü	217	0
Genel Toplam	283.781,4	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 22’deki değerlere göre, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki toplam öşür miktarı 283.781,4 kuruş olarak tespit edilmiştir. Tarla mahsullerinden alınan öşür miktarı 271.706,4 kuruşla, bu toplamın % 96’lık kısmını oluşturmaktadır. Bağ-bağçe-bostan mahsulatından alınan öşür miktarının toplamı ise, 11.858 kuruş olup, genel toplamın % 4’ünü oluşturmaktadır. Arıcılıktan elde edilen öşür toplamının ise 217 kuruş olduğu ve genel toplam içinde % 1’in altında kaldığı görülmektedir.

2.1.4. Gelirler

2.1.4.1. Toplam Gelir

Antalya kazası yerleşim birimlerine ait temettuat defterlerinden, 1844 senesi itibariyle hanelerin gelirleri ve kaza yerleşim birimlerindeki toplam gelir miktarları da öğrenilebilmekte olup, elde edilen değerler, aşağıda yer alan Tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 23. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerine Ait Toplam Gelir ve Kişi Başına Ortalama Gelir Değerleri (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Hane Sayısı	Toplam Gelir (Kuruş)	Hane Başına Ortalama Gelir (Kuruş)
Köyler	2.619	3.504.242,2	1.338
Çiftlikler	521	766.703	1.472
Mahalleler	1.668	2.068.829	1.240
GENEL TOPLAM	4.808	6.339.774,2	1.319

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690,

9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Defter kayıtlarına göre tespit edilen toplam hane sayısı 4.808 hanedir. Mevcut hane toplamından elde edilen toplam gelir tutarı 6.339.774,2 kuruş olup, bu toplamda köyler % 55, mahalleler % 33 ve çiftlikler % 12'lik bir paya sahiptir. Kaza yerleşim birimleri genelinde hane başına düşen ortalama gelir tutarı ise 1.319 kuruş olarak tespit edilmiştir. Hane başına düşen ortalama gelir sıralamasında ilk sırada 1.472 kuruşla çiftlikler, ikinci sırada 1.338 kuruşla köyler ve üçüncü sırada 1.240 kuruşla mahalleler gelmektedir.

2.1.4.2. Gelir Kaynakları ve Gelir Dağılımı

Antalya kazası yerleşim birimlerinde 1844 senesi itibariyle elde edilen toplam gelir 6.339.774,2 kuruştur. Toplam geliri oluşturan hane reislerinin gelir kaynaklarına Tablo 24'te yer verilmiş olup, gelir kaynakları türleri tarımsal gelir, hayvansal gelir, ortaklık geliri, zenaat ve ticaret geliri, kira geliri, zuhurat geliri ve diğer gelirler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tablo 24. Antalya Kazası Yerleşim Birimleri İtibariyle Gelir Kaynakları (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Tarımsal Gelir	Hayvansal Gelir	Ortaklık Geliri	Zenaat ve Ticaret Geliri	Kira Geliri	Zuhurat Geliri	Diğer Gelirler	Toplam
Köyler	2.278.643,2	299.838	231.059	213.029	20.441	398.937	62.295	3.504.242,2
Çiftlikler	452.807	40.704	197.089	21.785	4.020	37.116	13.182	766.703
Mh.ler	231.494	26.650	9.196	1.449.548	130.422	60.672	160.847	2.068.829
Genel Toplam	2.962.944,2	367.192	437.344	1.684.362	154.883	496.725	236.324	6.339.774,2
Toplam Gelirde Gelir Kaynaklarının Payı (%)	47	6	7	26	2	8	4	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 24'teki değerlere göre; Antalya kazası yerleşim birimlerinde tespit edilen 6.339.774,2 kuruşluk toplam gelirden köyler % 55, mahalleler % 33 ve çiftlikler % 12'lik bir paya sahiptir. Mevcut toplam gelirden, tarımsal gelirin payı % 47 olup, tarımsal gelir toplamı içinde mezru tarla gelirleri ve bağ-bağçe-bostan gelirleri yer almaktadır. Tarımsal gelir toplamı içinde köyler % 77'lik payla önde gelirken, çiftliklerin payı % 15 ve mahallelerin payı ise % 8'dir. Hayvansal gelir toplamı ise, 367.192 kuruş olup, bu toplama büyükbaş-küçükbaş hayvansal gelir ve arıcılık gelirleri dahil edilmiştir. Toplam gelir içindeki payı % 6 olan hayvansal gelir, köylerde % 82, çiftliklerde % 11 ve mahallelerde % 7'lik bir paya sahiptir. 437.344 kuruş ile toplam gelirin % 7'sini oluşturan ortaklık gelirleri içinde ise, köylerin payı % 53, çiftliklerin payı % 45 ve mahallelerin payı % 2'dir. Zenaat ve ticaret gelirleri 1.684.362 kuruşla toplam gelirin % 26'sını oluşturmaktadır. Diğer gelir türlerinin aksine, zenaat ve ticaret gelirleri toplamı içinde mahalleler % 86'lık bir payla ilk sırada gelirken, % 12'lik payla köyler ve % 1'lik payla çiftlikler geride kalmışlardır. Kira gelirleri ise, mezru tarla, bahçe, dükkan, mağaza, değirmen, kahvehane ve hane kira gelirleri toplamından oluşup, 154.883 kuruşla toplam gelirin % 2'sini oluşturmaktadır. Bu toplam içinde % 84'lük bir payla yine mahalleler önde gelirken, % 13'lük payla köyler ve % 3'lük payla çiftlikler geride kalmışlardır. Zuhurat gelirleri, hane reislerinin sabit gelirleri dışında elde ettikleri yan gelirler olup, 496.725 kuruşla, toplam gelir içinde % 8'lik bir paya sahiptir. Kayıtlara göre, kaza yerleşim birimlerindeki zuhurat gelirlerinin çoğunlukla kömürcülük, hamule nakli, odunculuk gibi faaliyetlerden elde edildiği görülmektedir. Zuhurat gelirleri içinde köyler % 80, mahalleler % 12 ve çiftlikler % 8'lik bir paya sahiptir. Diğer gelirler sınıflandırması içinde, eğitim, din ve askeri alanlarda hizmet gören hane reislerinin ücret gelirleri, kayıtlarda meslekleri belirtilmese de, gelirleri belirtilen haneler ile yetim, ihtiyar ve kadın olarak kayıtlı hanelerin gelir toplamları yer almaktadır. Bu gruptaki gelir toplamı, 236.324 kuruşla, toplam gelirin % 4'ünü oluşturmakta olup, bu toplam içinde mahallelerin payı % 68 iken, köylerin payı % 26 ve çiftliklerin payı ise % 6 olarak tespit edilmiştir.

Tablo verilerinden hareketle, toplam gelirin yarısından fazlasının köyler ve çiftlikler olmak üzere kırsal kesimden elde edildiğini ve bu toplam içinde tarımsal gelirlerin ilk sırada, zenaat ve ticaret gelirlerinin ikinci sırada geldiğini söylemek mümkündür. Kırsal kesimde, tarımsal gelir, hayvansal gelir, ortaklık geliri ve zuhurat geliri paylarının, kaza merkezinde ise zenaat ve ticaret geliri, kira geliri ve diğer gelirlerin paylarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tespit edilen toplam gelir içinde, köyler, çiftlikler ve mahalleler olmak üzere, hane reislerinin gelir gruplarına göre dağılımına değinecek olursak; gelir dilimleri itibariyle, 0-100 kuruş arası gelir diliminde 133, 100-500 kuruş arası gelir diliminde 1.680, 500-1.000 kuruş arası gelir diliminde 1.080, 1.000-2.000 kuruş arası gelir diliminde 1.189, 2.000-3.000 kuruş arası gelir

diliminde 375, 3.000-4.000 kuruş arası gelir diliminde 109, 4.000-5.000 kuruş arası gelir diliminde 43, 5.000-6.000 kuruş arası gelir diliminde 17, 6.000-7.000 kuruş arası gelir diliminde 10, 7.000-8.000 kuruş arası gelir diliminde 6 ve 8.000 kuruş üzerindeki gelire sahip olan hane sayısı ise 8 hane olarak tespit edilmiştir. Mevcut rakamlara göre, kaza merkezindeki hanelerin gelir dilimi aralığı çoğunlukla 0-2.000 kuruş arasında yoğunlaşmakta iken, kırsal kesimde hanelerin gelir dilimi aralığı ise 100-4.000 kuruş arasında yoğunlaşmaktadır. Görüldüğü üzere, kırsal kesim nüfusu, kaza merkezindeki nüfusa oranla daha yüksek gelir getiren dilimlerde yer almaktadır. 8.000 kuruş ve üzerinde gelire sahip olan hanelerden 5'i kaza merkezinde, 3'ü ise kırsal kesimde bulunmaktadır.

Geliri olmayan hane sayısı ise 158 adet olup, bunun 11 hanesi kırsal kesimde, 147 hanesi ise kaza merkezindedir. Defter verileri doğrultusunda haneleri gelirlerine göre; 1.000 kuruştan yukarı gelire sahip olanları zengin, 100-1.000 kuruş arası gelire sahip olanları orta halli ve 100 kuruşun altında gelire sahip olanları fakir olarak ayıracak olursak; kazada 1.000 kuruş üzeri gelire sahip hane sayısı 1.757, 100-1.000 kuruş arası gelire sahip hane sayısı 2.760 ve 100 kuruşun altında gelire sahip hane sayısı 133 hane olup, kaza yerleşim birimleri geneli itibarıyla, orta halli kesimin ağırlıkta olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.4.3. Gelir ve Vergi İlişkisi

Antalya kazası yerleşim birimlerinde, toplam vergi 538.085 kuruş olarak tespit edilmiş olup, toplam vergi içinde hane başına düşen ortalama vergi miktarlarına, yerleşim birimleri itibarıyla aşağıda yer alan Tablo 25'te yer verilmiştir.

Tablo 25. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerindeki Hane Başına Düşen Vergi Miktarı (Kuruş) (1844)

Yerleşim Birimleri	Toplam Vergi	Hane Sayısı	Hane Başına Düşen Vergi Miktarı
Köyler	396.357,6	2.619	151,3
Çiftlikler	91.380,4	521	175,3
Mahalleler	50.347	1.668	30,1
GENEL TOPLAM	538.085	4.808	111,9

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 25'te de görüldüğü üzere, kaza geneli itibariyle hane başına düşen ortalama vergi tutarı 111,9 kuruş olup, köyler 151,3 kuruş ve çiftlikler 175,3 kuruş ile kaza genel ortalamasından oldukça yüksek iken, mahallelerin 30,1 kuruş ile genel ortalamasının oldukça altında olduğu görülmektedir. Bu durum, kırsal kesimdeki yoğun tarımsal ve hayvansal faaliyetler ve dolayısıyla elde edilen öşür ve adet-i ağnam vergi paylarının kırsal kesimde daha yüksek oluşuna dayandırılabilir. Yerleşim birimleri itibariyle, hane başına düşen vergi miktarlarının birbirine pek yakın olmadıkları görülmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 26'da, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki toplam gelir ve toplam vergi değerlerinin oranlanması ile gelir ve vergi ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 26. Antalya Kazası Yerleşim Birimleri İtibariyle Toplam Gelir İçinde Toplam Verginin Payı (Yüzde) (1844)

Yerleşim Birimleri	Toplam Gelir	Toplam Vergi	Verginin Gelirdeki Payı (%)
Köyler	3.504.242,2	396.357,6	11
Çiftlikler	766.703	91.380,4	12
Mahalleler	2.068.829	50.347	2
GENEL TOPLAM	6.339.774,2	538.085	8

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo verileri itibariyle, Antalya kazası yerleşim birimleri genelinde, toplam verginin toplam gelir içindeki payının % 8 olduğu yani, hanelerin elde ettiği toplam gelirin ortalama % 8'inin vergi ödemelerine gittiği görülmektedir. Kaza merkezindeki vergi yükü payı, tarımsal ve hayvansal faaliyetlerin ağırlıkta olduğu kırsal kesimdeki vergi yükü payına göre daha düşüktür. Çiftlikler % 12, köyler % 11'lik bir vergi yükü payı ile, kaza genel ortalamasının üzerinde bir paya sahiptirler. Ağırlıklı olarak, zenaat ve ticaret faaliyetlerinin bulunduğu kaza merkezinin vergi yükü payı ise % 2 olup, genel ortalamasının oldukça altındadır. Mevcut rakamlardan hareketle, kırsal kesimdeki toplam gelirden vergilere giden payın daha yüksek olduğunu ve yerleşim birimleri itibariyle toplam gelir ve toplam vergi arasında bir paralelliğin bulunmadığını söylemek mümkündür.

2.1.5. Sanayi, İmalat ve Ticaret

Antalya kazası yerleşim birimlerine ait temettuat defterlerinde, hane reislerinin meslekleri de kaydedilmiş olup, buradan hareketle, yerleşim birimlerindeki küçük ölçekli sınai üretimin diğer sektörlerle ve kazanın bulunduğu coğrafya ile arasındaki ilişki de görülebilmektedir. Kazadaki

sanayi, imalat ve ticaret faaliyetlerini esasen klasik Osmanlı iktisadi anlayışı doğrultusunda provizyonizmin şekillendirdiğini belirtebiliriz. Defter kayıtlarından tespit edilen mesleklere bakıldığında kazadaki sanayi ve imalat faaliyetlerinin durumuna yönelik detaylar da ortaya çıkmaktadır. Debbağ, semerci, kazaz, boyacı, mutaf, yorgancı, çulha, bezzaz, yemenici, peştemalci, terzi, pabuşcu, çizmeci, çilingir, dülger, doğramacı, hatabcı, hasırcı, sepetci, attar, helvacı, ekmekci, uncu, tahinci, kadayıfçı, sakızcı, mumcu, yağcı, değirmenci, kalafat, kürek kaplayıcı, demirci, bakırcı, kömürcü, kireççi, kiremitçi, çömlekçi esnafının varlığı mesleki çeşitliliğin bir göstergesi niteliğindedir (Bknz. Tablo No: 29).

Kaza yerleşim birimlerindeki sanayi, imalat ve ticaret faaliyetlerinde kullanılan hammaddelerin yöreden karşılandığı görülmektedir. Bahsi geçen mesleklerden de anlaşılacağı üzere, dokumacılık faaliyetinin hammaddesi, yörede yaygın olarak yapılan tarımsal ve hayvansal üretimden sağlanmaktadır. Çulha, kazaz, mutaf, hallaç, bezzaz gibi dokumacılıkla ilgili mesleklerin yaygınlığını, kazada sayıca daha fazla olan küçükbaş hayvan varlığına ve kazadaki penbe, harir, kendir gibi sınai ürünleri üretimine dayandırmak mümkündür. Debbağlık da, hammaddesi yine kazadaki hayvan varlığına dayanan bir diğer zenaat koludur. Sınai bitkilerinden biri olan sisam üretimi ise, yöredeki tahincilik faaliyetinin başlıca hammaddesini oluşturmaktadır.

Tarımsal ve hayvansal üretim dışında, kaza yerleşim birimlerindeki sınai, imalat ve ticaret faaliyetlerinin çeşitliliği, Antalya'nın, Akdeniz kıyısında, ormanlık ve toprak yapısı itibariyle kalkerli bir coğrafyada bulunuyor oluşuna dayandırılabilir. Çömlekçi, kireççi, bakırcı, kömürcü, demirci, kiremitçi gibi mesleklerin varlığını, kaza esnafının bu yöndeki faaliyetlerine örnek göstermek mümkündür. Kürek kaplayıcılık, kalafat gibi mesleklerin varlığı ise, Antalya'nın bir kıyı kenti olması itibariyle karşımıza çıkan mesleklerdendir. Kazadaki dülger, doğramacı, hatabcı esnafının varlığını ise, kazanın geniş ormanlara sahip oluşuna dayandırmak mümkündür. Defter kayıtlarında ayrıca, farklı meslekleri olan hane reislerinin kerestecilikten yan gelir elde ettikleri görülmekte olup, kereste yöreden ihracı yapılan önemli ticari ürünler içinde yer almaktadır.

Diyebiliriz ki; kazanın bulunduğu coğrafi konum itibariyle burada yetiştirilen tarımsal ve hayvansal ürünler, madencilik ve ormancılık ürünleri kaza yerleşim birimlerindeki sınai, imalat ve ticari faaliyetlerin yönlendirici unsuru niteliğindedir. Böylece kaza yerleşim birimlerinde, farklı sınai ve imalat faaliyetlerinin gelişmesi ve bu faaliyetler etrafında şekillenen bir ticari faaliyetin organize olabilmesi mümkün olmuştur. Defter kayıtlarında, sınai, imalat ve ticari faaliyetlerle uğraşanlar içinde, zenaat esnafı dışında, Avrupa tüccarı, Avrupa tüccarı hizmetkari, tüccar, ticaretçi, tefeci ve çerçi olarak kaydedilmiş kişilere de rastlanmıştır. Genel toplam içinde, % 24'lük bir payı

bulunan zenaat ve ticaretle ilgili mesleklerin, özellikle kaza merkezinde yoğunlaştığı görülmektedir (Bknz. Tablo No: 30; Tablo No: 31)

2.2. Sosyal Yapı Açısından Antalya Kazası Temettuat Defterleri

Antalya kazası yerleşim birimlerine ait tespit ettiğimiz ve her ne kadar bazı eksikliklerle karşılaşmış olsa da incelemeye tabi tuttuğumuz temettuat defterleri, sosyal yapı unsurları açısından, nüfus, yerleşim, din, meslekler, isimler şeklinde tasnif edilerek ele alınmıştır. Aşağıda yer vereceğimiz başlıklar altında, 1844 senesi itibariyle, Antalya merkez kazasında yer alan 53 köy, 37 mahalle ve 13 çiftliğe ait olan toplam 103 adet temettuat defteri verisi değerlendirilmiştir.

2.2.1. Nüfus, Yerleşim ve Dinsel Yapı

Antalya kazası yerleşim birimlerine ait temettuat defteri verilerine göre, köyler, mahalleler ve çiftlikler olmak üzere, kazaya bağlı yerleşim birimlerinin hane sayıları ve dinsel kimlik açısından durumlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 27. Antalya Merkez Kazası Yerleşim Birimlerinde Nüfusun Hane Sayısı Olarak ve Dinsel Açından Dağılımı (1844)

Yerleşim Birimleri	Hane Sayısı	Dini Durumu
Köyler	2.619	Müslüman
Mahalleler	1.258 / 410	Müslüman / Gayrimüslim
Çiftlikler	521	Müslüman
Genel Toplam	4.398 / 410	Müslüman / Gayrimüslim

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 27'ye göre, 1844 senesi verileri itibariyle, Antalya merkez kazası yerleşim birimleri hane sayısı olarak, 53 köyde 2.619 hane, 37 mahallede 1.668 hane ve 13 çiftlikte 521 hane olarak tespit edilmiş olup, genel toplam ise 4.808 olarak hesaplanmıştır. 4.808 olan genel toplamın 4.398 hanesini müslüman nüfus, 410 hanesini gayrimüslim nüfus oluşturmaktadır. Oransal ifadeyle; genel toplam içinde müslüman nüfus % 91'lik bir paya, gayrimüslim nüfus ise % 9'luk bir paya sahip olup, 1844 senesi verileri itibariyle, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki gayrimüslim nüfusun, toplam nüfusun küçük bir dilimini oluşturduğu söylenebilir. Köyler ve çiftliklerde nüfusun tamamını müslüman nüfus oluştururken, mahallelerdeki nüfusun 1.258 hanesi müslüman nüfustan, 410 hanesi ise gayrimüslim

nüfustan oluşmaktadır. Gayrimüslim nüfusun kaza merkezindeki birkaç mahallede yoğunlaştığı görülmektedir. Mahalleler itibariyle, müslüman mahalle sayısı 32, gayri müslim mahalle sayısı 3 ve karışık mahalle sayısı 2 olarak tespit edilmiştir. Oransal olarak; toplamı 1.668 haneyi bulan toplam 37 mahallede, gayrimüslim nüfus %25'lik, müslüman nüfus ise % 75'lik bir paya sahiptir. Aşağıda yer alan Tablo 28'te, Tablo 27'de de yer verdiğimiz hane sayılarından hareketle, genellikle nüfus tahminlerde kullanılan (x3-x4-x5) katsayılarını kullanmak suretiyle, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki asgari, ortalama ve azami nüfus tahminlerine yer verilmiştir.

Tablo 28. Antalya Kazası Yerleşim Birimleri İtibariyle Hane Sayıları ve Nüfus Tahminleri (1844)

Yerleşim Birimleri	Hane Sayısı	x3	x4	x5
Köyler	2.619	7.857	10.476	13.095
Mahalleler	1.668	5.004	6.672	8.340
Çiftlikler	521	1.563	2.084	2.605
TOPLAM	4.808	14.424	19.232	24.040

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 28'te görüldüğü üzere, Antalya merkez kazasına bağlı 53 köy, 37 mahalle ve 13 çiftlikte toplam hane sayısı 4.808'dir. Yerleşim birimlerindeki nüfus toplamlarının ve genel toplamın (x3-x4-x5) katsayıları ile çarpımı suretiyle yapılan nüfus tahminine göre sayımın yapıldığı 1844 senesi itibariyle, Antalya merkez kazası yerleşim birimlerindeki nüfusun genel toplamının asgari 14.424, ortalama 19.232, azami 24.040 olabileceği tahmininde bulunmak mümkündür. Defter kayıtları doğrultusunda, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki nüfusu, yerleşim unsuru açısından ele aldığımızda; genel hane toplamının 4.808 olduğu kaza yerleşim birimlerinde kırsal yerleşim 3.140 hane olup, köy ve çiftliklerdeki hane sayıları toplamından oluşmaktadır. Kentsel yerleşim ise, 1.668 hane olup kaza merkezindeki mahalleler toplamından oluşmaktadır. Kaza yerleşim birimlerindeki nüfusun % 65'i kırsal kesimde, % 35'i ise kaza merkezinde yaşamakta olup, genel olarak Osmanlı Devleti'nde hakim olan kırsal yerleşimin ağırlıkta olması durumunun Antalya kazası yerleşim birimleri itibariyle de geçerli olduğu görülmektedir.

2.2.2. Mesleki Veriler

Temettuat defterleri kayıtlarını, Antalya merkez kazası yerleşim birimlerindeki tahmini nüfus rakamları, nüfusun dini dağılımı ve yerleşim unsurları açısından değerlendirmek dışında, mesleki veriler açısından değerlendirmek de mümkündür. Tablo 29'da, defter kayıtları doğrultusunda elde edilen, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki hane reislerinin mesleki dağılımına ait verilere yer verilmiştir.

Tablo 29. Antalya Merkez Kazası Yerleşim Birimleri İtibariyle Mesleki Dağılım (1844)

Meslek	Hane	Meslek	Hane	Meslek	Hane
Amele	150	Dülger	34	Muhzır	2
Asker*	98	Dülger Çırağı	4	Mumcu	2
Aşçı	1	Dülger Kalfası	2	Mutaf	10
Attar	4	Duhancı	9	Müderris	23
Avrupa Tüccarı	14	Duhan kapıcısı	1	Müezzin	6
A.T. Hizmetkarı	2	Duvarcı	5	Müftü	1
Bağcı	5	Ekmekçi	5	Müteveli	1
Bahçevan	36	Ekmekçi Çırağı	3	Nalçacı	1
Bakırcı	2	Esirci	6	Nalbant	4
Bakkal	5	Eskici	14	Natır	1
Balıkçı	5	Gündelikçi	5	Neccar	1
Bargırcı	2	Habbaz	5	Oturakçı	1
Bazergan	11	Hallaç	1	Pabuşçı	22
Bazar	2	Hamal	15	Pağçacı	1
Bazban	1	Hamamcı	6	Papaz	2
Berber	19	Hancı	1	Pasban	1
Berber Çırağı	2	Hane odabaşısı	1	Posta kethüdası	2
Berber Kalfası	2	Hasırcı	15	Sabuncu simsarı	2
Besici	2	Hatabcı	2	Saka	6
Bezeci	2	Hatip	20	Sandıkçı	1
Bezzaz	41	Havancı	1	Sarrafi	1
Bostancı	1	Havıtcı	1	Sebzeci	36
Boyacı	7	Helvacı	8	Sefine taifesi	2
Boyacı İşçisi	2	Helvacı Çırağı	1	Sefine yazıcısı	1
Cercer	1	Hekim	1	Semerci	6
Cerrah	1	Hizmetkar	174	Semerci Çırağı	1
Çapacı	1	İmam	34	Semerci Kalfası	2
Çerçi	6	Kadayıfçı	3	Sepetçi	1
Çıracı	4	Kahveci	7	Seyis	3
Çiftlik sahibi	25	Kalafat	1	Sığırtaç	3

* Hane reisinin mesleğinin askerlikle ilgili olanlarının tamamına, "Asker" başlığı altında yer verilmiştir. Bunlar: Asker, asker emekli, tımarlı asker, zabıtye askeri, topçu yüzbaşı, topçu onbaşı, topçu çavuşu, topçu neferi, topçu mülazımıdır.

Çilingir	6	Kalaycı	20	Sıvacı	3
Çizmeçi	1	Kale Kapıcısı	1	Sucu	3
Çizmeçi Çırağı	1	Karantina katibi	1	Şambörekçisi	1
Çoban	52	Karcı	1	Şerbetçi	1
Çömlekçi	1	Karayapıcı	15	Tahinci	2
Çubukçu	3	Kasap	12	Tahmisci	2
Çukacı	1	Kasap Çırağı	4	Tahtacı	1
Çulha	75	Kasap İşçisi	2	Tefeci	1
Çulha Çırağı	3	Kasap Hizmetkarı	5	Tenekeci	2
Çulha İşçisi	16	Katip	4	Tercüman	1
Debbağ	13	Kavaf	3	Terzi	43
Debbağ Çırağı	8	Kayıkçı	29	Toprakçı	2
Değirmenci	37	Kazaz Çırağı	1	Tüccar (Tacir/Ticaretcı)	32
Dellal (Tellal)	6	Kıracı	7	Ulema	6
Dellal Çırağı	1	Kireççi	1	Uncu	4
Demirci (Timurcu)	15	Kiremitçi	2	Yağcı	3
Demirci Çırağı	1	Kömürcü	1	Yağcı İşçisi	3
Demirci İşçisi	1	Kuyumcu	6	Yazıcı	2
Deveci	199	Kürekçi	3	Yemenici	2
Deveci Hizmetkarı	12	Kürek kaplayıcı	1	Yolcu esnafı	70
Dibekçi	1	Mahkeme katibi	1	Yorgancı	6
Dibekçi Çırağı	1	Makaracı	1	Yorgancı Çırağı	2
Dikici	10	Meykedeci	1	Zabıtcı	1
Dikici Çırağı	5	Mısırcı	3	Ziraatçı	2.495
Dikici Kalfası	1	Muallim	11	Diğer**	200
Doğramacı	5	Muhtar	4		
				GENEL TOPLAM	4.488

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo 29’da yer alan veriler, Antalya kazası yerleşim birimlerindeki mesleki çeşitliliği gösterdiği gibi, Osmanlı Devleti’nin tarıma dayanan ekonomik yapısıyla da paralellik göstermektedir. Tabloda yer alan tarımla ilgili meslekler çoğunlukla kırsal kesimde, zanaat ve ticaretle ilgili meslekler ise kaza merkezinde yoğunlaşmaktadır. Kırsal ve kentsel olmak üzere, hane

** Bu kısma, başkalarının yardımlarıyla geçinen, derviş, dilenci (sail), fakir, ihtiyar, mecnun, sakat, hasta, (alil, mariz), yetim, talebe olarak kaydedilen haneler dahil edilmiştir.

reislerinin uğraştıkları meslekler toplamı 4.488 hane olarak tespit edilmiş olup, 2.495 hane sayısı ile ziraatçılık mesleği, bu toplamda en büyük paya sahiptir. Ziraatçılığın ardından ise, 200 hane ile “diğerleri” olarak adlandırılan gruba dahil edilen, başkalarının yardımlarıyla geçinen, ihtiyar, hasta, yetim, fakir, dilenci, talebe ve derviş olarak kayıtlı, herhangi bir mesleki faaliyeti olmayan haneler, sonrasında 199 hane ile devcılık, 174 hane ile hizmetkarlık, 150 hane ile amecilik meslekleri gelmektedir. Toplam 63 hanede ise imam, müezzin, hatip, müftü, papaz gibi dini görevlilerin kayıtları tespit edilmiştir. Eğitimle ilgili görevlilerin tespit edildiği hane sayısı ise 40 olup, bu grupta, müderris, muallim ve ulemalar yer almaktadır. Genel mesleki dağılım içinde, iki hanede ise sağlıkçı tespit edilmiş olup, bunlardan birinin cerrah diğerinin de hekim olarak kaydedildiği görülmektedir.

Kayıtlardan elde edilen hane reislerinin meslekleri, “tarımla ilgili meslekler”, “zenaat ve ticaretle ilgili meslekler” ve “üretimle ilgili olmayan meslekler” olarak tasniflendirilmiş olup, bu tasnife göre, çiftlik sahibi olanlar, ziraatçi, çapacı, çoban, sığırtmaç, bağçevan, bağcı, bostancı, sebze ve muhtemelen tarla, bağ-bahçe tarımında çalışan amecici, gündelikçi ve hizmetkarlar “tarımla ilgili meslekler” içine dahil edilmiştir. Attarlık, berberlik, bezzazlık, boyacılık, debbağlık, dellallık, devcılık, hammallık, hasırcılık, kasaplık, kayıkçılık, sarraflık, papuşçuluk, terzilik, tüccarlık gibi meslekler ve bu zenaat kollarındaki kalfa, çırak, işçi, hizmetkar olarak kayıtlı olanlar “Zenaat ve ticaretle ilgili meslekler” içine dahil edilmiştir. Eğitim görevlileri, dini görevliler, askerler, muhtarlar, katipler, posta hizmeti görenler gibi devlet görevlileri ve diğerleri grubunda bahsettiğimiz, başkalarının yardımlarıyla geçinen, ihtiyarlar, hastalar, yetim kalmış olanlar, dervişler ise “Üretimle ilgili olmayan meslekler” grubuna dahil edilmiştir. Bu tasnif doğrultusunda elde edilen verilerin yerleşim birimleri itibariyle dağılımına aşağıda yer alan Tablo 30’da yer verilmiştir.

Tablo 30. Mesleki Grupların Antalya Kazası Yerleşim Birimleri İtibariyle Dağılımı (1844)

Yerleşim Birimleri	Tarımla İlgili Meslekler Hane Sayısı	Zenaat ve Ticaretle İlgili Meslekler Hane Sayısı	Üretimle İlgili Olmayan Meslekler Hane Sayısı
Köyler	2.060	203	104
Mahalleler	471	850	306
Çiftlikler	454	26	14
GENEL TOPLAM	2.985	1.079	424

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759,

9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo verilerine göre; “tarımla ilgili meslekler”in genel toplamı 2.985 olup, köylerdeki toplam 2.060, mahallelerdeki toplam 471 ve çiftliklerdeki toplam ise 454’tür. Genel toplamın % 69’luk kısmını köyler, % 16’lık kısmını mahalleler ve % 15’lik kısmını çiftlikler oluşturmaktadır. Tarımla ilgili meslekler, ağırlıklı olarak kırsal kesimde toplanmıştır. “Zenaat ve ticaretle ilgili meslekler”in genel toplamı ise, 1.079 olup, köylerdeki toplam 203, mahallelerdeki toplam 850, çiftliklerdeki toplam 26’dır. Oransal olarak, köyler % 19, mahalleler % 79 ve çiftlikler % 2’lik bir paya sahiptir. Bu oranlar, “zenaat ve ticaretle ilgili meslekler”in merkezde yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir. “Üretimle ilgili olmayan meslekler”in genel toplamı ise 424 olup, köylerdeki toplam 104, mahallelerdeki toplam 306 ve çiftliklerdeki toplam 14’tür. Oransal olarak, köyler % 25, mahalleler % 72 ve çiftlikler % 3’lük bir paya sahip olup, bu grupta da mahalleler ilk sırada gelmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 31’de, Antalya kazası yerleşim birimlerinde tespit edilen mesleki grupların hane sayıları itibariyle oransal dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 31. Antalya Kazası Yerleşim Birimlerinde Mesleki Grupların Hane Sayıları İtibariyle Oransal Dağılımı (%) (1844)

Mesleki Gruplar	Genel Toplam	Oran (%)
Tarımla İlgili Meslekler	2.985	67
Zenaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	1.079	24
Üretimle İlgili Olmayanlar	424	9
TOPLAM	4.488	100

KAYNAK: BOA. ML. VRD. TMT. d. 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Tablo verilerinde de görüldüğü üzere, Antalya kazası yerleşim birimlerinde mesleki grupların hane sayıları itibariyle dağılımında, “tarımla ilgili meslekler” % 67’lik bir payla ilk sırada gelmekte olup, ardından, % 24’lük bir payla “zenaat ve ticaretle ilgili meslekler” ve son sırada ise % 9’luk bir payla “üretimle ilgili olmayan meslekler” gelmektedir. Mevcut verilere göre; yerleşim bağlamında mesleki çeşitliliğin kaza merkezinde yoğunlaştığı görülmektedir. Tarımsal faaliyetlerin büyük kısmı kırsal alanda gerçekleştirilmekte olup, bunun paralelinde, kırsalda “tarımla ilgili meslekler”

yoğunluk arz etmektedir. “Zenaat ve ticaretle ilgili meslekler” ve “üretimle ilgili olmayan meslekler”in büyük kısmı ise, kent merkezindeki mahallelerde yoğunlukta olup, bu durum, kaza merkezinde zenaat ve ticaretle ilgili bir uzmanlaşmaya gidildiği şeklinde yorumlanabilir.

2.2.3. İsimler, Lakaplar ve Fiziksel Özellikler

1844 senesi kayıtlarını içeren Antalya kazası yerleşim birimlerine ait temettuat defterlerindeki kayıtların tutuluşu itibariyle, kayıtları tutulan kişilerin isimleri, lakapları, fiziksel özelliklerine yönelik bilgi edinmek de mümkündür. İsimler açısından bakıldığında; geleneksel Türk-İslam unsurlarını yansıtan benzer isimlerin yaygınlıkla kullanıldığı ve kişilerin çoğunlukla baba adları da belirtilerek kaydedilmiş oldukları (Yasin oğlu Hasan, Yunus oğlu Mustafa gibi.), hatta kişilere babalarının isimlerinin verildiği de görülmektedir. (Koca Hüseyin oğlu Hüseyin gibi). Kayıtlarda ayrıca, kişilerin babalarının lakapları gibi kendi lakapları da (Şehirli Süleyman oğlu Hacı Mehmed, Şeyh Mezruk oğlu Kara Hasan, Bela Ali gibi) kaydedilmiştir. Lakapların ise çoğunlukla, kişilerin ten rengi, boy durumu, bıyık ve sakal gibi fiziksel özellikleri (Kara Hasan oğlu Halil, Sarı Musa oğlu Hacı Osman , Orta boylu kara bıyıklı Kel Hüseyin, Uzun boylu kır sakallı Kara Ahmed gibi); fiziksel engelleri (Dilsiz oğlu İbrahim, Topal Ali oğlu Mustafa, Kör Ali); meslekleri (Papuşcu Ahmed, Çoban Sülü Ali, Çulha Hasan Hafız gibi.) ve kökenleri itibariyle (Burdurlu Kadayıfçı Mehmed, Moralı Süleyman, Ovacıklı Ömer gibi) kullanılan lakaplar olduğu görülmektedir.

Kayıtlarda, çiftlik sahibi, bir çiftliğin ortağı veya ziraatçi olarak kayıtlı birkaç hane reisi kadına da rastlanmış olup, bu kadın isimleri de yine geleneksel Türk-İslam unsurlarını yansıtan isimlerdendir. (Abdiloğlu Bekir’in zevcesi Hatice Hatun, Gedikli oğlu Kerimesi Aişe Hatun, İlyas’ın oğlu karısı Hatice Hatun, Kara Pehir Merhumun halilesi Fatma Hatun, Kara Ömer merhumun Halilesi Ayşe Hatun gibi...). Kaza merkezindeki birkaç mahallede yoğunluklu olarak bulunan gayrimüslim Rum ve Ermeni nüfustan kişilerin de yine meslekleri, lakapları, fiziksel özellikleri gibi unsurlar itibariyle, kendi dini ve etnik yapılarından gelen isimlere sahip oldukları görülmektedir. (Kıbrıslı Lefter oğlu Yani, Tuzcu Vasili, Dülger Dimitri gibi...).

Sonuç

19. yüzyılda, Avrupa’da yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti’ne, askeri, siyasi ve ekonomik açılardan etkilerde bulunmuş olup, bu etkiler dolayısıyla, Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl ortalarına doğru bir takım düzenlemelerde bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Ancak siyasi, askeri ve mali önceliklere göre başlatılan bir dizi reform girişimi, Osmanlı Devleti’nin Avrupa eksenli yoğun bir etkiye maruz kalmasını önleyemediği gibi, reformlardan beklenen başarıya ulaşmasını da sağlayamamıştır. Çalışma konumuzu da, Tanzimat

dönemindeki reformların etkisi altında gerçekleştirilen, ekonomik ve askeri potansiyelin tespit edilmesi, ekonomik ve mali düzenlemelerin yapılabilmesi ve hane reislerinin gelirlerinin tespiti amacıyla yapılan sayımların kaydedildiği temettuat defterleri oluşturmaktadır. Temettuat defterleri bu özellikleri itibariyle, Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik yapı çalışmaları açısından zengin veriler sunan kaynaklar niteliğindedir. Bu bağlamda, Antalya merkez kazası yerleşim birimlerine yönelik olarak tespit edilen temettuat defterleri, sosyo-ekonomik unsurlar itibariyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda da, 1844 senesi itibariyle, Antalya merkez kazasına bağlı 53 köy, 37 mahalle ve 13 çiftliğe ait olan toplam 103 adet temettuat defteri verisi değerlendirmeye tabi tutulmuş olup, mevcut kayıtlardaki verilerin ekonomik ve sosyal yapıya yönelik değişkenler açısından sınıflandırılması ve değerlendirilmesi ile hem 19. yüzyıl Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik tarihi çalışmaları hem de kent tarihi çalışmalarına bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Tespit edilen defter verilerine göre; 1844 senesi itibariyle, Antalya merkez kazasında yer alan 53 köy, 37 mahalle ve 13 çiftlikte kayıtlı olan hane sayısı 4.808 hane olup, bu hane reislerine yönelik kayıtların tutuluş şekilleri itibariyle, kaza yerleşim birimlerindeki tarım, hayvancılık, sanayi, imalat ve ticaret faaliyetleri ile nüfus, yerleşim gibi sosyo-ekonomik yapı özelliklerine dair bilgilere ulaşabilmek mümkün olmuştur. Tespit edilen sonuçlara çalışmamızda, ekonomik yapı ve sosyal yapı genel başlıkları altında ele alınan tarım, hayvancılık, üretilen ürünler, toprak büyüklükleri, yetiştirilen hayvanlar, gelirler, vergiler, sanayi ve ticaret, hane reislerinin meslekleri, isimleri, lakapları, fiziksel özellikleri gibi alt başlıklar altında, yeri geldikçe tablolar eşliğinde yer verilmiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmalı Arşivi (B. O. A.) Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML. VRD. TMT.), H. 1260-1261/ M. 1844-1845 / 9666, 9667, 9668, 9670, 9671, 9673, 9674, 9675, 9676, 9677, 9678, 9679, 9680, 9681, 9682, 9683, 9684, 9685, 9686, 9687, 9688, 9689, 9690, 9691, 9692, 9693, 9694, 9695, 9696, 9697, 9698, 9700, 9701, 9702, 9703, 9704, 9705, 9706, 9707, 9708, 9709, 9710, 9711, 9712, 9713, 9714, 9715, 9716, 9717, 9718, 9721, 9722, 9723, 9724, 9725, 9726, 9727, 9728, 9729, 9730, 9731, 9732, 9737, 9738, 9740, 9741, 9742, 9743, 9744, 9745, 9746, 9747, 9749, 9750, 9751, 9752, 9753, 9754, 9755, 9756, 9757, 9758, 9759, 9760, 9761, 9762, 9763, 9764, 9765, 9766, 9767, 9768, 9769, 9771, 9772, 9773, 9774, 9776, 10574, 17567, 17578, 17588, 17726, 17727, 17728.

Telif Eserler

- Adıyeye, N. (2000). Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri, *OTAM, Sayı 11*, Ankara, ss.769-823.
- Barkan, Ö. L. (2000). Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler I, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi/ Tetkikler-Makaleler*, Cilt I, Haz. Hüseyin Özdeğer, İ.Ü.İ.F. Yayın No: 565, Dilek Ofset-Matbaacılık, İstanbul: ss.524-569.
- Berkes, N. (2016). *Türkiye İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bilgi, N. (2014). Hamza Baba Köyü'nün XIX. Yüzyıl Ortalarındaki Sosyal ve Ekonomik Yapısı (2444 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre), *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 69 (2014)*, ss. 41-60.
- Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Doğan, A. (2012). *19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (1999). “Öşür”, “Temettu”, “Temettuat”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 16. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Efe, A. (2006). 1260-61/1844-45 Temettuat Sayımı Işığında Çukurhisar Köyünün Ekonomik ve Sosyal Görüntüsü, *Sosyal Bilimler Dergisi 2006/1*, ss.19-51.
- , (2016). 1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?, *History Studies, Volume 8, Issue 1*, p.19-35.

- Faroqhi, S. (2003). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, İstanbul.
- Güran, T. (1998). *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- , (1998). Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabası'nın Sosyo-Ekonomik Özellikleri, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, ss. 163-175.
- , (1998). Osmanlı İmparatorluğunda Ondokuzuncu Yüzyıl Ortasında Bir Kırsal Bölgede Ekonomik ve Sosyal Yapı: Filibe Sancağı'nın Koyuntepe Nahiyesi'ne Bağlı Dokuz Köy Üzerine Yapılmış Bir Karşılaştırma Çalışması, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, ss.179-228.
- , (2000). 19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara.
- Kocakaplan, S.Ç. (2007). *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettuat Defterleri, *Bulleten*, LIX/225.
- Öztürk, S. (2003). Türkiye'de Temettuat Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 287-304.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2003). *Türk İktisat Tarihi*, 6. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tekindağ, Ş.(1979). “Teke-Oğulları”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, 12/1.Cilt, 2.Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,(2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 108, Genişletilmiş 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, İstanbul.

**Domestic Original Sin in Public Debt Management:
The Case of Turkey (1996-2016)¹**

Kamu Borç Yönetiminde Yurtiçi Orijinal Günah:
Türkiye Örneği (1996-2016)

Binhan Elif YILMAZ²

Received: 05.07.2018, Accepted: 14.09.2018, Published: 30.11.2018

Abstract

The concept of original sin was introduced in 1999 with the leading studies of Eichengreen and Hausman, and the literature on this concept was expanded by contributions of Eichengreen, Panizza and Hausman (2003, 2005). Domestic original sin is defined as the inability of a country to borrow long term loans from the domestic market with the domestic currency at fixed interest rate. In this case, the amount of international debt from foreign markets increases due to the original sin, which increases the financial vulnerabilities of the countries and makes them vulnerable to debt and money crises.

Keywords: *Domestic Original Sin, Public Debt Management, Currency Mismatch*

Jel Codes: *H60, H63, H69*

Özet

Orijinal günah kavramı, 1999 yılında Eichengreen ve Hausman'ın öncü çalışmaları ile literatüre kazandırılmış, Eichengreen, Panizza ve Hausman (2003, 2005)'in katkılarıyla bu alandaki literatür genişlemiştir. Yurtiçi orijinal günah, bir ülkenin yurtiçi piyasalarda yerli para birimi ile sabit faizle ve uzun vadeli borçlanamaması olarak tanımlanır. Bu durumdaki ülkelerin, yurtdışı piyasalardan yabancı para biriminden borçluluk miktarı orijinal günah nedeniyle çoğalmakta ve bu durum ülkelerin finansal kırılganlıklarını arttırarak onları borç ve para krizlerine açık hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yurtiçi Orijinal Günah, Kamu Borç Yönetimi, Döviz Uyumsuzluğu*

Jel Kodları: *H60, H63, H69*

¹ This work was supported by the Istanbul University Scientific Research Projects Unit (Project number : BEK-2017-27105) and a summary presentation was held at the 5th RSEP Social Science Conference in Barcelona.

² İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Prof. Dr.
binhan@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7939-7818>

Introduction

The liberalization of international financial markets is one of the most important developments of the last thirty years. Increased external financing through liberalization is expected to complement domestic savings, encourage faster capital formation rates in low- and middle-income countries and thus encourage development and growth. It is also another expectation that the diversity of international portfolio allows investors to share the risk more efficiently. However, sudden stoppage and reversal of the flow of capital is supported by a very broad literature³. In practice, reverses in capital flows were associated with the devastating crisis in Mexico, Thailand, Indonesia, Korea, Russia, Brazil, Ecuador, Turkey, Argentina and Uruguay, and thus the literature on how capital flows may be the source of instability was enriched (Eichengreen & Hausman, 2003:1).

However recently, there is another theme that stands out in studies that separates volatility and destabilizing effects of capital flows. This theme is the balance sheet effect. It is understood that the vast majority of international debt obligations take place with the currencies of major creditor countries and financial centers - such as USA, Japan, UK, Switzerland and Euro zone - as the international financial markets have been liberalized and countries become able to borrow and lend internationally. As a result, emerging market countries that use international debt markets effectively by accumulating net external debt take on discrepancies in balance sheets and obligations disproportionately occur in the form of currencies such as US Dollar, Yen, Pound, Euro, and Swiss Franc. However, because the borrower countries do not have the incomes to finance these debts, exchange rate changes will have significant wealth effects in the creditor countries. Especially, in the depreciation of the money which is the standard treatment of an economy with deficit of payment balance, the national income decreases in US dollars. The fact that the normal adjustment mechanism has been disabled also causes self-nurturing money and debt crises by warning investors, increasing volatility of capital movements, causing a sudden stoppage in the capital flow and reversing the current account (Eichengreen & Hausman, 2003:2-3). However, the fact that the developed countries owed their own currencies would be more advantageous since it would not create asset-liability mismatch and would reduce the size of the original sin.

The most important decision related to debt is whether the borrowing is to be made from the inside or the outside. While domestic borrowing is described as a domestic source transfer, international borrowing is transferring a new source as much as the amount of debt to the country.

³ Calvo 1998, Milesi, Ferretti & Razin 1998.

Local currency is used in the repayment of domestic borrowing, whereas repayment in international borrowing is carried out in foreign currency. Another important decision to be taken on debts is whether the debts are made from foreign currency or local currency. In addition to the favorable effects on the foreign trade balance of the foreign exchange inflow to the country, the demand for foreign exchange revenues will increase for repayment. Increase in the share of foreign borrowing in the debt stock will increase the cost of borrowing in the face of sudden and rapid exchange rate increase. Domestic borrowing with local currency may not present the possibility of long-term international borrowing with foreign currency, and a short-term risk of renewal of debt may arise.

As can be seen, public debt stock has great impact on source, foreign exchange, interest rate and terms structure and debt management. As a result of the inability to borrow from international markets with local currency, a country lose its competence to borrow from domestic market with fixed interest rate and financial system becomes fragile which means the existence of the original sin.

In this study, firstly, indications of domestic original sin in Turkey between 1996-2016 and the rates used for measuring these indices were calculated. Then the change in the domestic borrowing market and the impact of the strategic benchmark in public debt management on the domestic original sin indicators were determined by ratio analysis.

1. Public Debt Management

Public debt management is the change in the amount and composition of various elements of public debt such as foreign exchange, maturity and interest to contribute to economic stability in accordance with the economic policy observed in the country. The purposes of public debt management are to reduce the cost of borrowing, to ensure diversification of borrowing instruments, to establish an effective maturity and foreign exchange structure in borrowing, to deepen the secondary market of government debt notes, to coordinate with money market actors and finally to contribute to the economic balance.

In this context, debt management should provide budget financing of the state with tax revenues and seigniorage incomes in accordance with the risk analysis based on macroeconomic objective by taking the principle of borrowing at the lowest possible cost and reasonable risk level (Hazirolan, 2012:558).

Public debt management is basically based on the principle of reducing the costs to the most appropriate level, taking into account risks such as liquidity, interest and exchange rate, which the debt stock is exposed to. The increase in foreign currency borrowing exposes the exchange rate risk. Since

the increase in share of foreign currency in total debt stock makes the economy fragile against sudden and rapid increases in exchange rates, the importance of borrowing from the local currency is better understood. On the other hand, interest rate risk due to rising interest costs, and liquidity risk due to short-term debts are the most important problem areas of public debt management.

1.1. Debt Structure in Public Debt Management: Currency Type

A developing country that is not indebted with local currency can take steps to remove the currency mismatches from the original sin problem or to prevent it from emerging in the first place. For example, it may decide not to take a loan. Thus, there will be no currency mismatch because there is no external debt. However, it is also obvious that country would not benefit from the additional investment opportunity and consumption benefits offered by external debt. Alternatively, the government may accumulate foreign exchange reserves to fulfill foreign exchange obligations. However this is also costly, because the return on reserves is often well below the opportunity cost of funds (Eichengreen & Hausman & Panizza, 2003:5).

In Goldstein and Turner's study in 2004, the concept of "Currency Mismatch", which is asset-liability mismatch of borrowing country, is an important risk factor. Accordingly, assets and liabilities are different currencies, and when domestic money falls, assets will decrease, but debts with foreign currencies, in other words liabilities will increase.

Borrowing from international markets becomes obligatory in countries with original sin, since it will create longer term and lower cost compared to domestic markets. However, borrowing with foreign currency negatively affects the sustainability of borrowing by being exposed to volatilities in the exchange rate. In this way, the decrease of the domestic currency increases its value in terms of domestic currency.

Obviously, the need to borrow from international markets due to financing that is not available from national markets, makes countries to face the risk of exchange rates. It also raises long-term interest rates in periods that inflationary expectations rise (Aklan, 2010:36-37).

Goldstein and Turner (2004) argue that one of the obstacles to domestic currency borrowing is the deficiency in development of the national notes market. Although the views on the cause of the original sin differ, Gürçihan and Yılmaz (2007) summarized the concept as the credibility of the monetary policy; loose and unstable fiscal policy; financial sustainability and investors' demands to borrow with foreign currency at a level that they would feel safe (Yavuz, 2009:284).

Narrow investor base and lack of institutional investor that go towards to assets of the country with undeveloped national notes leads to currency mismatch (Turner, 2003:5-7).

Countries with undeveloped national notes markets borrow from foreign currencies in order to give a positive signal to the markets and to borrow at a lower cost, hiding these shortcomings (Jeanne, 2003:as cited in 6-11, Yavuz, 2009:279).

In fact, the development of the domestic borrowing market will reduce the market risk that may arise from a significant portion of the debt being held in foreign currency (Bal and Özdemir, 2012:8).

1.2. Debt Structure in Public Debt Management: Maturity and Interest

Maturity and interest structure of the debt have significant effects on debt sustainability. As the maturity of the debt becomes shorter, debt rollover becomes more difficult. The increasing domestic original sin in this way represents the devastating effects of short-term obligations.

In the presence of the undeveloped and low liquidity capital market, the financing of long-term investments to short-term funds increases the maturity mismatch between assets and liabilities (Aklan, 2010:36).

Countries within the domestic original sin, which Hausmann and Panizza (2003) define as inability to take long-term domestic loans domestically with domestic currencies with fixed interest rates, are obliged to borrow with variable interest rates depending on short-term and thus interest rate risk grows.

As it can be seen, the existence of the original sin causes the governments to borrow domestically in the short term or foreign currency from the foreign and domestic markets. Ineffective and inadequate institutions and inadequate confidence to applied policies lead countries to further deepen this problem.

2. Public Debt Management Strategies in Turkey

Turkey had significant deficiencies in the institutional and legal regulations for public debt management until 2003. The Law on the Regulation of Public Finance and Debt Management No. 4749 issued on March 28, 2002 in debt management and the Regulation on Debt and Risk Management adopted the basic principles applicable to legal integrity and debt management.

In public debt management, the principle of lowering the debt stock to the most appropriate level against risks of liquidity, interest rate and foreign currency. According to this principle, borrowing policies are carried out on

the basis of “strategic benchmark” which are formed every year from a medium-term point of view. The macroeconomic balances and cyclical developments are also taken into account in the overall debt management process, which starts with the establishment of strategic benchmark and continues with the realization of the debt (Undersecretariat of Treasury, 2016:24). These strategic benchmark are:

- In order to minimize the liquidity risk, extension of the average maturity to the extent that market conditions allow, reducing the share of the bonds that have less than 12 months to the maturity and holding strong reserve.
- In order to minimize interest risk, reducing the share of the bonds that interest will be renewed in the next 12 months by using fixed interest rates for TL loans.
- In order to minimize the exchange rate risk, the borrowing should be made predominantly in TL.

As seen, in order to minimize the foreign exchange risk, it is aimed that borrowing is mainly made in TL, therefore, domestic borrowing is not indexed with foreign currencies and international borrowing is limited.

The increase in bonds with foreign currency in the domestic debt stock makes it inevitable to be adversely affected by the exchange rate movements. In this way, the formation of the stock with TL aims to purify the disruptive effect of increase of currency on the public debt.

The development of markets for government debt notes is the most important of the borrowing strategies carried out by the Undersecretariat of Treasury. In order to develop primary and secondary markets in this framework, besides the “primary dealer” system, there should be policies such as exporting of bonds indexed to inflation, benchmark bond application (Undersecretariat of Treasury, 2008:61).

3. Application of Domestic Original Sin in Turkey

3.1. Development of Domestic Debt Stock and Debt Burden

Sudden increases in domestic debt stock in 1997, 2001 and 2009 were seen with the effects of budgetary imbalances, the decline in external debt, crises, inflationary pressures and election economy. Stock increased nominally by 131% in 1996, and by 99% in 1997 compared to the previous years (Table 1). In the end of 1996, applying to the sources of the Central Bank was restricted, the maturity structure of the loans was extended, the domestic debt principal and interest payments of 1997 was drastically delayed to the first three months of 1998. In 1998, as the borrowing cost increased compared to the previous year, the Treasury shortened the

maturity of borrowing in this period in order not to face more interest burden. On the other hand, the Far East Asian Crisis that started in July 1997 made it more costly to borrow in 1998 and thus reflected on the domestic debt. Therefore, this increase in the debt stock was affected by the primary deficit in the first half of the 1990s and the high real interest rates in the cost of borrowing in the second half (Yılmaz, 2015:177).

In 2001, a sudden increase of 235% occurred due to the liquidity crisis, and the increase in the domestic debt stock began to fall below 10% with the focus on post-crisis fiscal discipline (Table 1).

At the outset of the global crisis that broke out in 2008 domestic debt stock was 274.8 million TL and reached 407 million TL in the first five years of the crisis, up by about 50%. Today, it has shown increase of about 80% compared to the beginning, and the stock has almost renewed itself due to the crisis (Table 1).

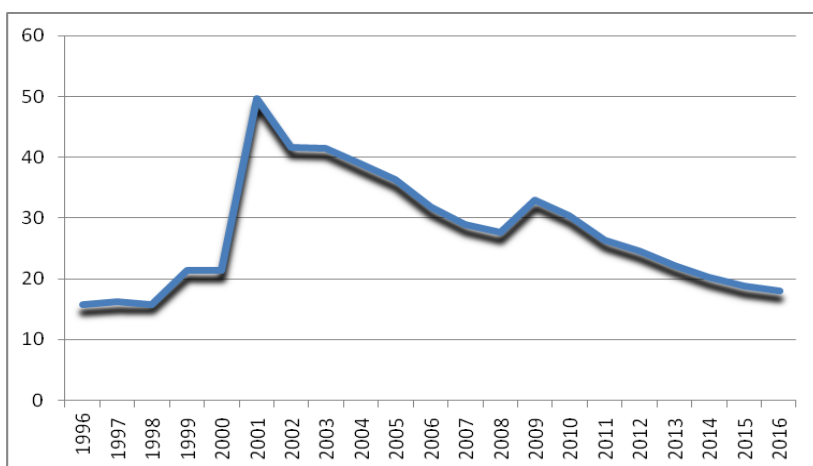
Table 1. Domestic Debt Stock (Million TL)

Years	1996	1997	1998	1999	2000	
Domestic Debt Stock	3,148,9	6,283,4	11,612,9	22,920,1	36,420,6	
Years	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Domestic Debt Stock	122,157,3	149,869,7	194,386,7	224,482,9	244,781,9	251,470,0
Years	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Domestic Debt Stock	255,309,9	274,827,3	330,004,6	352,841,2	368,778,4	386,541,7
Years	2013	2014	2015	2016	2017	
Domestic Debt Stock	403,006,9	414,648,5	440,124,3	468,644,3	535,400,0	

Source: Data of Undersecretariat of Treasury, Domestic Debt Statistics and Treasury Statistical Yearbook was used.

The Domestic Debt Stock / GDP ratio, which represents the domestic debt burden, is one of the important indicators of the cost of borrowing of a country. After the 1990s substitution of domestic borrowing instead of external borrowing, restrictions on the application to the Central Bank's resources and falling GDP in the crisis years resulted an increase of the share of stock in GDP by 50% in 2001 and this ratio decreased below 30% before global crisis. In 2009, it got close to 35% together with the rate of increase in stocks and the increase in the growth rate. Today, the burden of stock is up to 18% of GDP (Graph 1).

Graph 1. Domestic Debt Stock / GDP



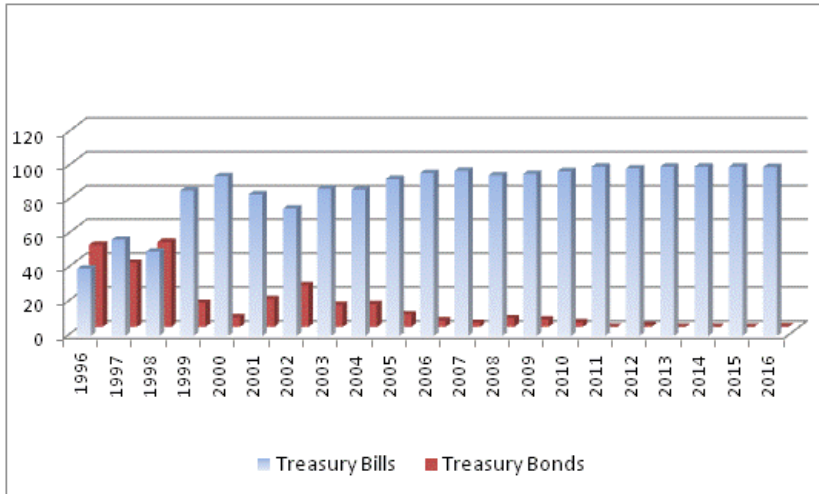
Source: Data of Undersecretariat of Treasury, Domestic Debt Statistics and Treasury Statistical Yearbook was used.

3.2. Maturity Structure of Domestic Debt Stock

Domestic debt stock of Turkey prefers Government Bonds of longer than a year of maturity instead of Treasury bills of up to one year maturity.

Government bonds have a share of 70% in the stock in total in 1999, 2000, 2005-2007, and have a share of 100% since 2010. After the rise of the share of treasury bills between 1996 and 1998, the short-term borrowing of the Treasury during the November 2000 and February 2001 crises shortened maturity and increased the interest payments.

Graph 2. Maturity Structure of Domestic Debt Stock (% Share)



Source: Data of Undersecretariat of Treasury, Domestic Debt Statistics and Treasury Statistical Yearbook was used.

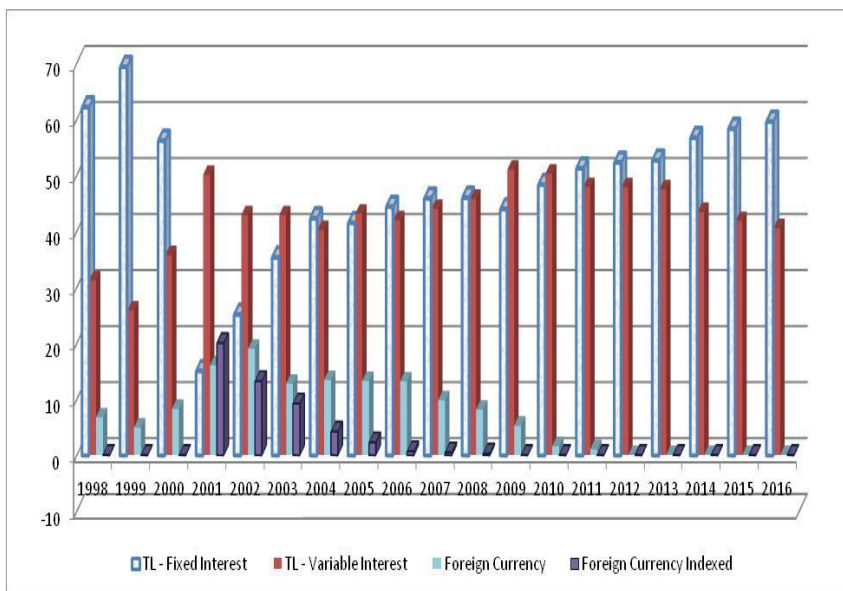
In the domestic debt stock, the share of treasury bonds over the years has exceeded the share of treasury bills. Especially in 2011, Treasury borrowed only long term, short term borrowing was set to zero. However, in 2012 and 2013, the Treasury went back to short-term debt, but the share of long-term bond did not fall below 95%. Since 2013, the entire stock consists of bonds (Graph 2).

3.3. Foreign Currency-Interest Structure of Domestic Debt Stock

The borrowed currency is at the center of the original sin. In the presence of the domestic original sin, countries cannot borrow long term debt with domestic currency with fixed interest rate. Graph 3 shows that in the years 1998- and 1999, notes in TL with variable or fixed interest rate were preferred and notes in foreign currency were tried to be reduced. However, the November 2000 and February 2001 crises disrupted structure of interest rate and foreign currency in the stock, making the domestic debt stock vulnerable to risks of interest rate and exchange rate. In 2000, the share of notes in TL decreased to 56% in the stock, while the share of variable interest rates increased to 35%. In addition, the share of notes in foreign currency increased to 5%. In the 2001 crisis, the share of fixed interest rate notes in TL decreased to 15%, and the variable interest rate notes started to constitute a half of the stock. In the same year, the share of notes in foreign currency in the stock increased to 16% while the share of foreign currency indexed bonds was 20% and the interest- foreign currency structure of domestic debt stock gradually deteriorated (Graph 3).

In 2002 and 2003, interest rate and exchange rate risk dominated the domestic debt stock. The share of variable interest rate notes in the stock was 42%, while the share of fixed interest rate notes could be increased a little. In these years, the exchange rate risk continued to feel itself clearly (Graph 3).

Graph 3. Foreign Currency-Interest Structure of Domestic Debt Stock (% Share)



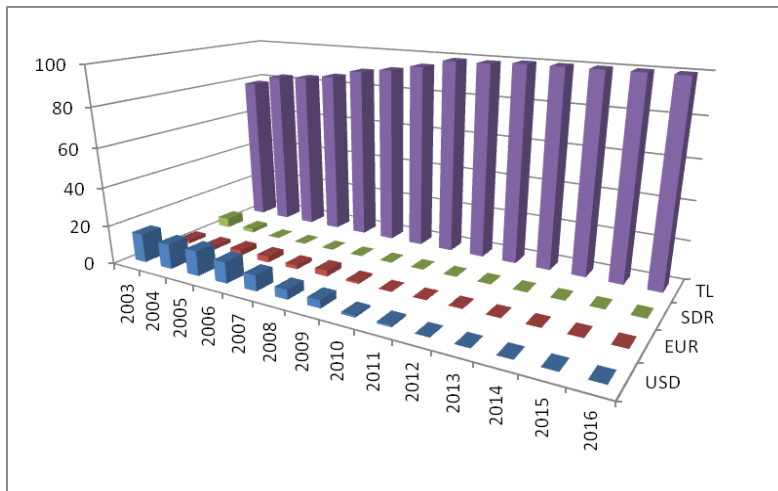
Source: Data of Undersecretariat of Treasury, Domestic Debt Statistics and Treasury Statistical Yearbook was used.

When the strategic benchmark applied after 2004 in public debt management are evaluated, it is seen that starting from 2004, notes in TL has begun to be preferred in line with the strategy. The share fixed interest rate notes and the share of variable interest rate notes in TL were approximately equal to around 42% in 2004 - 2008 (Yılmaz, 2015:189). The share of notes in TL (fixed and variable interest rate) within the stock could be recovered in 2007 to 90% which is the level of 1998, due to the decline in the share of foreign currency indexed notes after the decrease in 2001 and 2002. The share of notes in foreign currency was 14% in 2004 and 2005, and the exchange rate risk was somewhat eliminated by resetting the foreign currency indexed notes in the following years (Graph 3).

In order to minimize the interest risk in public debt management, borrowing in TL must be made predominantly with fixed interest rates. In the period when the global crisis erupted, the share of these notes remained

below 45%. Today, it can be concluded that interest rate in the domestic debt stock continues with TL denominated debt with 60% fixed interest rate and 40% variable interest rate. However, since 2011, the share of notes in foreign currency has been zero, efforts to minimize the exchange rate risk in public debt management is successful (Graph 3). As can be seen, the trend in the composition of domestic debt shows that the sensitivity of borrowing to exchange rate risk in recent years has declined compared to previous years, but sensitivity to interest rate risk continues because the expected decline in the share of variable interest rate notes could not be achieved.

Graph 4. Currencies in Domestic Debt Stock



Source: Data of Undersecretariat of Treasury, Domestic Debt Statistics and Treasury Statistical Yearbook was used.

After 2000, the share of borrowings in TL in the domestic debt in Turkey increased to 99% in 2010, an increase by 78% after the crisis of 2001, and since 2011 notes in TL dominated the domestic debt stock. Since the 2001 crisis, 15% of the domestic debt has been denominated in US dollars and 5% is in SDR, while SDR has not been used in debts since 2005. Share of Euro was used as the foreign currency for foreign currency indexed notes between 2003 and 2009, was also reset in 2010 (Graph 4).

4. Calculation of Domestic Original Sin in Turkey

Hausmann and Panizza (2003:963-964) examined the domestic debt stock by separating five components in order to determine the domestic original sin indications:

- Long-term fixed interest domestic debt stock (UVSF)
- Long-term short-term-indexed domestic debt stock (UVFE)

- Short-term fixed interest domestic debt stock (KVSF)
- Long-term inflation-indexed domestic debt stock (UVVE)
- Foreign currency-indexed domestic debt stock (DC)

The indicators of the domestic original sin (OS), which were created with the help of the data set that defines the structure of the debt instruments, were divided into three (Aklan, 2010:41 and Gürçihan & Yılmaz, 2007:6).

DC

$$OS\ 1\ (H\&P) = \frac{UVSF + KVSF + UVFE + UVVE}{DC + KVSF + UVFE}$$

$$OS\ 2\ (H\&P) = \frac{DC + UVSF + KVSF + UVFE + UVVE}{DC + UVSF + KVSF + UVVE}$$

$$OS\ 3\ (H\&P) = \frac{DC + UVSF + KVSF + UVFE + UVVE}{DC + UVSF + KVSF + UVFE + UVVE}$$

The first indicator shows the domestic debt stock in foreign currency; the second indicator reflects the domestic debt stock, which is sensitive to both foreign currency and short-term interest rates. The third indicator, which is more comprehensive, excludes long-term domestic debt stock indexed to short-term interest rates by showing inflation-indexed long-term domestic debt stock (Hausmann & Panizza, 2003:963-967 as cited in Gürçihan & Yılmaz, 2007:6).

Mehl and Reynaud's (2005) defined size of the domestic original sin as the inability of countries to take long term borrowing at fixed interest rates from domestic currencies (Mehl & Reynaud, 2005:12).

Long-Term Fixed Interest Domestic Debt Stock in
Domestic Currency

$$OS\ (M\&R) = 1 - \frac{\text{Long-Term Fixed Interest Domestic Debt Stock in Domestic Currency}}{\text{Total Domestic Debt Stock}}$$

According to the indication of Mehl and Reynaud, when the domestic original sin size is "0", the country can take long-term borrowing in domestic currencies with fixed interest rate, while it cannot borrow when it

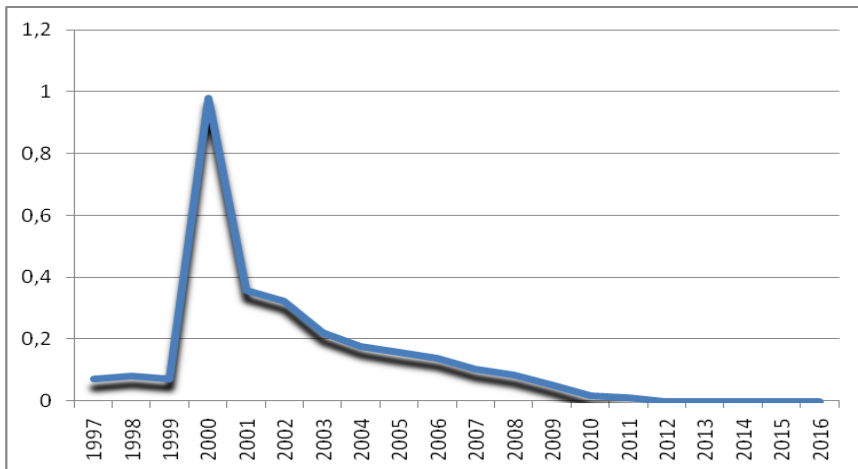
has “1” value. A value of 1 or close to 1 indicates that the composition of domestic debt stock is a source of financial fragility.

Gürçihan and Yılmaz (2007) have created indications of domestic original sin, taking into account foreign exchange and maturity risks. In the study, the following indicator was calculated with the statistics of the Undersecretariat of Treasury.

DC

$$OS (G\&Y) = \frac{\text{DC}}{\text{Total Domestic Debt Stock}}$$

Graph 5. Domestic Original Sin in Turkey



Source: Data of Undersecretariat of Treasury, Domestic Debt Statistics and Treasury Statistical Yearbook was used.

As can be seen from Graph 5, the domestic original sin indicator in 1998 and 1999 is low. This situation can be explained by the fact that the share of notes in TL with fixed interest rate in total domestic debt stock is high. However, the indicator peaked in 2000. The share of those notes increased in total domestic debt stock due to correction of open foreign currency positions of the banks transferred to the SDIF with the crisis of November 2000 and February 2001 and to exchange of the short term notes in TL in the scope of the exchange bid with the foreign currency-indexed notes in TL. In addition to these developments, in the same period, a high amount of variable interest rate note was issued against duty losses of public banks. In addition, in the period following the crisis, due to the decrease in confidence in TL, borrowing was realized through foreign currency-indexed notes. At the end of 2001, the foreign exchange credits received by the Central Bank in the framework of the stand-by agreement with the IMF

were channeled to the Treasury, while the issuing of foreign currency-indexed domestic debt notes to the Central Bank by the Treasury was effective (Gürçihan and Yılmaz, 2007:7).

According to strategies based on strategic benchmark that have been in effect since 2004, as a result of the strategy of predominantly borrowing in TL, foreign currency-indexed notes have not been issued since January 2010 and since February 2012, all foreign currency-indexed notes were amortized and share of foreign currency notes has been set to zero. The share of debt in foreign currency was reduced with strategic benchmark in Turkey in a conscious way to solve the problem of original sin.

Conclusion

As the result of the domestic original sin which causes the countries not to take long-term loans at fixed interest rate, countries are forced to borrow in foreign currency at domestic and foreign markets. In addition, even if foreign currency borrowing is not performed, the original sin results in debts with short-term fixed interest rate or long term rate. This situation causes the maturity and / or exchange rate problems in the economy.

It has been observed that in most of the countries of the world, asset-liability mismatches have triggered and deepened crises. Having effective, deep and developed debt markets have important roles such as; reducing maturity-currency mismatches, stabilizing, enhancing creditworthiness, reducing the burden of debt service. Analyzes to determine the causes of the original sin have attempted to analyze the factors such as institutional structure, credibility, financial solvency, incomplete competition, exchange rate regime, political stability that will ensure the effectiveness of markets.

In this study, we have followed the traces of original sin on strategic benchmark in public debt management in Turkey between 1996-2016. In the calculation of domestic original sin, the indicator of Gürçihan & Yılmaz (2007) was used. This indicator takes into account the foreign exchange and maturity risks of the domestic debt stock. The findings are as follows:

- The domestic original sin indicator is very low in 1998 and 1999. This situation can be explained by the fact that the share of notes in TL-fixed interest rate in total domestic debt stock is high.
- The domestic original sin indicator has reached a record level due to the November 2000 and February 2001 crisis. The correction of foreign exchange open positions of the banks that went bankrupt in the crisis disrupted the debt structure. These banks were transferred to TMSF (Saving Deposit Insurance Fund of Turkey). Short-term TL-indexed securities held by these banks have been replaced with

foreign currency indexed, foreign currency and TL-variable interest securities.

- The domestic original sin indicator has reduced since 2001. Because, both the fiscal discipline program and the strategic benchmark were implemented to reduce the cost of public debt. The share of notes in foreign currency was 14% and the share of notes in foreign currency indexed was 0% in 2004 and 2005.
- Despite the 2008 global crisis, the domestic original sin indicator has remained the low level. Because when the crisis erupts, TL denominated borrowing is given instead of foreign currency.
- There is no domestic original sin indicator between 2011-2016 (it is zero). But domestic debt structure shows that the sensitivity to interest rate risk continues because the expected decline in the share of variable interest rate notes could not be achieved.

References

- Akkan, N. A. (2010) Yeni Gelişen Ülkeler ve Orijinal Günah Sorunu. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 47 (539), 33-47.
- Akinci, M., Kolçak, M., ve Yılmaz, Ö. (2013) Yurtiçi Orijinal Günah'ın Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi İçin Robust Regresyon Analizi. *Maliye Dergisi*, 165, 140-162.
- Bal, H. ve Özdemir, P. (2012) Orijinal Günah Göstergelerinde Kurumsal Yapı ve Yurtiçi Borçlanma Piyasasının Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49 (573), 5-14.
- Calvo, G. (1998) Capital Flows and Capital-Market Crises: The Simple Economics of Sudden Stops. unpublished manuscript, *University of Maryland*, College Park (July).
- Eichengreen, B. & Hausmann, R. (1999) Exchange Rates and Financial Fragility. *NBER Working Paper*, 7418, 1-54.
- Eichengreen, B. & Hausmann, R. (2003) Debt Denomination and Financial Instability in Emerging Market Economies. *Editors Introduction*, Version of August 2003, 1-15.
- Eichengreen, B., Hausmann, R. & Panizza, U. (2003) The Pain of Original Sin. B. Eichengreen ve R. Hausmann (der.), *Other People's Money: Debt Denomination and Financial Instability in Emerging Market Economies* içinde, USA: The University of Chicago Press, 13-47.
- Frankel, J. & Andrew, R. (1996) Currency Crashes in Emerging Markets: An Empirical Treatment. *Journal of International Economics*, 41, 341-366.
- Goldstein, M. & Turner P. (2004) *Controlling Currency Mismatches in Emerging Market Economies*. Washington DC, Institute for International Economics.
- Gürçihan, B. ve Yılmaz, E. (2010) Türkiye'de Kamu Borç Stokunun Yapısı: Orijinal Günah Göstergeleri ve Risk-Dahil Kamu Borç Yükü. *T.C. Merkez Bankası, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:07/02*, Ankara.
- Hausmann, R. & Panizza, U. (2003) On the Determinants of Original Sin: An Empirical Investigation. *Journal of International Money and Finance*, 22 (7), 957-990.
- Hazırolan, U. (2012) Yükselen Bir Ekonomide İhtiyatlı Kamu Borç Yönetimi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık (163), 557-581.

- Jeanne, O. (2000) Foreign Currency Debt and the Global Financial Architecture. *European Economic Review*, 44 (4-6), 719-727.
- Mehl A., & Reynaud, J. (2005) The Determinants of Domestic Original Sin in Emerging Market Countries. *ECB Working Paper*, No: 560.
- Milesi, F., Gian, M. & Assaf, R. (1998) Current Account Reversals and Currency Crises: An Empirical Treatment. *NBER Working Paper* No. 6620 (June).
- Rodrik, D. & Andrés, V. (1999) Short-Term Capital Flows. *Annual World Bank Conference on Development Economics*, Washington, D.C.: World Bank, 59-90.
- Stiglitz, Joseph E. (2004) *Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı*. 3. Baskı, İstanbul, Plan B Yayıncılık.
- T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı (2008) *Kamu Borç Yönetimi Raporu*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı (2016) *Kamu Borç Yönetimi Raporu*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, *Kamu Finansmanı-İç Borç İstatistikleri*. (<http://treasury.gov.tr>)
- T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, *Hazine İstatistik Yıllığı*. (<http://treasury.gov.tr>)
- Yavuz, H.H. (2009) Kamu Borç Yönetiminde Yabancı Para Cinsinden Borçlanmanın Etkileri: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 157, 277-292.
- Yılmaz, B. E. (2015) *Osmanlı'dan Günümüze (1854-2013) Borç Çıkması*. 3. Baskı, İstanbul, Derin Yayınları.
- Zettelmeyer, J. & Jeanne O. (2002) Original Sin, Balance Sheet Crises and the Role of International Lending. *IMF Working Papers*, No: 02/234.

YAZARLAR HAKKINDA

Ahmet Ali KOÇ; Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi bölümünde 1987 yılında lisans ve Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsünden 1989 yıllarında yüksek lisans dereceleri aldı. International Center for Advanced Mediterranean Agronomic Studies'ten (CIHEAM) tarım ekonomisi (pazarlama) alanında 1993 yılında yüksek lisans diploması aldı. Doktora derecesini Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde tarım ekonomisi anabilim dalından 1995 yılında aldı. 1997-1999 yıllarında ABD'de Iowa Eyalet Üniversitesi Ekonomi Bölümü, Kırsal ve Tarımsal Kalkınma Merkezi, Tarım ve Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsünde ziyaretçi araştırmacı olarak doktora sonrası çalışmalar yaptı. 1999-2001 yılları arasında Dünya Bankası Destekli Tarımsal Araştırma Projesi Kapsamında kurulan Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü ve 2001-2003 yılları arasında Sosyal Riski Azaltma Projesinde (Dünya Bankası Finansman Destekli Proje) İzleme ve Değerlendirme uzmanı olarak çalıştı. Prof. Dr. A. Ali KOÇ 2003 yılından itibaren Akdeniz Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Uzmanlık alanları uygulamalı mikro iktisat, çevre ve doğal kaynaklar ekonomisi, tarım iktisadı, gıda piyasaları ve uluslararası gıda ticareti, gıda pazarlaması, tarımsal ve kırsal kalkınma, yoksullukla mücadele politikaları ve biyoenerji ekonomisi olup, İngilizce ve İspanyolca dil yeterliliğine sahiptir. Akademik çalışma ve yayın listesine <http://iibf.akdeniz.edu.tr/iktisat-ou> adresinden ulaşılabilir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7225-0349>

E-mail: alikoc@akdeniz.edu.tr

Aylin DOĞAN; Dr. Öğr. Üyesi, 1976 yılında Sivas'ta doğdu. İlkokulu Konya'da, ortaokul ve liseyi Sivas'ta tamamladı. 1998 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Lisans mezuniyeti sonrasında bankacılık ve eğitim sektörlerinde çeşitli iş deneyimlerinde bulundu. 2005 yılında Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalı'nda, "Türkiye'den Ortadoğu'ya Yönelik Mücevherat Sektörünün Ekonomik Potansiyeli (İsrail-Birleşik Arap Emirlikleri)" konulu yüksek lisans tezini; 2012 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı / İktisat Tarihi Bilim Dalı'nda, "19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı" konulu doktora tezini tamamladı. 2009 senesinden beridir, çeşitli kitap projelerinde araştırmacı-metin yazarı olarak görevler üstlenen Aylin Doğan, 2013-2014 Eğitim ve Öğretim yılından beridir, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışmalarına, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi iktisat

tarihi, kent tarihi ve sosyo-ekonomik yapı konularıyla ilgili olarak devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2533-6964>

E-mail: aylin_do@hotmail.com; adogan@harran.edu.tr

Binhan Elif Yılmaz; Prof. Dr. lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Teorisi Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. 1997 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü, Maliye Teorisi Ana Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlayan Prof. Dr. Binhan Elif Yılmaz, 2003 yılında aynı Ana Bilim Dalı'nda Yardımcı Doçentliğe atanmış, 2008 yılında Maliye bilim alanında Doçent ünvanını almıştır. Yılmaz, 2014 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde Profesör olarak görev yapmaktadır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde lisans ve lisansüstü düzeyde Kamu Maliyesi, Maliye Politikası, Türk Vergi Sistemi, Devlet Borçları, Kamu Borç Yönetimi ve Uluslararası Borç Krizleri derslerini vermekte olan Prof. Dr. Binhan Elif Yılmaz'ın kamu ekonomisi, vergi sistemi, kayıt dışı ekonomi, borç yönetimi ve borç krizleri alanlarında 20'si kitap ve kitap bölümü olmak üzere 70'i aşkın akademik çalışması, ulusal ve uluslararası kongrelerde sunulan bildirileri bulunmakta, TÜBİTAK, BAP destekli projelerde yürütücü ve araştırmacı olarak görev almaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7939-7818>

E-mail: binhan@istanbul.edu.tr

Burak ALP; Gelir Uzmanı, 2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Maliye Bölümü'nden mezun oldu. 2017'de Akdeniz Üniversitesi İktisat Bölümü'nden yüksek lisans derecesini aldı. 2013'te gelir uzman yardımcısı olarak başladığı Antalya Vergi Dairesi Başkanlığı'nda 2016 yılından beri gelir uzmanı olarak görev yapmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5148-6096>

E-mail: brkalpz@gmail.com

Erdal DEMİRÇİ; 21/05/1982 Iğdır ili doğumlu olan Demirci, Orta öğretimini Iğdır'da tamamlayıp 2004 yılında Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler mezun oldu. 2009 yılında Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2014 yılında mezun oldu. 2018 yılında Kanada'nın başkenti Ottawa'da Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği'de Güvenlik Ataşeliğine atanan Demirci halen bu göreve devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8387-5704>

E-mail: demirci7682@gmail.com

Fırat YILMAZ; Arş. Gör. 1985 yılında Marburg Almanya’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Antalya’da tamamladı. 2013 yılında İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nden mezun oldu. Aynı yıl Akdeniz Üniversitesi İktisat Bölümü’nde başladığı yüksek lisansını 2016’da tamamladı. Halen aynı bölümde doktora çalışmalarına devam etmekte ve Antalya Bilim Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları mikroekonomi, çevre ve doğal kaynaklar ekonomisi, enerji ekonomisi ve mikro ekonometridir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3735-0517>

E-mail: yilmaz8596@gmail.com

Funda KEMAHLI; Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü’nde lisans eğitimini tamamlamıştır. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, yüksek lisans ve doktora programlarından mezun olmuştur. Aynı üniversite ve ana bilim dalında 2002-2010 yılları arasında araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Halen Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8768-776X>

E-mail: fundakemahli@gmail.com

Halil İbrahim KESKİN; Arş. Gör. Dr. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi İstatistik Bölümünde 2004 yılında tamamlamıştır. Yüksel lisans derecesini Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümünde 2009 yılında, doktora derecesini ise Gazi Üniversitesi Ekonometri bölümünden almıştır. 2015 –2016 yılları arasında Institute for Health Research and Policy, University of Illinois at Chicago, USA, araştırmacı olarak bulunmuştur. Halil İbrahim Keskin, halen Çukurova Üniversitesi, Ekonometri Bölümünde görev yapmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0839-609X>

E-mail: hkeskin@cu.edu.tr

Haydar EFE; Doç. Dr. Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünü’nden 1994 yılında mezun olan EFE, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Yüksek Lisans programını bitirdikten sonra yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği anabilim dalında 2005 yılında mezun oldu. 2013 yılında Üniversiteler arası Kurul’dan doçentlik ünvanı alan Efe halen Erzincan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3307-1185>

E-mail: efehaydar@gmail.com

Kıymet YAVUZASLAN; Dr. Öğr. Üyesi, 2015 yılından bu yana Aydın Adnan Menderes Üniversitesi - Aydın İktisat Fakültesi'nde görev yapmaktadır. 2005 yılında Marmara Üniversitesi "Bankacılık ve Sigortacılık" bölümünde lisans öğrenimini tamamlayan Kıymet YAVUZASLAN ardından Yüksek Lisans derecesini, 2009 yılında İstanbul Üniversitesi "İktisat Politikası" bölümünden almıştır. Doktora derecesini 2014 yılında İstanbul Üniversitesi "İktisat" bölümünden alan Kıymet YAVUZASLAN 2005-2013 yılları arasında bankacılık sektöründe yönetici olarak çalıştıktan sonra 2013-2014 yıllarında Selçuk Üniversitesi (Konya-Türkiye) Teknoloji Transfer Ofisi'nde proje uzmanı olarak çalışmıştır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3016-3084>

E-mail: kiymet.yavuzaslan@adu.edu.tr

Mahmut Sami ÖZTÜRK; Dr. Öğr. Üyesi, 13.07.1983 Isparta doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Isparta'da tamamlamıştır. 2001 yılında başlayan lisans öğreniminde, İstanbul Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümünden 2006 yılında mezun olmuştur. Lisans öğrenimi çerçevesinde Çift Anadal programı adı altında 2003 yılında başlanılan Endüstri Mühendisliği lisans programından 2007 yılında mezun olmuştur. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında 2012 yılında yüksek lisansı, 2016 yılında ise doktora programını tamamlamıştır. 2016 senesinden itibaren Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde sırasıyla Yardımcı Doçent Doktor ve Doktor Öğretim Üyesi unvanlarıyla halen çalışmaktadır. Muhasebe ve denetim konusunda akademik çalışmalar gerçekleştirmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7657-3150>

E-mail: samiozturk@sdu.edu.tr

Murat ERDOĞAN; Dr. Öğr. Üyesi, 17.05.1986 Ankara doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Ankara Özel Okullarında; lisans eğitimini 2010 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme Bölümünde tamamlamıştır. 2008 yılında Varşova Üniversitesi İşletme Fakültesinde eğitim görmüştür. 2012 yılında yüksek lisans eğitimini, 2016 yılında doktora eğitimini Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2010-2016 arasında Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Araştırma Görevlisi, 2016-2018 Yardımcı Doçent Doktor ve halen Doktor Öğretim Üyesi unvanı ile çalışmaktadır. Muhasebe ve Denetim alanında çalışmalar gerçekleştirmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4506-0731>

E-mail: muraterdogan@akdeniz.edu.tr

Onur A. KOSKA; Doç. Dr. Yazar, İktisatta doktora derecesini 2010 senesinde Otago Üniversitesi (Yeni Zelanda) İktisat Bölümü'nden almıştır; 2010-2011 arasında Würzburg Üniversitesi (Almanya) İktisat Bölümü'nde ve 2011-2015 arasında Tübingen Üniversitesi (Almanya) İktisat Bölümü'nde Yrd. Doç olarak görev yapmıştır; Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü'ne 2015 senesinde katılmıştır. Yazarın uzmanlık alanları içerisinde uluslararası ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler mevcuttur.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8790-2992>

E-mail: koska@metu.edu.tr

Semanur SOYYIĞIT; Dr. Öğr. Üyesi, 2006 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümünden mezun olmuş; aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Yüksek Lisans programına başlamıştır. 2015 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi İktisat Doktora Programından mezun olmuş; 2015-2016 döneminde TÜBİTAK 2219 Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı çerçevesinde İngiltere'de Essex Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmalarına devam etmiştir. 2006-2015 döneminde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan yazar, 2017 yılından bu yana Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak akademik faaliyetlerini sürdürmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5679-6875>

E-mail: semanur.soyyigit@erzincan.edu.tr

Ünal TÖNGÜR; Dr. Öğretim Üyesi, 2000 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 2006'da yüksek lisans ve 2015'te doktora derecelerini ODTÜ İktisat Bölümü'nden aldı. Doktora tezinde Türkiye'de imalat sanayinde firma büyüme örüntüleri konusunu incelemiştir. Şubat 2017'den beri Akdeniz Üniversitesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesidir. Akademik ilgi alanları arasında uygulamalı ekonometri, evrimci iktisat, endüstri iktisadı, firma dinamikleri, teknoloji ve yenilik, büyüme ve savunma iktisadı bulunmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6891-6854>

E-mail: unaltongur@akdeniz.edu.tr

YAZARLARA DUYURU

Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi'ne gönderilecek yazılar aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır. Aksi takdirde değerlendirme sürecine alınmayabilir, ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

1. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi'ne gönderilecek yazılar için sunum ücreti 50 TL'dir. Sunum ücreti İş Bankası Olbia Şubesi 6202-0432141 numaralı hesaba ya da TR39 0006 4000 0016 2020 4321 41 numaralı iban numarasına yatırılmalıdır. Ödendiğine dair alınan dekont e-posta yoluyla dergi edresine yollanabilir (iibfdergi@akdeniz.edu.tr).

2. Yazılar, virüs taraması yapıldıktan sonra dergimizin Dergipark adresine yüklenmelidir.

3. Yazılar Türkçe, İngilizce, Fransızca ya da Almanca dillerinde yazılmış olabilir.

4. Yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve dergimize gönderildiğinde bir başka dergide değerlendirme sürecine alınmamış olmalıdır.

5. Dergiye gönderilecek yazıların yazarlarına ait kimlik ve kurum bilgileri, yazıdan kolaylıkla ayrılabilir şekilde ayrı bir sayfaya hazırlanmalı ve şunları içermelidir:

a)Yazının başlığı,

b)Yazar(lar)ın adı soyadı, ünvanı,

c)Yazar(lar)ın bağlı buldukları kurum (bölüm, birim),

d)Yazar(lar)ın kısa özgeçmişi,

e)Yazar(lar)ın açık ve güncel posta adresi, telefon ve faks numarası ile e-mail adresi.

6. Yazının birinci sayfasında, Türkçe, İngilizce başlık, makaleler için yüz kelimeyi geçmeyecek İngilizce ve Türkçe özet ile anahtar sözcükler yer almalıdır. Fransızca ve Almanca dillerindeki makalelerin Türkçe ve İngilizce özet ve anahtar sözcükleri de yer almalıdır.

7. Yazılar, Microsoft Word ortamında Garamond yazı tipinde ve 11 punto ile tek aralıkla yazılmalıdır.

8. Yazılar, en fazla 30 sayfa uzunluğunda olmalıdır.

9. Yazılardaki imlâ ve noktalama hatalarından yazarlar sorumlu olacağı için, bu tür hataları düzeltmek amacıyla gereken kontroller yapılmış olmalıdır.

10. Bütün tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmelidir.

11. Kaynaklara göndermeler dipnotlar ile değil metnin içinde açılacak parantezler ile yapılmalı ve parantez içindeki sıra şöyle olmalıdır: yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları.

Örnekler

.....diyerek sonuçlandırmıştır (İnalcık, 1985:23-25).

.....(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56)

ikiden fazla yazar olduğunda ;(Savcı vd., 1972:21-27)

Birkaç yazara aynı anda gönderme yapıldığı zaman ;

.....(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132)

12. Kaynakçada sadece yazıda gönderme yapılan eserler yer almalı ve eserler yazarların soyadına göre alfabetik sıralanmalıdır.

13. Kaynakçadaki düzenleme aşağıdaki örneklere uygun olmalıdır:

Kitaplar

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a) *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Mitchell, T. R. ve Larson, J. R. (1987). *People in Organizations*. McGraw-Hill, New York.

McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Avar, A. A. ve Sezer, D. (ed.). (2008). *Hasan Ünal Nalbantoğlu'na Armağan*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenses, F. (hzl.). (1996). *Kalkınma İktisadi, Yükselişi ve Gelişimi*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Özveren, E. (2003). "Türkiye'de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?", *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Makaleler

Fearon, J. D., ve Laitin, D. D. (2003). "Ethnicity, Insurgency, and Civil War". *American Political Science Review*, 97(01), 75. doi: 10.1017/S0003055403000534

Bulut, H. (2001). “Kitle İletişim Araçları ve Suskunluk Sarmalı”. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1-2): 1382-1385.

Borman, W. C. ve Hanson, M. A. (1993). “The people in organization”. *Organizational Management*, 23(2): 76-79.

Bruce, T. (1994). “Çocukların Yaşamında Oyunun Rolü”. (Çev. A. F. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18 (92): 64-69.

Editörlü Kitapta Bölüm veya Makale

Kejanlıoğlu, B. (2005). “Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 689-713.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans veya Doktora Tezi

Özgül, S. (2009). *Türkiye’de Basın ve Demokrasi İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kongre Bildirileri

Baydar, G. (2013). “Gençlerin gündelik yaşamında sosyal medya”. *Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongresi Kongre Kitabı*. 7-8 Mayıs 2013, Kocaeli, 132-142.

Deniz, S. (1997). “Divan Şiirinde Güzelin Saç Şekli”. *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Düzenlemesi Uluslararası Konferansı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 8-9 Aralık 1997, İstanbul.

Günlük Gazetede Makale

“Arap ülkelerinden Yemen’e hava saldırısı”, X, 26.03.2015.

Ansiklopedi veya Sözlük

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Macmillan, London.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. (10. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ersoy, O. “Kağıt ve Kağıtçılık”. *Türk Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, XXI, 112-115.

Söyleşi /Mülakat/Görüşme

Güllü, A. (19 Aralık 2012). Ferruh Bozbeyli ile söyleşi. Ferruh Bozbeyli’nin Evi, Ankara.

Uysal, S. (27.09.1954). “Bayan Münire Dıranas Ahmed Muhib’i Anlatıyor”. *Cumhuriyet*, 1-7.

İnternet Kaynakları

Uyar, T., “Bankanız sizi gözetliyor olabilir mi?”.
<http://www.tevfikuyar.com/2015/blog/gunluk/bankaniz-sizigozetliyor-olabilir-mi.html> (erişim tarihi:20.01.2015).

Raporlar

Devlet Planlama Teşkilatı (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681)*. DPT. Ankara.

Seminerler

Lawrence, E. (24-25 Ekim 1983). “Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Piyasası ve Bankaların Fonksiyonu”. *Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri*. Çeşme, 33-37.

Broşür

Türk Psikologlar Derneği. (Yıl). *Deprem Psikolojik Sonuçlarını Hafifletme*. 4. Baskı [Broşür].

14. Yazısı yayımlanmak üzere kabul edilen yazara, çalışmanın yayımlandığı dergi, 3 adet olarak ücretsiz gönderilmektedir.

15. Yazarla yapılacak yazışmalar kargo ile yazar tarafından ödemeli olarak gönderilecektir.

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLME SÜRECİ

Makaleler

AKDENİZ İ.İ.B.F. Dergisi'ne gönderilen yazıların yazarları ve bu yazıları değerlendiren hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Dergiye gönderilen ve Editör Kurul tarafından hakemlere gönderilmeye değer bulunan makale türündeki yazılar, Hakem Kurulunda yer alan en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Editör ve Yayın Kurulu tarafından gerek duyulduğunda hakem sayısı artırılabilir. Hakemler, yazıların bilimsel katkı, çalışma sorunsalının ele alınış biçimi, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, bilimsel makale hazırlama düzenine uygunluk, (varsa) alan araştırmasında kullanılan yöntem ve bulguları ile önemli buldukları diğer unsurlar açısından değerlendirerek yazılı görüşlerini Editör Kurula iletirler.

Editör Kurul, hakemlerin görüşlerinin birer kopyasını yazar(lar)a gönderir. Hakemler tarafından talep edilen düzeltmeler, yazar(lar) tarafından Editör Kurulun uygun gördüğü süre içinde tamamlandığında, yazı yeniden hakemlerin görüşüne sunulur. Hakemler açısından yayımlanabilir aşamasına gelen tüm yazılar için son değerlendirme, Yayın Kurulu tarafından yapılır. Yayımlanabilir kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve nihai aşama yazar(lar)a bildirilir. Yazısı yayım sırasına alındığı bilgisini alan yazar(lar)ın, Telif Formu'nu doldurup Dergi Editörlüğü'ne ulaştırması gereklidir. Aksi durumda ilgili yazı yayımlanamaz. Ardışık iki sayıda aynı yazara ait makalelere yer verilmez.

Kitap Tanıtım ve Eleştirileri, Örnek Olay İncelemeleri, Raporlar, Bilimsel etkinlikler hakkında Haberler vb.

Dergide, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayım duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve yanıtla yanıtlar da yer alabilir. Ayrıca konferans, kongre gibi toplantılar ve diğer bilimsel etkinlikler hakkında haberlerin yanısıra, örnek olay incelemeleri ve raporlar da yayımlanabilir. Bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, Editör Kurulu önerisi ile Yayın Kurulu tarafından verilir.

Önemli Not: Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Editör Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi kapsamında yer alması öngörölmüş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, Editör Kurulu veya Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bu kurullar yazılarıyla ilgili değişiklik önerileri yapabilirler.

**AKDENİZ UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES (JEAS)**

AUTHOR GUIDELINES

Manuscripts to be submitted to JEAS should be compatible with the rules itemized below, otherwise your manuscript may not be considered for publication or it may be put out of consideration during any steps of selection process.

1. In order for manuscripts to be considered for JEAS, 50 TL (Turkish Lira) should be wired to the following account: İş Bankası Olbia Branch No. 6202-0432141. Receipt of payment can be send to e-mail address of the Journal (iibfdergi@akdeniz.edu.tr).

2. Manuscripts should be submitted to the Journal's web page on Dergipark after detected against viruses.

3. Manuscripts may be written in one of those following languages: Turkish, French, English or German.

4. Manuscripts should be unpublished and not under consideration for publication elsewhere while it is in the selection process of our Journal.

5. Manuscripts, which are to be submitted to the Journal, should include information about the author and the institution to which s/he belongs. The information in question should be written in a separate paper, and also should include the following:

- a) Title of the article
- b) First name(s), last name(s) and position(s) of the author(s)
- c) Author's Institution (department, unit)
- d) Short biographies of the author(s)
- e) Email address(es), open and up-to-date mailing adress(es) of the author(s)

6. In the first page, there should be the manuscript's title, key words, and its abstract (not exceeding 100 words), which are written in both Turkish and English. However, for manuscripts, which are written in French or German, abstracts and keywords should be written Turkish and English as well.

7. Manuscripts should be written with the format characteristics of Microsoft Word, single space, 11 font Garamond.

8. Articles should not exceed 30 pages.

9. Since authors are responsible for punctuation errors in manuscripts, it is advised that manuscripts be revized before submission.

10. All the tables and figures/graphs should contain relevant numbers and headings should be attached to them.

11. References should be made through opening parentheses in the text, not through footnotes, and the following order should be used in the parentheses: Last name(s) of Author(s), year of publication, page number(s).

Examples

... these findings are encouraging. (Giddens, 2007:119)

...(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56)

in the case of more than two authors:(Savcı et al. 1972:21-27).

If the references are made to more than one authors at the same time:
...(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132)

12. Bibliography should include only the works which are cited in the text. In addition, works in question should be listed alphabetically by last names of authors.

13. Bibliographical order should be as follows:

Books

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a) *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Mitchell, T. R. ve Larson, J. R. (1987). *People in Organizations*. McGraw-Hill, New York.

McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Avar, A. A. ve Sezer, D. (ed.). (2008). *Hasan Ünal Nalbantoğlu'na Armağan*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenses, F. (hızl.). (1996). *Kalkınma İktisadi, Yükselişi ve Gelişimi*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Özveren, E. (2003). "Türkiye'de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?", *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Articles in Journals

- Fearon, J. D., ve Laitin, D. D. (2003). "Ethnicity, Insurgency, and Civil War". *American Political Science Review*, 97(01), 75. doi: 10.1017/S0003055403000534
- Bulut, H. (2001). "Kitle İletişim Araçları ve Suskunluk Sarmalı". *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1-2): 1382-1385.
- Borman, W. C. ve Hanson, M. A. (1993). "The people in organization". *Organizational Management*, 23(2): 76-79.
- Bruce, T. (1994). "Çocukların Yaşamında Oyunun Rolü". (Çev. A. F. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18 (92): 64-69.

Chapter or Articles in Edited Books

- Kejanlıoğlu, B. (2005). "Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı". M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 689-713.

Unpublished Doctoral Dissertation or Master's Thesis

- Özgül, S. (2009). *Türkiye'de Basın ve Demokrasi İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Congressional Reports

- Baydar, G. (2013). "Gençlerin gündelik yaşamında sosyal medya". *Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongresi Kongre Kitabı*. 7-8 Mayıs 2013, Kocaeli, 132-142.
- Deniz, S. (1997). "Divan Şiirinde Güzelin Saç Şekli". *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Düzenlemesi Uluslararası Konferansı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 8-9 Aralık 1997, İstanbul.

Newspaper Articles

- "Arap ülkelerinden Yemen'e hava saldırısı", X, 26.03.2015.

Encyclopedia or Dictionary

- Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Macmillan, London.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. (10. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ersoy, O. "Kağıt ve Kağıtçılık". *Türk Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, XXI, 112-115.

Interview

Güllü, A. (19 Aralık 2012). Ferruh Bozbeyli ile söyleşi. Ferruh Bozbeyli'nin Evi, Ankara.

Uysal, S. (27.09.1954). "Bayan Münire Dıranas Ahmed Muhib'i Anlatıyor". *Cumhuriyet*, 1-7.

Websites

Uyar, T., "Bankanız sizi gözetliyor olabilir mi?". <http://www.tevfikuyar.com/2015/blog/gunluk/bankaniz-sizigozetliyor-olabilir-mi.html> (erişim tarihi:20.01.2015).

Reports

Devlet Planlama Teşkilatı (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681)*. DPT. Ankara.

Seminars

Lawrence, E. (24-25 Ekim 1983). "Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Piyasası ve Bankaların Fonksiyonu". *Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri*. Çeşme, 33-37.

Brochure

Türk Psikologlar Derneği. (Yıl). *Depremin Psikolojik Sonuçlarını Hafifletme*. 4. Baskı [Broşür].

14. Each author, whose manuscript is accepted for publication, receives three free copies of the issue in which it appears.

15. When contacts with authors are made through cargo shippings, the costs are paid by authors.

EVALUATION PROCESS FOR MANUSCRIPTS

Articles

JEAS conducts 'double blind review' policy in which both the authors' names of manuscripts sent to the journal and referees who scrutinize these manuscripts are concealed. Manuscripts, which are sent to the journal, and are found worth passing on to the Editorial Board, are scrutinized by at least two referees from the Referee Board. If it is found necessary by the Editorial and the Publishing Board, the number of referees may be increased. Referees send their written remarks to the Editorial Board by assessing manuscripts according to scientific contribution, the way in which problematic of the topic is taken, citation of relevant literature, compatibility with the criteria of preparing a scientific article, (if possible) methods that are used in a field study and related data, and other criteria to which they attach importance.

The Editorial Board sends a copy of written remarks from referees to the author(s). Corrections suggested by referees are made by the author(s) within the time limit which is set by the Editorial Board, and the manuscript is resent to referees to have referees' opinion. The Publishing Board has the last word on all manuscripts which are considered for publication by referees. After being deemed publishable, manuscripts are put on the publication schedule of the journal; and the authors are notified of the final decision. Authors, which are notified that their manuscripts have been put on the publication schedule, are required to fill out the Copyright Form, and to sent it to the Journal Editorial Staff. Otherwise, manuscripts in question are not published.

Book Reviews and Evaluations, Case Studies, Reports, Stories about Scientific Activities etc.

Book reviews and evaluations, publication announcements and abstracts, post-scripts, evaluations, and remarks on an article written previously, relevant answers and replies to these answers may also partake in the Journal. In addition, along with case studies and reports, stories about scientific activities such as conferences and congresses may also be published. Manuscripts of this sort are published in the Journal by the Publishing Board on the Editorial Board's recommendation.

Important Note: All manuscripts, which are sent to the Journal, are previewed by the Editorial Board. Manuscripts, which are irrelevant to the topic predetermined for Akdeniz University's JEAS, or manuscripts, which fail to meet the scientific obligations for an article's content and form, are refused by the time the referee review process is initiated by the Editorial or the Publishing Board, or else these boards may make recommendations for changes in manuscripts.